

Intel.
et analyt. Di-yoush

Institut kurde de Paris

Institut kurde de Paris

Diyarbakır'ı Tanıtma Derneği
Neşriyatı No. 6
Biyografi ve Edebiyat Takımı — 1

LIV. TUR. 3484. I

31/10/2017

1700 BEY DIY (1)

Şevket BEYSANOĞLU

DİYARBAKIRLI FİKİR ve SANAT ADAMLARI

Birinci Cilt

BAŞLANGIÇTAN TANZİMAT KADAR

1957

İstanbul

Institut kurde de Paris

ŞEHİR MATBAASI
Ankara Cad. 48 - İstanbul

DİYARBAKIRLI FİKİR VE SANAT ADAMLARI ÜZERİNE

İçinde bulunduğumuz XX. yüzyılın ikinci yarısında bile, Türk fikir ve sanat tarihini, vesikaların ışığı altında, ilim metodlarının tam icaplarına göre hakkı ile yazabilecek durumda olduğumuzu kolayca söyleyemeyiz. Uzun çağlar boyunca, orta zaman metodlarına sadık kalarak, edebiyatımızı, sanatımızı tezkire usulü ile, orta malı deyimler, acele hükümler, mütemadi tekrarlarla anlattığımızı sanmışız. Sanat ve fikir adamının bizzat kaleminden çıkmış mahsullerdeki kayıtları bir tarafa bırakıp dışardan gelme rivayetler, menkabelere yapışmış, onları nakil ve mehaz göstermeden tekrar suretile vazifemizi, gûya, yerine getirmişiz.

Bu kabil ihmal ve kayıtsızlıklar birtarafa, fikir ve sanat tarihinin genişlik ve güzellikle yazılabilmesine çok yardım olacak monografiler de vücade getirmek için yeter gayret göstermiş değiliz. Bilhassa Anadolu'da tarih boyunca ve Türk tarihi bakımından önemli kültür merkezleri mahiyetinde telâkki edilmek gereken şehirlerimizden yetişmiş edebiyat ve fikir değerleri üzerinde ayrı ayrı durarak yapılmış tetkiklerimiz pek azdır. Konya, Kayseri, Diyarbakır, Sivas, Erzurum, Urfa v.s. gibi muhitlerin mübarek topraklarından feyzalmış yüzlerce ileri münevverimizin hayat ve eserleri ayrı ayrı incelenecek ve sağlam vesikalarla belirtilecek olursa, bu türlü hizmetler, umumî fikir ve kültür tarihimizin gelişme ve serpilme istikametlerini tayin ve tesbite de çok yardım edecektir. Memnuniyetle müşahade etmekteyiz ki, az sayıda olmakla beraber, son yıllarda bu yolda oldukça ileri adımlar atılmaktadır. Bu hareketlerden bir başlıcasına Güney-doğu Anadolu'nun en tanınmış şehri ve Anadolu tarihinin bir kaç altın yaprağını göğsünde saklıyan Diyarbakır sahne olmakla bahtiyar sayılabilir.

1943 tarihinde neşrettiği **Diyarbakır Folkloru** isimli hacimli eserile Diyarbakır çevresinin halk âdetleri, gelenekleri, şiirleri üzerinde bize cidden istifadeli malzeme ve görüşler kazandıran değerli arkadaşım Avukat Şevket Beysanoğlu, şimdi, okuyucunun huzuruna sunduğu **Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları** monografisi ile de Dicle kıyılarının kültür ufuklarındaki bulutları aralamağa çalışmakta ve bize Amidli İshak'tan başlayarak bugüne kadar, onaltı asır boyunca, kendi doğup büyüdüğü iklimin büyük insanlarını tanıtmaktadır. Beysanoğlu, İstanbul Kütüphanelerinin tozlu raflarında saklı bir çok yazma mecmuayı taramış, bir çok divan say-

fası üzerine eğilmiş, bir çok mesnevî yaprağı karıştırmış ve böylece evvelâ Diyarbakırlı kültür adamlarının bizzat kalem mahsullerini bulup çıkarmak için çırpınmıştır. Ayrıca bugüne kadar, başta rahmetli Ali Emiri olmak üzere Diyarbakır çevresinin edebiyat, tarih, sanat v.s. alanlarında şöhret yapmış değerleri üzerine eğilip eser hazırlamış olan zatların me-saisinden de lâykı veçhile istifadeyi ihmal etmemiş ve bu faydalanmalarını hemen her adamın hayat ve eserleriyle ilgili bahsin sonunda belirtmiş-tir. Böylece **Diyarbakırlı fikir ve sanat adamları**, kendi sahasında, Ana-dolu'da son günlerde aynı konuda yazılıp yayımlanan eserler arasında özel bir mevki kazanmak hakkına sahiptir.

Bununla beraber sayın Beysanoğlu'nun dahi eserinin kusursuz oldu-ğunu iddia edeceğini sanmıyoruz. Böylesine güç ve az işlenmiş bir konu-da eksiklerin çokça bulunmasına tabii gözle bakılmak icabeder. Diyarba-kırın yetiştirdiği kültür adamları, yalnız bu kitapta yazılanlardan ibaret değillerdir. Fakat bununla kuvvetli bir hamle yapılmış olmaktadır. Gelecek nesiller, bundan hız alarak daha tamamlarını, daha metodlularını, da-ha genişlerini elbette yazacaklardır. Bugünün Diyarbakırlı genci de Ne-simî'yi, Halilî'yi, Gülşenî'yi, Hâmî'yi okuyup anladığı vakit, kendi yetiştir-diği bölgenin şiir ve fikir alanında nasıl ileri ve heyecanlı insanların ol-gunlaşmasına elverişli olduğunu sezecek ve kendisi de daha çok içarzu-su ile bir kültür ve sanat adamı olmanın şevkini ve zevkini duyacaktır ümidindeyiz. İşte Beysanoğlu'nu tebrik etmek evvelâ bunun için zevkli bir içarzusudur.

Eserdeki transkripsiyon sistemi eksikliği, bâzı has isimlerin okunu-şundaki küçük kusurlar, bir kaç şiir parçasındaki basit hata, onun umu-mî güzelliğini asla bozacak bir duruma sebep teşkil etmez. Müellifin, se-nelerce sabır, tahammül ve iştiyakla hazırladığı bu kitap, ümit ederiz ki, lâykık olduğu yüksek ilgiyi görecektir.

Anadolu'da Beysanoğlu gibi çalışkan araştırmacılar çoğaldıkça fikir, sanat ve edebiyatımızın meçhûl noktaları yavaş yavaş aydınlanacak ve kültür tarihimizin sıhhatle yazılabilmesi kolaylaşacaktır.

Son sözüm **Diyarbakır'ı Tanıtma Derneği**'nin giriştiği ve meyvalarını vermekte olduğu yolda hergün yeni muvaffakiyetlerle ilerlemesi ve bu derneğin Başkanı Ş. Beysanoğlu'nun da böylece hızlı ve canlı hareketlerin başında yürümesi dileğinden ve samimî tebriklerimi ifadeden ibarettir.

Feneryolu Sitesi, 27/VIII/957

Doçent Dr. Abdülkadir Karahan

No: 1

Ö n s ö z

DİYARBAKIR, tarih boyunca, **GÜNEY-DOĞU ANADOLU**'nun fikir ve san'at merkezi olmuştur. Büyük mıntıkaları birbirine bağlayan ana yolların kavşağı bulunması, bir zamanlar, **VAN, ERZURUM, SİVAS, RAKKA** ve **MUSUL** vilâyetlerinin çevirdiği geniş bir eyâletin merkezi oluşu; daha ilk çağlardan beri **MÜSTAHKEM ŞEHİR** ve **TİCARET MEVKİİ** rolünü oynayan şehrimize bu imkânları sağlamış bulunmaktadır.

Muazzam sûrları, çeşitli âbideleriyle bir **MÜZE - ŞEHİR**, binbir medeniyetin izlerini taşıyan bir tarih kaynağı, özelliklerle dolu bir folklor yatağı olan Diyarbakır, maalesef bugüne kadar lâıkiyle incelenmiş, tanıtılmış ve anlatılmış değildir. Bir Diyarbakırlı olarak yıllarca bunun özünü duyduk ve bu sahada çalışmaya koyulduk. Bu eser, bu yoldaki faaliyetlerimizden bir kısmının mahsulü olarak meydana çıkmış bulunuyor.

Eser üç ciltten ibarettir: Birinci cilt, başlangıçtan Tanzimata kadar, ikinci cilt, Tanzimattan Cumhuriyete kadar ve üçüncü cilt ise Cumhuriyet devrinde yetişmiş fikir ve san'at adamlarına ayrılmıştır.

Kitapta yalnız, soyca Diyarbakırlı olanlar yer almıştır. Muslihiddin Lârî, Şeyh Aziz Mahmud Ürmevî, Âgâh, Esad Muhlis Paşa vs. gibi Diyarbakır'da yerleşmiş, fikir ve san'at âlemine katılmış olanlar için ayrıca hazırlamakta olduğumuz «**DİYARBAKIR'DA GÖMÜLÜ MEŞHUR ADAMLAR**» isimli eserimizde yer verilmiştir.

Kitapta beşyüzü aşkın fikir ve san'at adamı mevcuttur. Bunların yazdıkları eserler ise başlı başına bir kütüphane teşkil edecek çoğunluktadır.

Eserin, eksiksiz olması için hiçbir gayret esirgenmemiştir. Bütün kaynaklar incelenmiş, hususî ve resmî kitaplardaki binden fazla mecmua taranmıştır. Buna rağmen, hayat ve eserleri hakkında geniş bilgi ve

eserlerinden bol örnek verilemeyen fikir ve san'at adamlarımız çok oldu-
ğu gibi haklarında hiçbir bilgi edinilemediğinden kitaba alınamamış olan-
lar da vardır. Bunlar için araştırmalarımıza devam edeceğiz.

Çalışmalarımızda en büyük yardımcımız, kıymetli hemşehrimiz Ali
Emiri merhumun eserleri, notları ve Türk milletine armağan eylediği çok
zengin kütüphanesi olmuştur.

Kitaba, bir tanıtma yazısı yazmak lûtfunda bulunan İstanbul Üniver-
sitesi Eski Türk Edebiyatı kürsüsü kıymetli Doçenti muhterem Dr. Abdül-
kadir Karahan'a ve gerek kaynakların incelenmesinde, gerekse mecmualar-
ın taranmasında yardımlarını esirgemeyen arkadaşım Fahrettin Kırzioğ-
lu'ya burada teşekkürü bir borç bilirim.

Sevket Beysanoğlu
(Diyabakırı Tanıtma Derneği Başkanı)

K ı s a l t m a l a r

Ahd.	— Ahdî Tezkiresi, Gülşen-i Şuara , yazma.
Akf.	— Enderunlu Âkif Tezkiresi, yazma.
Arf.	— Şeyhülislâm Ârif Hikmet Tezkiresi, yazma.
Asm.	— Âsım Tezkiresi, yazma.
Aşk.	— Âşık Çelebi Tezkiresi, Meşair-üş-Şuara , yazma.
bk.	— bakınız.
Blğ.	— Belîğ Tezkiresi.
Byn.	— Beyanî Tezkiresi, yazma.
Dbo.	— Şevket Beysanoğlu, Diyarbakır Bilginler ve Ozanlar , (Karacadağ Mecmuasında tefsika edilmiştir).
Dbz.	— Ali Emiri, Diyarbakırlı Bazı Zevatin Terceme-i Halleri , yazma.
Esd.	— Sahaflar Şeyhi-zâde Esad Tezkiresi, Bağçe-i Safa-endûz , yazma.
Esmâ' ül-Mü'ellifin	— Bağdatlı İsmail Paşa, Hediyetü'l-Ârifin, Esmâ'ül-Mü'ellifin ve Asarü'l-Musannifin , İstanbul 1951 - 1955.
Eşa.	— Ali Emiri Esamî-i Şuara-yi Âmid , yazma.
Ftn.	— Fatîm Tezkiresi, Haîmet-ül-Eş'ar , İstanbul, 1271
Fzl.	— Kâtip Çelebi, Fezleke , İstanbul, 1286.
h.	— hicrî
Hsn.	— Hasan Çelebi Tezkiresi, yazma.
İslm. Ans.	— İslâm Ansiklopedisi.
İslm. T. Ans.	— İslâm - Türk Ansiklopedisi.
Kfl.	— Mehmet Tevfik, Kafîle-i Şuara .
Kfz.	— Kaf-zâde Faizî Tezkiresi, Zübdet-ül Eş'ar , yazma.
Knh.	— Müverrih Âlî, Küh-ül Ahbar .
Kma.	— Kamusü'l A'lâm, İstanbul, 1306 - 1316
Krş.	— karşılaştırınız.
Kşf.	— Kâtip Çelebi, Keşf-üz-Zunun , İstanbul 1311.
Ltf.	— Lâtîfî Tezkiresi, İstanbul, 1314.
m.	— milâdî
Mc.	— mecmua.

- Mlt. Alm. Kütüp. Mz. — Millet-Ali Emiri Kütüphanesi, manzum eserler.
Mlt. Alm. Kütüp. Şr. — Millet-Ali Emiri Kütüphanesi, Şer'i eserler.
Mlt. Alm. Kütüp. Ta. — Millet-Ali Emiri Kütüphanesi, tarihî eserler.
msl. — meselâ
Nr. veya No. — Numara
Osm. — Bursalı Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, İstanbul, 1333 - 1342.
Rmz. — Ramiz Tezkiresi, **Riyaz-üş Şuara**, yazma.
s. — sayfa
Scl. — Süreyya, **Sicilli Osmanî**, İstanbul, 1311.
Sfy. — Safayi Tezkiresi, **Nuhbet-ül-Âsar min feaid-ül-Eş'ar**, yazma.
Sh. — Sehi Tezkiresi, **Heşt-Behişt**, İstanbul, 1325.
Slm. • — Salim Tezkiresi, İstanbul, 1315.
Tş. — İbnülemin Mahmud Kemal İnal, **Son Asır Türk Şairleri**, İstanbul, 1930 - 1941.
Şky. Ş. — Şeyhî, **Şakayık Zeyli**, yazma.
Şms. — Şevket Beysanoğlu, **Şarkın Meşhur Simaları**, (kısmen «Şark Postası» gazetesinde tefrika edilmiştir.)
Teş. — Murat Uraz, **Türk Edip ve Şairleri**, İstanbul, 1939.
Thf. — Mustakim-zâde, **Tuhfe-i Hattatîn**, İstanbul, 1928.
Tma. — Beysan-zâde Molla Ahmet, **Tezkire-i Meşayih-i Âmid**, yazma. (Hususî kütüphanemde)
Tmeş. — Türk meşhurları Ansiklopedisi.
Tşa. — Ali Emiri, **Tezkire-i Şuara-yi Âmid**, birinci cilt matbu, İstanbul, 1327.
Tş. — S. Nüzhet Ergun, **Türk Şairleri**, İstanbul, 1936 - 1945.
Tü. — M. Siraceddin, **Tezkire-i Üdeba ve Mecmua-yi Şuara**.
Tü. Ans. — Türk Ansiklopedisi.
Tydk. — İstanbul Kitaplıkları Türkçe yazma Divanlar kataloğu.
vd. — ve devamı

AMİDLİ İSHAK

İslâmiyetten önce şehrimizde yetişen şâir ve âlimlerden bilinenlerin en eskisi, **Süryanî İshak**'tır. 363 yılında **Amid**'de doğmuştur. **Nisibis** (Nusaybin) li **Mar Afram**'dan ders görmüş olup, meşhur **Zenobys**'un tilmizi **Urfalı Yakob**'dan icazet almıştır. Edebiyat ve ilâhiyat sahasında derin bilgi sahibi olmuş, sonradan Bizanslıların mezhebinî benimsiyerek rahiplik meslekine girmiştir. **Midilli** Piskoposu tarihçi **Zekeriya**'nın nakline göre, Doğu-Roma (Bizans) imparatorluğunda, **Mar Afram**'dan sonra en büyük Süryanî âlimi sayılırdı. **İmparator Arkadyus**'un **Kapitol**'ü 404 te zaptını, sonra da 410 da **Ostrogotlu Alarik**'in Roma'yı istilâsını görmüştür. **Roma**'nın istilâsına dâir iki kaside yazmış, **Bizans** (İstanbul) şehrine dönünce de eski mezhebinî bırakmadığı tesbit edilerek zındana atılmıştır. Sonradan zindandan çıkarak, memleketi olan **Amid**'e gelip yerleşmiştir.

418 yıllarında burada öldüğü sanılan **İshak**'ın şiiri de kuvvetli olup, yedi bahir üzerine kasideleri, **Tevrat** ile **İncil**'den alınan mevzular üzerine faydalı şerh ve tefsirleri vardır. Bu yüzden kilisece üstad tanınarak adı «Aziz/Evliya» derecesine yükseltilmiş olduğundan, yortularda anılmıştır.

Bibliyografya : Antakya ve bütün Doğu Süryanîleri Patriki **Mar Ignatius Aphram I Barsaum**'un 1943'de Hums'ta basılan arapça «Kitâb-ül'Lû'û ü'l'Mensûr fi Târîh ü'l'Ulûm ve-l'Âdâb üs-Süryâniyye» S. 204.

AMİD RAHİBİ DADA

Midilli Piskoposu **Zekeriya İskıf**, **Amidli İshak**'ın arkadaşlarından olan **Amid Rahibi Dada**'nın **Sımaka** (şimdiki: Sımakı) köyünden yetiştiğini, **Amid** ve çevresinde çok aşırı halde ilerliyen yağma ve soygunlardan halkın korunması için onun elçi olarak **İstanbul**'a gönderildiğini, yazmaktadır.

Rahip Dada, **Tevrat**'taki «Efsâr-i ilâhiyye»yi, Azizlerin siretini nazma çekerek 300 bentte yazmıştır.

Bibliyografya : Adı geçen eser, S. 205.

FARKINLI MARUTHA

Dinî ilimler ve siyaset sahasında tanınmış olan **Mar Marutha**, **Farkın** (Silvan) şehrinde doğup büyümüş olan IV. ve V. Asır Süryanî büyüklerinin

en çok tanınmış olanıdır. Eserlerini **süryanice** ve **yunanca** yazan **Mar Marutha**, tıpta hâzık bir hekim, dinde de derin bir âlim olarak tanınmıştır. 383 yılında **Antakya**'ya giderek, oradan da Anadolu şehirlerini dolaşıp **İstanbul**'a varmış; ilim ve kemali ile kendisini Bizans büyüklerine sevdirep saydırmıştır. Bu yüzden, **İmparator Arkadyus** ve **Genç Teodosyus** tarafından 399, 403 ve 408 yıllarında Sasanlı İran şahenşahı **I. Yezdgerd**'e resmen elçi gönderilmiştir. Mühim bir diplimat olan **Marutha**, **Sasanlı paytahtı Medayin** (Ktezifon) mu'tezile hristiyanları câselik'ı **I. İshak** ile 410 yılında görüşmüş, onun aracılığı ile, eskiden **II. Şapur**'un ordusunun katlettiği hristiyan askerleri arasındaki **«Kırklar»** adlı şehidlerin kemiklerini, büyük bir saygı ile getirterek **Farkin**'a gömdürmüştür. Bu yüzden bu şehre Bizanslılar **«Martiropolis»** (=Şehidlerşehri) adını vererek resmen kullanmışlardır.

421 yıllarında ölen **Farkinlı Marutha**, yunanca olan bazı Bizans kanunlarını süryaniceye çevirmiş, kiliseye, talebeye dâir süryanice eserler ve neşideler yazmıştır. 410 yıllarında Mar Marutha'nın getirttiği şehit kemikleri yüzünden **Farkin**'a yunanca **«Martiropolis»** ve ermenice **«Madurkala(k)»** denildiği **Yâkuî** vasıtasıyla İslâm edebiyatında da yerleşmiştir.

■ **Bibliyografya** : Adı geçen eser, s. 207.

AMİD MITRANI MARA

Beşinci asrın ikinci yarısında **Amid**'de doğmuştur. Asil bir âileden olan **Hâkim Konstant**'ın oğludur. Yunancayı da anadili olan süryanice derecesinde bildiğinden, birçok dinî Bizans eserlerini süryaniceye çevirmiştir. Suriyede Mar Tuma kilisesinde rahiplik meslekine girmiş, **Antakya** Patriki sürgünde bulunduğu sırada ona vekâleten kilise işlerini düzene koymak üzere, Amid'e gelmiş ve buradan **Egil**, **Farkın** ve **Şimşat** bölgelerini dolaşmış, 420 yılında **Suruçlu Piskopos Yakob** tarafından başpiskoposluğa seçilerek takdis edilmiştir. Bizans papaslarının ihbarı ve mezhep ihtilâfı yüzünden **Nıbfiler** içerisine sürülmüş, sonradan **İmparatoriçe Teodora**'nın tavassutu ile **İskenderiye**'ye nakledilmiştir.

İskenderiye'de ilimle ve tettebbu ile uğraşarak zengin bir kütüphane kurmuş, sekiz yıl süren sürgün hayatı sonunda 529 da orada ölmüştür. Sonradan, sürgün yoldaşı olan kızkardeşi ve talebesi tarafından kemikleriyle toprağı **Amid**'e getirilerek kiliseye konulmuştur. **Efes Piskoposu Egilli Yuhenna** ile **Midilli Piskoposu** tarihçi **Zekeriya** bunun hayatı ile eserlerinden bahsederler. Tevrat ve İncil'in tefsirlerini yunancadan süryaniceye çevirmiş ve ayrıca Hazreti İsa' ile İncil üzere çok değerli bir eser yazmıştır. Yuhenna İncilin sekiz faslını yunancadan süryaniceye çevirmiştir.

Bibliyografya : Adı geçen eser, S. 234.

EGİLLİ RAHİP MUSA

Süryani ve Yunanlı rahipler arasında 525 yılında «**Egilli Musa**»nın adı anılmaktadır. 550 senesinde hayatta idi. Hayatı hakkında başkaca bilgi bulunmamıştır. **İskenderiyeli Mar Korlis**'in «**Kelâfira**» adlı yunanca eserini süryaniceye çevirmiş; Hazreti Musa ile Yusuf ve zevcesinin kıssasını yazmıştır.

Bibliyografya : Aynı eser, s. 258.

EGİLLİ YUHENNA

507 yılında **Egil** kasabasında doğmuş olan **Yuhenna**, **Bizans** kilise tarihinde çok meşhurdur. Yakalandığı hastalıktan duasıyla kurtulduğu **Marun** adlı bir zâhidin yaşadığı **Egil**'e yakın **Are'ârabta** manastırında 4-15 yaşlarını geçirip, dinî ilimleri öğrenmiş, **Marun** ölünce, **Amid**'in kuzeyinde **Avurtilerin Mar-Yuhenna** adlı manastırına gelip rahiplik meslekine girmiştir, 529 da şemmâs olmuştur.

Bilgisini arttırmak ve büyük merkezleri tanımak için 530 yılında deriş gibi seyahate çıkarak, 532 de **Antakya**'ya ve oradan da **Mısır**'a vardı. 533 yılında **İstanbul**'a varan **Yuhenna**, 535 te hemşerisi **Amidli Afrim** ile birlikte dinî ırşadçı oldu, 540 ve 541 yıllarında **Mezopatamya**'ya seyahat etti.

Binzans İmparatoru **Justinyanus**, ilim ve fazliyle meşhur olan **Yuhenna**'yı 542 de huzuruna kabul ederek, onu «**Asya**» Eyaletinin merkezi **Efes** şehrine ırşad için gönderdi. Oradan, **Firigya**, **Lidya**, **Karya** yibi Anadolu bölgelerini de dolaşarak henüz Hıristiyanlığı benimsemiye kaba kabileleri bu dine sokmada büyük gayretler gösterdi. Nihayet, 558 yılında **Efes**'te merasimle piskopos seçildi. Bu vazifede 29 yıl kaldığından ve bu arada 92 kilise ve 12 manastır yaptırdığından, **Bizans** tarihinde «**Efesoslu Yuhenna**» adıyla da anılmıştır. Onun geniş nüfuz ve itibarını çekemiyen **Efes Vâlileri** aleyhine yürümüş, nihayet kendisini **Egede** bir adaya sürmeğe muvafak olmuşlardır. **Yuhenna** sürgünde iken 586 veya 587 yılında ölmüştür.

Egilli Yuhenna, **Bizans**'ta büyük kilise tarihi yazmış olmakla meşhurdur. Onun «**Kilise Tarihi**» 3 büyük cilt olup, her cildi 6 bölümdür. I. ve II. Ciltler **Roma Kayseri Yulyus**'tan 571 tarihine kadarki umumî vak'aları anlatır. Son Cilt, 571 - 585 yıllarına âit olup 418 sahifedir. Birinci cildi kaybolmuştur. Son iki cildi **Yedinci Asırda** yazılmış nüshalar olarak bulunmuş ve **Londra**'da **Britich Muzeum**'da 14640 numroda muhafaza edilmektedir. Yunanca yazılan bu eser, 1853 te **Londra**'da neşredilip, **Smith**'in İngilizce tercümesi 1860 da, almanca tercümesi 1862 de basılmış ve ayrıca lâtinceye de çevrimıştır. Hazreti İsa dininin **Doğu**'ya ve **Batı**'ya yayılışı büyük bir vukuf ve sadakatle anlatıldığından, **Yuhenna**'nın eseri, pek makbuldür.

İkinci eseri, 566 - 568 yıllarında yazdığı iki ciltlik «**Evliya ve Azizlerin Menakıbı**» 58 bölüm ve 619 sahife tutmaktadır. Her bölümünde bir Aziz veya Evliyanın hayatını anlatır. Bunlardan 1., 2., 3., 13., 14., 15., 32., 33., 34., 35. bölümlerde **Amid** ve çevresindeki Azizler anlatılmıştır. Bu iki meşhur eserinden başka 537 de yazdığı muhtasar bir kilise tarihi, **Müminlere dâir risaleleri**, **Din ulularına cevap** gibi eserleri de vardır.

Bibliyografya : Aynı eser, S. 264.

MAR YEŞUA

Beşinci ve altıncı asırda yetişen Süryani müellifi **Yeşua**, **Amid'e** yakın «**Zuknin**» (şimdiki harabe: Zoğni) köyünün manastırında rahip idi. Kendisinin aslen bu köyden olduğu sanılıyor. Hayatı hakkında pek az bilgimiz olan **Mar Yeşua**, **Edes** (Urfa) şehrindeki bir kilisenin başrahibi **Sergius**'un isteği üzerine meşhur vekayinâmesini yazarak 28 Kasım 506 yılına kadar **Amid**, **Urfa** ve çevresinde geçen Sasanlı Bizans savaşları ile buraların İran istilâsında uğradığı felâketleri biricik yerli şâhid olarak tesbit etmiştir.

«**Urfa, Amid ve Bütün Mezopotamya'daki Felâket Zamanına Âit Tarih**» adını taşıyan **Mar Yeşua**'nın eserinin üçte ikisini teşkil eden 494-506 tarihleri arasındaki 12 yıllık vak'alar bölümü, son derece kıymetlidir. İngiliz müsteşriki W. Wriht tarafından 1882 de Kembriç'te süryanice metniyle birlikte yapılan İngilizce tercümesinden bu eserin bütünü derneğimiz, Ziya Gökalp Lisesi İngilizce Öğretmeni **Muallâ Yanmaz**'ın kalemile dilimize çevirtmiştir. Bunun, **Kara-Amid**» dergisinin ilk sayısından itibaren tefrika ile neşri kararlaştırılmıştır.

Bibliyografya : Mar Yeşua'nın metinde ismi geçen esteri ve bu esere W. Wriht'in yazdığı mukaddime.

AMİDLİ İBRAHİM

Süryanî ve Yunan dillerinde eser yazan edib ve filosof bir zâttır. Teoloji ve kilise âyinlerine âit eserini 598 yılında yazmıştır, ki bunun yazması **Turabdin** (Midyat) yakınında Mar Liazar manastırında bulunmuştur.

Bibliyografya : Mar İgnatius Aphram I Barsum. Aynı eser, S. 270.

AMİDLİ YANURİN — ŞANURİN

Edib ve mantıkçı olarak tanınan bu müellif, birçok felsefe ve teoloji bahislerini yunancadan süryânîceye manzum ve nesir olarak çevirmiştir. **Nizinli Grigoriyus**'un bu çeşitten şiirlerini 17 kasidede 665 yılında yazmıştır. Hakkında fazlaca bilgi yoktur. Nisbetinden, Amidli olduğu ve adının iki çeşit söylendiği anlaşıyor.

Bibliyografya : Aynı eser, S. 283.

AMİDLİ TOMA

Yedinci Asrın Urfalı büyükleri derecesinde meşhur olan **Amidli Toma** şehrimizin meşhur piskoposlarından teoloji âlimidir. Çağdaşı olan müellifler, onun şahsiyetini övmeye mübalâğa ederek, ilim göklerinin parlak yıldızı olduğunu anmışlardır. 680 yılında şöhreti her tarafa yayılmış bulunan **Toma**, 700 de ölmüştür. Eserleri ele geçmemiştir.

Bibliyografya : Aynı eser, S. 289.

ZUKNİNLİ RAHİP

Bugün şehrimize yakın **Zoğni** köyü yerindeki eski «**Zûknîn**» manastırı pek meşhur olduğundan, buraya onun adı verilmişti. Sekizinci asırda bu köyden yetişmiş olan ve «**Tarihçi**» lâkabıyla anılan Rahip, iki ciltlik umumî bir tarih yazmıştır. Hazreti Âdemin yaratılışından 775 yılına kadarki vak'aları bildiren bu eserde, eski Yunan, Süryanî ve Arap kaynaklarından istifade etmiştir. **Emevîler**'in yıkılışı ve **Abbâsî Devleti**'nin kuruluşu ile ilk yılları için sağlam bir kaynak sayılan bu müellifin eseri, 1895 te Fransız müsteşarîki **CHABOT** tarafından neşredilmiştir.

Eserin en iyi yazması **Vatikan** Hazinesinde 162. sayıda bulunmaktadır, ki 932 yılında istinsah edilmiştir.

Bibliyografya : Aynı eser, s. 320.

ÂMİDÎ

X. uncu asrın meşhûr âlim ve ediplerinden olan Ebûlkasım Hasan b. Bîşr b. Yehya, aslen Diyarbakırlıdır. Bu sebeple Âmidî olarak ünsalmıştır. Kendisi Basrada dünyaya gelmiş olup doğum tarihi malûmumuz olmadığı gibi hayatı hakkında da geniş bir bilgiye malik değiliz.

Âmidî, küçük yaşta Bağdada gitmiş, orada, Ahfeş, Zeccac, El-Hamîz, İbn-i Düreyd, İbn-i Serrac, Ali Niftaveyh gibi zamanının tanınmış dîlçilerinden Lûgat, Nahiv, Edebiyat okumuştur. Bağdat ve Basrada bir çok kim-selere hususî kâtiplik etmiştir. Bu yüzden kendisine «Kâtib-i Âmidî» de denir. 371 (M. 981) senesinde vefat etmiştir⁽¹⁾.

Ömer Nasuhi diyor ki:

«Arab lisanının kavaid ve gavamızına pek ziyade vâkıf olan Âmidî, Arab edebiyatının büyük üstadlarından sayılır. Güzel şiirleriyle, Arab eş'arına olan geniş vükufiyle meşhûrdur. Kudretli şâirler arasında mukayeseler yapar, bunların eş'arını tenkid ederdi. Basrada haberlere, kadim şiirlere müteallik rivayet ve tedriste bulunmak kudret ve selâhiyeti son zamanlarında kendisinde nihayet bulmuştu. Yazılarında, Cahızın meslekini ta'kid etmekte bulunmuştu. Hüsn-i hatta mâlikti, eskî milletlerin yazılarını da güzelce yazabilirdi. Rivayet ve dirayetile, hafızasının kuvvetile, idrâk ve intikalindeki sür'at ile temayüz etmişti⁽²⁾.»

Âmidî'nin kıymetli eserleri vardır. Tesbit edebildiklerimiz şunlardır:

1 — **El-Muhtef** ve'l-Mü'tef. Aynı adı taşıyan şairleri birbirinden ayırmak için yazılmıştır. İstanbul'da Fatih kütüphanesinde bulunan en eski nüshasından, çok kötü bir şekilde basılmıştır. (Kahire: H. 1354, M. 1935).

(1) — Bütün Ansiklopedilerde 371 (M. 981) yılında vefat ettiği yazılı ise de İbn-ün-Nedim, 987 yılında yazdığı El-Fihrist adlı eserinde o tarihte Âmidî'nin hayatta olduğunu kaydetmektedir.

(2) — İslâm-Türk Ansiklopedisi, Cilt: 1, sayfa: 384.

2 — **Kitab-ül-Hâs ve'l-Müşterek.** Bütün Arablar arasında kullanılan elfaz ve maani ile havassa ait bulunan elfaz ve maani hakkındadır.

3 — **Kitab-ül-Müvazene beyn-et-Tâiyeyn Ebi Temmâm ve 'L-Buhturî fî şî'r.** Abbasiler devrinin iki büyük şairi olan Buhturî ile Ebu Temmâm arasında yapılan bir mukayeseyi muhtevidir. Âmidî, bu eserinde Buhturî-yi müdafaa, Ebu Temmâmı tenkid etmektedir. Kitap, 1311 (M. 1893) tarihinde Veled Çelebi tarafından dilimize çevrilmiştir.

4 — **Kitab-ü Tafdili Şî'ri İmri'l-Kays ale'l-câhilîn.** Âmidî, bu eserinde İmri-ül-Kaysin eş'arini câhiliye şairlerinin eş'arına tercih eylemektedir.

5 — **Kitab-ün fî enneş-şâireyn lâ tetfeku havatırühümâ.** Âmidî bu eserinde Tevarüdün, yâni bir mazmunu iki şairin aynı tarzda ifade etmesinin ademî vükuunu anlatmaktadır.

6 — **Maanî Şî'r-il-Buhturî.** Buhturînin şiirlerini izah eden bir eserdir.

7 — **Nesr-ül-Manzum.** Edebî bir eserdir.

8 — **Divan.** Âmidî'nin iki yüz sayfa kadar tutan bir şiir mecmuasıdır.

9 — **Tebyînü Galatü Kudâme bin Ca'fer, fî Nakd'üş-şî'r.**

10 — **Kitâb 'ül'Hurûf min'el-usûl ve'l-lzdâd.**

11 — **Şerh'ül-Hamâset'ül-Ebî-Temmâm.**

12 — **El-Farku Beyn'el-Hâs ve 'l-Müşterek min Me'ânî'üş-Şî'r.**

13 — **Kitabü fî**

14 — **Kitâb'ür-Redd alâ**

15 — **Kitâbü fî Şiddetü Hâcet'ül-İnsân ilâ Enne Ya'refü Kader Nef-sehü.**

16 — **Kitâbü Fa'letü ve Ef'altü.**

Bibliyografya : İslâm-Türk Ansiklopedisi, İslâm Ansiklopedisi, İnönü Ansiklopedisi, Mu'cem-ül-üdeba, Bugyet-ül-vüat, Keşf-üz-zunun; Esma'ül'l-Müllifin,

IBN-NÜBÂTA

X. asrın meşhur olmuş bilgin ve hatiplerindendir. Adı Abdurrahim, babası Ahmed, dedesi Muhammed, onun atası İsmail, onun da babası **Farkın** (Silvan)ın **Hüzak** köyünden **Nübâta**'dır. «**Ebû Yahyâ'İfârikî**» diye tanınmıştır. H. 335 (M. 946) senesinde doğmuş ve H. 374 (M. 984) yılında Farkın'da ölmüştür. Edeb'e ait «**Hutbeler**»i meşhurdur. H. 1311 (M. 1895) de Beyrut'ta basılmıştır.

Bibliyografya : Esmâ'ül-Mü'ellifin, C. 1, S. 559.

FAZİL ÜL-FÂRIKÎ

Şair olup, babası Mansûr, dedesi Ebûrrizâ Emîr Zarîf'tir. **İbnülesîr**'in «**Târih ül-Kâmil**»ine göre H. 430 (M. 1038) yılında ölmüştür. Bir **DİVÂN** yazmıştır.

Bibliyografya : Emsâ'ül-Mü'ellifin, C. 1, S. 819.

MUHAMMED BİN BENÂN

XI. asrın şöhreti yayılmış Şâfi'î âlimlerindendir. H. 455 (M. 1063) senesinde ölmüştür. Fıkha ait eserleri vardır. **Âmidî** olarak tanınmıştır.

Bibliyografya : Esmâ'ül-Mü'ellifin, C. 2, S. 370.

ALİYY'ÜL-ÂMİDİ

Babası Muhammed, dedesi Bağdatlı Abdurrahman Abulhasan'dır. Âmidî diye meşhurdur. Hanbeli mezhebindendi. H. 467 (M. 1074) yılında ölmüştür. Fıkha âit «Umdet ül-Hâzır ve Kifâyet il-Müsâfir» isimli bir eseri vardır.

Bibliyografya : Yukarda adı geçen eser, C. 1, S. 692.

İBN ESED' İL-FÂRIKİ

XI. asrın meşhur ilim adamlarındandır. Babası Hasan, dedesi Esad, onun da babası Hasan Ebü-nasr'ül-Farıkî'dir. Nizâmülmüdk'ün vezirliği sırasında Amid (Diyarbakır)da doğmuştur. Soyca **Silvanlı** olduğu için **Farıkî** olarak tanınmıştır. H. 467 (M. 1074) senesinde (1) ölmüştür. Tesbit edebildiğimiz eserleri şunlardır. :

- 1 — Ez-Zebed fî külli Ahed.
- 2 — Şerh-u Ebyât'il-Lema'l-İbn'ül-Cenî.
- 3 — Şerhü'l-Ebyât El-Müşkilet-i'râb fî Mücelled.
- 4 — Kitâbü'l-İlgaz.
- 5 — Kitab-ül-ifsâh fi'l-Avîz.

Bibliyografya : Esma'ül-Mü'ellifin, C. 1, S. 277, Brockelmann, Geschichte der Arabischen Literatur, Supplmendband, I, s. 569.

(1) — Esma'ül-Mü'ellifin'de ölüm tarihi 490 (M. 1094) olarak gösterilmiştir.

ÂMİDÎ

Âmidî, Abdülvahid b. Muhammed, XII. asırda yaşamış ilim adamlarındandır. Gurer el-hikme isimli eseri ile tanınmıştır. Kitabın yazma bir nüshası Dâmâd İbrâhim (Süleymaniye) kütüphanesindedir (Nr. 748). H. 555 (M.. 1160) tarihinde ölmüştür.

İBN ÜL-EZRAK

Adı Ebülfazl, şöhreti **İbn'ül-Ezrak ül-Fârikî**'dir. Devrinin şöhreti yaygın tarihçilerindendir. H. 510 (M. 1116) da Farkın (Silvan) da doğdu. Bir çok defalar Suriyeye, Bağdada seyahat etti. 548 (M. 1153) senesinde Tiflis'te Apas'ların hükümdarı Demetriyüs'un sarayına kabul edildi. 553 (M. 1158) Ahlat'a, 563 (M. 1167) te Şama gitti. 566 (M. 1170) da Farkına döndü ve 572 (M. 1176) tarihinde (1) öldü. **Târih-i Meyyâfarkîn** adlı eseri meşhurdur. Eser yazma olup bilinen tek nüshası Londra'da Britich Muzeum'dadır. (Nr. 5803).

Bibliyografya : Brockelmam, Geschichte der Arabischen literatur, Supplmendband, I, s. 569; Esma'ül-Müellifin, C. 1, S. 458.

ÂMİDÎ

Ebül-Fedail Ali b. Ebî Muzaffer Yusuf b. Ahmed b. Abdullah b. Hüseyin b. Ahmed b. Cafer, devrinin ünsalmış şafiî fukahasıdır. Aslen Diyarbakırlı olduğu için **Âmidî** mahlesiyle tanınmıştır. Kendisi, H. 559 (M. 1163) senesi Zilhiccesinin 25 inci günü Vasıt'da doğmuştur. Tahsilini tamamlamak üzere Bağdada gitmiş ve H. 604 (M. 1207) tarihinde Vasıt kadılığına tayin olunmuş ve dört yıl sonra aynı yerde vefat etmiştir.

Âmidî, Fıkıh ve Hadis sahalarında zamanının üstadlarından olduğu gibi Hesap ilminde dahi mahir idi. Aynı zamanda şair olduğu da söylenmektedir.

Bibliyografya : Kamus-ül Â'lâm.

(1) — Esma'ül-Müellifin'de ölüm tarihi 590 (M. 1193) olarak gösterilmiştir.

ÂMİDÎ

Ebül-Hasan Seyf-üd-din El-Âmidî b. Ebî Alî Muhammed b. Sâlim Et-Tağlebî XII nci asrın meşhûr ilim adamlarındandır. 551 (M. 1156) senesinde şehrimizde doğdu. Kur'anın muhtelif kıraatlerini ve Hanbelî fıkıhını tanınmış üstaplardan tahsil ettikten sonra **Bağdada** gitti. Orada Hanbelî meshebini bırakıp Şefîî mezhebine girdi. **Ebül-Feth İbn-il-Münâ**'dan fıkıh okudu. **Ebül-Feth Şatîl**'den hadis dinledi. Şafîî fukahasından **Ebül-Kasım b. Fazlân**'a talebelik ederek hilâfiyatta, cedel ve münazarada temayüz etti. **Âmidî**, bununla da kalmıyarak bilgisini daha çok genişletmek maksadıyla Bağdadın Kerh cihetinde yaşayan Hristiyan ve Yahudî âlimlerinden evâil ilimlerini, felsefe ve tıbbın mebadisini tahsil etti. Böylece fıkıh ve felsefeyi nefsinde toplamış olan **Âmidî**'nin rakipsiz bir duruma yükseldiğini gören fakihler kendisinden hoşlanmamaya başladılar. Bunu sezen **Âmidî**, 592 (M. 1198) tarihinde **Bağdadı** terk edip **Şama** gitti.

Şamda da fıkıh ve felsefe bilgisini arttırıp akli ilimlerde zamanın en büyük âlimi oldu. Bir müddet sonra **Mısıra** geçti. **Karâfe-i Sugra'da İmam Şafîî** hazretlerinin kabri civarındaki medreseye müd oldu. Ayrıca, **Kahire**'deki **Câmi-i Zâfirî**'de ders vermeğe başladı. Burada, usul-i din, kelâm ve usul-i fıkha dair ders ve eserleriyle büyük bir şöhret ve rağbet kazandı. Ancak, **İbn Halligân**'ın ve **Taşköprülü Zade**'nin beyanlarına göre, ulemeden bir kısmı bu şöhretini çekemiyerek kendisini filosofluk ve itikat bozukluğu ile itham ederek, kanının helâl olduğun hakkında umumî bir mahzar yazıp imza ettiler. Yalnız içlerinden bir zat. imza yerine bu hareketin mânasızlığına dair bir beyit yazdı (1).

Âmidî, bu vahim akibetten kurtulmak için **Kahire**'den gizlice kaçarak **Hama**'ya geldi. Burada, **Eyyûbîlerden Hama hükümdarı El-Melik-ül-Mansur Nâsır-üd-din Ebül-Maâlî Muhammed b. El-Melik-il-Muzaffer**'in hizmetine girdi. **El-Melik-ül-Mansur** Ona yüksek bir vazife «**El-Câmekiyyet-üs-seniyye**» verdi. Ayrıca bir çok in'amlarda bulundu. İki sene Onun hizmetinde kalan **Âmidî**, havassının en büyüklerinden oldu.

1) — Taşköprülü-zade, Mevzuat-ül-ulûm, S. 630 ve müteakip.

Bu hükümdarın 617 (M. 1220) senesinde vefatı üzerine **Âmidî** tekrar **Şama** döndü. Şam emîri **El-Melik-ül-Muazzam Şeref-üd-din İsâ b. El-Melik-il-Âdil** Onu gayet iyi ağırladı, in'amlara garketti. Bununla da kalmayarak **Âmidî**'yi **Aziziye Medresesine** müderris yaptı. Burada da Onun tedrisini dinliyenler bilgisine ve bahis ve münazara hususundaki güzel sözlerine hayran olur, şaşıp kalırlardı. **Âmidî** tam 13 sene bu vazifede kaldı.

Sonradan, **Eyyûbî**'lerden **El-Melik-ül-Kâmil Diyarbakırî** zaptetti. Bu işgal sırasında, **Âmid** eski hükümdarının, kadılık etmek üzere **Âmidî**'yi davet ettiği yapılan gizli mektuplaşmalardan anlaşılnca **El-Melik-ül-Kâmil** kızarak onu müderrislikten azletti. Bunun üzerine evine çekilip münzevi bir halde yaşayan **Âmidî**, 3. sefer. 631 (M. 8. Kasım. 1233) tarihinde vefat etti. **Şam**'ın meşhûr kabristanı olan **Cebel-i Kâsion**'a defnedildi.

Âmidî, şöhreti ülkeler aşan büyük bir bilgidir. Şahsan da çok yakışıklı idi. Zamanının en zekisi. hikmet ilimlerinde, şer'î mezheplerde, tıbbın mebadisinde hepsinden yüksek olduğunda ondan bahseden bütün eserler ittifak halindedir. Meşhûr Şafîî fakih **İzz-üd-din b. Abd-üs-selâm** kendisi için şunları yazıyor:

«Ben Ondan daha iyi ders okutan iştmedim. Sanki o edası melih bir hatıptı. Eğer El-vâsît (Gazalî'nin eseridir) in bir lâfzını değiştirse zikrettiği lâfız El-vâsît sahibinin yazdığı lâfızdan daha yerinde olur. Biz, bahis ve münazara usulünü ondan okuduk.»

Âmidî için şöyle de denmiştir:

«Akaidi şek ve şüpheye, mezahibi za'fa düşürecek bir zındık gelse, onun karşısına çıkacak **Âmidî**'den başka kimse bulunmaz. Çünkü bu hususta ehliyet ve kabiliyet namına ne lâzım ise hepsi onda toplanmıştır.»

Prof. İsmail Hakkı İzmirli diyor ki:

«Seyfüddin **Âmidî**, usul-i dinde olduğu gibi, usul-i fıkıhda da pek yüksektir. Usuli- fıkıhta iki meslek vardır: Biri Mütakellimin mesleği, diğeri fukaha mesleği. Mütakellimin, mes'eleleri furu'î fıkıhtan tecrid ederek mümkün merteye akli istidlâl tarıkına meyletmek yolunu tutmuşlardır. Dört ana kitabı, Fahreddin Râzî ile Seyfüddin **Âmidî** telhis ettiler. Râzî delilleri çoğalttı, kitabına El-Mahsul dedi. **Âmidî** ise mezhepleri tahkika ve mes'eleleri tefrika i'tina etti, kitabına ihkâmül-ahkâm dedi. İhkâm-ül-ahkâmı usul-i fıkıhın mefhumu, sem'î delilleri, müctehitlerin hükümleri ve tercih hakkında olmak üzere dört kaide üzerine tertib eyledi. Şam'a ve habere tallûk eden deliller şer'î deliller, sem'a taallûk etmiyen deliller de akli delillerdir. Şer'î deliller ile sabit olan meselelere sem'îyyat, akli deliller ile sabit olan meselelere de akliyyat denir.

Seyfüddin Âmidî usul-i fıkıh imamları arasında temayüz etmiştir. Ondan sonra gelen usulcüler onun bir takım reylerini benimsemişlerdir. Bu hususu bâzı misallerle izah edelim :

1 — İcma-ı Sükûfî Delili: İcma-ı sükûfî, bâzı müctehidlerin itfa veya hükmedip diğer müctehidler, takarrüründen evvel bu re'yi bilip de âdeten teemmül zamanını geçirdikten sonra korku veya takiyye (i'tikadının hilâfını göstermek) ye mebnî olmaksızın inkâr etmemek suretiyle hasıl olan icma'dır. İcma-i sükûtinin kat'î veya zannî olduğu veya asla hüccet olmadığı hususlarında ihtilâf vardır: Seyfüddin Âmidî, Hanefiyye imamlarından Eb-ül-Hasan-il-Herkî (430) ile beraber zannî olduğuna zahib olmuşlardır.

2 — Kavli-i Sahabî Delili. Ashabdan olmıyan müctehid veya fetvada ashaba karşı gelmiyen Tabiî için Sahabî kavlinin hüccet olup olmaması hususunda türlü türlü kaviller vardır. Âmidî, Gazâlî ve Râzî'ye muvafakatla sahabî kavlinin alelîtlak hüccet olduğunu kabul etmiyor. Ondan sonra gelen İbn Hacib ile Beyzâvî, Âmidî'nin bu kavlini ihtiyar etmişlerdir.

3 — İsmet Delili. İsmet hakkında ihtilâf olunmuştur. İsmet, Cenabı Hakkın bir peygambere veya bir âlime «dilediğin gibi hükmet, sen ancak doğru hükmedersin» yolunda hükmü tefviz etmesidir. Âmidî tefvizin caiz, fakat gayri vaki olduğuna hükmediyor. İbn Hacib Âmidî'ye muvafakat etmiştir.

4 — İctihadın ta'rifi. İctihad, zannî olan şer'î bir hükmü ele geçirmek hususunda fakihin elinden geleni sarfetmesidir. Âmidî, Gazâlî'ye muvafakatla, İctihadın ta'rifinde «Fakih» kaydını zikretmiyor; çünkü müctehid olmıyan fakih olamaz.

5 — Asrı Saadette müctehid olan Sahabînin icthadı. Asrı saadette müctehid olan sahabînin icthadı caiz midir? caiz olduğu surette vaki'midir? Bu hususlarda ihtilâf olunmuştur. Âmidî, Kadı Ebubekir Bâkillânî (403) ye, Gazâlî ve Râzî'ye muvafakatle mutlaka (yâni Peygamber huzurunda olsun, olmasın) müctehid olan, sahabînin icthadı caiz olduğuna kaildir. İctihadın vukuuna gelince: Âmidî'ye göre, gerek Peygamber huzurunda olsun, gerek Peygamber huzurundan haric olsun, icthad vaki'dir. İbn Hacib Âmidî kavlini ihtiyar etmiştir.

6 — Bir müctehidin diğer bir müctehide taklidi. Müctehid bir hâdis hakkında henüz icthad etmeden evvel, diğer bir müctehide taklid edebilir mi, edemez mi? Bu hususta ihtilâf olunmuştur. Râzî'ye muvafakatle Âmidî'ye ve İbn Hacib'e göre, böyle olan bir müctehid alelîtlak diğer bir müctehide taklid edemez.

7 — İctihadı tecdid. Bir müctehidin evvelce icthad edip hükmünü bildirdiği bir hâdis tekerrür ederse icthadı tecdid etmenin vacip olup olmamasında ihtilâf vaki' olmuştur. Âmidî'ye göre, müctehid ilk icthadını

hatırlamazsa ictihadı tecdid vacipdir. Şayet hatırlıyorsa ictihadı tecdid vacip değildir. Nevevî, Âmidî'ye muvafakat etmiştir.

8 — İ'tikadda taklid. Aklî mes'elelerde taklidin cevaz ve ademi cevazı hakkında ihtilâf olunmuştur. Âmidî'nin beyanına göre, taklidi tecviz edenler Basra müctehidi Anberî, Zâhiri'ler, Hanbelî'ler, bâzı ehl-i Hadis ve tâ'limiye (batıniye) fırkalarıdır. İbn Hacıb **Muhtasar-ül-Müntehâ**'da yalnız Anberî'yi gösteriyor.

9 — Telfik. Telfik, iki mezhebi bir yere getirerek amel etmektedir. Telfik aynı hâdisede memnu'dur. İki hâdisede olan telfik iki nev'idir : ya mukallid muayyen bir mezhebi iltizam etmez veya iltizam eder. Muayyen bir mezhebi iltizam etmediği suretindeki telfikte ihtilâf olunmuştur. Âmidî'nin re'yi cevazdır. Onun ardından da İbn Hacıb ve İbn Humam yürümüşlerdir.

HİLÂF VE CEDELDE: Âmidî, usul-i Fıkıhda olduğu gibi, Hilâf ve Cedel ilimlerinde de pek yüksektir. Hilâf ilmi usul-i fıkıhın en mühim bir şubesidir. Usul-i fıkıh erbabı nasıl usul kavaidini bilirse Hilâf erbabı da o nisbette bilir. Aralarında şöyle bir fark vardır: Usul-i Fıkıh kazanır, Hilâf kazanılan şeyi saklar, yani Usul-i Fıkıh kâsib, Hilâf muktesiddir.

Hilâf ilmine tam münasebeti bulunan ilm-i cedel veya bahis ve münazara, fıkıh mes'eleleri arasında cereyan eden münazaraların âdabını bilirir. Mantikî cedel veya âdab-ı mübahase aklî mes'eleler arasında cereyan eder. Hilâf ilminin vaz'ından sonra, çoğunun adı **Et-tarîka**, **Et-ta'lika** olmak üzere bir çok eserler yazılmıştır. Cedel ilmi madde, hilâf ilmi suret hükmündedir. Bu iki fen o derece birbirine merbuttur ki ekseriya ikisi birlikte olarak yazıldığı gibi biri diğeri yerinde de yazılır. Netekim Es'ad b. Muhammed Meyhenî ve Ebubekir Muhammed b. Velid Turtûşî (260) nin kitapları **Et-tarikât-ü fil hilâf-i vel cedel** adıyla Ebu Mansur Muhammed b. Ahmed (567) in eseri **Et-ta'lika** adıyla yazılmıştır. Şerif Meragî diye ma'ruf olan Şihabüddin'in eserine cedel veya hilâf denmiştir.

Âmidî'nin hilâfda kendisine has bir tariki vardı. Hilâf hakkında **ta'likaları** meşhur ve güzeldir. Ehl-i ilm onun hilâfından pek çok müstefid olmuştur. Âmidî, Şerif'in tarikını hıfz ve cedelini şerhetti; hilâfda yegâne âlim olduğu bilitifak beyan edilen Es'ad b. Meyhenî tarikatının da zevaidini hıfzeyiedi. Âmidî gerek Şerif'in gerek Meyhenî'nin tarikatlarını muhkem kıldı.

FIKIHDA : Usul-i Fıkıhda, hilâf ve cedelde pek yüksek olan fakihlerin her halde vasıl oldukları fûru-ı fıkıhda hâzik olmaları lâzım gelir. İşte bu umumî kaide üzere Âmidî fıkıhın teferruat mes'elelerinde değilse de usul mes'elelerinde hâziktir. Netekim bir kunduracı ustası kunduranın san'atini ve inceliklerini bilerek yapandır, yoksa dükkânında kundura bulunduran esnaf değildir, belki fıkıh mes'elelerini tahrir eden fakihdir.

Müctehidlere mahsus olan usul-i fıkıhda pek yüksek dereceyi ihraz eden Âmidî'nin pek hâzık bir fakih olduğunda şüphe edilemez. Şu kadar var ki Gazâlî gibi Şafîî mezhebine vücutdan ma'dut olamaz.

USUL-İ DİNDE : Âmidî, Gazâlî'den (505) başlayarak zuhur eden son-raki kelâmîler tarikatındendir. Ondan evvel gelen yüksek mütekellimler-den Bakillânî (403), Ebül-Maâlî (478) gibi Eş'arî'ler, Ebu Ali Cübbâî (303), oğlu Ebu Haşim (321), Abd-ül-Cabbar Hemedanî (415), Ebül-Hasan-il-Basrî (463) gibi Mu'tezilî'ler, Kirâmî İbn-ül-Heysam ve nihayet İbn-ün-Nevbahtî, usul-i mantıkıyeyi ve ona bina kılınan felsefe tarikle-rini iptal ederlerdi. Çünkü ilk Eş'arîler tarafından vaz'olunan kelâmin edil-le-i mahsusasına münafi idi. Usul-i mantıkıye kabul olunsaydı, ona müba-yin olan kelâma mahsus deliller red edilmiş olacağından kelâm ususlü ile mantık usulünün birleşmesi kabil olmayacak idi. Şayet kabul olunsaydı, kelâma mahsus olan mukaddimeler iptal olunacak, binnetice akaid-i dini-ye cerh edilecek idi. Böyle olmakla beraber in'ikâs-i edille'yi kabul ederlerdi. Bundan dolayı hiç bir veçhile buna yanaşamıyacaklardı. İşte mantıkı şiddetle reddetmelerinin sebebi bu idi.

Gazâlî eslâfı olan fuhûl-i mütekellimine muhalefet ederek usul-i man-tıkıyeyi kabul ve in'ikâs-i edilleyi red etti. Ondan sonra gelenler, Gazâlî'ye muvafakâtle, «Mantık, ba'zı kelâm delillerine münafi ise de asıl akaid-i ma-niye münafi değildir.» dediler. Ba'zı kelâm mukaddimleri iptal oluna-rak yerine Nazar ve Kıyas ile tashih olunan başka deliller ikame olundu. Akaid-i imaniye o ikame olunan deliller ile isbat olundu. Böylece fuhûl-i mütekellimin (ya'ni rakib ve refiklerine galip olan mütekellimler) yoluna muhalif yeni bir yol zühura geldi. Gazâlî, bundan başka, mantıkı da usul-i fıkha ilâve etti, «mantık bilmeyen kimsenin ilmine i'timad yoktur» demek-le mantıkı ilimlerin mukaddimesi kıldı. Gazâlî felsefe tetkiklerine de e-hemmiyet verdi. Felsefeyi Ehl-i Sünnet tarafından ta'kib olunabilecek bir hale getirdi. Ondan sonra gelen Şehristanî (548) kelâmîler ile feylesofların reylerini toplamış, felsefe tedkikatını ilerletmiştir. Gazâlî **Tehafüt'**ünde felsefî da'valarının hepsinin de kabil-i i'tiraz olduğunu ileri sürmekle a-kaid-i imraniyeye muhalif olan felsefe mebahisini de kelâme idhal etti. Bu tarik üç asla bina kılınmıştı: Usul-i mantıkıyeyi kabul, in'ikâs-i edilleyi red, felsefî mebahisleri ilâve.

Bir asır sonra gelen Fahr-i Râzî bunu tamamladı, kelâm ile felsefeyi bir tek ilim saydı, akli nazara son derece ihtimam etti, eski kelâmîleri de tenkid etmeden geri durmadı.

Âmidî ise Râzî'den ziyade kelâmda felsefeyi tevsî etti, feylesoflar gibi, «Kemalât, ma'kulâtı, akli ilimleri ihata etmekle hasıl olur» da'vasını ortaya attı. İşte sonraki mütekellimlerin iki başı Râzî ile Âmidî'dir. Bun-lar eş'ariye feylesoflarıdır. Daha sonra Beyzâvî de kelâm ile felsefeyi bir-

birinden ayrılmıyacak derecede meczetti. Sonra gelenler hep bu yolu tutmuşlardır. İşte yeni ilim kelâmın pek yakın zamandaki zuhuruna kadar İslâm âleminde hâkim olan ilm-i kelâmda Âmidî'nin rolü, pek yüksek mevkiî budur.

KELÂMÎ FELSEFE, FELSEFÎ BİR KELÂM. Aklî nazar yolunda giden **kelâmîler** kelâm ile felsefeyi birleştirmekle evvelâ üçüncü asrın başlarında kelâmî felsefe zuhur etti. Felsefî bir kelâm mektebi ise Fahr-üd-din Râzî tarafından açıldı. Bu medresenin başına Âmidî geçti, bu medreseyi İslâm âleminde o yürüttü. Sonraki Mâtüridî'ler de bu felsefî kelâm tarîkını tutmuşlardır. Her iki mekteb kelâm kaidelerine bağlandığı için sâliklerine **mütekellim** ve **kelâmî** denmişti. Feylesoflar ise yalnız felsefe kaidelerine bağlanmışlardı. Fakat kelâmîlerin bu iki mektebi hakkında ince bir fark vardır. Mu'tezile'nin yürüttükleri kelâmî felsefe kelâm usulü ile felsefe usulünü te'lif edib kelâm usulü haricine çıkmıştır. Bundan dolayı «Mu'tezile felâsifinin eteklerine yapışmışlardır» denmiştir. Felsefî bir kelâm ise felsefe mes'eleleriyle kelâm mes'elelerini birleştirip kelâm usulü haricine çıkmamıştır. Gazâlî'den itibaren Ebül-Fetih Şehristânî, Fahr-üd-din Râzî, Seyf-üd-din Âmidî, Nasır-üd-din Beyzâvî, Şems-üd-din İsfahanî, Kadıy Adud-üd-din El-icî, Sa'd-üd-din Teftazânî, Seyyid Şerif Cürcânî, İbn-ül-Hü mam gibi pek yüksek mütekekkimlerin felsefe ile teveggülleri, İslâm'da Meşşâî felsefesini durdurmuştur. Mu'tezile felsefesi ise daha evvel durmuştu. İşte bunların ilmî mesailerıyla her iki felsefe inkıraza yüz tutmuştur. Yeni kelâmın zuhuruna kadar felsefî kelâm İslâm âleminde devam etmiştir.

ÂMİDÎ'NİN FAHR-I RÂZÎ'Yİ MÜDAFAASI. Râzî Meşşâî'lere karşı bayrak kaldırdı. «İşarat» ı bir kere telhis, bir kere de şerh etti. Hangi eserinde olursa olsun, İbn Sina'ya hücumdan geri kalmıyordu. Râzî'nin, «İşarat» ı şerhi iki cereyan uyandırdı. Bu iki cereyandan birinin başında Âmidî, diğeri'nin başında Tûsî bulunuyordu. Âmidî, Fahri Râzî'yi, Nasîr-i Tûsî ise İbnSinayı müdafaa ediyordu. Tûsî Râzî'ye karşı «işarat» şerhi yazdığından, her iki ilim kahramanı «işarat» meydanında güreşe çıktılar. Bu meydana bir çok İslâm mütefekkirleri atıldılar. Âmidî'nin ardından gidenler arasında İsfahanîler (688), İbn Kemallar (940) bulunuyordu. Nasîr-i Tûsî (672) nin de ardından gidenler arasında bir takım eazim vardı.

Âmidî'nin usul-i dinde (yani kelâmda) ki rollerini ve mevkiini anlatmak için bir kaç misal iradına lüzum vardır:

1 — **Feyz-i Bârî yolu.** Nazar ve istidlâl yoluyla olmayıp yalnız feyz yolu ile yakîni olan bilgilerin bir veli hakkında husule gelip gelmiyeceği hususunda nazar ve istidlâl erbabı ihtilâfa düşmüşlerdir. Âmidî, Gazâlî ile Râ-

zî'ye muvafakatle, yakînî olan bilgilerin bir veli hakkında husule geleceğini kabul eder. Bu halde velinin keşf ve ilhamı ile hasıl olan yakînî bilgiler en hâzık nazar ve istidlâl arbabının kabul ettiği zarurî bilgilerden olur.

2 — **Mücerredat.** Mücerredat doğrudan doğruya kaim olup kendisine işaret olunmıyan mümkün mevcutlardır. Mücerredat eski kelâm mukaddimelerine dahildir. Bundan dolayı Mu'tezilî Ebül-Hüzeyl (235), Nezzam (221) Şîî Hişam b. Hakem (199), Hişam b. Salim, İbn Küllâb (240 raddeleri), Muhammed b. Kiram (260 raddeleri), Mu'tezilî Ebu Ali Cübbâî (303), Ebu Haşim Cübbâî (321), Eş'arî (330 raddeleri), Eş'arî Ebu Bekir Bâkilânî (304), Mu'tezilî Ebül-Hasan-il-Basrî (463), Eş'arî Ebül-Maâlî (478), Mâlikî Ebu Bekir b. Arabî (543), Hanbelî Ebül-Hasan-it-Temimî, Ebu Ya'la (458), Ebül-Vefa İbn Akîl (513), Ebül-Hasan b. Ez-Zâgûnî mücerredatın hariçte sübutunu inkâr ediyorlardı.

Şehristanî ve Râzî'ye muvafakatle Âmidî ve ondan sonra gelen sonraki mütekellimlerden bir cemaata göre, eski ehli kelâm mücerredatın nefyine delil ikame edemiyorlar, delilleri ecdamın hüdsuna bina olunmuştur, bu ise mücerredatla şâmil değildir. Âmidî sair muvafıklariyle beraber, içlerinde fühûl-i mütekellimin de bulunan ulemanın mücerredat hakkındaki delillerini cerh ediyor.

3 — Eş'arî feylesofları Râzî ile Âmidî «Naklî ve sem'î deliller zannı ifade eder hatabe kabilindedir; akıl, sem' ve nakla müraccahtır» diyorlar.

4 — Yine pek yüksek olan Eş'arî feylesofları ve muvafıkları Selef mezhebine nisbetle İslâm aklıleri olan Ehl-i İ'tizal mezhebine daha yakındır.

ÂMİDÎ'NİN BİLUMUM MÜTEKELLİMLER İLE FEYLESOFLARA KARŞI GELMESİ. Râzî'den ve Âmidî'den başka bütün mütekellimler ile feylesoflar âlemin hadis ve kadîm olmasını sani'î âlemin ihtiyar veya icabına bina ederler. Böylece fail-i muhtardan sadır olan fiil-i hadis, fail-i mucib (eserleri ihtiyar ve iradesiz sadır olan fiil) den sadır olan fiil kadîm olur. Mütekellimlere göre sani'î âlem fail-i muhtar, feylesoflarca sani'î âlem fail-i mucibdir. Râzî'ye göre sani'î âlemgerek, fail-i muhtar olsun, gerek fail-i mucib olsun, eseri mutlaka hadis olur. Âmidî'ye göre fail-i mucibin eseri kadîm olduğu gibi fail-i muhtarın eseri de kadîm olur. Cumhuri mütekellimin ve felâsifece fail-i muhtarın fiilî kasd ve ihtiyar ile mesbuk olur. Kasd ve ihtiyar fiilden sonradır. Başka bir şey ile mesbuk olan şey hâdistir. Âmidî, Râzî de dahil olduğu halde bütün nazar ve istidlâl erbabına cevap veriyor, fiilin gayr ile mesbuk olduğunu kabul etmiyor. Evet bir sebk (sebkât) var ise de o sebk zamanî değildir, belki zatîdir. İcadın mevcuda tekaddümü nasıl zatî ise kasd-i kâmilin de icada tekaddümü zatî olur. Kasd-i kâmil maksudun husulünü müstelzim olan kasıddır. Cenab-ı Hakkın kasdidir. Kasdın vücudu icada mukarin olması zaman hasebiyle caiz olur. Kasd eserden zamanen mesbuk değildir. Kasd-i nakıs bizim kasdimiz gibi-

dir ki hem icada, hem vücade zaman ile mukaddemdir. Kasd maksadın husulüne kâfi olur ise zaman hasebile maksud ile beraber bulunur da eser hâdis olmaz. Bil'akis maksadın husulüne kâfi gelmezse maksuda zaman ile tekaddüm eder, eser de hâdis olur. Âmidî bu tahkikatta münferiddir. Bütün mütekellimler ile feylesofların kasd-i kâmil ile kasd-i nakısı (ya'ni Sani'i âlemin kasdi ile mahlûkun kasdini) ayıramadıkları da'vasını ortaya atıyor. 1305 tarihinde İstanbulda basılan Şems-üd-din İsfahânî'nin **Tavâlî**'şehrindeki takrirden «ve likailin en yekûle» sözü ile Âmidî şiddetle müdafaa ediliyor; Cümhur'un ve Âmidî'nin sözleri şöyle hulâsa ediliyor:

«Eğer kasd zamanen esere sabık olursa fail-i muhtarın eseri hâdis olur. Niçin fail-i muhtarın ve kasdinin bir zamanda eseri ile beraber bulunmasın? Neye fail ile kasd, sair illetler ve ma'lûllerde olduğu gibi zatî olarak mukaddem olmasın?» deniyor.

TIBDA: İbn Ebi Usaybia Âmidî'yi yukarıda beyan olduğu veçhile tıb mebadisinde zamanının en yükseği olduğunu, kendisinden **Rumuz-ül-Hikem** okuduğunu söylüyor. İşte bu itibarla Tabakatında Şam ettibas meyanında Âmidî'yi de zikrediyor. Yoksa Âmidî'nin ne tıbba ait bir eseri, ne ameli tıb ile meşguliyeti görülmemiştir. Âmidî tabib değildir. (2)»

Âmidî'nin otuza yakın eseri vardır. Hepsî birbirinden güzel, birbirinden faydalı ve münakkahdır. Kaynaklardan tesbit edebildiğimiz en meşhûrları şunlardır:

1 — **İhkâm-ül-Ahkâm.** Usulî fıkıh hakkındandır. Bilginlerden İbn-ül-Hacib, bu eseri telhis edip ona Muntehel-usul-vel-emel fi ilmeyil-usul-i vel-cedel ismini vermiştir. Eseri şerh eden bilginler de olmuştur. Kadı Adud-ud-din El-îcî'nin şerhi diğerlerine nisbetle daha güzel olarak kabul ve tercih olunmaktadır.

2 — **Ebkâr-ül-Efkâr.** Usulî dine dairdir. Dört cilttir. Sekiz kaide üzerine tertip edilmiştir: a - İlim, b - Nazar, c - Matluba ulaştırın şey, d - Bilinen şeylerin kısımları, e - Nübüvetler, f - Ahiret, g - İsimler, h - İmamlık. Her iki eser İstanbul kütüphanelerinde vardır.

3 — **Rûmuz-ül-Künuz.** İkinci eserin muhtasarıdır. İstanbul kütüphanelerinde bulunur.

4 — **Menâih-ül-Karaih.**

5 — **Kitab-ül-Bâhir fi ulum-il-evâil-i vel-evâhir.**

6 — **Gayet-ül-emel fil-cedel.**

7 — **Dekayik-ül-Hakayik** (Hikmete dair.)

8 — **Munteh-es-sûl** (Usule ait).

2) — Prof. İsmail Hakkı İzmirli, Âmidî maddesi, İslâm-Türk Ansiklopedisi, Cilt: 1, sayfa: 380 ve müteakip.

- 9 — Kitab-ül-Mübin fî Maanj elfaz-il-Hükemâ-i vel Mütেকellimin.
- 10 — Et-Tercihat (Hilâf'a dair).
- 11 — El-Muâhazât (Hilâf'a dair).
- 12 — Et-Talikat-üs-sagîre vel-kebîre (Hilâfa dair)
- 13 — Ele Me'haz alel-imam-ir-Râzî fî şerh-il-işarat.
- 14 — Hulâset ül-İbriz Tezkiret ül-Melik ül-Aziz (Akaid).
- 15 — Delîlû Müttehid ül-İ'tilâf ve Cârû fî Cemî-i Mesâil ül-Hilâf.
- 16 — Şerh-i Kitâb ül-Cedel lil-Şerîf ül-Merâğî.
- 17 — Tarîkat fî'l-Hilâf.
- 18 — Gaayet ül-Merâm (Kelâmdan).
- 19 — El-Garâib ve Keşf ül-Acaîb Fî'l-İktirânât ül-Şartîyye.
- 20 — Ferâid ül-Fevâid (hikmet).
- 21 — Kitâb ül-Tercihat (Hilâf'a dair).
- 22 — Keşf ül-Temvîhât fî Şerh ül-Tenbîhât.
- 23 — Lübâb ül-Elbâb (Mantıktan),
- 24 — Müntehâ üs-Sâlik fî Rütüb ül-Mesâlik.
- 25 — El-Mevâhiz ül-Celiyye fî-Mevâhizât ül-Cedeliyye.
- 26 — En-Nûr ül-Bâhir fî-l-Hükm üz-Zevâhir (5 cilt).

Bibliyografya: İslâm - Türk Ansiklopedisi; İslâm Ansiklopedisi; İnönü Ansiklopedisi; İbn Ebî Usaybia, Tabakat-ül-Hukema'; İbn Halligân, Vefeyat-ül-A'yan: Ebül-Feda Tarihi; Taşköprü zade, Mevzuat-ül-Ulûm; Usul-i Hudari; Zehebi El-iber; İ. Hakkı İzmirli, İlmi Hilâf ve İslâm felsefesi Tarihi. Şemseddin Sami, Kamus-ül-Â'lam. Ali Emiri, Diyarbekirli bazı zevatın tercüme-i halleri (Mlt. Alm, K. N. Nor. 750, Yazma.), Esma'ü'l-Mü'llifin.

AMİDLİ YUHENNA DAVID

Amidli Yuhenna David, 1174 yılında piskopos olarak takdis edilmiş, sonradan, Amid'in merkez köylerinden (bugün Kankirt denilen eski) **Kankart**'taki **Mar Elya** manastırına inzivaya çekilip, ilim ve bilhassa lûgatle uğraşmıştır. 1203 yılında *Kitabı İlâhi'yi* nakleden Havârilere ile Kilise Ulu-larına âit mükemmel bir eser yazmıştır. Azizlere ve evliyaya âit birçok **menakıb risaleleri**, **eski üstadların eserlerine şerh ve zeyilleri vardır**. Bir de, **Kamus** üzerine eser yazmıştır.

Bibliyografya : Mar Ignatius Aphram, adı geçen eser, S. 389.

MITRAN YOSEF

Ondördüncü Asır süryani müelliflerinin meşhurlarından olan **Garib oğlu Yosef**, **Amid**'de doğup büyümüş ve tahsilini burada bitirmiştir. Zengin ve itibarlı bir âilenin çocuğu olan **Yosef Şeyhoğlu Kiryakos** diye de tanınır; 1340 yılından önce **Amid**'deki **Mar-Henanya** Kilisesinde rahip olmuş, sonradan **Diyarbakir Mıtrani** (Metropolit) seçilmiş ve **Diyonisyus** lâkabını almıştır.

Süryaniceye son derece hâkim olduğundan, vaazları çok tesirli ve meşhurdu. İyi bir hattat olan **Mıtran Yosef**, ilâhiyatta derin bir âlimdi. 1375'te **Amid**'de ölmüştür. **Büyük Oruçların Hesabı** adlı eseri yazmıştır. Elyazması **İnciler** bugün de **Turabdin** ve **Derzaferan** kiliselerinde bulunmaktadır **Dine** âit birkaç risalesi de vardır.

Bibliyografya : Adı geçen eser, S. 441.

ÖMER ÜL-FÂRIKÎ

XIII. asrın şöhreti yaygın ilim adamlarındandır. Adı Ömer, babası İsmail, dedesi Mes'ud, onun atası Sa'd ve onun da babası Sa'id Reşidüddin Ebû-Hafs-ül-Fârikî'dir. Şâfi'î mezhebinde idi. H. 598 (M. 1201) senesinde doğdu. Silvanlıdır. H. 687 (M. 1288) de ölmüştür. Tesbit edebildiğimiz eserleri şunlardır:

- 1 — Ganiyyet ül-Müteressil ve-ş-Şâir (Beyan ilmine ait).
- 2 — Meniyyet ül-Mütevessil ül-Mâhir.
- 3 — Nazm ül-Cümân.

Bibliyografya: Esma'ül-Müellifin, C. 1, S. 787.

ÂMİDÎ

Adı Ali'dir. Babası Ahmed Alâeddin'dir. Hayatı hakkında geniş bir bilgi edinemedik. Yalnız Diyarbekirli (Âmidî) olduğu ve H. 762 (M. 1360) senesinde vefat ettiği malûmumuzdur. Tesbit edebildiğimiz eserleri şunlardır:

- 1 — El-Buseyret (rüya tabirine dair).
- 2 — Keşşâf ül-Kulûb.

Bibliyografya : Aynı eser, C. 1, S. 724.

İBN NÜBÂTA

Adı Muhammed, babası Muhammed, dedesi Hasan, onun babası Hüseyin ve onun babası Salih, onun babası Ali, onun da babası Farkın'lı Nübâtâtü Cemalüddin Ebûbekr'dir. Soyca Farkınlı olup Mısır'da yaşadığından **Mısırlı İbn-Nübâta** diye tanınmıştır. 686 (M. 1287) da doğmuş ve 768 (M. 1366) de Kahire'de ölmüştür. Tesbit edebildiğimiz eserleri şunlardır:

- 1 — Divan.
- 2 — Al-Katar an-Nubâtî.
- 3 — Ta'lik ad-dîvân.
- 4 — Sûk ar-rakîk.
- 5 — Sac'de-mutavvak.
- 6 — Farâ'id as sulûk fî mesâcid al-Mulûk.
- 7 — Muntahab al-hadiyye min al-malâ'ik an-nabavîye.
- 8 — Matla' al-favâ'id ve mecme'al-ferâ'id.
- 9 — Sulûk duval al-mulûk.
- 10 — Tarsil.
- 11 — Mufahara beyn es-seyf ve'l-kalem.
- 12 — Dîvân el-hutab.
- 13 — Hutbe fî ta'zim.
- 14 — Şerh ibn Zeydûn.
- 15 — Taltîf el-mizâc min şi'r b. el-Haccâc.
- 16 — Farâ'id es-sulûk
- 17 — Ebrâr ül-Ahbâr.
- 18 — El-İktifâi min Târîh ül-Hulefâ (Üç cilt).

Bibliyografya: Brockelmam, adı geçen eser, Esma'ül-Müellifin, C. 2, S. 164.

NESİMÎ

Divan edebiyatımızın en yüksek şairlerinden biri olan **Nesimî**'nin asıl adı **İmâdeddin**'dir (1). Doğum tarihi, babası ve ailesi bilinmediği gibi doğduğu yer de ihtilâflıdır. **Lâtîfî** ve **Hasan Çelebi** tezkirelerine göre Bağdad'ın **Nesim** nahiyesinde doğmuş ve oraya nisbetini göstermek için **Nesimî** mahlasını almıştır. **Âşık Çelebi** ve **Ali Emirî**'ye nazaran ise Türkmenlerden olup Diyarbakırlıdır.

Nesimî, **Hurûfî** tarikatının kurucusu **Fazlullah**'ın halifesidir. Tahsil derecesi bilinmemekle beraber geniş bir kültüre sahibolduğu anlaşılmaktadır. Çok gezmiş ve çok okumuş bir şairdir.

Nesimî, şeriata aykırı görülen sözler söylemeye ve,

Mansûr enel-Hak söyledi
Haktır sözü Hak söyledi

gibi şiirler yazmaya başlayınca kardeşi Şâh Handan, kendisine öğütlerde bulunmuş, şariat duvarlarından taş koparmamasını söylemiş ve,

Gel bu sırrı âleme fâşeyleme
Hân-ı Hâs-ı ammeye âşeyleme

demiş olmasına karşılık, **Nesimî** de:

Deryâ-yi muhîr cûşa geldi
Kevn ile mekân hurûşa geldi

beytiyle başlayan mesnevîyi yazmıştır. Nihayet, şeriata aykırı görülen bu aşırı sözleri yüzünden Halep'te derisi yüzülerek öldürülmüştür.

Hayatı hakkında pek az bilgimiz bulunan **Nesimî**'nin ölüm tarihi da-

(1) — Bazı kaynaklar asıl adının Nesimeddin olduğunu kaydetmekte iseler de yanlışır.

hi kaynaklarda çeşitli olarak gösterilmiştir⁽²⁾. Bazı kaynaklar, H. 807 (M. 1404), bazıları ise 820 (M. 1417) veya 821 (M. 1418) tarihini ölüm yılı olarak yazmaktadırlar. Bu tarihler arasında H. 807 yılını kabul etmek hakikata en yakın olanıdır⁽³⁾.

Nesimî yüksek ve ince duygulu bir şairdir. Hele ifadesinin düzgünlüğü muassırlarıyla kıyaslanmıyacak derecededir. O, inancı uğruna canını verecek kadar imanlı ve heyecanlı bir şairdir. Aynı zamanda pürüzsüz bir lisanla farsca ve arapça şiirler yazacak kadar bilgi sahibidir.

Nesimî, zamanından itibaren okunmuş, sevilmiş, taklid edilmiş ve şi-

(2) — Müstakim-Zade, Mecellet-ün Nisab adlı eserinde Nesimî'yi Murad III. devrinde, yani H. 982 — 1003 (M. 1574 — 1595) seneleri arasında göstermiştir. Bu bir dalgınlık eseri olsa gerek.

Lâtifi'nin de Onu H. 880 (M. 1575/76) yılında öldürülen Kemal Ümmî ile Eskişehir civarındaki Şeyh Şüca Tekkesine getirip Baba Sultan'ın bir koçunu kestirmesi hayalidir.

(3) — Refii, Hurûfilik esaslarını ihtiva eden BEŞÂRETNAME adlı eserinde Nesimî'den bahsederken der ki:

Nâgehan ol rehmet-i Fazl-ı Hudâ
Ol îmâdetdîn sırr-ı Murtazâ
Cân ü fen gözüyle gören âdemi
Ol ki çoklar andan oldu âdemi
Ol şehid-i ısk-ı Fazl-ı zül-celâl
Bend ü zindanlarda kalan maâh ü sâl
Ol belâdan âh ü efgaan etmiyen
Söyliyen esrârı pinhân etmiyen
Ol mesihâveş siyâhet eyliyen
Perdesiz ilm-i ledünnü söyliyen
Kutb-ı âlem pişevâ-yı ehl-i dîn
Server-i âfak emîr-el mü'minin
Çün bana bildirdi kimdir sırr-ı Hak
Perde açıldı vü göründü tabak

ve aynı eserin sonunda ise:

Bu Beşâret-nâme'yi kıldım tāmâm
Savmın evvel cum'ası gün vesselâm
Târihi kendü gibi «rah-ı Hudâ»

demektedir. «râh-ı Hudâ» yâni H. 811 ramazanının ilk cumasında eserini bitirmiş olduğuna ve Nesimî için, bu tarihte

Ol şehid-i ısk-ı Fazl-ı zül-celâl
Bend ü zindanlarda kalan mâh ü sâl

dediğine nazaran, Onun bu tarihten önce öldürüldüğü muhakkaktır.

ırlarına nazireler, tahmisler yapılmış ünlü bir şairdir. Kendisinin de **Mevlânâ**'nın tesirinde kaldığını söyleyebiliriz.

Eserleri :

1 — **Divan.** (Bir kaç basması vardır. Fakat hepsi de yanlışlarla doludur.)

2 — **Farsça şiirleri.** (Bir kısmı türkçe divanına alınmıştır. Fakat bütün farsça şiirleri bir divan teşkil edecek çoğunluktadır).

3 — **Mukaddimet-al hakaayık** (Hurûfilikten bahseden türkçe ve mensur bir eserdir.)

Aşağıdaki örnekler divanından alınmıştır:

MESNEVİ

Deryâ-yı muhit cûşa geldi
Kevn ile mekân hurûşa geldi
Sırr-ı ezel oldu âşikârâ
Ârif nice eylesün müdârâ
Her zerrede güneş oldu zâhir
Toprâğa sücûd kıldı tâhir
Nakkaş bilindi nakş içinde
Lâ'l oldu iyan Bedahş içinde
Âcı su şarâb-ı Kevser oldu
Her zerre nebât ü şekker oldu
Tıryak mizâcı tuttu âğu
Lü'lû-yı müdevver oldu dârû
Küllî yer ü gök Hak oldu mutlak
Söyler def ü çeng ü ney enel-Hak
Mescûd ile sâcid oldu vâhid
Mescûd-ı hakıykıy oldu sâcid
Her katre muhît-i a'zam oldu
Her zerre Mesih ü Meryem oldu
Tâş ü kesik oldu verd ü neşrin
Ferhâd ile Husrev oldu Şîrin
Ma'suk ile âşık oldu bir zât
Mahvoldu vücûd-ı nefy ü isbât
İman ile küfr bir şey oldu
Tatlu ile âcı bir mey oldu
Eşya ikilikten oldu hâlî
Bâkıy ahad oldu lâ yezâlî
Gör sen seni kim ne cism ü cansın

Maksûd-ı vücûd-ı kün fekânsın
Çün mü'mine mü'min oldu mir'at
Mir'atına bak ü anda gör zât
Her kimse ki esridi bu meydan
Hayy-ı ebed oldu zâtı hay'dan
Âdemde tecelli kıldı Allah
Kıl âdeme secde olma güm-rah
Âdem düğeli Hak oldu bilgil
Mescûd-ı hakıyka secde kılğıl
Enfâs-ı Nesimî gör ne candır
Derya-yı muhît ü dürr-i kândır

G A Z E L

— I —

Ummâna giren ısk ile dürdâneye uğrar
Şükrâne veren cânını cânâneye uğrar
Yanmaktan eğer korkar isen şem'e yapışma
Şol ateşi gör kim nice pervâneye uğrar
Mansûr gibi cûşa gelir söyler enel-Hak
Her âşık-ı sâdık ki bu meyhâneye uğrar
Gitmez dün ü gün câm-ı şerâbı nazarından
Her kimse ki şol nerkis-i mestâneye uğrar
Tesbîh ile seccâdeyi bir cur'aya satar
Şol sofi-i sâfî ki bu peymâneye uğrar
Efsâne satar âşık-ı efsûn ile vâiz
Âşık nice ol kıssa vü efsâneye uğrar
Zencîr saçın şöyle delü kıldı beni kim
Aklın yitirir her ki bu dîvâneye uğrar
Girdi harem-i Kâ'be-i tahkık-ı Nesimî
Hannân'a tavâf eyler ü mennâneye uğrar

— II —

Gül-gün ruhun gül ü semeni şermsâr eder
Yüzün hayâli gözlerimi lâlezâr eder
Mâh üzre zülfünü gece dâğıtma kim beni
Âşüfte-rüzgâr perîşân ü zâr eder
Zülfün ne dâm ü gamze ne oktur ki gözlerin
Âşıkları hemîşe anınla şikâr eder

Ağyâr elinden âh ederim her gece velî
Cevri hemîşe âşık-ı miskîne yâr eder
Zülfünde kim ki görmedi hüsnün kıyâmetin
Bilmez saçın hesabını ayruk şümâr eder
Ma'nîde gerçi can leb-i lâ'lin meyin içër
Hüsnün şarâbıdır ki benî bî karar eder
Gel gel ki şem'a nâr-ı fîrâkın harâreti
Kâr eylemez bu resme ki cânımda kâr eder
Ey âşıkın hayâtı vü ömrü saçı anın
Cansızdır ol ki âdını müşk-i Tatâr eder
Vasfında her kaçan ki Nesîmî açar ağız
Cevher lebinden akar ü gevher nisâr eder

— III —

Vaslını kim ki bulmadı derd azâb içindedir
Lâ'lini kim ki sormadı teşne serâb içindedir
Gönlüm içinde sûretin can gibi kılmışam yerin
Cevher-i küntü kenzi gör kim ne harâb içindedir
Kand ile babü şekkerin lezzetini unutmuşum
Tâ ki benimle leblerin nâz ü itâb içindedir
Kimki seninle olmadı subh-ı ezelde âşînâ
Tâ ebed karanunun bahtı sehâb içindedir
Zühde delâlet eylerim ıskâ harîs olur gönül
Ben ne şümâra düşmüşüm ol ne hisâb içindedir
Zülf ü kaşın Nesîmî'ye vech-i hasendir ey sanem
Cîm ile nun bu vech ile hangi kitâb içindedir

— IV —

Dişlerin nazmına dürdâne vü gevher dediler
Göricek yüzünü kalk âyet-i ekber dediler
Yazıcak sûretini muhterî'-i nakş-ı vücûd
Yer ü gök ehli ana rûh-ı musavver dediler
Sordum ervâha yüzün vafânı harfen harfâ
Kimsenin şerhine gelmez bu gül-i ter dediler
Güle el sunmasın ol kim dikeninden üşenir
Kim bu hamrâ gülünün hârına hançer dediler
Sana güneş gibi ey fitne sücûdeyleyenin
Tâliî ahteri mes'ûd ü muzaffer dediler
Ey Nesîmî nedir ayruk dileğin Hak'tan çün
Ne ki Hak'tan diledin oldu müyesser dediler

— V —

Gül-i tersin gülicek ârızına mâ dökülür
Bâğa gir gör ki nice lâle-i hamrâ dökülür
Anberin sünmülüne bâd-ı seher-gâh esicek
Koyma deprenmeğe kim anber-i sârâ dökülür
Kara saçın ucunu âyağına salma getür
Hayf ola nâfe-i Tâtâr'a ki her câ götürür
Âlemin başına tâbende yüzün şem'inden
Hâlikin rahmetidir nûr-ı tecellâ dökülür
Nice nevmîd olayım çün gözümün ebrinden
Katre katre yüzüme her yana deryâ dökülür
Hüsnünün vâsfını yazmaklığı azmeylemişem
Kalemin dîli ucundan kamu sevdâ dökülür
Tâ cüdâ düştü NESİMÎ leb-i lâ'linden anın
Gözlerinden dün ü gün lâ'l-i musaffâ dökülür

—VI —

Her neye kim baktın ise anda sen Allah'ı gör
Kancaru kim azm kılsın semme vechullahı gör
Bu ikilik perdesinden geç hicabı ref' kıl
Gel bu birlik vahdetinden bak bu sırrullahı gör
Hac-ı ekber kılmak istersen gel ey zâhid berü
Âşıkın kalbi içinde sen bu beytullahı gör
Can gözüyle baktın ise kâinatın aynına
Andan özge nesne var mı hasbeten lillâh gör
İlm-i hikmetten bilürsen gel berü gel ey hakîm
Sen NESİMÎ mantıkından dinle Fazlullahı gör

— VII —

Çün beni bezm-i ezelde eyledi ol yâr mest
Ol cihetten görünür bu çeşmime deyyâr mest
Mest-i dergâhem ne mestem bu şerâb-ı cüz-iden
Sanma ey hâce beni kim olmuşam bî kâr mest
Şöyle mestem tâ kiyâmet dâhi hüşyâr olmazam
Çün beni vahdet meyinden eyledi ol yâr mest
Cûş kıldı akl-ı kül geldi vücûda kâinât
Kâf ü nûn emrinden oldu bu cihan yekbâr mest
Cinn mest ü ins mest ü cümle bu vahş ü tuyûr
Hâk mest ü bâd mest ü ab mest ü nâr mest

İşk-ı sübhânî meyinden vâlih oldu şöyle bil
Arş mest ü ferş mest ü kevkeb-i seyyâr mest
Kaadı mest ü müftî mest ü sûfî mest ü sâfî mest
Cür'a-i câm-ı elest'ten mü'min ü küffâr mest
Hâce-i meyhâne mest oldu vü hem pîr-i mugan
Kâ'be vü büthâne mest ü hırka vü zünnâr mest
Küfr ü îman mest ü cümle mest ü ayn-ı yekdiğer
Âşık ü ma'suk ü ışk ü yâr mest ağyâr mest
Cür'a-i câm-ı ilâhî âşıkı mest eyledi
Câm mest ü bâde mest ü sâki-i ebrâr mest
Çeng ü def hem ûd ü ney sermest olup efgan eder
Bu harâbâtın içinde söyleyen güftar mest
Mest olup gir şehri-î işka gör ki sen anda iyan
Sûret-i hûbân-ı âlem çârşû bâzâr mest
Mîr mest ü hâce mest ü bende mest ez câm-ı ışk
Râh mest ü hâne mest ü bu der ü divâr mest
Ey NESÎMÎ sırr-ı Hakk'ın mahremi sensin bu gün
Söyledin kudret diliyen ma'ni-i esrâr mest

— VIII —

Şîrin-hadîsin her sözü bir gevher-i yekdânedir
Envârına şem'-i ruhun ay ile gün pervânedir
Yüzündür ol tâban kamer envâr-ı tâbindan anın
Hurşid ü mâhın şu'lesi dâim tutuşmuş yânedir
Devretti aynın sâgarı sâhib-tarîkat sâlikin
Pîr-i mugan oldu adı ser-halka-i meyhânedir
Tebîh ile seccâdeyi elden bırak ey müddeî
Şol zülf ü hâle bak heman gör kim ne dâm ü dânedir
İşkin hadîsin gel işit efsâneyle aldanma kim
Kur'an satan vaizlerin nakli uzun efsânedir
Düşmez humârın rencide vahdet meyinden tâ ebed
Şol mest-i Hak kim sâkisi ol nerkis-i mestanedir
Şîrin lebidir dilberin vahdet meyîn peymânesi
Ey zâhid ol peymâneden mest ol ki hoş peymânedir
Müşkin saçın zencîrine düştü NESÎMÎ ey sanem
Zencîr-i zülfün kaydına sayd olmayan divânedir

— IX —

Kaçan ki sünbül-i zülfün nikaabı âye düşer
Kamer sehâbe girer âftâba sâye düşer

Hatâdır ahsen-i takvîmi sevmen aydur dîv
Bu Hakk'a âsırı gör kim nice hatâye düşer
Eğerçi zülfüne dâm-ı belâ demiş âkıl
Bu dâme kim ki gelip düşmedi belâye düşer
Cihan muattar olur her seher ki bâd-ı sabâ
Gelür bu halka-i zülf-i abîr-sâye düşer
Gedâ katında visâlin saâdeti düşmez
Ve ger düşerse benim tek ganî gedâye düşer
Aceb şerâb imiş ey sâki-i ezel ıskın
Ki cûş eder anı içen bu hûy ü hâye düşer
NESİMÎ yâre ulaştı ne düştü münkire kim
Tutuştı türeği yandı yavuz kazâye düşer

— X —

Gerçi firâka düşmüşüm ayn-i visâl içindeyim
Gel nazar eyle hâlîme gör ki ne hâl içindeyim
Vasl-ı ruhun zülâline sûsadım işte yanarım
Gözüme bak ü gör nice âb-ı zülâl içindeyim
Nakş-ı hayâl-i sûretin sanma ki benden âyıra
Çün bu hayâl ile nakş ü hayâl içindeyim
Hurrem eder ümîd ile vasl-ı ruhun benî velî
Vasl erişince cânıma hüzn ü melâl içindeyim
Zülf ile kaş ü kirpiğin ebced-i cîm ü dâl imiş
Ben bu hurûf şekliçün cîm ile dâl içindeyim
Tâli'ü baht yıldızım kevkeb-i nahse uğradı
Ey şerefim saadetim gel ki vebâl içindeyim
Vaslına ermek isterim gerçi ki aynıyım anın
Benden anı kim âyıra fikr-i muhâl içindeyim
Sûret-i kaş ü âlîna verdi Nesîmi gönlünü
Ben bu sebepten ey güneş bedr ü hilâl içindeyim

— XI —

Nigârım dilberim yârım nedîmim mûnisim cânım
Refikim hemdemim ömrüm revânım derde dermânım
Şehim mâhım dilârâmım hayâtım dirliğim rûhum
Penâhım maksadım meylim medârım fikretim cânım
Kamer-çihre perî-rûyum zarîfim şûhum ü şengim
Semen-bûyum gül-endâmım zihî serv-i gülistânım
Zarîfim nâzûküm hûbum habîbim turfa mahbûbum
Hicâzım Kâ'be vü Tûr'um behiştim hür ü rıdvânım

Gölüm reyhânım eşcârım abîrim anberim ûdum
Dürüm mirvâridim kânım akıykım lâ'l ü mercânım
Dil-efrûzum vefâdârım ciğer-sûzum cefâ-kârım
Hudâvendim ceihan-dârım emîrim şâh ü handânım
Çerâğım şem'im ü nûrum ziyârım yıldızım şemsim
Hezârım bûlbûlüm verdim NESİMÎ-i hoş-elhânım

Bibliyografya : Ltf., Hasn., Aşk., Eşa., Mecellet-ün Nisab, Kma, Kşf., Abdülbaki
Gölpınarlı, Nesimi — Usuli — Ruhi, Varlık yayınları, Türk Klâsikleri : 24., Tdyk.,
Yazma ve basma divanları.

Institut kurde de Paris

HALİLÎ

Fatih devrinin meşhûr olmuş şâirlerindendir. Tahminen 810 (M. 1407) sıralarında şehrimizde doğdu. Memleketinde tahsilini tamamlayıp ilimle meşgul olan şâir, bilgisini arttırmak için, bir arkadaşının teşviki ile, yaşadığı devrin ilmî ve edebî merkezlerinden biri sayılan İznik'e gitti. Bunu **FIRKATNÂME** adlı mesnevisinde kendisi şöyle anlatmaktadır:

Benüm bîçâre bir dervîş ü dil-rîş
Garîb ü bî-nevâ vü yâr ü bî-hîş
Vücûdu çarh okından yârelenmiş
Yüreği hecr odından pârelenmiş
Acem müll-ünde idüm ilme meşgul
Okırdum gâh fıkıh ü gâh ma'kul (s. 4)

Meğer bir gün bu çarh-ı lâciverdî
Gicenün defterin yumdu ve dürdi

Benüm var idi bir yâr-ı enisüm
Ol idi künc-i halvetde celisüm

Gelüp vakt-i seherde ol vefâdar
Didi tahsil olunmaz bunda iy yâr
Dur imdj tâ sefer azmin kılalum
Varalum Rûma vü meşgul olalum (s. 5)

Anın sözüne uydım çünkü âhır

Eğerçi yolda çekdük hayli zahmet
İrüb bir şehre kat' etdük mesâfet (s. 6)

Böylece İznik'e gidip yerleşen Halilî 870 (M. 1465) de İstanbul'a geçmiş ve bir yıl kadar orada kaldıktan sonra tekrar İznik'e dönmüş, kendi-

sıne verilen hânkâhın şeyhi olmuştur. 890 (M. 1485) tarihinde aynı yerde vefat etmiştir.

Halilî, devrinin, **Ahmed Paşa**, **Şeyhî**, **Necatî** gibi ön plânda yeralan bir şâiri olmamakla beraber çağdaşları arasında şöhreti yayılmış şâirlerdendir. Ölümünden sonra tertip olunan şiir mecmualarında bir çok manzûmelerine yer verilmesi şöhretinin ne kadar yaygın olduğunu gösterir ⁽¹⁾.

Halilî'nin şiirleri tetkik edildiği zaman hemşehrisi **Seyyid Nesîmî**'nin te'sirinde kaldığı görülür. **Nesîmî**'nin şiirleri ile aynı kafiye de şiirlerinin mevcudiyeti ve hattâ, onun, bir gazelinin kafiye ve rediflerini aynen ve sırasıyla tekrarlayarak yazdığı şiir ⁽²⁾ bu temâyülünün şuurlu olduğunu anlatır. Buna karşılık kendisi de bir çok şâirler üzerinde müessir olmuştur. Meselâ, meşhûr âzerî şâiri **Habîbî**, buna bir örnek olarak gösterilebilir ⁽³⁾. Bu te'sir, **Fuzûlî**'de de hissedilir; o kadar ki **Fuzûlî** ile **Halilî**'de müşterek bâzı mısralara bile tesadûf edilmektedir ⁽⁴⁾. **Şeyh Ahmed Hayalî**, **Câmî**, **İbrahim Hâfid Paşa** gibi bir çok **Diyarbakırlı** şâirler tarafından şiirleri tanzîr edilmiştir. Yaşadığı devrin edebî hareketleri ile yakından ilgilenmiş, **Mehdî**, **Safî**, **Sirozlu Sa'dî**, **Melihî** ve **Hâkî** gibi, edebî şahsiyetler ile müşâarelerde bulunmuştur.

Bir gazelinin maktâ beytinde divan tertip eylediğini ⁽⁵⁾ söylüen **Hâlî**'nin divanı henüz bulunamamıştır. Çeşitli mecmualardaki manzumeleri bir divan teşkil edecek kadar çoktur. En güzel şiirlerini terci' ve terkib-i bentleri ile murabbâları teşkil eder.

(1) — Meselâ bakınız: **Câmî**'-ül-Meânî (Nûruosmaniye kütüp., nr. 4904, yazma) **Hacı Kemâl**, **Câmî** -ün-nezâir (yegâne yazma Bayezid umûmî kütüp., nr. 5782); **Edirneli Nazmî**, **Maemâ**'-ün-nezâir (yegâne yazma Topkapı sarayı, Bağdad-köşkü kütüp., nr. 406); **Pestelî Hisâlî**, **Matâlî**'-ün-nezâir (yegâne yazma Nûruosmaniye kütüp., 4252/4253); **Câmî**-ün-nezâir (Üniversite kütüp., **Rıza Paşa** yazmaları, nr. 1547).

(2) — Bu iki şiir için bakınız: **Ali Emiri**, **Tezkire-i Şuarâ-i Âmid**, s. 289.

(3) — **M. Fuad Köprülü**, **İslâm Ansiklopedisi**, mad. **ÂZEPÎ**; **Edebiyat fakültesi mec.**, 1932, III, sayı 5. **Câmî**'-ün-nezâir'de de **Habîbî**'nin bâzı gazelleri **Halilî**'ye nâzire olarak gösterilmiştir.

(4) **Halilî**, Ol benem kim kalmazam cânân yolında cânâ ben
Can nedür kim anı kurban kılmayam cânâna ben

Fuzûlî Cânımı cânân eğer isterse minnet cânıma
Can nedür kim anı kurban itmeyem cânânuma

(5) **Râh-i aşkı**nda **Halilî** ne belâ çektiğini
Nazar etsen billesin defter-i divanımıza

Halilî, her halde zayıf bir şâir değildir. Kendisi de buna inanmış olacak ki bir gazelinin maktâ beytinde:

**Tâ Halilî nazmın itdiler kulakta gûşvâr
Fethî bâzârın bozub Şeyhî dükânın bağladı**

demektedir. Fakat şöhretini, bunlardan, ziyâde, pek sâde ve samimi bir ifade ile yazdığı **FIRKATNÂME** isimli mesnevîsi ile yapmıştır (6). Bu mesnevînin adını, **Kınalı-zâde Hasan Çelebi**'den gayri bütün tezkireciler **FIRAKNÂME** diye kaydetmişlerdir. **Âşık Çelebi** ise, bunun halk arasında **Divan-ı Halilî** diye anıldığını söylüyor. Berlin Umûmî Kütüphanesinde bulunan ve şâirin yaşadığı devre tâ 390 (1485) tarihli yazma nüshanın gerek mukaddime ve gerekse son kısmında, eser isminin Firkatnâme olarak zikri ve bu kelimenin, ebced hesabı ile, mesnevînin tamamlandığı 876 (1471/1472) senesini karşılaması, tezkirecilerin bu görüşlerinde yanıldıklarını göstermektedir (7).

Eserin mevzuu, şâirin aşkıdır:

Şâir, memleketinden, «acem mülkünden», bir arkadaşı ile birlikte **İznîge** gider. **İznîk**, ilkin onu pek memnun eder; fakat bir gün pazarda dolaşmakta iken bir dükkânda duran güzel bir gence rastlayınca, her şey altüst olur. Şâir, bu ıztıabına, oı açan gözleri ve kalbi ile uzun münakaşalara girer. Gözün ileri sürdüğü kuvvetli deliller karşısında, kalp suçu yüklenmek zorunda kalır. Şâir, bu üzücü durumdan kurtulmak için türlü çarelere başvurur. Nihayet tesellisini **İznîk**'ten uzaklaşmakta bularak **İstanbul'a** gider. Sevgilisinden aşkının samimiliğine inandığını bildiren bir mektup alınca tekrar **İznîk'e** döner. Onu sefkatle karşılayan bu genç, az sonra gözden kaybolur. Artık şâir, gözyaşlarına, rüzgâra hitab yolu ile içini dökmektedir. Nihayet sevgilisi, bir gün sahrada bir ışıık hâlinde kendini gösterir ve böylece eser bu iç aydınlanması ile sona erer.

Eser, **Mefâ'ilun mefâ'ilun fa'ülun** vezninde yazılmış. Şeklin ve veznin verdiği monotonluğu gidermek maksadiyle araya başka vezinde gazeller de konmuştur.

Mesnevî'nin bilhassa son kısımları tasavvufî bir edâ ile yazıldığını açıkça göstermesine rağmen, **Halilî**'den bahsedenlerin ekserisi, hattâ onu mutasavvıf bir şâir olarak gösterenler bile (msl. Schî, s. 65), **Firkatnâme**'yi, şâirin, kendi cinsinden birine karşı duyduğu aşkının bir hikâyesi olarak kabul ederler. Bu hükmü verenlerin Firkatnâme'yi görmedikleri veya onun hayatını, XVI. asır şâirlerinden olup bu türlü mâcerâları ile tanınmış

(6) — Bakınız, Firkatnâme, Millet Kütüp., Manzum Eserler, No. 1063.

(7) — Fevziye Abdullah, Halilî, İslâm Ansiklopedisi, Cilt: 5/1, S. 163.

olan ve sonunda bu yüz kızartıcı hareketleri sebebiyle memleketini terke mecbur kalan Halîlî-i Zardr (Sarı Halîlî)'in hâl tercümesiyle karıştırdıkları muhakkaktır (8).

Halîlî'den örnekler :

MUHAMMES

Ey güneş tal'at kamer-behcet habibi gül'izar
Vey perîpeyker melekmanzar sanevber boylu yâr
Serverâ sen şol perî - ruhsun kî devr-i rûzigâr
Seni devran içre Yusuf'tan komuştur yadigâr
Âb-ı kevserdir dudağın şerbetinden şermêsâr

Ey yüzi cennet dudağındır şarab-ı selsebil
Gonce-veş lâ'line can olsun feda kanım sebil
Bu kemâl ile ki hak verdi sana hüsn-i cemil
Âşık-ı bîçârenin halini sor kadrini bil
Kim neler çekmişdürür hecrinde ol leylü nehar

Bunca kim aşkında ben feryâdü efgan eyledim
Mürg-ı canı her seher hecrinde nâlân eyledim
Gânîlümü zülfün gibi gamdan perişan eyledim
Bilmezem noldı günahım sanasın kan eyledim
Kim benî cevrinle her dem ağladırısın zâr zâr

Sûret-i levhinde müşkin sünbülün dil bağıdır
Çeşm-i mestin câm-ı uşşaka amansız yağıdır
Kûyun ey dilber bu dil mürgine cennet bağıdır
Geçti cevrin hadden ey zalim terahhum çağıdır
Gırra olma hüsnüne dünya değildir bir karar

Ta ki salmıştır cüda senden benî devr-i felek
Nalem işitti felekte beni zar ağlar melek
Ârızında ey kamer tal'atlu sol müşkin benek
Öldürür olan HALÎLÎ'nin gözünde merdümek
Kim görüp şem'i cemalinde yanar pervane-vâr

TERCÎ-İ BEND

Ey mazhar-i kâinata mazhar
Vey memleket-i cemâle server

(8) — Fevziye Abdullah, adı geçen yazı.

Kutlu kadem ü huçeste tâli'
İsâ nefes ü ferîşteh-peyker
Nutkundan erer hayâta mürde
Şermende lebinden âb-i-Kevser
İşkun leme'ânı ey kamer-veş
Cân levhine olalı muharrer
Hicrân gecesinde bülbül-i dil
Bu nağme ile terennüm eyler
Kim vech-i habîb gülsitândır
Sermâye-i ömr-i câvidândır.

Ey sâkî-i gül-izâr-i meh-veş
Sun câm-i şerâbı olma serkeş
Ben kim gam-i ışk defterinden
Dil levhini kılmışam münakkaş
Evvel bana sun piyâle-i pür
Hicrân ile olmuşam müşevveş
Mâ-ül'anebinden eyle ihsân
Kim saçmaya çarha âhım âteş
Ger bana inanmaz isen işte
Hoş nazm iledir bu şi'r-i dil-keş
Kim vech-i habîb dilsitândır
Sermâye-i ömr-i câvidândır.

Dest-i gam iderse yakamı çâk
Terk eymezem tapunu hâşâk
Eylerse nazar yüzünden ayru
Olsun gözüm ile başıma hâk
Göz yüzünü göreliden oldu
Dil safhası nakş-i gayrideş pâk
Ne şâhsın ey melek-sıfat kim
Baş kor kademinde şems-i eflâk
Her nice tefekkür eyledimse
Aklımda bu denlü kıldım idrâk
Kim vech-i habîb dilsitândır
Sermâye-i ömr-i câvidândır.

Ey bülbül-i gülşen-i belâgat
Vey tûtî-i meclis-i fesâhat
Söyle ki şeker yağa lebinden
İnsânda olur hemîn kerâmet
Ne şehre olur ki pertevinden

Dîn azgununa erer hidâyet
Ne lâ'î olur ki şerbetinden
Bir katresidir kulûbe râhat
Cân ile dili tefahhus etdim
Verir ikisi dahi şehâdet

Kim vech-i habîb dilsitândır
Sermâye-i ömr-i câvidândır.

Cân kılca kalursa derd ü gamdan
Kesmem ben ümidim ol sanemden
Niçün ki nazîri gelmemiştir
Mevcûd olalı cihân ademden
Ol mâh-likaadan umarım kim
Afv ide günâhımı keremden
Tasvîr olunalı nakş-i hâlim
Tahrîr olunan budur kalemden
Olursa HALÎLÎ vasla vâsıl
Rûmî olayım geçüp Acem'den

Kim vech-i habîb gülsitândır
Sermâye-i ömr-i câvidândır.

GAZEL

1

İy bilen hakkun sıfâtı sırr-i esmâsı nedür
Yâ bu esmâdan murâd olan müsem mâsı nedür
Niçün olmuş merkez-i hâkî aceb meymûn misâl
Yâ bu tâk-i sernigûnun sakf-i mînâsı nedür
Ne sebebdendür kamer ki bedr olur gâhî hilâl
Seyr-i hûşîdün aceb bâşında sevdâsı nedür
Her sanûber³ boylunun yüzinde handandur bu hâl
Her bir âhû gözlünün zülfî mutarrâsı nedür
Çün ibâdet hakkadur ma'bûd bir hakdur hemân
Mü'minün bes mescid ü gebrün kilîsâsı nedür
Çünkü hakkun zâtın isbât idemez erbâb-i akl
Âşık-i hak-bîn ile her dem bu da'vâsı nedür
Zâhir ü bâtında çün mevcûd hakdur özge yoh

Yâ bu mevcûdâtun ara yirde gavgâsı nedür
Mazhar-i hak dimeyen insâna mezhebsiz fakîh
Bes enelhak diyenün rûsvâ müdârâsı nedür
İy Halîlî çün sana hakdan likâdur ârzu
Nâr-i dûzehten ne gam firdevs-i a'lâsı nedür

2

Can virüb her kim ki ol cânân yolında hâk olur
Butâ-i sevdâda kaynar gıl ü gışdan pâk olur
Defter-i ıskun rûmûzın ohıyub fehmi itmeyen
Müdrîk ü allâme-i asr ise bî-idrâk olur
Ârzûmend-i cemâl-i yâr olan âşık müdâm
İstemez cennet cehennemden dahi bî-bâk olur
Âşık-i dil-hastanun sûfî sorarsa hâlini
Eşki surh ü çehresi zerd ü yakası çâk olur
Şekkeri ağıyâr elinden alma âğûdur sakın
Yâr elinden ger gelen hod zehr ise tiryâk olur
Âşık-i hak-bîn sürer didâr zevkin dâimâ
Zâhid-i hod-bîn ana reşk eyleyüb gamnâk olur
Yoluna can virmeğe cânâ Halîlî hasta-dil
Gam degül ger ber ise hem cüst ü hem çâlâk olur

3

Görgil arûs-i dehri gönül haddin âl ider
Aldanma cânun almağıcün mekr ü âl ider
Ziynet virür cemâline sayd eylemek içün
Sehhâredür ki sihr ile kanun helâl ider
Bünyâd-i cevri ü resm-i cefâyı kılan budur
Bundan vefâ uman kişi fikr-i muhâl ider
Güldürmegine bahma ki zâr ağladur yine
Cem'iyetine kalma ki âşüfte hâl ider
Bir gûr-i tenge kâni ider ol emiri kim
Da'vâ-yi taht ü saltanat-i mülk ü mâl ider
İy devlet ol fakîre ki fakr ihtiyâr idüb
Nân-i cevîne kanı olub hırka şâl ider
Tutdı Halîlî künc-i kanâatda meskeni
Şükr ü sipâs ber kerem-i zülcelâl ider

İy özinden bî haber sen seni bil kim kanısın
 Gör nireden geldün ü bilgil kimün mihmânısın
 Sen seni tâ bilmedün hakdan haberdâr olmadun
 Ger seni sen tanımışsın âlim-i rebbânîsin
 Cevher-i bâkisin iy miskin özünü tanı gör
 Nefse uymuşsın sanursın ki bu cism-i fânîsin
 Mest-i gafletsin eyâ gafil tur uyhudan uyan
 Gör ne ma'densin ne deryâsın ne gevher kânısın
 Cümle eşyâ sana cism olmışdur iy sâhib kemâl
 Gafil olma kendüzünden kim cihânun cânısın
 Olmagil gafil özünden aç basîret çeşmüni
 Sen seni gör kim ne zâtun hüccet ü burhânısın
 İy Halîlî gam değül sûretde ger dervîşin
 Âlem-i ma'nide gör kim âlemün sultânısın

Kim ki hak yolında terk-i cân ile baş eylemez
 Sırr-i hakdan havf idüb bir nüktesin fâş eylemez
 Âşık-ı sâdık virür sırr-ı enelhakdan haber
 Dâra çıhmakdan üşenmez gussa-i dâş eylemez
 Ni'met-i didâr-ı hakdan tâ ebed mahrûm olur
 Kim ki nefs-i şüm'a derd ü gussadan aş eylemez
 Virmez ol ısk-ı hakikatden kemâhiy bir haber
 Tâ ruh-i zerdini eşk-i surh ile yâş eylemez
 Hüsni zibâdan anuñün göz yumar gözsüz fakîh
 Bî basîretdür garaz nakşında nakkaş eylemez
 Işk bâzârında yohdur zâhide hiç i'tibâr
 Âşık-ı sâf ol ki ısk ehlini kulmaş eylemez
 İy Halîlî hizmet-i hâsân-i dergâh eyle kim
 Şâha irmez her kim ol ta'zîm-i ferrâş eylemez

Zâhidâ cehd eyle bil kim seni kimdür yaradan
 Handa olurdu ezelde bunda geldün n'aradan
 Bilmedünse kim ne durur bunda gelmekden garaz
 Gör ki hayvandan betersin bil ki seng-i hâreden
 Sen hümâ-yi vahdet idün tüşe geldün kesrete
 Bir kafesde mesken ittün muhtelif çâr pâreden

Bunca ahlâk-i zemîmesinde olur müctemi'
Cehd idüb kurtaramazsın nefsünü emmâreden
Gel özünden olma gafil bil ne cevhersin seni
Menzilün ref' ide görgil kevkeb-i seyyâreden
Şöhret-i dünyâyı kılma ihtiyâr iy derdmend
Bahr-i bî-pâyâna düşme olmagil bîçareden
Eyleme ma'nâ yüzinde sûretî yekser nikab
Nefse aldanma hazer kıl dünyî-i mekkâreden
Virme dil nakşına nakkaş işte ger bînâ isen
Ko bu renk-âmîz nakşî geç bu ak ve karadan

7

Eyâ gafil ne kesb itdün bu fânî dâr-i dünyâda
Ki ömrî lâda sarf itdün değülsin fikr-i illâda
Gözün aç hâb-i gafletden özünü tanı iy miskin
Ne menzilden gelürsin gör ne istersin bu me vâda
Gel imdi resm taklîdi hicâbundur gider sende
Temâşâ eyle nakkaşun nukûşî cümle eşyâda
Vücûdî mâsivâllahun mecâzî gör yakın bilgil
Hakikî zâta o tâlib geçür ömrün bu sevdâda
Eger müştâksın hakka vücûd-i fâniyi terk it
Kim irse mahv olur lâbûd vücûd-i katre deryâda?
Anun kim nûr-i vahdetden dü çeşmin rûşen itdi hak
Ne zevki var bu kesretde ne hod şevki bu gavgâda
Halîlî gam degül sırr-ı müsemmadan haber virse
Kim olan âdeme haktır muallim cümle esmâda

8

İy kılan da'vâ ki sûfiyem fütûhâtun nedür
Ger safâ ehlinden isen hakka mir'âtun nedür
Ârif-i nefis olmayınca kimse bulmaz hakka yol
Da'vi-yi irfân idersin göster isbatun nedür
Olmayan fâni özinden mürtefi' olmaz hicâb
Fâniyem dirsın aceb bu zerk ü tâmâtun nedür
Bu ridâ vü taylesân ü hırkadan yoh hâsılun
Geç bu sûretten özünü tanı gör zâtun nedür
Nûr-i hakdan urma lâf iy kendüzinden bîhaber
Bilmedük çün sendeki misbâha miskâtun nedür
Eylemişsin sûret-i sûfilîği dükkân-i kisb
Bundan özge var ise göster kerâmâtun nedür

Çünkü sen mahkûm-i nefs-i şûmsın iy bülheves
Kimseye kâfir dime boynunda gör lâtun nedür
Da'vi eylersin ki ben seyr-i makamât eylerem
Bilmezem iy har bu yolda bindüğün atun nedür
Çün bulunmaz bî-riyâ âlemde bir sâhib - kemâl
İy Halilî sözü kes munca makalâtun nedür

9

İy bulunmaz zâtuna dâniş yolında dest-res
Ma'rifetden bunca kim erbâb-ı akl urar nefes
Vahdetün deryâsına gavvâs olanlar bildi kim
Âlem-i vahdetde yohdur hakdan özge hiç kes
Ger vücûdât-i mecâziden sorarsın sûfiyâ
Mazhar-i zât-j hüdâdur cümlesi iy bülheves
Keşf-i esrâr-i rübûbiyyet durur küfre celi
Uş bu bâzâr'un husûsına şeriatdur ases
Sûfiyâ sen hakka irdüm diyü çoh lâf itme kim
Ol hüma-yi kudreti sayd idebilmez her meges
İy gönül murgı makam-ı asla pervâz eyle kim
Âşiyân-i vahdete mâni' degüldür hâr ü hes
Ni'met-i dünyâ Halil ü Âdeme çün kalmadı
Hâh gendüm - dâne doldur hânına hahi ades
Ol sebebeden ehl-i irfânun yitübdür kadri kim
Da'vi-i irfân ider fark itmeyen hardan feres
Çünkü yohdur ma'rifet ehline kadr ü itibâr
Defter ü tomarı tayy eyle Halilî sözü kes

10

Zâhidâ çün bîhabersin nâme-i nâmûsdan
Bâri inkâr itme hakkı geçgürü nâmûsdan
Koy enâniyyet tarîkin ma'rifet kesb ide gör
Âdem oğlının ne buldun sûret-i kâbûsdan
Nûr-i hakdur görünen ârifden iy kûteh-nazar
Şöyle kim şem'un ziyâsı görünür fânûsdan
Pâdişâh isen ne var cehd it gedâ-yi ârif ol
Cehlile bâri ne hâsıl künc-i dokyânûsdan
Zâhid isen âşıkâ mülhid dime kâfir degül
Ol sürer zevkin def ü çenk ü ney ü nâkûsdan
Sûfi-i hod-bin ne bilsün hak tarîkinden haber
Ol hemen dünyâyı doldurmuş durur sâlûsdan

İy Halîlî bulmağ istersen cenâb-ı hakka yol
Hâk-i pâ-y-i ârif ol dûr olmagil pâbûsdan

11

İy gönül bu dünyâ çün murdârdır andan sakın
Hilesi çoh merki çoh mekkârdur andan sakın
Ger sana yârum diyü eylerse her dem riş-hand
Kavline inanma kim ağıyârdur andan sakın
Mülk için memlûki olma kimsenün iy hasta dil
Mâl için çekime melâmet mârdur andan sakın
Hâkine âlûde olma bâda virme ömrünü
Âbını nuş itmegil kim nârdur andan sakın
Ni'met-i dünyâya mağrur olma fakra kani ol
Ni'met-i dünyâ kamu murdârdur andan sakın
Şöhret-i dünyâ için rencide kılma sen seni
Nâm ü nengün ferkin ur bed-kârdur andan sakın
Sunma el mâlına dünyânun zehir âmîzdür
Verdine aldanmagil kim hârdur andan sakın
Tâlib-i didâr isen dünyâdan el çek fâriğ ol
Hubb-i dünyâ mânî-i didârdur andan sakın
İy Halîlî âhiret yolunun esbâbın düzet
Kim bu dünyâ yolu nâ-hemvârdur andan sakın

12

Kim ki ol şâhun cemâli ıydına kurbân olur
Kurtulur taklidden cismi serâser cân olur
Hakdan özge âlem-i kesretde nef' iden vücûd
Âlem-i vahdetde adı abd iken sultân olur
Sûretün nakşında nakkaşı temâşâ itmeyen
Sırr-ı hakdan bî-haberdür ol haçan insan olur
Zâhidâ gel âdem-i hâkîye inkâr itme kim
Âdem-i hâkîye inkâr eyleyen şeytân olur
Kimde kim vardur hevâ-yi dost ışıkindan eser
Sînesi büryân dâim gözleri giryân olur
Ol gönül kim sırr-ı vahdetden haberdâr olmadı
Lâcerem ehl-i safâ cem'inde sergerdân olur
İy Halîlî cânı vir cânân için havf eyleme
Kim ki virdi cân bu yolda âkibet cânân olur

Çün ıyan oldı rumûz-i âlem ül - esmâ bize
 Rûşen oldı nükte-i sırr-i şeb-i esrâ bize
 Zerre-i mihrüz egerçi matla'-i nûr olmışuz
 Katre-i bahruz egerçi mevc urur deryâ bize
 Bilmişüz dünyâ-yi fâninün nedür keyfiyyeti
 Zâhir olmuşdur cefâ-yi âlem-i ukbâ bize
 Çâr unsurdur bize suretde kılduran karâr
 Yohsa ma'nâda makam-i kurb-i hakdur câ bize
 Sûfiyâ biz çekmezüz imrûz ü ferdâ gussasın
 İn vaktuz lâcerem imrûzdur ferdâ bize
 Ümmühâtun zübdesiyüz hakka mazhar olmuşuz
 Şöyle zâtuz kim bulunmaz bir dahî hemtâ bize
 Cennet-i didârdur maksûd-i ehl-i ma'rifet
 Bir nefes ansız gerekmez cennet ül me'vâ bize
 Biz bu ma'nâ gülşeninde söylerüz bülbül gibi
 Hasret eyler nutk ile tûtî-i şekker - hâ bize
 İy Halilî gafil olma ol hümayun bîşeyüz
 Kim kılur her dem tecellî kaf ile anka bize

Gel berü söfiyâ ki mest olalum
 Mest-i câm-ı mey-i elest olalum
 Kılalum niyyeti yolında sefer
 Varalum kûy-i yâra mest olalum
 Virelüm rûha ihtiyârumuzu
 Nice bir nefse zîr-i dest olalum
 Âlem-i kudsa idelüm pervâz
 Ne için bunda pây-best olalum
 Nefsümüz bütlerini sınduralım
 Cehd idüb biz hüdâ perest olalum
 Yâr bizi çün şikeste isterimiş
 Gelünüz cümlemüz şikest olalum
 İy Halilî gözetme cây-i bülend
 Meskenet gözlegil ki mest olalum

Her kim bu fâni dünyinün aldanmadı lezzâtına
 Dâr-i bekada şâh olub bindi saâdet âtına

Kime ki nerrâd-i felek tikdi küşâdı mühresi
Düşdi müdârâsız kalub şatranc-i dehrün mâtına
Mânî' cenâb-i izzete lezzât-i nefsânî durur
İy dil hevesden fâriğ ol düşme hevâ zulmâtına
Çün âşiyân-i vahdetün murg-ı humâyun - bâlısın
Sen âftâbı kıl taleb meyl eyleme zerrâtına
Her kimde kim var zerrece da'vâ-yi benlikden eser
Bahr-i sıfâta gark olub yol bulabilmez zâtına
İy dil basiret çeşmüni aç ve kedûretiden arın
Gör kim kimün manzûrısın bah kendünün mir'âtına
Çün tâlib-i didârdır hakdan Halilî derdmend
Ne düzehinden havf ider ne meyl ider cennâtına

16

Görmüşem hakkun nişânın dost sîmâsında ben
Olmışam hayrân ü vâlih rû-yi zibâsında ben
Nokta-i hâl-i siyâhı kurrat-ül-ayn itmüşem
Cânı mesken dutmuşam zülf-i semensâsında ben
Bilmişem hakkı ne var büthâne dutsam âlemi
Ehl-i tevhîdem ne gam dursam kilisâsında ben
Çün tabî'atdûr bana yârun cemâlin gözlemek
Ohıram ilm-i ilâhî kaşı tuğrâsında ben
Şol Halilîyem ben ki gamgîn yürürem zâhir delû
Şâdmânâ her nefes gönlüm temâşâsında ben

17

Men ki dervişem fakîrem pâdişâh-i âlemem
Rûh-i bî-rengem eğerçi renge geldüm âdemem
Şeş cihât ü çâr unsurdur benî fâş eyleyen
Yohsa ben gencîne-i vahdetde nûr-i mübhemem
Söyleyen hakdur benüm dîlümde her dem yohsa ben
Çâr unsurdan mürekkeb bî-lisânâ ekbemem
Ümmühât ile ne vâ abâyâ oldumsa halef
Âlem-i tahkîke bahsan cümlesinden akdemem
Âlem ül - gaybun vücûdı benden oldı âşikâr
İy basîretsiz benî gör kim ne zât-i a'zamem
Cennet-i firdevs için bir lâhza gamgîn olmazam
Tâlib-i didâr-i yâram şâdmânâ hurremem
İy Halilî çün her iş takdîr elinden işlenür
Fâriğem dünyâdan ü ukbâ gamından bî-gamem

Yâрын yâрын görendür kim bugün yâрын görür
 Görmeyen yâрын bugün yâрын haçan yâрын görür
 Kim ki kesretten geçüb oldu alâyıktan biri
 Vahdetün bildi tarîkin hakkun envârın görür
 Kim ki nefsin bilmedi rabbini bilmez şek degül
 Nefsini bilmedür ol kim kendü mıkdarın görür
 Kâ'be-i ma'nâya ârif dembedem eyler tavâf
 Hâceti sûret hümâ tâ Mekke divârın görür
 Yâрын anda sohbet-i didârdan mahrûm olur
 Bunda kerges gibi her kim dünýe murdârın görür
 Asılan dâr-i fenâya dünýede mansûr-var
 Nice dilşâd olmasın çün rû-yi dildârın görür
 İy Halîlî şol hümâ-himmet fakîr ol kim müdâm
 Ârzû-yi cennet itmez dost didârın görür

İşk-i ma'sûkında ol âşık ki kıymaz cânına
 Derde hemdem olmamışdur irmesün dermânına
 Ol ki çevgân-i ser-i zülfine yârun meyl ider
 Başını tûb itmeyince girmesün meydânına
 Zâhidâ ko acebünü kesb eyle rahmânî sıfat
 Uyma iy bîcâre nefsi şûma vü şeytânına
 Vasi-i dilberden beka dârında mahrûm olısar
 Kim ki bu dâr-i fenâda irmedi cânânına
 Değme her âdem-sıfat hayvandan umma ma'rifet
 Kim bu bâbun fethi mümkindür bilen insânına
 Zülfinün küfrini ol ârif ki bildi ayn-i din
 Bârekallâh âferin olsun anun imânına
 İy Halîlî fazl-i hakdan olmağil nevmîd kim
 Hakka irişmek müfeyyezdür Hakun ihsânına

Her kim öz haddini bilmez doğru râhın gözlemez
 Müşrik-i râh-i hakîkatdır ilâhın gözlemez
 Nefsi bed-bahtun gurûrın gör ki miskin âdemi
 Cümle ahvâlin sevâb anlar günâhın gözlemez
 Kendüzin terk eyleyen ârif bilür râh-i necât
 Âlim-i bî-renk olub surh ü siyâhın gözlemez

Bende-i sultân-i aşk olan olur ma'nâda şâh
Sûretâ gerçi bu dünyâ tahtgâhın gözlemez
Zâhid-i hod-bîn hüdâ-bîn oldu sanur kendüzin
Âşık-ı sâdıklarun feryâd ü âhın gözlemez
Tâk-i mihrâbına her kim kılmaz ol yârın sücûd
Bîtahâretdür anuñcün kible-gâhın gözlemez
İbn-i vakt olub kanâat kûşesin kıldı makam
Çün Halîlî rûzgârın sâl ü mâhın gözlemez

21

Mihr uman bu fâni dünyâdan aceb dîvânedür
Âşinâ sanma bu dünyâ-yı deni bîgânedür
Çün cihânı fâni didi ol kerîm ü zülcelâl
Bu delîle didiler k'âhîr ana vîrânedür
Gel berü hakkı dilersen gir vücûdun şehrine
Söyleyen dilünde her dem hak degüldür yâ nedür
Gâfil olma iy hümâyûn dünyinün lezzâtına
Hoş safâlar virür ammâ kasdı baş ü cânedür
Rind-i rûsvâyuz bugün âlemde nâmûs şîşesin
Taşlara çalduk yirümüz kûşe-i meyhânedür
Dün gice meyhânede bihod olub vâiz bugün
Minbere çıkmış sözi efsûn ile efsânedür
Fazl-i hak açdı gözün gördün cihânun vârinı
İy Halîlî sana bu sır himmet-i şâhânedür

22

Yâr gerçek yâr olan ağıyardan fikr eylemez
Gül diren elbette zahm-i hârdan fikr eylemez
Dostluk peyvendini yâr ile muhkem bağlayan
Düşman olursa cihân ağıyardan fikr eylemez
Anberîn zülfün olursa yüzüne hâil ne gam
Mâl kasdin eyleyenler mârdan fikr eylemez
Gerçi ıskun iy sanem kıldı beni rûsvâ-yı halk
Âşık olan nâm ü nenk ü ârdan fikr eylemez
Nâr-i hicrânun beni çün üd yandurmak diler
Her kim öldiyse Halîlî nârdan fikr eylemez

Ol benem kim kalmazam cânan yolında cânâ ben
 Can nedür kim anı kurban kılmayam cânâna ben ')
 Tâlib-i derd olmayan kimdür ki dermân isteye
 Dermend oldum anuñün kim irem dermâna ben
 Çünkü yârün yârına ihsânıdır cevır ü cefâ
 Cân ile müştakam ol yâr eyleyen ihsâna ben
 Çün belı geldi lisânımdan benüm rûz-i elest
 Sâdıkam kavlümde toğru durmuşam peymâna ben
 Zâhidün bîhûde güftârı bana kılmaz eser
 Çünkü dâñâyam ne ma'niden uyam nâdâna ben
 Ahsen-i sûretten iy zâhid beni men' itme kim
 Olalı rahmâna ârif uymazam şeytâna ben
 Ol Halîliyam ki kıldım fahre fakrı ihtiyâr
 Kani'em fakra tecerrüd kılmazam sultâna ben

Cânımı yandurdı cânâ nâr-i hicrânun senün
 Sabrumı yağmaya virdi çeşm-i fettânun senün
 Hâtır-i mecmû'umı âşüfte kıldun iy sanem
 Tâ ki düşdi boynuma zülf-i perişânun senün
 Gice tesbîhüm cemâlün zikridür virdüm şehâ
 Subh-dem yâd eylerem la'l-i dür-efşânun senün
 Neylerem ol cismi cânâ k'olmaya yolunda hâk
 Ya nidem ol cânı kim olmaya kurbânun senün
 Çün Halîliyi şehâ öldüresisin nâzile
 Bâri tiz tut çün budur âyin-i kurbânun senün

Tâ gül üzre sünbülün anber - feşânın bağladı
 Rûz ü şebden hayme kurdı sâyeânın bağladı
 Lâle haddün hasretinden bağrına yandurdı dağ
 Gonca ağzun vafın eşitdi dehânın bağladı
 Şekkerin la'lünü tûti ideli gülşende şerh
 Bülbül-i hoş-hânun ağzında zebânın bağladı

1) Krş.

Cânımı cânân eğer isterse minnet cânuma
 Can nedür kim anı kurban itmeyem cânânuma

Fuzûlî

Sûretün nakşin temâşâ ideli nakkaş-i çin
Bozdı nakşin ağzını re's ü meyânın bağladı
Tâ Halilî nazmını itdiler kulakda gûşvâr
Fethi bâzârın bozub Şeyhî dükkânın bağladı

26

Lutf ile şol karşudan gül yüzlü yârumdur gelen
Gönlümün şehrinde şâh-i şehriyârumdur gelen
Cilve-i tâvus ider serv-i kabâ pûşumdur ol
Söyleyende lûtf ile gevher - nisârumdur gelen
Ol moğulçin gözleri âhû-yi şîr-efken gelür
Bûy-i zülfi müşk-i âhû-yi tatarumdur gelen
Ol kemâl-i hüsn ile devr-i zamânun yûsufî
Ol dil ü cânım ümidî yâr-ı gârumdur gelen
Ger Halîlîyem bu yolda cân virem şûkrâna ben
Çün halîlüm dilberüm yârüm nigârumdur gelen

27

Men ki derviş olmışam şâh-i cihândan fâriğem
Bende-i sultân-ı ıskam in ü ândan fâriğem
Şöhretinden geçmişem dünyâ-yi fâninün temâm
Bî-nişânı bulmuşam nâm ü nişândan fâriğem
Dalmışam deryâ-yi bî-pâyâne gavvâs olmışam
Kân-i gevher bulmuşam sûd ü ziyandan fâriğem
Dünyî vü ukbâ benüm aynuma gelmez zerrece
Mâl ü mülkü neylerem kevn ü mekândan fâriğem
Çünki nakşından temâşâ iderem nakkâşî ben
Cennet-i firdevs ile hûr-i cinandan fâriğem
Ömrî geçdi zâhidün şekk ü gümân ü zann ile
Ben hakî çün bulmuşam zann ü gümândan fâriğem
Ol Halîlîyem ki kıldum fahre fakrî ihtiyâr
Raht ü baht ü tâc ü taht ü hânmandan fâriğem

28

Ol nâzenîn ki serv-i revândur ne nâzicek
Maksûd-i cism ü maksad-ı cândur ne nâzicek
Sordum lebinden ağzını didüm nedür didi
Bah dikkatîle gonca dehândur ne nâzicek
Didüm şeker midür lebe ya lebün midür

**Dadı lebün degül bu lebândur ne nâzicek
Didi vefâ kılam sana terk eyleyem cefâ
Gör ki bu sözi gerçi yalandur ne nâzicek
Şevk-i ruhunla şî'r-i melihi Halilînün
Mahfî degül ki sihri ıyândur ne nâzicek**

Bibliyografya : Sh., Ltf., Gibb (A history of Ottoman Poetry, II, 379 — 383), Halîlî'nin hayatı hakkında, tezkirelerden naklen, bilgi verilmiş ve Firkatnâme'nin Berlin yazmasına dayanılarak güzel bir tahlili yapılmış ve fakat yanlış olarak tasavvufi olmadığı sonucuna varılmıştır. Firkatnâme adının, ebced hesabı ile, eserin yazıldığı tarihi işaret ettiğini beyanına rağmen, bu tarihi 866 (1461/1462) olarak kaydedilemiştir. Th. Menzel, Enzykl. d. İslâm'da bu bilgiyi, aynı yanlışlıklarla tekrarlamıştır. Tşa., Osm., Fuad Köprülü, Milli edebiyat cereyanının ilk mübessirleri (İstanbul, 1928, s. 61 v. d.), Aynı zat, Divan edebiyatı antolojisi (İstanbul, 1934, s. 117), Fevziye Abdullah, İslâm Ansiklopedisi, cilt: 5/1, s. 162 v. d., Muharrem Ergin, Câmî-ül-meânî'deki Türkçe Şiirler (Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Cilt: III, Sayı: 3 — 4, s. 544, v. d.), Ağâh Sırrı Levend, Fatih Devrinde Türk Dili ve Edebiyatı (Türk Dili, Cilt: II, sayı: 20, s. 503).

AMİDLİ ALKAS ŞEM'ÜN

Amidli olup, kitabeti ve hitabeti yüksek bir âlimdi. Mardin'deki Kırklar Kilisesi mektebinden mezun olmuş, **Kilise Duaları** ve dinî kasideler yazmıştır. Çok güzel hatla yazdığı 14 İncilin herbirini ender resimlerle süslemiştir. 1450 yılında ölmüştür.

Bibliyografya : Mar Ignatius Aphram I Barsaum, adı geçen eser, S. 445.

PATRİK EBRAHİM

Amidli olup, Mitran Yosef'in kardeşidir. Ondördüncü Asrın âlimlerindendir. 1355 yılından önce Mar-Henanya Kilisesinde rahip olmuş, kendisini ilme vererek meşhur olmuş; 1375'te kardeşinin yerine **Amid Mitranı** seçilerek **Korlis** lâkabını almıştır. 1382 de Mardin Patriki seçilmiş ve 1412 yılında ölmüştür.

Eserleri, «Mecmuatü min Nevâfir-ül'Âbâ» ile Liazâr duasına âit bir risaledir.

Bibliyografya : Adı geçen eser, S. 443.

AL-BARDAKLI ŞEYH AHMED

Şehrimizin İçkalesine açılan Saraykapısı ile Dağkapısı arasında bugün **Alibardak** diye anılan eski **Bardaklı** mahallesinde h. 850 (1446) yıllarında doğmuş olan **Şeyh Ahmed**, yetiştiği mahalleye göre «**Al-Bardakhî**» ve şehrimize göre de «**Amidî**» nisbetleriyle tanınmıştır. Akkoyunlular çağında paytaht olan **Kara-Amid**'in en parlak zamanını idrak edip, **Uzun-Hasan**'ın ve haleflerinin padişahlığını görmüştür. 1469 da Akkoyunlu merkezi **Teb-riz** şehrine nakledilince, Diyarbekir Vilâyeti hükûmetine tayin edilen **Uzun-Hasan**'ın oğlu şâir ve san'at hâmisi şehzâde **Sultan Yakub**'un İçka-ledeki sarayına devam ederek meclisinde bulunmuş, Amid'de müstakilce hüküm süren son Akkoyunlu hükümdarı **Kasım Padişah**'ın da en çok beğendiği bir edip ve şâir olarak iltifatlarına mazhar olmuştur.

Türkçede en eski edebiyat bilgisi kitabını yazan **Bardaklı Şeyh Ahmed**, «**Kitâbü Câmî' ül-Envâ' ül-Edeb-ül-Fârsî**» adlı türkçe kitabını, yazıp 10 Şevvâl 907 (19 Nisan 1502) günü bitirmiştir. Rahmetli **Ali Emîrî Efendî**'nin dediği gibi (1), bu eser, «**Akkoyunlular zamanındaki edebiyatın bir âyinne-i hakîkati**»dir. Yine merhumun dediği gibi, «**bu kitabın bir kıymet-darlığı da, Yavuz Sultan Selim Han Hazretleri'nin Amid şehrini feth ü teshir buyurmalarından on dört sene mukaddem yazılmış olmasıdır ki, şehr-i mezkûrun o târihden daha evvelki türkçesiyle edebiyat-i Osmâniyye'nin dühulünden sonra hâsıl olan farka bir mıkıyas olduğundan, lisanımı-za pek büyük taallûk ve münasebeti vardır**».

500 sahifeyi aşan ve sonunda müellif hattıyla ketebesini bulunan **Şeyh Ahmed**'in eserinin biricik nesihle yazması, İstanbul'da Millet Kütüphanesi — Ali Emîrî Kütüphanesi Lûgat bölümü 39. sayıda bulunmaktadır. «**Câmî' ül-Envâ' ül-Edeb -ül-Fârsî**», herbiri büyük emek mahsulü olan beş kitap-tan ibarettir.

Birinci bölüm, farsça lûgatların mânasıyla türkçe karşılıklarını gösterir.

(1) Ali Emîrî, «**Amid Şehrini Akkoyunlular Zamanındaki Şiir ve İnşâ ve Evzân ve Arûzuna Bir Nümune**». AMİD-İ SEVDÂ (16 Nisan 1325); sayı 5, s. 67.

İkinci bölüm, farsça fiiller ile kaidelerini ve misallerini bildirir.

Üçüncü bölüm, 29 harfin herbirinin remzî mânasıyla nerelerde ve nasıl kullanıldığını, bu harflere dâir misalleri ve tarifleri anlatır.

Dördüncü bölüm, rumî ve farsça ile celâlî takvimlerindeki ay adlarını, bunlardan herbirinin başlangıç ve kullanılış usullerini, zamanını, ke-bise yıllarını, her takvimdeki ay ve günlerde geçen bayramlar ile meşhur günleri anlatır. Ayrıca, gökyüzündeki gezegenlerin adlarını, bunların burç-ları ile hareketlerini ve bunlara verilen adların neden ileri geldiğini; ara-bî ayların birinci günlerini bilip bulmanın usullerini («rü'yet-i hilâl») bil-dirir.

Beşinci bölüm, eserin en orijinal kitabı olup; burada şiir kaideleri, tecnisler, gazeller, mecâz-i-mürsel ve arûz kaideleri, vezinler, bahirler, mu-ammalar, lûgazlar tarif ve izahatı ve örnekleriyle anlatılmaktadır.

Bu eser, Selçuklu Türklerinin dilinden gelen bugünkü ana dilimizin, Onbeşinci Yüzyılda Fırat'ın batısındaki **Osmanlı** ve doğusundaki **Akkoyun-lu Türklüğü** sahalarında hemen hemen aynı edebî türkçe vasfında oldu-ğunu da göstermeğe yarar. Bu hali, Diyarbakırdaki Akkoyunlu çağından kalma câmi, sur, hamam ve türbe gibi maddî sanat eserlerinin yapısında ve yazılardaki Osmanlılara benzer taraflarda da görebiliyoruz.

Bu güzel eserden, şehrimizin Onbeşinci Asır türkçesine örnek olarak Beşinci kitabın başındaki metinden alınan birkaç bahsi aşağıya yazıyoruz:

«İmdi, bilgil kim **Şİ'İR** diyü şol beyte dirler kim mevzûn-i ma'nevî ola. Ve ba'zılar dirler ki, mübâlega dahi kasd oluna. **BEYÎT** diyü, şol iki mısra'a dirler ki âhirleri kaafiyede gerekse biribirine mutâbık olsun, gerekse olmasun. **MESNEVÎ** diyü, şol beyte dirler ki, mısra'ının âhirleri birbirine muvâfık gele, kaafiyede destânlar beyit gibi. **RÛBÂ'Î** diyü, çehâr mısra'a dirler, ya'ni iki beyte dirler ki âhirleri kafiye bir ola. **KIT'A** diyü, üç beyitten dokuza varınca beyitlere dirler ki evvel mısra'ı âhirine kaafiyede mutâbık olmaya. **KASÎDE** diyü, dokuz beyitten ziyâde olan şî'irlere dirler, ne denlû ziyâde olur ise olsun. **TERCÎ'**diyü, üç şî're dirler ve yâhûd beş şî're dirler ve yâhûd yedi şî're dirler ki her şî'rün arasında bir beyit ola ve ana «Tercî'-i-Bend» de dirler. **GAZEL** diyü, mahbûbun hüs-nini öğmeğe dirler, şî'irle. Şöyle ki, arz-i iştîyâk ve muhabbet ve şikâyet ve hasret ve firâk göstermeğe dahi dirler. **MEDÎH** diyü, mahbûbun ve yâ-hûd bir kimesneyi evsâf-i melîhe ile zikr itmeğe dirler. **HİCÎV** diyü, zem-me dirler. Ya'ni evsâf-ı kabîhe ile anmağa dirler. **MERSİYYE**, ölüyü medh itmeğe dirler. **NEŞÎD** diyü, aydılmış gazele dirler ve şî'ri anfile okumağa dirler. **TERCÜME** diyü, sözi bir dilden bir dile döndürmeğe dirler. Gerek-se nazm olsun, gerekse nesr olsun. **NAZM** diyü, sözi vezne getürüp, şî'r eylemeğe dirler. **NESR** diyü, nazmın aksine dirler. **NAZÎRE** diyü, bir ki-mesnenün şî'ri kaafiyesinde anun kasidlerini bir ibâret-i âher ile şî'r it-meğe dirler. **NAKÎZE** diyü, berikinün şî'ri kaafiyesinde anun şî'ri kasdi-

nün aksile şi'r itmeğe dirler. Ciddi hazele döndürmeğe dirler. MÜVAŞŞAH diyü, şol şi're dirler ki, her beytün evvelinden bir harf alalar bir âdem adı çıka. MÜSTEZÂD diyü, şol şi're dirler kim, her mısra'un âhirinde ziyâdesi ola. Ol ziyâde dahî yâ kaafiye düşe, yâ redif vâk' ola KAAFİYE diyü, şi'rün âhiri kangı harf üzerine binâ olunur ise ana dirler ve andan sonra gelen lâfızlara REDİF dirler.

«Misâl-i bi-ş-Şi'r»

«Niçe bir hecr oduna bağrumı biryân idesin
Beni yola bakıdup gözümi giryân idesin.

«Meselâ, «giryân» beytün kaafiyesidür. Bundan sonra «idesin» lâfzı mükerrer geldügi redifdür...»

«HÂZÂ FÎ BEYÂN ÜT-TEŞBİHÂT»

«Ey birader bilgil kim, sanâyi'-i şi'riyyeden ve bedâyi'-i müh assineden birisi ki TEŞBİHDür, tettebbü' ve istikrâyile yedi nev'idür. Bu dahi tecnisât gibi : Teşbih-i Mutlâk ve Teşbih-i Meşrût ve Teşbih-i Kinâyet ve Teşbih-i Tesviyye ve Teşbih-i Akis ve Teşbih-i İzmâr ve Teşbih-i Tafdîl.

«Ammâ MUTLAK oldur ki, bir nesneyi bir nesneye benzedeler mutlâkkaa.

«Misâl-i bi-ş-Şi'r»

«Yüzün güldür, saçun sünbül, dişün dür
Ve lâkin âşık öldürmek işündür.»

«Ve TEŞBÎH-İ MEŞRÛT oldur ki, bir nesnenün vücûdunu şart-i edeb benzedeler. Meselâ, servün cânı ve nâzile salınması olsaydı boyun ana benzerdi. Misâl-i bi-ş-Şi'r:

«Mâh dirdüm hadüne ey nûr-i âlem lîk mâh
Serv-kaamet, şekkerin-leb, anberin-perçem değül.»

«Ve TEŞBÎH-İ KİNÂYET oldur ki, müşebbeh kinâyetlü ve gizlü telâf-üz oluna ve edât-i teşbih zikrolunmaya. Meselâ «Gonçe» diyüp «Dudak» kasdoluna ve «Nergis» diyüp «Göz» murâd oluna ve «Serv» diyüp «Boy» kasdoluna ve «Dürr» diyüp «Diş» kasdoluna ve «Lâl» diyüp «Leb» murâd oluna ve «Cennet» diyüp «Yüz» kasdoluna. Misâl-i bi-ş-Şi'r:

«Lâ'lün yanında mu'ciz-i Isâ'dur ârzûm
Vaslün sözinde Cennet-i A'lâdur ârzûm.»

«Ve TEŞBÎH-i TESVÎYYE oldur ki, âşık bir nesnesünü ma'şûkun bir nesnesüne benzede. Meselâ, belün ve saçun gibi inceldüm ve âğzun gibi hâlüm teng oldu diye. Mişâl-i bi-ş-Şi'r:

«Düşeli aşkuna hâlüm keş-â-keş
Kaşun yayı gibi kaddüm kham oldu.»

«Ve TEŞBÎH-i AKİS oldur ki, bunu ana benzettüğünden sonra dönüp anı buna benzedeler, herbirine vech-i şebih beyân ideler. Misâl-i bi-ş-Şi'r:

«Ten vuslatun sefâsile cân gibi lâtif
Cân firkatün kedûretile ten gibi kesif.»

«Ve TEŞBÎH-i İZMÂR oldur ki, teşbih garez olmaya, belki ta'rîzile bir nesne nisbet itmek garez ola «nite» ve «niçün» demekle. Misâl-i bi-ş-Şi'r:

«Khûnî gözün tutam ki harâmî degül senün
Yağmalayup gönül evini nite kan döker.»

İBRAHİM GÜLŞENÎ

Halvetî Tarîkatı'nın bir kolu sayılan «Gülşenî Tarîkatı»nın piri olan İbrahim Gülşenî, aynı zamanda Türk ve İran edebiyatında da mühim bir mevki işgal edebilecek değerli eserler vermiş mümtaz bir şahsiyettir.

Muhyî-i Gülşenî, **Menakıb-ı İbrahim-i Gülşenî**'de nesebini yedinci babında **Oğuz Ata**'ya ulaştırılmıştır. Buna göre İbrahim Gülşenî'nin şeceresi:

Oğuz Ata
|
Kutlu Doğmuş
|
Gündoğmuş
|
Aydoğmuş
|
Şeyh Şehabeddin el-Âmidî
|
Hacı İbrahim el-Âmiî
|
Şeyh Muhammed el-Âmidî
|
İbrahim-i Gülşenî el-Âmidî

Gene, **Menâkıb**-ında anlatıldığına göre: Gülşenî'nin babası Şeyh Muhammed Âmidî (1), sözü ve fi'li sünnet üzere olan, fıkha, kelâma, mantığa

(1) — Türbesi **Mardin Kapısı** dışındaki mezarlıktadır. Türbe, siyah taştan yapılmış olup etrafı duvarla çevrilmiş ve ağaçlandırılmıştır. Kitâbesi yoktur. Türbenin arka tarafında ve (Şeyh Muhammed Düzlüğü) denen yerde bulunan namazgâh'ın ise sadece kıbleye bakan bir duvarı kalmıştır. Bu duvarda beyaz bir taş üzerine yazılmış kitâbesinde Namazgâhın Şeyh Muhammed Âmidî'ye ait olduğu açıklanmıştır.

ve tasavvufa dair eserler yazmış (2) bir zattır. Annesi ise, devrinin tanınmış şeyhlerinden Şerefüddin'in kızı Hediye-tullahtır.

Gülşenî'nin doğum tarihi kat'i olarak bilinmemektedir. Menâkıb'ın sonunda, Gülşenî'nin 940 H. tarihinde 114 yaşında iken vefat ettiği kayıtlıdır. Bu kayda göre Gülşenî'nin 826 H. (M. 1422) senesinde doğmuş olması icab eder. Halbuki aynı eserin baş tarafında, Gülşenî'nin babası Şeyh Muhammed el-Âmidî anlatılırken, Onun Sultan Hamza devrini idrâk ettiği ve Gülşenî'nin iki yaşında iken babasını kaybeylediği açıklanmaktadır. Buna nazaran babası Şeyh Muhamed'in Sultan Hamzanın Saltanat devri olan 838 - 848 H. (M. 1434 - 1444) tarihleri, arasında veya hiç olmazsa 848 H. (M. 1444) den sonra ölmüş ve Gülşenî'nin de aşağı yukarı bu tarihlerde doğmuş olması gerekir. Sonra, Gülşenî'nin, Uzun Hasan'ın Tebrizi zaptından sonra oraya gittiği ve bu sırada da 15 yaşında olduğu düşünülürse Gülşenî'nin 856 - 860 H. (M. 1452 - 1455) yılları arasında doğduğunu kabul etmek lâzım gelir. Bazı eserlerde ise doğum tarihi 830 H. (M. 1426/27) olarak gösterilmiştir.

Gülşenî, Diyarbakırda doğdu. İki yaşında iken babasını ve bir müddet sonra da annesini kaybettiğinden amcası Şeyh Seyyid Ali, Onu himayesine aldı. Tahsil ve terbiyesiyle meşgûl oldu. Gülşenî, bununla da kalmayarak bilgisini arttırmak gâyesiyle Maverâünnehr'e gitmek üzere Diyarbakırdan ayrıldı. Amcası, mâni olmak istediye de muvaffak olamadı. Bu niyetle yola çıkan Gülşenî, Tebrize gitti. Orada istediği muhiti bulduğundan ve himaye gördüğünden Horasan'a gitmekten vaz geçerek Tebriz'de

Şeyhmuhammet Düzlüğü

Namazgâh Kitabesi: h. 1276 (= 1859 Tem. 31 — 1860 Tem. 19).

Medfenidir Şeyh-Muhammed Âmidî'nin bu mehal,
Lütf-i Hakla hüsn-i rûhaniyyete olmuş karîn.
Ehl-i Belde hîn-i istisâada bunda cem' olup,
Nusrat-i Hakka tazarru'la olurlar kâm-bîn.
Hazreti Mahmûd Paşa vâli-i âlî-şiyem,
Nâsir-i âsâr-i şefkat, nâsir-i ahkâm-i dîn.
Bu namâzgâhı rızây-i Hakk-ıçün inşâ edüp,
Âlem içre oldu memdûhiyyeti hayre rehîn.
Cevher âsâ söyledi târîh-i mümtâzın SA'İD,
Bir güznel hayre muvaffak oldu Destûr-i Güzîn.

1276

(2) — Muhammed el-Âmidî'nin Menâkıb'da bahsedilen eserlerinden hiç birine tesadûf edilememiştir.

yerleşti (3). İslâmî ilimleri tam bir kabiliyetle elde eden Gülşenî, kısa bir zamanda Uzun Hasan'ın sevgi ve itimadını kazandı.

Bir gün Uzun Hasan'ın Karabağ'da bulunan kardeşi Üveys derviş kıyafetiyle Tebrize gelir. Sultan, kardeşinden başındaki tâcın hangi şeyhe ait olduğunu sorar; O da «Dede Ömer Ruşenî» nindir (4) deyip bu şeyhten sitayişle bahsedince Uzun Hasan Şeyhi görmek hevesine kapılır ve Ruşenî'yi dâvet etmek üzere Gülşenî'yi Karabağ'a gönderir. Ruşenî ile görüşen Gülşenî'de ânî bir tahavvül husule gelir. Halvete girip zikre ve riyazete başlar.

Ruşenî, kış olması sebebiyle **Uzun Hasan**'ın dâvetine şimdi icabet edemeyeceğini, kış geçince Tebriz'e geleceğini söyler. Gülşenî bu vaad üzerine Tebriz'e döner. Fakat Gülşenî'de, Ruşenî'nin cezbesi gün geçtikçe artmaktadır.

**Bana derdin gerek derman gerekmez
Tenimde senden özge can gerekmez
Cihanda Ruşenî derdinden özge
Sana ey Gülşenî derman gerekmez**

Nihayet yaz olunca Ruşenî Tebrize gelir. Uzun Hasan, Ruşenî'yi sarayında tertiplelediği bir ulema toplantısına dâvet eder. Ulema arasında muhtelif dinî mes'eleler hakkında münakaşalar yapılır. Ruşenî, Uzun Hasanın nezdinde büyük bir kabul gördükten sonra tekrar Karabağ'a döner. Fakat, bu arada **Gülşenî**'nin kendisine hayranlığını gören **Ruşenî**, Onu müridliğe kabul eder. Sonradan da tacını Ona giydirir. Bu tacın, Gülşenî tacı or-

(3) — Menâkıb'e göre: Tebrizde Uzun Hasanın Kadıaskeri ve Cümlet-ül-Mülk'ü olan Kadı Hasan'la tanışmış, Horasan plemasının Uzun Hasan'a tâbi oldukları, bu âlimleri Tebriz'e getirmek suretiyle onlardan istifade edilebileceği söylenmiş ve bunun üzerine Gülşenî de Maverâünnehr'e gitmekten sarfınazar ederek Kadı Hasanın yanında kalmıştır. Kadı Hasan da dürüstlüğünden ve adâletinden dolayı çok beğendiği Gülşenî'ye sarayda Nişancılık vazifesini vermiştir.

Bir gün de henüz 15 yaşında olmasına rağmen halktan fazla vengi alınması hakkında sahte olarak hazırlanan bir fermanın Sultanın imzasını kesip sakladığı için Uzun Hasan'ın iltifatlarına mazhar olmuş ve kendisine hil'at giydirilip Tahranlık rütbesi verilmiştir.

(4) — Dede Ömer Ruşenî, Aydın vilâyetinin Tire kazası civarında Güzelhisar'da doğmuştur. Doğum tarihi, tahminen M. 1395 — 1400 seneleri arasındadır. Gençliğinde tahsil için Bursaya gitmiş, bir aralık hava ve hevese tabi olup dolaşmış, sonra bu hâllere nedamet ederek Karaman'da irşad ile meşgul olan büyük kardeşi Şeyh Alâüd-din-i Halvetî'nin yanına gitmiştir. Onun tavsiyesi üzerine Bakû'ya giderek Halvetî tarikatının ünlü Şeyhi ve Halvetilerce ikinci pîr sayılan Şirvanlı Seyyid Yahya'ya intisap etmiş ve sonradan Rüşenîyye kolunu kurmuştur. Mevt Mevt, ölüm tarihidir (H. 892, M. 1486/87).

taya çıkıncaya kadar başında kaldığı söylenmektedir.

Uzun Hasan'ın M. 1478 senesinde vefatı üzerine yerine oğlu Sultan Halil geçti. Kardeşlerinden Maksud Beg'i öldürtmekle işe başladı. Gülşenî'nin bu sultan devrinde durumu sarsılmıştı. Fakat, Halil'in saltanatı ancak altı ay sürdü. O sıralarda Diyarbakır Valisi bulunan Yakub, kardeşi Halil'i öldürterek yerine geçti. Sultan Yakub devrinde 883 - 896 H. (M. 1478 - 1490) Gülşenî çok hürmet görmüştür. Bunda, Uzun Hasan zamanında Gülşenî'nin tavsiyesiyle Sultan Yakub'a hocalık eden Kadı İsa'nın rolü olduğunu da kaydetmek yerinde olur.

Gülşenî, Tebriz hakkında yazdığı bir gazelinde Sultan Yakub'dan si-tayişle bahsetmekte olduğu gibi Gülşenî ile Kadı İsa arasında da Farsca ve Türkçe şiirler teati edildiği de bir vakiadır (5). Ayrıca Kadı İsa'nın amca-zadesi Necmeddin Mes'ud ile Sultan Yakub'un Mukataacısı İdris-i Bitlisi'nin de Gülşenî'ye karşı büyük bir sempatileri vardı.

Diğer taraftan, Dede Ömer Ruşenî de Sultan Yakub'un teveccüh ve hürmetlerine mazhar olduğundan Tebrize gelir. Sultan Yakub'un annesi Selçuk Hatun, Ruşenî için Tebrizde Cihansah Camii yanında bir tekke yaptırır. Ruşenî, dervişleriyle birlikte bu zaviyede kalmış ve 826 H. (M. 1486/87) tarihinde vefat edince bu tekkeye gömülmüştür.

Menâkıb'da anlatıldığına göre:

«Bir gün dervişler Dede Ömer Ruşenî'yi mürakabede görmüşler. On-lar da mürakabeye dalmışlar. Biraz sonra Dede Ömer Ruşenî başını kal-dırıp «Ey dervişler! bu günden sonra hepiniz rüyalarınızı Şeyh İbrahim'e arz edin. Şimdi tarikat muktazasınca hepinizin işleri ona havale edildi. Sö-zümün doğruluğunu bir ay sonra anlarsınız.» demiş ve Fatiha okumuş. On beş gün sonra da müridleriyle musafaha etmiş ve bir daha konuşmamış. Gülşenî de son nefesine kadar Onun yanından ayrılmamış, Gülşenî, Dede Ömer Ruşenî'nin ölümünün ikinci günü halifeleri ve dervişleri irşada baş-lamış, fakat bazı halifeler ona bi'at etmek istememişler ve tanrının Gülşe-

(5) — Menâkıb'a göre: Bir gün Kadı İsa, Gülşenî hakkında farıca bir şiir yaza-rağ Ona sunmuş. Gülşenî de karşılık olarak Türkçe şu şiiri kaleme almış:

Ben bu ile gelmedim kande idi durağum
Ayn-ı ademden vücûd bulanadur sorağum
İlme göre dyn iken ayna göre gayn iken
Nûn u kalem bir iken neydi karadan ağum
Genc-i hafi ma'rifet mutlak iken bi cihet
Kaydile menkabet bend ile nedür bağum
Yoğiken işbu mekân varmıydı deynuz zaman
Olub ana tev'aman devr ile solum sağum
Ruşenî'den zer'unun hâsılını biçmeğe
Ay başuna Gülşenî görse diyor orağum

nî'yi kahretmesi için KAHHAR ismini zikre başlamışlar. Onların bu hareketi Gülşenî'ye malûm olmuş. Hafiften bir ses Ona «Yerinde sabit ol, sen benim hıfzımdasın» demiş ve hakikaten bu halifeler Gülşenî'ye bir şey yapamamışlar. (6)»

Sultan Yakub'un vefatı üzerine yerine Sûfî Halil geçti. Sûfî Halil zalim bir şahıs olarak tanındığı gibi Halvetileri de sevmiyordu. Gülşenî'nin durumu gene sarsılmıştı. Bu arada hacca gitmek üzere Tebrizden ayrıldı. (Menakıb'a göre H. 900 tarihindedir). Hac farızasını yerine getirdikten sonra tekrar Tebriz'e döndü. Fakat, bundan sonra devlet idaresini eline alanlar arasında vuku bulan muharebeler yüzünden memlekette huzur kalmamıştı. Saltanat sık sık el değiştiriyordu.

Nihayet, 907 H. (M. 1502) de Sultan Elvend Beg Şah İsmail tarafından mağlûb edildi. Tebriz'e giren Şah İsmail-i Safavî, Gülşenî'yi şüliğin yayılmasına mani gördüğünden idam ettirmek üzere hapsettirdi. Fakat, muhafızı, Urfa'da Gülşenî'nin halifelerinden birinin müridi olduğundan onun yardımı ile hapisneden ve Tebriz'den kaçtı. Kasım Beg idaresinde bulunan Diyarbakıra geldi.

Menakıb'a göre:

«Gülşenî, anavatanı olan Diyarbekire gelince tekrar ırşada başlamış. Bir ara Sultan Kasımla da tanışmış. Fakat Sultanın maiyeti Gülşenî'yi Sultana Elvend Bey'in casusu olarak tanıtmışlar. Bunun üzerine Sultan Kasım da Şeyhten çekinmeye başlamış. Hatta Sultan Kasım Mardin yaylağına gittiği vakit İbrahim-i Gülşenî'yi de şehirde bir fitne çıkarır endişesiyle yaylağa davet etmek mecburiyetinde kalmış ve ona Mardinde kalması için bir zaviye bile yaptırmak istemiş fakat Gülşenî kabul etmemiş. Kısa bir müddet sonra Sultan Kasım'a yeğeni Elvend Bey «Düşman Bağdattan benim üzerime hücum etti. Amcam bana memleketinden bir mikdar yer versin sonra fazlasıyla kendisine iade ederim» diye haber göndermiş. Kasım Bey bu teklifi kabul etmemiş. Bu yüzden yeğenle amca arasında harp çıkmış ve Kasım Bey yenilip yeğenine esir düşmüş. Elvend Bey'in Gülşenî'ye karşı çok hürmeti varmış. Elvend Bey Gülşenî'yi Kasım Bey'in karısının, Diyarbekir Kalesinin anahtarlarını teslim etmesi için hapiste bulunan amcasına göndermiş. Kasım Bey de eğer yeğenim beni öldürmez ve bir zaviyede yaşamama müsaade ederse karım Diyarbekir Kalesinin anahtarlarını versin demiş. Bu teklifi Elvend Bey kabul ettiği için Gülşenî Diyarbekir'e gitmiş. Kalenin anahtarlarını Kasım Bey'in karısından alıp Elvend Bey'e teslim etmiş. Bu arada Âmid halkının bir çoğu şeyhe mürid olmuşlar. Elvend Bey de Şeyhin çadırı önüne gelerek fukarasına ihsanda bulunmuş fakat Sultan Elvend karısının teşvikiyle Kasım Bey'i öl-

(6) — Tahsin Yazıcı, Gülşenî ve Tarikatı (doktora tezi, Ankara, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi No: 74, Sayfa: 75).

dürtmüş. Bu hâdiseden ve gördüğü bir kaç haksızlıktan dolayı Gülşenî Elvend Bey'den soğumuşsa da onu adâlete sevketmekten geri durmamış. Elvend Bey ölünce memleketin idaresi Divan Beyi Emîr Bey'in elinde kalmış. Sonra Beyler, Alâüddevle'nin yanında bulunan Zeynel Bey b. Ahmed Beyi Diyarbekir'e sultan yapmak için getirmişler. Zeynel Bey b. Ahmed Bey, Emîr Bey'i zincire vurup Urfa fethine gitmiş. Gülşenî'yi de beraber almış. Urfa'da bulundukları sırada Siverek Bey'i Çelebioğlu, bir baskın yapıp Emîr Bey'i ve Urfa Bey'i olan Sûfî Halil'in oğlu Yusuf Bey'i kurtarmış, Mehmed Bey de zincire vurulmuş. İdareyi eline alan Emîr Bey Gülşenî'ye çok hürmet göstermiş. Gülşenî de Diyarbekirde dervişlerini toplayıp zikrle meşgûl olmuş. Hacı Ali'ye de hilâfet vermiş. Diyarbekir'de kâfirlerden bile Şeyhe inabet edenler varmış, fakat padişahın cizyesine zarar verir diye kâfirlerin şeyhe inabet etmesi menedilmiş. Bununla beraber fırsat buldukça kâfirler gelir Müslüman olurlarmış. Gülşenî, MANEVÎ'yi burada yazmağa başlamış ve on üç ayda tamamlamış, günde sekiz yüz seksen beyit yazdığı olurmuş. Emîr Bey Alâüddevle'ye karşı Kızılbaşlarla anlaşımağa meyletmiş. Bu yüzden Gülşenî de Diyarbekir'den hicrete mecbur olmuş. Emîr Bey Kızılbaşlarla anlaşımağa gittiği vakit Diyarbekir'i kardeşi Kayıtmaz'a ve Gülşenî'ye teslim etmiş. Kayıtmaz da Şeyhe çok hürmet edermiş ve onun Diyarbekir'den gitmesini istemezmiş, fakat Gülşenî bir gün gizlice şehirden çıkıp EGİL kalesine gitmiş. Bu kalenin hâkimi olan Kasım Bey Gülşenî'nin müridi imiş. Bu arada Ustachoğlu Mehmed Bey de Şah İsmail tarafından Diyarbekir Emîrliğine tayin edilmiş. Bunun üzerine Kayıtmaz, Alâüddevle ve Egil kalesi hâkimi Kasım Bey'den yardım istemiş. Alâüddevle, oğlu Kaplan Bey idaresinde bir ordu göndermiş. Gülşenî Egil'den Urfa'ya Alâüddevle'nin yanına gitmiş. Bir müddet sonra Alâüddevle'nin gönderdiği ordunun mağlûp olduğu haberi gelmiş. Bu sebepten Gülşenî de Kudüs'e gitmeğe karar vermiş (7).»

Böylece ailesiyle birlikte Kudüs'e giden Gülşenî, orada bir erbain çıkardıktan sonra Mısır'a hareket etti. İlkın Kubbet-ül-Mustafa'da yerleşti. Mısır halkı, Ruşenî'nin Şeyh Timurtaş ile Şeyh Şahin gibi, iki meşhur halifesi vasıtasıyla teneffüs etmeğe alıştığı tasavvufî havayı daha büyük bir kudretle yaşatan ve genişleten Gülşenî'ye fazla ilgi gösterdi. Sultan Gavri'nin de iltifatına mazhar olan Gülşenî bu defa Müeyyidiyye Camiine getirildi. Sonradan bu civarda bir zâviye te'sis ederek, burasını Gülşenî dergâhı haline sokmuştur.

Yavuz Sultan Selim Mısır'ı alınca aynı i'zâz ve ikrâm havası içinde irşadına devam eden Gülşenî'ye bir çok yeniçeri ile sipahinin de intisap ettiğini görüyoruz (8). Bu sırada oğlu Ahmed Hayalî de Tuman-Bay'ın karısı

(7) — Tahsin Yazıcı, adı geçen eser, sayfa: 79 - 80.

(8) — Şa'rânî, Sultan Selim'in Mısır'ı zaptıyla Osmanlı askerlerinin Ona büyük

ile evlenmişti (9). Onu çekemiyenler aleyhinde tezyiratta bulunmaya başladılar. Fakat, Mısır Emir-ül-Ümera'lığına tayin edilen paşaların hemen hepsi, hakkında yapılan çeşitli tezyirata rağmen Gülşenî'ye hürmet göstermekten gayri bir şey yapamamışlardır (10).

Ancak, Hain Ahmed Paşa isyanının (M. 1524 te) bastırılmasından sonra Mısır'daki vaziyeti ıslaha giden İbrahim Paşa, Gülşenî'nin bu mevkiini bir türlü hoş görememiş ve İstanbul'a dönünce, o sıralarda Acem'den gelen bir cefkar'ın İbrahim adında birinin Kanunî Sultan Süleyman'ın saltanatına göz diktiği hakkındaki sözlerini fırsat bilerek Kanunî'ye bu şahsın Mısır'da bulunan İbrahim Gülşenî olduğunu söylemiştir.

Bunun üzerine Kanunî Sultan Süleyman'ın emriyle Gülşenî İstanbul'a celledildi. Uzun müddet Padişahla görüşemedi. Nihayet bir gün Padişah Kâğıthane'den kayıkla gelirken Eyüb'de dervişler tarafından teskere içinde taşınan şeyhe rastlıyor, yaptığı soruşturmada Gülşenî olduğunu anlayanca ertesi gün Kapıcıbaşı Rüstem Ağa vasıtasıyla Onu saraya davet edi-

bir rağbet gösterdiğini ve hattâ bu yüzden sonradan nefyedilmek tehlikesine maruz kaldığını yazmaktadır. (Şa'rânî, Tabakat, C. II, S. 163).

Menakıb'dan naklen bildirildiğine göre:

«Yavuz Sultan Selim Mısır'ı alıp sulh ve sükûn teessüs edince Yeniçeri ve Sipahilerden bir çokları gelip Gülşenî'ye mürid olmuşlar. Bu arada İdris-i Bitlisi'de gelip Şeyhi ziyaret etmiş ve Sultan Yakub'un kadiaskeri Kadı İsa ile veziri Necmeddin Mes'ud'un divanlarını Ona sunmuş. Ve Yavuz Selim'in adem-i iltifatından bahsetmiş. Gülşenî de «git bir kaside yaz getir» demiş. Bunun üzerine İdris-i Bitlisi yüz elli beyitlik bir kaside yazıp getirmiş, Şeyh onu okuyup düzelttikten sonra alıp Sultan Selim'e götürmüş. Sultan Selim bu kaside üzerine İdris-i Bitlisi'ye bir çok ihsanlarda bulunmuş.» (Tahsin Yazıcı, aynı eser, S. 81).

(9) — Menakıb'dan naklen anlatıldığına göre:

Sultan Gavri'den sonra Tumanbay saltanata geçiyor. O da Yavuz'a karşı muharebeye giderken Kubbet-ül-Mustafaya uğrayıp Gülşenî'den dua rica ediyor. Gülşenî de Ona, Yavuz Sultan Selim'e teslim olmasının doğru olacağını söylüyor ve Ahmed Hayalî'ye «oğlum! Tumanbaya dua et, daima Emirler Sultanlardan faydalanmışlardır.» diye emrediyor. Gülşenî sonradan Ahmed Hayalî'ye du ederken ne murad etti» diye sormuş. O da: «Sultan âlürse hatunu bana nasip olsun» diye dua ettiğini bildirmiş. Gerçekten Tumanbay öldükten sonra karısı Fatma bint Akbırdı adam gönderip Ahmed Hayalî ile evlenmek istediğini bildirmiş. Hayalî de kabul etmiş, evlenmişler.

(Tahsin Yazıcı, adı geçen eser, S. 81).

(10) — Tahsin Yazıcı diyor ki:

«Muhyiddin-i Arabî'nin ifrat derecedeki panteizmini benimseyen İbrahim-i Gülşenî'nin vücud vahiddir. Âlemde ne varsa bende mevcuddur.» sözünün müridleri arasında yanlış anlaşılıp onların her türlü kayıttan âzâde imiş gibi hareket etmeleri de İbrahim-i Gülşenî aleyhine bir cereyanın husule gelmesine sebep olmuştur. Her halde Gülşenî dinî akidesi sağlam olmıyan bir kimse olsaydı kuvvetli düşmanları karşısında mağlûb olurdu. Halbuki düşmanlarının bütün teşebbüsleri boşa çıkmıştır.» (Aynı eser, S. 93).

yor. Padişahın emriyle Gülşeni'nin MANEVÎ adlı eserini Kemâl Paşa-zâde inceliyor ve neticede verdiği raporda:

«Bu kitab-ı manevi ki Şeyh İbrahim-i Gülşenî'nindir. Hakayık-ı kudsiyeden inşa ve dekayık-ı insiyyetten ibna olmağın ehl-i suret bunun manasına vakıf olamaz ve ıstılahat ve te'vilâtına muttali olmayan işârâtına ârif olamaz ki ekseri tefsir-i Kur'an-ı Azîm ve te'vil-i kelâm-ı kadîm ve şerh-i hadis-i Nebevî ve keşf-i kelimat-ı Mustafavî manasını muhtevidir ki anda nice esrar-ı ilâhî muntavidir. Pes ehl'Allah'ın ahvaline itikad ve ruhaniyetlerinden istimdat mühimdir.» diyor.

Kemal Paşa-zâde'nin bu mütaleası ve şeyhin muhiblerinden olan Nişancı Celâli-zâde Mustafa Bey, Fenârî Muhyiddin efendi gibi zâtların yardımları ile Gülşenî'ye bir şey yapılmadı. Bilâkis, Padişah Gülşenî'ye son derece hürmet gösterdi. 104 yaşında bulunan ve gözleri kapanmış olan Gülşenî'yi tedavi ettirerek gözlerinin açılmasını sağladı.

Gülşenî, bir aralık Çıkrıkçılar başında Atik İbrahim Paşa câmiinde vaazlar verdi. Onun kudretli şahsiyeti burada da, meşhûr âlimlerden halka kadar, geniş bir müntesipler dairesi te'sis etmekte gecikmedi. Fakat Gülşenî, İstanbul'un havası ile imtizac edemiyor, muhite ısınamıyordu. Bir şi'rinde diyor ki:

Nidem İstanbul'un çünkim hevası
Yaramadı bana yohdur revası

Ki mesken idem anı ben devasız
Çu kılur fikri anun kalbi kâsi

Sitambol deyuben anunçün âdî
Koyubdur âna bir ahsen esası

Tezelzül çoh olur tâ'nunla anda
Yihılur yâpılan ekser binası

Sinâdum tehlikedür sakînîne
anı mesken idenün ne revası

Bilmezim ne yüzdendür reva ol
Çu nehy olupdur ânın macerası

Havayiyile hevesden ehl seçmez
Sevabiyle nedir fi'lin hatası

İbadet âded olmuş ekserine
Anunçün az değil çohdur rıyası

Olur münkir Hakkın muhlis kuluna
Kılup özfi'line andan kıyası

Diriyle ölmedin fikriyle gamdan
Dutupdur matemî nisbetle yası

Diler izzet Tama'dan zilletile
Mülâzim oluben nefsin gedası

İken çohdur hevyile hevesden
Ganîler Kâpusunda bî nevası

Gice gündüz gönül virüb mâle
Diler bâtil unûdub Hakk-ı nâsı

Hevayile hevesden perverişden
Harisin derd olur dilden gıdası

Cefâdur o mene bildum sînâyub
İrişen kahrile dehrun vefâsı

Karâ bulut dumandan kimse seçmez
Sabahile nedür anın mesası

Mülâzımlar çekûben intizarı
Agarur mansıbıçun gözkarası

İken çohdur dilekçi hasre gelmez
Tamâ'dan a'za vü men zel mübdelâsı

Bilâmazum neden incidur ehli
Hakk'ın kulunu olan kalbi kâsi

Nidem ey Âmidî terkidmedendi
Fenanun dârını çun yoh bakası

Gönül aşka viren bilur ki aklun
Sevabı çun nedur fi'li hatâsı

Sorub bil Gülşenî Şeh Ruşeniden
Nedendür da sıfat cerhin devası

Mısıra dönen Gülşenî bir müddet daha yaşamış ve Kahirede çıkan bir veba salgınından 9. Şevval. 940 H. (M. 1533) tarihinde vefat etmiştir.

MÂTE KUTBÜZZAMÂN İBRAHİM mısraı, ölümü yılını gösterir.

Ölümü üzerine hakkında bir çok mersiye yazılmıştır. Bunlardan, Gülşenî'nin müridlerinden Usuli-nin (11) yazdığı mersiye —Güleşi'nin menakıbında anlatılan bütün hususiyetlerini belirttiği için— örnek olarak yazıyorum:

(11) — Usuli hakkında bak: Abdülbakî Gölpınarlı, Nesimi-Usuli-Ruhi, Varlık Yayınevi, Türk Klâsikleri: 24).

MERSİYE

Yâzık değil mi nice iy devr-i kînedâr
Derd ü gam ile ağladasın bîzi zâr zâr
Bir dem dıraht-ı ömrüme ber vermedin velî
Ettin doyunca dest-i cefâ ile sengsâr
Yaş nice dökmezem ki gam-ı rûzgârdan
Çeşm-i ümîd ü dîde-i bahtım dolu gubâr
Âlem harâb ü dîde pür âb ü ciğer kebâb
Dil bî karâr ü şîşe-i hâtırda inkisâr
Bağ-ı zamânede yüze gülmez gül-i murâd
Hâr-ı belâdan ol da benim gibi sad hezâr
Bû milk içinde hiç kişi kâminı bulmadı
Ger şâh-ı kâm-bîn ü eğer mîr-i kâm-kâr
Derda ki seng-i hâdise-i rûzgârdan
Âyine-i Sikender'e erişti inkisâr
Beyt-ül hazendedir kami Ya'kub gibi halk
Kaptı meğer ki Yûsuf'u bû gürg-i can-şikâr
Yerden şu denlü çıktı göğsü dîd-ı âh kim
Ebr oldu gökten ehl-i zemîn üzre nâr-bâr
Ol âftâb karar yere girdi mi aceb
Yâ kabr-i tenge sığdı mı deryâ-yı bî kenâr
Kavlinde sâdık idi vü Sıddıyk-ı vakt idi
Oldu meğer ki Ahmed-i Muhtâr'a yâr-ı gaar
Kıldı libâs-ı âriyeti terk bildi kim
Ârif katına âr olur esbâb-ı müsteâr
Enfâsı kutb-ı dâire-i lâcüverd idi
Min ba'd olâ mı ya'ni felek kârı üstüvâr
Tenhâ günüldü gün gibi kendi sonunda biz
Kaldık ayakta sâye gibi hâr ü bî karâr

İy hâk-i rû-siyâh kanı Gülşenî kanı
Ol ma'rifet güherlerinin ma'denî kanı

Milk-i fenâda himmet ile şeh-nişân idi
Ol b' nişânı bilmedi kimse ne şân idi
Akrânı yok güneş gibi meşhûr-ı asr idi
Bu karn içinde hâsılı sâhib-kırân idi
Hacretmiş idi nokta-i vâhidde âlemi
Sırr-ı kulûba ârif idi nüktedân idi
Cümle mûhit ü merkeze dek feyz-bahş idi
Zâtı ki kutb-ı dâire-i kün fekân idi

Kevn ü mekânı dutmuş idi cünd-i himmeti
Kendü eğerci pâdişah-i lâ mekân idi
Ger söze gelse nutku kelâm-ı Hudâ idi
Kavli bedî'ü mantıkı mu'ciz-beyân idi
Vüs'atte bahr-i kulzümü sıgmazdı katreye
Deryâ-dil idi vü dili gevher-feşân idi
İsâr ederdi bâtın ü zâhir güherlerin
Dest ü dili ki mâye-i dür bahr-i kân idi
Rûhu hü mâ gibi yere inmezdi bir nefes
Cismi rıyâzat ile heman üstün hân idi
Hâk üzre cismi sâye gibi seyredirdi liyk
Gün gibi cânı sâye-i heft âsmân idi
Yerde gezerdi sâyesi cismi sanırdı el
Sîmurg-i rûhu tâir-i kevn ü mekân idi
Ol bir hü mâ idi ki Usulî kulun dahi
İkbalî sâyesinde şeh-i kâmrân idi

Yârâb zalâm-ı haşrde nûru delîl ola
Hem ehl-i fakr farkına zillî zalîl ola

Gülşenî'yi bir tez mevzuu olarak seçen ve hakkında en özlü bilgiyi veren Tahsin Yazıcı diyor ki:

«İran'da önce Hakîm Senayî (Ölümü: 525 H. / 1130 M.) ile açılan tasavvufî şiir yazma çıkışı Feridüddin Attar'la (Ölümü: 627 H. / 1230 M.) te-kâmül ettirilmiş ve Mevlâna Celâleddin-i Rumî ile de teamül haline gel-miştir. Senayî, Kur'an'ın âyetlerini manzum olarak tefsirle işe başlamış; Attar, Senayî'nin yolunu takib etmekle beraber tasavvufî şiirlerini ve yap-tığı tefsirleri bir takım hikâye ve anekdotlarla süslemek suretiyle İran E-debiyatının bu sahadaki en güzel örneklerini vermiştir. Tam manasiyle bir vecd ve aşk adamı olmakla beraber dünya çapında bir zekâ ve muhayyile-ye de sahip olan Mevlâna Celâleddin-i Rumî ile de tasavvuf Edebiyatı mu-arızlarını bile kışkandıracak bir hâle gelmiştir. Mevlâna şiir yazmağı hari-kulâde bir kudret telâkki ettiği için şiiri de velilerin başta gelen keramet-lerinden saymıştır. Mevlâna zamanımıza kadar aralarında Yunus Emre gi-bi büyük şairler de bulunan birçokları üzerine tesir etmiştir; fakat bu şair-ler arasında onu en iyi anlayan ve benimseyen İbrahim-i Gülşenî'dir. Fars-ça eserlerinde Mevlâna'nın, Türkçe eserlerinde ise Yunus'un ve ikinci de-recede Nesimî'nin kuvvetli tesiri altında kalmakla beraber bu şairlerin vecdini benimseyen ve hemen hemen onların coşkunluğunda şiirler yazan İbrahim-i Gülşenî, müteessir olduğu şairlerin şöhreti karşısında kenarda

bırakılmak talihsizliğine maruz kalmış, bu yüzden de şimdiye kadar onun eserleri üzerinde durulup kendisine lââyık olan değer verilmemiştir. Halbuki Onun Mevlâna'nın Mesnevî'sine nazire olarak yazdığı Manevî adlı eseri bir tarafa bırakılsa bile Farsça ve Türkçe Divanları kendisinin adını unutturmayacak değerdedirler. Esasen vecd halinde üç kâtibe aynı zamanda üç ayrı dilde şiir yetiştirecek kadar kolaylıkla şiir söylemesi İbrahim-i Gülşenî'nin bu sahadaki istidadını göstermeğe kâfidir. (12)»

Gülşenî'nin Mevlâna'nın tesirinde kalması gayet tabiidir. Çünkü: Mevlâna'nın;

**Dîdem ruh-i hûb gülşenîrâ
An Çeşm ü çerağ-i rûşenîrâ**

beytini söyliyerek ileride Ruşenî ile Gülşenî'nin geleceklerini haber verdiğine inanılmıştır. Bu inancı Gülşenî'den bahseden eski kaynakların he-men cümlesi benimsemiş bulunmaktadır. O kadar ki şair Nef'i bile Mevlâna için yazdığı bir medhiyede aynı tesir altında kalarak:

**Bir gülistan-ı müferrihdir dil-i pür feyzi kim
Ana ruh-i Gülşenî'dir bağbanı Manevî
Der küşade ya hazinehane-i endîşedir
Anda çeşm-i Ruşenî'dir didebanı münzevî**

beyitleriyle bu görüşe katılmış görünmektedir. Sonra, Mevlâna-Ruşenî ve Gülşenî arasında ruhî bir iltisâkın kabulü tarîkatta dahî tesirini göstermiş, Gülşenî tarâkatı Şüliğe karşı titiz davrandığı halde Müteşerri tarîkatlara ve bunlar arasında bilhassa Mevlevîlik'e karşı müsamahakâr davranmıştır. O kadar ki Gülşenî, Mısır'daki tekkesinin birkaç hücreğini Mevlevî dervişlerine ayırmış ve her iki tarikat dervişleri Mesnevî ile Manevî'yi birlikte okumuşlardır. Şair Ferâğî'nin bir beytinde dediği gibi:

**Gülşenî dervîşi güldür gonceldir Mevlevî
Bûlbûl-i hoşhan okur geh Ma'nevî geh Mesnevî**

Gülşenî'nin eserlerine gelince: Tesbit edebildiklerimiz şunlardır:

1 — MANEVÎ. kırk bin beyitlik farsça bir mesnevidir. Bilhassa Gülşenîler arasında pek meşhûrdur. Mevlâna'nın Mesnevisine nazire olarak yazılmıştır. Şeyh Lâ'li Mehmed Fenaî tarafından baştaki beş yüz beyitlik kısmı şerhedilmiştir. (Nushaları: İstanbulda, Bayezid umumî kütüp., Nr. 3588; Ayasofya kütüp., Nr. 2080; Süleymaniye kütüp., Es'ad Efendi, Nr. 2908; Hâlet Efendi Nr. 272.).

2 — Farsça Divan. Mevlâna'nın Divan-ı Kebir'i mesabesindedir. (Nushaları: Fâ'ih kütüp. Nr. 3866; Millet kütüp., fasça eserler, Nr. 418; Dil ve

(12) — Tahsin Yazıcı, adı geçen eser, S. 96 — 97.

Tarih-Coğrafya Fakültesi kütüp., Kitapçı Cevad Pur'dan alınan nusha; ayrıca Fasça Divanın Mesneviyat, Gazeliyat, Rubaiyat ve Kıtaattan yapılmış geniş bir müntehabat, Süleymaniye kütüphanesi, Halet Efendi Nr. 272 de mukayyet Manevî nushası içinde bulunmaktadır.)

3 — **Arapça Divan.** Şathiyât kabilinden şiirler ile doludur. Ömer İbn Fâriz'in Tâ'iyâ'sına yazdığı nazireleri de muhtevîdir. Gülşenî bu şiirlerde Halil mahlasını kullanmıştır. (Yegâne nusha: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi, Kitapçı Mahmud Cevad Pur'dan alınan nusha.).

4 — **Türkçe Divan.** Yirmi dört binden fazla beyti ihtiva eder. Bilhas- sa dil bakımından büyük bir önem taşır. (Nushaları: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi Üniversite kitapları Nr. 932; Millet Kütüphanesi Carullah Veliyüddin Efendi, Nr. 1661; Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Mustafa Con 289 Nr. de kayıtlı mecmuanın içinde bulunan Nr. 3 divan; Millet kütüp., Manzum eserler, Nr. 379; İstanbul Üniversite kütüp., Nr. 890. Bu beş nushadan yalnız 1 ve 3 numaralı nushalar tam diğerleri ise mün- tehabattan ibarettir.).

5 — **Râznâme.** Remel bahrinde Türkçe, tasavvufî bir mesnevidir. (Nushası: Millet kütüp., manzûm eserler, Nr. 932.).

6 — **Kanz al-Cavâhir.** Bazan Tuyug, bazan da Rubai vezninde yazılmış olan bu eser farsçadır. Takriben yedi bin dörtlüğü ihtiva etmektedir. (Nushası: Üniversite kütüp., Farsça yazm., Nr. 1233).

Gülşeniden :

GAZEL

1

Âkıl-i âlemdür ve cân ıskunun divânesi
Sana clun âsinâ vü özünün biqânesi
Düşeli sevdây-i ıskun başıma Mecnûn-sıfat
Söylese sem'üme girmez nâsıhun efsânesi
Leylî-i ıskun menî Mecnûn kılaldan ey sanem
Kâ'be kimi yüzün oldu gözümün büt-hânesi
Görelî divâne gönlüm nergisün serhoşluğun
Mest olup hayrette ister k'ol ola me-hânesi
Cismün imiş cân-i âlem hem mukaddes rûh-i pâk
Ey ezelden kâmil insân âdemün cânânesi
Kılmadı perver senün tek dürrünü bahr-i vücûd
Kim ademden ola sâfî ol sadef dür-dânesi
Görüben şem'-i cemâlin tâbişin gönlüm nice
Yanmayup mihrile nitsün pes diynüz pervânesi

Gün kimi yüzüne bakhup yandurur gönlüm evim
Mihrünile çünki yokhdur andan özge yanası
Genc imiş ıskun kî gizler boncukh-i gönlüm anı
Rûşenî nakdînün olup GÜLŞENÎ vîrânesi.

2

Nâgehân ol dil-rübâ çün bîdliin yâd eyledi
Vaslile hicrândan anı kurtarup şâd eyledi
Görsedüp mihrile vechin tâlibine bir nazar
İkî âlem zevkîn ana kâmilin dâd eyledi
Acı datlu kahr ü lûtfün vaslile hicrân kimi
Âşıkına perverişden gör ne irşâd eyledi.
Kıruban virâne gönlüm genc-i ıskun komağa
Yeniden kılup imâret özge bünyâd eyledi.
Görelî şem'-i cemâlin gönlüm üş pervâne-veş
Yandurup özün ol oddan gamden âzâd eyledi
GÜLŞENÎ gönül virüben ıška bîdil olalı
Rûşenî ismin dilinde zîkr ü evrâd eyledi
Rûşenî perver kıluban ay kimi tâbişlenür
GÜLŞENÎ diyüben ana sevgüsün ad eyledi.

3

— NEFES —

Hak rizâsın diler isen
Gel hizmet it erenlere
Gönül pasın siler isen
Gel hizmet it erenlere

Dutgıl bir erün eteğin
Ki ilete Hakka değin
Sever isen işün yeğin
Gel hizmet it erenlere

Erenlere hizmet kılan
Zillî olur Hakkun inan
Odur halka sultân olan
Gel hizmet it erenlere

Ayrı değil Hakdan eren
Bulur Hakkı gönül soran
Hakdandırur bu söz inan
Gel hizmet it erenlere

Hak erene benüm didi
Sevgüsi ile gizledi
Andan mariztü söyledi
Gel hizmet it erenlere

Eren eli iş dutmadı
Haksuz görüp işitmedi
Hak'dan ayrı söz itmedi
Gel hizmet it erenlere

Işkun yüzün eren görer
Gönül virüp cândan sever
Dil vermeğe ana iver
Gel hizmet it erenlere

Görmez bu göz erenleri
Çün cân-i cândan tenleri
Görmek dilersen anları
Gel hizmet it erenlere

Aç cânile gönül gözün
Bakh gör nedür eren yüzün
Hak görüp andan sensüzün
Gel hizmet it erenlere

Sûret değil eren yüzü
Ma'niden aç ana gözü
Yüzün görüp kesgil sözü
Gel hizmet it erenlere

Erenlerün hâlin beyân
Eylemezem nidem zûbân
Olmağ için kelle lisân
Gel hizmet it erenlere

Işkun yüzünü GÜLŞENİ
Rûşenî'den görgil teni

Görmek diler isen anı
Gel hizmet it erenlere

4

Benim gönlüm alan dilber
Gider derler gider derler
Beni Mecnûn tek o Leylî
Eder derler eder derler

Kapıp aklımı başımdan
Komadı bilgi hûşumdan
Sorarım yad bilişimden
Gider derler gider derler

Ne sevdadır dey'niz bana
İşitip kalmanız tana
Gönül benden kaçıp ana
Gider derler gider derler

İşitdim: aşk ile sevdâ
Kılanda âşık-ı şeydâ
Düşüp deli gibi dağa
Gider derler gider derler.

N'idem ey uslular dey'niz
Delirmeden gamım yey'niz
Çü baştan aklımı yaz güz
Gider derler gider derler.

Görüp aşk ile medhûşu
Bilin âşık o bihûşu
Çü anın akl ile hûşu
Gider derler gider derler.

İşitdim GÜLŞENÎ seni
Doğaldan Rûşenî günû
Zıyâdan Aydın-iline
Gider derler gider derler.

GAZEL

5

Aşk ile den hâlimi nolasıdır âkıbet
Nem var ise çün anın olasıdır âkıbet.
Aşk ile mecnûluğum vâlih ü meftûnluğum
Fâş oluben hâs ü âm bilesidir âkıbet.
Aşk alıben aklımı unutturup naklimi
Delî gibi dağlara salasıdır âkıbet
Aşk ile seydâlığım ağlar iken güldüğüm
Yâd ü biliş görüben gülesidir âkıbet
Aşka olup mübtelâ bir deme yüz bin belâ
Başıma andan kazâ gelesidir âkıbet
Dilin ile varlığın sal yerine yokluğ al
Almaz isen bîmakaal alasıdır âkıbet
Aşk izini izleyen doğru yolun gözleyen
Rûşenî'den Gülşenî bulasıdır âkıbet.

6

Ben bu mülke gelmeden nerdenliğim bilmişem,
Bilmiyene o mülkü bildirmeğe gelmişem.
Od ü su, toprak, hava bulmadan neşv ü nema,
Gelübeni bu eve girmeğe yönelmişem.
Evveli yok evvele gün gibi mir'ât ile
Mazhar olub zât ile aynı safâ olmuşam
Aşk ile aklın ilin tayy kıluben cüz'kûlün
Yokluğ ile varlığın bilmek için gelmişem.
Ma'rifetin haline münkir olan kaaline
Cehl ile idlâline ağlar iken gülmüşem
Aşk ile hamr-i ezel içeliden Lem-yezel
Sarhoş olup sahv ile sanmanız yanılmışam
Rûşenî'den ay gibi, GÜLŞENÎ devrân ile
Ay ile gün yoğ iken buluşuben dolmuşam.

7

Gaflet ile geçti günün, âh! nideyim, ömrüm seni-...
Çün bozula bu düzenin, âh nideyim ömrüm seni
Ecel erişe nâgehân cânın ala çü kahramân
Döndüre yâsa düğünün âh nideyim ömrüm seni

Gece gündüz çalıştığın hırs-ü emelle yığdığın
Kala sensiz hânümânın âh nideyim ömrüm seni
Anma mısın öleceğin kara yere gireceğin
Azrâ'il'e verip cânın âh nideyim ömrüm seni
Terk etmedin bir dem heves elindeyken almadın ders
Çün kim havâyadır yönün âh nideyim ömrüm seni
Kıyâmet kopar haşr için dirilir ölen neşr için
Cânın oliser düşmenin âh nideyim ömrüm seni
Zikir budur ey GÜLŞENÎ telkîn edelden Ruşenî
Cân atmadın sevdin teni âh nideyim ömrüm seni

8

Gönül cânı verenler cânı neyler
Devâsız derdüne dermânı neyler
Başın top eyleyen ıskun yolunda
Ayakhdan özge ol çevgânı neyler.
Sana bende olan mısırında hüsnün
De - gil Yûsuf gibi sultânı neyler
Gönül iklimine şâh oldu ıskun
Ana kullukh kılan hakanı neyler
Gönül kan içdügin tökende gözden
Gözüm tıflı kimi giryânı neyler.
Düşüp mihrünle dil kaynasa gözüm
Cihân gark itmeğe tûfânı neyler
Kebâb idüp ciger biryânı neyler
Bişüren hâm iken mihrünle bağırn
Dehânun dürc-i gevherdür diyenler
Leb-i lâ'lünden özge kânı neyler.
Sorum cehl-i-mürekkebdan dem uran
Ki ol ilmi ile irfânı neyler.
Görenler Rûşenî'den GÜLŞENÎ'yi
Delil ü hüccet ü burhânı neyler.

9

Bana sensiz cihân ey cân gerekmez
Tenümde senden özge cân gerekmez
Devâsız derd imiş ıskunı bildüm
Devâ istemezdem dermân gerekmez
Delil isteyene ıskuna hüccet
Verüp cânım direm burhân gerekmez
Gönüi Mısır'ında Yûsuf'dan azizüm
Çü sensin özgeler sultân gerekmez

Başın top eyleyen ıskun yolında
Ayakhdan özge dir cevğân gerekmez
Senün ıskundan özge milk-i dilde
Canumdan sevgili mihmân gerekmez.
Sem-â-dem GÜLŞENÎ dir Rûşenî'ye
Bana cân sensiz ey cânân gerekmez.

10

Hakaayık ma'deninüm kânıdır ışk
Garazsuz cevherün dükkânıdır ışk
Muhabbet denizin mevce getüren
Tecellî feyzinün ummânıdır ışk
Nedür cüz' kü'l vücûdunun hayâtı
Direm sorana cânlar cânıdır ışk
Melâhat âlemi hüsn ikliminün
Cihânda devrile sultânıdır ışk
Gören mihrile bir dilber cemâlin
Bilür kim ol cemâlün ânidür ışk
Nazar enli olan gün kimi görür
Tecellîden vücûdun sânidir ışk
Ne diyem vasf idüben ıski çükim
Olan ebkem lisân irfânıdır ışk
Şehâdet âleminde gayb-i manzûr
Kim itse sıdk ile îmânıdır ışk
Nice gark itmesün cüz' küllî çünkim
Muhabbet feyzinün tûfânıdır ışk
Gören ayn-el'yakinden Hakkı şeksüz
Bilür ahl-i yakîn burhânıdır ışk.
Bilindi GÜLŞENÎ'nün Rûşenîle
Ezelden ahd ile peymânıdır ışk.

11

Beni âlemde bednâm eyleyen dil
Cihân rüsvâlığın nâm eyleyen dil
Kıluban kâm-i ıskı sevgülü kâm
Beni ol kâma nâkâm eyleyen dil
Yudup kan sevdüğünden hasretile
Cigerden kanum âşâm eyleyen dil
Düşürüp murg-i cânım kayd-i ıška
Muhabbet dânesin dâm eyleyen dil

İçüp ıskun şerâbından müdâmî
Bana ol cür'adan câm eyleyen dil
Virüp cânile başum sevdüğine
Revânum nakdin in'âm eyleyen dil
Beni telvînine temkîni için
Gehi buhta gehi hâm eyleyen dil
Seveldən GÜLŞENÎ veş Rûşenî'yi
Ki cân virmese encâm eyleyen dil.

12

Cihânda görmedüm âvâre benden
K'olupdur çâresüz bîçâre benden
Dilerem gözgümi gönül yolundan
Aparam şevkümü dildâra benden
Nidem gönülden özge bulamazam
Ki peygaam ilte gizlü yâre benden
Tavâf-ı kûyün için Kâ'be gibi
Di-gil ey dilberüm kim vara benden
Gönül gözün açup vechün görelî
İçer kan oluban hânâra benden
Kimüm var gönderem ol tünd-hûya
Gönülden özge kim yalvara benden
Gönül ıskun marîzîdür umar kim
Diyetin yokh şifa bîmâre benden
Yüzün gülün görüben gülden özge
Ne bülbüldür gelen gülzâra benden
Gönül Mansûr'a dönüp ıskunile
Nidem asılmağ ister dâra benden
İşidüp râzımı hem-dem virüp di
Bu hasreţ zârilen dildarâ benden
Cihânda gam yiyen ıskunla çokhdur
Velî az bulunur gamhâra benden
Yüzün gülü göreliden gönlüm ey cân
Dönüpdür andelîb-i zâra benden
Gönül var Rûşenî'den iste çâre
Bulunmaz GÜLŞENÎ çün çâre benden.

13

Boyun servin gören bûstân içinde
Aceb nahl-i-revân dir cân içinde

Kadündür ahsen-i takvîme mazhar
Anılan vahyile Kur'ân içinde
Acebler Mushaf-i hüsnüne bakhan
Kanon harfin görüp Furkaan içinde
Gören bayram eder ay kimi yüzün
Kılup cânın fedâ kurbân içinde
Bakhan dir vechüne sultân-i hüsnün
Bu yüzdür ay kimi devrân içinde
Ay ile gün sıfat yüzünü göre
Başuna çekginür keyvân içinde
Giren meydân-i ıskuna bulur baş
Ayakhdan çalınur çevgân içinde
Murâdı GÜLŞENÎ'nün Rûşenî'den
Güneşden bellüdür a'yân içinde.

14

Gönülden özge nem var vara benden
Aparâ gizlü râzum yâre benden
Sürüp yüzün ayağuna peyâmum
Dile gelüp diye dildâre benden
Nedür çâre sora ol dilrübâdan
Ola ne çâresüz biçâre benden
Düşeli ıskile kâr ü bârum
Buluşmadum nidem bîkâra benden
Delürüp ıskile dağlara düşdüm
Çü aklum aldı ol sehâre benden
Başuma çikalı sevdây-i ıskı
Göremezem gezer âvâre benden
Sor akhı GÜLŞENÎ cânumdan özge
Ne diler Rûşenî hem-vâre benden.

15

Bir Türk-i şûh-i şengün gitmez havâsı başdan
Sevdâya düşeli dil andağı göz ü kaşdan
Gören açalı devrân mihr ile mâh-i hüsnün
Görmedi ancılayın döndükçe devri başdan
Bir gez gören cemâlin geçer iki cihândan
Meyl eylemez o yüzden hûblara penc ü şeşden
Ağ yüzde kara hâlin rûşen gören sözi dir
Kim gördi tev-em olmuş Rûmî ile Habeş'den
Göz gibi milk-i hüsnî seyr eyleyben gönülden
Ussu gider görende ol hissi başdağışdan (başlangıçtan)
Hasret yaşın ahıdıp hicrinden ol perînüm
Vaslın umum nidem çün bitmez o kuru yaşdan.

Delü gibi o yüzden dağa düşüp nidem çün
Virmez nişânın anun bir kimse dağ u daşdan.

Ey GÜLŞENÎ dimezem adın o Türk-i şühun
Çün korkharam kakhısa anun gibi yavaşdan.

16

— Nefes —

Dost eline giderem
Gelme misin ey gönül
Başdan ayakh yoluna
Koyma mısın ey gönül

Dostum beni unuddu
Benden yana gel didi
Yoldaş oluban bile
Gitme misin ey gönül

Yukhuda isen uyan
İkimizi on diyen
Dost özidür gül diyen
Görme misin ey gönül

Irakh yakhın yoğiken
Sana yakhın dostuna
Kurb ile bu'dün nedür
Sorma mısın ey gönül

Cânile dilden kadem
Koyubanı üşbu dem
Dostu sevüp hem-dimem
Olma mısın ey gönül

Ay ile günden seni
Sevgülü dostun yüzün
Göricegez cânunu
Verme misin ey gönül

**Rûşenî'den göricek
GÜLŞENÎyi ışk ile
Dostun odur sevgülü
Bilme misin ey gönül**

Bibliyografya : Muhyi, Menâkıb-ı İbrahim-i Gülşenî; Hulvî, Lemezât-ı hulviyye, 28 inci lemza; Şemleli-zâde, Şive-i tarikat-i Gülşeniye; Şa'rânî, Tabakat; Âli, Kunh al-Ahbar; Nazir İbrahim Gülşenî, Beyan-ı Tarikat-ı Gülşenî (Millet kütüp., Şer'iyye Nr. 888). Ali Âli, Tuhfat al-Mucahidin ve Bahcat al-Zâkirin (Dördüncü rûkuünde Gülşenî şeyhlerinin menkabelerinden bahsediliyor. Nuru Osmaniye kütüp., Nr. 2293). Salah al-Din al-Mavlavî, Tarcama-i Hâl-i Pir İbrahim-i Gülşenî; Ltf.; Osm.; Slm.; Ryz.; Scl.; Eşa.; İstanbul Kitaplıkları Türkçe Yazma Divanlar Kataloğu 1947; Kasım Kufralı, Gülşenî Maddesi, İslâm Ansiklopedisi, C. 4, S. 835; Tahsin Yazıcı, İbrahim Gülşenî ve Tarikatı (Doktora tezi, Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Nr. 74). Kamus-ül-a'lâm. Tma.,

CEMİLİ

XV inci asır şairlerindendir. Tahminen 870 (M. 1465) senesinde şehrimizde doğdu. O tarihlerde **Diyarbakır Akkoyunlu** ülkesine dahil idi. Daha önceleri şehrimiz, bu devletin idare merkezi iken **Tebriz**'in zaptı üzerine Merkez-i idare oraya naklolunmuştu. **Cemilî de genç yaşında Tebriz'e** gitti ve bir müddet sonra takriben 900 (M. 1494) tarihinde **Herat'a** geçerek **Sultan Hüseyin Baykara'nın** büyük veziri meşhûr **Ali Şîr Nevai'nin** Çağatayca divanına nazîreler yazdı. **Hüseyin Baykara'nın** 1500 de vefatı üzerine tekrar **Tebriz'e** döndü. **Azerbaycan** kıt'asının **Şah İsmail-i Safavî** tarafından istilâsını görünce memleketi olan **Diyarbakır'a** döndü. 914 (M. 1508) senesinde **Şah İsmail'in** **Diyarbakır** bölgesine de taarruz eylemesi üzerine **İstanbul'a** gitti. 950 (M. 1543) hududunda vefat etti.

Cemilî'nin mürettep divanı vardır. Görebildiğim iyi yazma bir nushası **İstanbulda Topkapı sarayı müzesindedir.** (Topkapı sarayı **Revan Kütüphanesi** No: 755). Aşağıdaki gazeller bu nushadan alınmıştır.:

GAZEL

— 1 —

Şehsüvârım seğridip cevân ider meydân ara
Gûy ider serküşte başım gûyâ çevgân ara
Tâze dâğı kan içre gark olupdur lâle tek
Haste gönğlüm kim düşübdür şu'le-i hicrân ara
Lâ'l içinde ayn olupdur gûya kim ey perf
Hayret idib gözge saldım ol leb-i handân ara
Tir gözür âb-ı hayât ölgenleri bir katre su
Düşgeli lâ'l'i lebinden çeşme-i hayvân ara
Kim ki bu deyr içre ister görmeye serküştelik
Davır ayağın koymasın ilkinden ol devrân ara

Ni aceb il bî vefâliğ kılsa dihkan-ı kazâ
Bir vefâ nahlini çünkim tikmedi bûstân ara
Boldı fânûs-i hayâl içindeki sûret kimi
Vah ki serkerdan CEMÎLÎ günbed-i gerdân ara

— 2 —

Sâkıyâ her dem lebinğ aksini peydâ kıldı câm
Gûyâ il can isin kesb itti ol meydin müdâm
Zülf ü yüzünğ aksi meyde bolmasa ey muğbeçe
Gice gündüz mey içib deyr içre kılmazdım makam
İl tamâm ay vasfın eyler dâimâ ey mehlîka
Gûyâ boldı müşâbih yüzüne mâh-ı temâm
Tâ kim ol ay kaddi hecrist kıldı âhımın bülend
Çeşm-i câdûsı anın hem eyledi uyku herâm
Bu ki tiz yel tek geçer rûh-i revânıdur benim
Yâhud ol serv-i revân eyler şitâb ile hirâm
Görse her şehir içre yârını CEMÎLÎ farkı yok
Bolsa İstanbûl u Bursa Edirne yâ Mısır u Şâ m

— 3 —

Sanmanız kim dâğâ düşmekdür cünûnlıdın fenim
Deşti tutdı seyl-i esgim dağ boldı meskenim
Bir perî ıskıda men divâne vü rûsvâ-yi halk
Tâ ki bulmuşdur fenâliğ deyri genc-i me'menim
Şükrilillâh ışk vadası ara sayd eyledi
Nâtüvan gönğlüm kuşın çâbüğü u sayd-efgenim
Ol perîninğ hattı birle örızınınğ fikridür
Derd ü hicran bâğı içre sebze birle gülşenim
Gelse yüz âfet başınga ni aceb ey dostlar
Bir perî ıskıdadur divâne gönğlüm düşmenim
Şem'i vaslınğ birle il bezminği rûşen kılğalı
Şâm-ı hicran otı birle köymek olmışdur fenim
Yaksa ger tamu otı cismimğa teskinlik birür
Ey CEMÎLÎ ışk otıdın öyle kızmışdur tenim

— 4 —

Ey perî zülfünğ ara divâne gönğlüm şâd olur
Ger anınçün anda yüz minğ derd ü gam bünyâd olur
Çekse her yandın sipeh kirpüklerinğ ışk ehlininğ

Tökmek için kanını hûnî gözünğ cellâd olur
Bir gulâm-ı kemterîning bolsam ey sultân-ı hüsn
Ni aceb şîrin lebinge kim gönül Ferhâd olur
Dembedem gönğlüme yıgsam zühd ü tâad hirmenin
Serbeser âhım yelidin ol yine berbâd olur
Âşıkınğ ma'şûkı ger bî-rahm bolsa cevrdin
Gözleri giyân ü cismi zâr işi feryâd olur
Zulm ü bîdâdın ki cânımga kılur ol kaatilim
Katli ümmîdiyle anunğ gamlu gönğlüm şâd olur
Terk-i can kıldı CEMÎLÎ görgeç ey kaatil gözünğ
Nişe kim cellâd elidin yüzde bir âzâd olur

— 5 —

Gözümge düşgeli yüzünğ hayâli
Revân oldu dem-â-dem eşk-i âli
Çemende gül yüzünğ gördü kızardı
Meğer ki tapdı ey meh infi'âli.
Lebingdindür hayât-âbi cü pinhân
Yüzünğdendür güneş şem'i zevâli.
Cevâbım birmedi yüzden birinünğ
Lebünğden sordum anca kim sülâli.
Yaşımın cehre-i zerdümde görgeç
Sanur berk-i hazân üzre zulâli.
Günüm târ ü kara bahtumdur anunğ
Görünmes gözümge cün zülf ü hâli
Kılıbdur lâle-gün hûn-i-cigerdin
CEMÎLÎ eşkini lâ'lünğ hayâli.

— 6 —

Dem-be-dem lâ'l-i lebünği gördi göz giryân bolup
Göz yolıdınbardı gönğlüm katre katre kan bolup
Gözlerin seylâbı anca aktı kim hicrân ara
Kalmadı cismün evi âsârıdın virân bolup
Gül yüzünğ hecrinde gönğlüm içre her khârı ki bar
Bardı gerdün sarı ahım okuna peykân bolup
Şâm-i gam olmuş iken lâ'lünğ hayâli cismine
Birdi cân zulmetde gûyâ çeşme-i-hayvân bolup
Bolmadı gönğlüm otınunğ şu'lesi tende nihân
Kalmadı khâşâk ara bark otı cün pinhân bolup
Bahr-i eşkününğ ki girdâbına düşdüm hecr ara

Veh meni âvâre kaldum anda ser-gerdân bolup
Bir tebessüm kılmağa lâ'lîğa birdüm cânımı
Veh ki cânum almadı lâ'li anunğ handân bolup
Ey CEMÎLÎ bozdı gönğlüm kişverin hicrân ara
Âh ü eşkimniğ biri sarsar biri tûfân bolup.

— 7 —

Leblerünğ zikri kim oldı âb-i-hayvândan lezîz
Ni hayât-âbı kim oldı belki ol cândan lezîz
Yok kelâmunğ gayriden ağızumda şîrîn eyle kim
Yokduñu hıfz-ehlinünğ ağızında Kur'ân'dan lezîz
Ni aceb hâlet durur yâ-Rab ki gaflet ehline
Ma'rifet kuutunu görmez cânuna nândan lezîz
Didiler âlemde şîrîn cândan özge nesne yok
Görmezem yüz cânum olsa vasl-i cânândan lezîz
Ey CEMÎLÎ görmedüm billâh fenâ deyri ara
Ehl-i-vahdet meclisinde câm-i irfândan lezîz

— 8 —

Gönğlüm sana tâ ki mübtelâdur
Bir demde başımğa minğ belâdur
Bir lâhzada yüz tümen gam okı
Cânım ara veh ki sancıladur
Nâsıh manğa âşık olmağumnı
Ta'n itme ki kismet-i Hudâ'dur
Zâhid ki çeker zebân-i tîğîn
Kasdımğa yine bunı revâdur
Gördi çü gözüm yüzünği cânâ
Cân ü dil ü ten sanğa fedâdur
Men hasteye şerbet-i lebünği
Sordum çü tabîbe dir devâdur
Vaslınğda murâda yetmedi tâ
Hecrinğde CEMÎLÎ bînevâdur.

— 9 —

Nihâl-i kaametünğ ger cân alur eldin hirâm itgeç
Ve lâkin cân birür elge lebünğ şîrînğ kelâm itgeç

Maḡa ömr-i azîz oldunġ çü ey serv-i hirâmânım
Geçet yel kimi ömrüm şitâb ile hirâm itgeç
Çemende tanġyelidin serv meyletmiş dime anunġ
Bolupdur kaameti khem nahl-i kaddünġe selâm itgeç
Görüp kûyında gönġlüm kuşı kasdin kılma kim itmez
Kebûter saydın el Beyt-ül-Herâm içre makaam itgeç
Gönġüller kuşları görüp yüzünġde dâne-i khâlünġ
Giriftâr oldular zülf-i khamin anġlara dâm itgeç
Bişürsem âteşin lâ'lünġ hayâlin otlı gönġlümde
Düşer cânımġa ot bu nev' ile sevdây-i hâm itgeç
Vefâ çün kılmadı devrân fenâ deyrinde Cemşid'e
CEMÎLÎ bâde iç sâkî elidin devr-i câm itgeç.

— 10 —

Kanûnî Sultan Süleymân Kasîdesi'nden:

Ger şecâ'at birle yüzminġ Rüstem-i-Destân bolur
Görse tîġunġ darbını ol hâk ile yeksân bolur
Çün Süleymân-i zamân boldunġ senünġ re'yünġ bile
Bin kulunġ minġ memleket feth eylemek âsân bolur
Ger adâlet birle bolsa minġ Anûşîrvân kimi
Herbiri yüz nev'ile adlünġ görüp hayrân bolur
Munca fazl ü ilm ü adl ü şevket ile el ara
Nesl-i âdem'den kaçan bir sen kimi insân bolur
Yûsuf-i-Mısırî ki dirler hüsn ile mânendi yok
Hûbluġ ile her kulunġ yüz Yûsuf-i-Ken'ân bolur
Cümle âfetden nigh-bân bolmaġa ey meh sanġa
Kubbe idüp mihrini çerh-i felek kalkan bolur
Hâtem-i-Tayy birle Cemşid-i cihân-bahş olsa minġ
Daşışünġ deryâsı girdâbında ser-gerdân bolur
Devlet ü baht ü sa'âdet birle bil devrân ara
Nice kim yer birle ey meh günbed-i gerdân bolur.
Ey CEMÎLÎ ni Süleymân-i zamân bolmuş kim ol
Bende vü câker anġa sultân bile hakan bolur

— 11 —

Müstezâd

Ey sâkî-i meh-veş elidin dolu piyâle
Meyhânede her dem

İçdim çü ezelden mangle mı boldı havâle
Kıldı meni hurrem.

Yüzüñg üze zülfüñge gözüñg boldı mı yâhûd
Ey şems-i münevver
Gülşen içine mişk saçup düşdi gazâle
Ey sünbül-i pür-khem.

Çetr içre yüzüñgdür mü senüñg ey şeh-i hûbân
Devrânunğ içinde
Çerh içre kamer devrine yâ düşdü mü hâle
Hayrân sanğa âlem.

Her nâze düğün kanlu göñgöl içine bolmuş
Hicrân otı birle
Ol nev'ile her gülşen ara dağıla lâle
Ey serv bolur hem.

Ey haste göñgöl yetmedi feryâdıñğa ol ay
Hicrânide anunğ
Eflâke yetürdüñg nice kim âhile nâle
Çeşmingi kılıp nem.

Yüzüñgde lebüñg içre içre dişüñg dür mü yâhûd
Ey lâ'l-i revân-bahş
Gülzâr içinde gonca ara düşdü dü jâle
Ey şehd ü şeker-fem.

Meyhâne ara sâkî-i sâfi eli birle
Kim ey tarab ehli
Nûş itdi CEMÎLÎ yine bir sâf piyâle
Görmes dağı ol gam.

KIT'A

— 12 —

Evvel meni vaslınğa yetürmek ne idi
Âhir yine vaslınğdın itürmek ne idi

Yüz cevri le yûdin meni sürmek ne idi
Zulm ü sitemiñ haddin ötürmek ne idi.

— 13 —

Ne had ki yüzüñg birle dodağınğı öpem
Bes dur mañga elüñg ile ayağınğı öpem
Ey sâkî meğer dolu kadeh binsenğ içip
Hoş-hâl olup ol demdebukağınğı öpem.

İbliyoğrafya: Sh., Ltf., Hsn., Kfz., Tşa., Tş., Divanı:

Institut kurde de Paris

Ş E R İ F İ

XVI. asrın ilk yarısında şöhret sahibi olmuş **Diyarbakırlı** ilim ve san'at adamlarındandır. Hayatı hakkında geniş bir bilgiye sahip değiliz.

Şerifi, memleketinde tahsilini tamamladıktan sonra **İstanbul'a** gitmiştir. **Şehnâme'yi** tercüme ederek **Sultan Gavri'ye** sunduğu ve her beyte karşılık bir dinar aldığı söylenmektedir. Gene, **Hamidiye** kütaphanesinde bulunup **Sinan Paşa** namına ve edebiyat konusu üzerine yazılan kitabın da **Şerifi'ye** ait olduğu ihtimalinde kaynaklar birleşiyorlar.

Şerifi'nin ölüm tarihi, **Esâmi-i Şuarây-i Âmid'de** 930 (M. 1523/24), **Osmanlı Müellifleri'nde** 950 (M. 1544) olarak gösterilmiştir. Son eser, aynı zamanda şairimizin **Mısır'da** öldüğünü de tasrih etmektedir.

Ayrıca, **Şerifi'ye** ait olduğu kabul edilen bir **Divan** mevcuttur. Bu divanın yegâne nüshası **İstanbul'da Hacı Mahmud Ef. (Süleymaniye Kütüp.) de 3398** numarada kayıtlıdır. Aşağıdaki örnekler bu divandan alınmıştır.

Şerifi'den :

GAZEL

— 1 —

Ey gönül ibret gözüyle kudret-i Mevlâya bak

Mevc uran hefti zemîn üzre yedi deryâya bak

Vücûdun mülküni bahr-i hayât üzre kılup

Nakd-i ömrü elüne virmüşdürür sermâyeye bak

Ger ticâret ider isen sen de rûhânî sefer

Dürr-i şehvâra nazar kıl gevher-i valâya bak

Tâ seher vaktin girersin vuslat-i gülzârına

Dîde-i mekhûl ile sen ol gül-i ra'nâyâ bak.

Cennet-i bâğ-i bihişte ger güzârun var ise

Sidre vü Tûbâ ko dursun o kadi bâlâyâ bak.

Ey ŞERİFÎ bulmadun tûfân-i kudretten necât

Tâ ki şiddetle rehâdasın da ol Mevlâya bak.

İşit gel nefsi emmâre kim anda gör belâlar çok
Ana bu dâr-i dünyânın içinde mübtelâlar çok.

Zelîhâ'nun sözüdür bu Yusuf hakkında dimişdür
Bu nefsi-emmâre bir evdür içinde ejdehâlar çok.

Sevüp ol Yûsuf'un hüsnünü rüsvâ oldu Mısır içre
Husûsâ Yûsuf'a kılmışdur anınçün cefâlar çok.

Bunun keydine kaydolmuş niçe Dârâ vü Keyhüsrev
Bunun mekrine uğramış niçe bay ü gedâlar çok.

Eger dervîş, eger mun'im bu nefsin dâmına uğrar
Buna hizmet kılur cânâ cihânda pârsâlar çok.

Nebîler ger velîler çün düşer bunun duzağına
Perestâr oldular nefse görürsün mehlikaalar çok.

ŞERİFÎ anun elinden halâs olmadı bir sâ'at
Temennâ eyleyüp Hakka kıla gördü du'âlar çok.

Yazmağa Kur'ân Şerhi'ni bin böyle defterler gerek
Yâre peyâm iletmeğe cânâ kebûterler gerek.

Didi Hudây-i Lemyezel di yâ Muhammed sen bunu
Elhamdü lilâh illezi bu söze sükkerler gerek.

Öyle Hudâ'dur ol İlâh itmez hiç evlâd ittihâz
Ömren o tezvîc istemez dimez ki dilberler gerek.

Ehl ü 'ıyâlden ol İlâh di kim münezzhdür bugün
Dimez ki ömren ol Hudâ zülf-i mu'anberler gerek.

Yokdur şerik ü nazırı mülkün yalınız zabt ider
Arz ü semâyı yaradur dimez ki dülgerler gerek.

Hem yokdur ana bir velî ide tasarruf Hâlıkı
Yokdur bunun gibi kelâm mânend-i cevherler gerek.

Her kim bu sadre ehl ola bile hakikat yolunu
Ol şehdür ana giymeğe altunlu efseler gerek.

Bînâ olup aç gözlerin arız ola (hem) yüzlerin
ŞERİFÎ senün sözlerin yazmağa defterler gerek

Gûş-i cân ile kulak tut Hazreti Kur'ân'a gel
İster isen mağfiret ol rahmet-i Rahmân'a gel.

Buyurur Hallâk-ı âlem şol Sahâbe hakkına
Sen dahi anlarclayın sıdk ile îmana gel.

Şol Muhâcirîn ü Ansâr kim mukaddem anları
Zikr ider Rabb-ül'alâda bu şem'a pervâne gel.

Sâbikuun ü Evvelûn anlardır akdem geldiler
İşbu îman bezmine sen de gönül mestâne gel.

Şol ferâş-i gaflet içinde nice bir yatasın
Er kimi sa'y eyle şol önce giden kervâna gel.

Dü cihânda bulmak istersen eger feyz ü reşâd
Ey ŞERÎFÎ kulluk eyle ol ulu Sübbân'a gel.

Umaruz senden terahhüm ey Ganî Mevlâ meded
Kimseye zulmeylemez ol dergeh-i a'lâ meded.

Buyurur Kur'ân içinde ol İlâh-i Zülcelâl
Pes dimişdür bunu lâşek ahsenü misvâ meded

Didi bir cebbâr-i cihan ömren azâb eylemen
Bir kula didirmen yok yere vâveylâ meded.

Tâ kim irsâl eylemeyince mukaddem Enbiyâ
Tâ ki bir kavm üstüne indürmeden belvâ meded.

Kavminün üzerine ba's olmayınca her Nebi
Gelmedi üstüne o kavmin belâ illâ meded.

Bu ŞERÎFÎ bende-fermânından umar iltifat
Cebrail oldu nedîmün ey şeh-i a'lâ meded.

NA'AT

İki âlem mülkünün sultânı olmuş Mustafâ
Âşık olan cânların cânânı olmuş Mustafâ.

Bir nazar kıl gör anı dâr-üş-şifâ'-i şer'ide
Haste diller derdinün dermânı olmuş Mustafâ.

Çünkü da'vây-i risâletünde Hak şâhid durur
Enbiyânun hüccet ü burhânı olmuş Mustafa.

Âlemi zulmetde kılmış idi küfr ile cihâl
Bezm-i şer'ün şem'üne lem'ânı olmuş Mustafâ.

Dâr-ı İslâmı Hudâ bir o yarattı şübhesiz
Ol evin bil şöyle çâr erkânı olmuş Mustafâ.

Şol şeb-i esrârda bir ân Huzûr-i Hazrete
Hâk Ta'âlânun varup mihmânı olmuş Mustafâ.

Rahmeten lilâlemîndür şübhe yokdur ol sirâc
Kim sihâb-i rahmetün bârânı olmuş Mustafâ.

Ol doğaldan berü âlem görmedi kahr ü cefâ
Hazreti Hakkun bize ihsânı olmuş Mustafâ.

Kulzüm-i ışka sefer itmeğe azm ider gönül
Dürr-i ilmün bahr-i bipâyânı olmuş Mustafâ.

Kanda kaldun sen anı Hak kendüsü medh eyledi
Ey ŞERÎFİ dillerün destânı olmuş Mustafâ.

— 7 —

GAZEL

Kaadir olsam gözlerüm yaşını ummân eylesem
Bülbülâne bâğ-i hasret içre efğan eylesem.

Hânekaah-i dehr içinde dâmen-i Pîri tutup
Cür'a-i işkunla eyvâlân-i hayrân eylesem

Âsitân-i devletünde bir kebûterdür gönül
Bana destûr olsa eyvânunda cevân eylesem.

Âsümân-i vahdetünde murg-ı cân pervâz ider
Kaadir olsam nükhet-i didârı seyrân eylesem.

Hacc-i vaslunçün gönül ihrâm-ı ışkı bağladı
Bir işâret olsa bu cânumu kurbân eylesem.

Halka-j zikründe «Yâ Hû» diyüp ağlar sofîyân
Anlar ile ben dahi bir hoşca devrân eylesem.

Didi Hak: Kılun du'â bana Kelâmunda işit
Tevbe kılsanız bana, ben afv ü gufrân eylesem.

Umaram kim dâmen-i lûtf ile setr ide İlâh
Ey ŞERÎFİ sözde her ne denlü nisyân eylesem.

Yazardum şöyle dîvân-i gamın zerrîn kalem tutsam
Bileydüm hâl-i ukbâyı eger râh-i adem tutsam.

Şerâb meclisinün virdi bana ol denlû keyfiyyet
Ben anun zerresini görmiyeydüm câm-i-cem tutsam.

Cemâlün bağını kıldı gönül o resme seyrânı
Görem midür aceb binde birin Bâğ-i İrem tutsam.

Çalar kaanûn-i ıskunla belânun mutribi sâzın
Müyesser idi nevrûzu Irak ile Acem tutsam.

Yörürdü ra'd-i âhum günbed-i eflâke bark âsâ
Sihâb-i herrün ile zerre denlû ce elem tutsam.

ŞERÎFÎ varmak olmazsa anun kapusuna bir gez
Sağ olmakdan firâk ile çevik râh-i 'adem tutsam

Anber saçunu zülf-i simen-sâye değişmem
Dürr-i dihenün cevher-i deryâya değişmem.

Kim vâsf-i miyânunla olan şî'r-i dakîkum
Göklerde olan akd-i süreyyâya değişmem.

Cânâ bu senün dünyede şol sidre miyânun
Ukbâda olan Cennet ü Tûbâ'ya değişmem.

Firdevs-i Berîn ile senün kûyunu her-bâr
Seyr eylediğin âyet-i Kübrâya değişmem.

Şol gözler ola sendeki şehlây-i mükehhel
Dünyada olan dîde-i bînâya değişmem.

ŞERÎFÎ iki cihân mülkünü her gez bugün
Bir katre kadar rahmet-i Mevlâya değişmem.

Bibliyografya : Osm., Esa., Tydk., Divanı.

ZA'FÎ-İ GÜLŞENÎ

Asıl adı **Mehmed**dir. Yukarda hayatını anlattığımız **İbrahim Gülşenî**'nin oğludur. Babasından ve Onun mürşidi **Dede Ömer Ruşenî**'den feyzalmış ve H. 950 (M. 1543/44) tarihinde vefat etmiştir.

Za'fî geniş bir kültüre malikti. Türkçe, arapça ve farsça lisanlariyle şiirleri ve bunları muhtevi mürettep divanı vardır. (Yegâne nushası: Millet kütüp., manzum eserler, Nr. 254). Divanında: 3 mülemma, 9 kaside, 6 terci-i bend, 25 murabba, 6 tahmis, 2 şehrengiz, 393 gazel, 2 müfred, 3 tarih, biri arapça, biri farsça 2 terci, farsça 2 tahmis, farsça 42 gazel, farsça 2 tarih ve son sayfada 2 gazel mevcuttur. Ayrıca mensur bir dibace, 1 münacaat, Ali hakkında bir medhiye vardır. Yukarda bahsettiğimiz üç mülemma, türkçe, arapça, farsça, ve bazan çağatayca beyitlerden müteşekkildir.

Aşağıdaki örnekler bu yazma divanından alınmıştır:

GAZEL

— 1 —

Bir seher ki nev-arûr-i çerh idüp arz-i cemâl
Hüsn ile halk-ı cihânı eyledi âşüfte-hâl

Mâh-i nevden takınup halhâl-i zerrîn pâyine
Seb'a-i-Seyyâre'den düzdi ruhuna dâne khâl

Al-i vâlâdan takaddür sanmanız anı şafak
Encüm olmuş ana bir bir zerrînin zer-bef misâl

Her taraf dolmuş safâ vü zevk ile gerdünde
Kevkeb olmuş ehl-i meclis sâgar-i zerrîn hilâl

Âftâbun kellesi kızmış meğer kim var ise
Germ olup geldi diline işbu şî'r-i pür-hayâl.

— 2 —

Utan Allâhtan fikr eyle hâlin ey dil-i rüsvâ
Nedendür bunca zillet yok mudür zâtında istiğnâ.

Denâet gösterip a'yân-i dehre tûzsuyun dökdün
Kanı bunca ferâgat kûşesinde tutduğun mev'â

Büt etdin kendüne dünyâyı ya'ni büt-perest oldun
Revâ görmez bunu her gez Kâfir ü Tersâ

Kanâ'at yoğimiş sende yolun pâk eyle gel ey dil
Dirigâa rûşen oldu ol yalandan itdüğün da'vâ

İdersin muhlisün ZA'FÎ kavî olmak diler gönlün
Zehî fehm ü zehî dâniş bunu âkıl dimez aslâ.

NEFES

— 3 —

Firkat beni helâk itdi
Meded hey Allâhım meded.
Yıkdı vücûdum hâk itdi
Meded hey Allâhım meded.

İşk âteşi yakdı teni
Bulamaz oldu ben beni
Hep beklerim dü ü günü
Meded hey Allâhım meded.

Ol tabîb-i dil gelmedi
Derdime dermân kılmadı
Dükendî sabrım kalmadı
Meded hey Allâhım meded.

Gördüm ağyârı yâr ile
Doldú yüreğim nâr ile
Âh idüp derim zâr ile
Meded hey Allâhım meded.

ZA'FÎ'yem kaldum dem-beste
Işk zenciri ile beste
Oldum âşifte dil-haste
Meded hey Allâhım meded.

— 4 —

Biz ezelden divâyeniz
Bize Gülşenîler dirler.
Işk meyinden mestâneyiz
Bize Gülşenîler dirler.

Ayn ile idüp şuhûdi
Kılarız Hakka sücûdi
Biz bir biliriz Vücûdi
Bize Gülşenîler dirler.

Şeyh-İbrahim'dür pîrimiz
Bin ile birdür birimiz
Kimse anlamaz sırrımız
Bize Gülşenîler dirler.

Biz câna başa kalmazız
Birden gayrisin bilmeziz
Kimseve münkir olmazız
Bize Gülşenîler dirler.

Pîrimiz oldu Gülşenî
Anun pîridir Rûşenî
Terkeydük me'vâmeni
Bize Gülşenîler dirler.

Bizüm gizlidür yolumuz
Sağ ile birdür solumuz
Seyyid-Yahyâ'dur ulumuz
Bize Gülşenîler dirler.

Şeyh-Ahmed'ün kemteriyüz
İşk ehlinün mehteriyüz
Biz sözümüzün eriyüz
Bize Gülşenîler dirler.

— 5 —

GAZEL

Âsitânından kaçan şehzâde-i devrân çıkar
Gûyiyâ burc-i felekden bir meh-i tâbân çıkar.

Her kaçan çıksa şikâra şevket ü haşmet ile
Heybet ü temkîn ile san Rüstem-i-Destân çıkar.

Azm-i rezm itmek diler ol Husrev-i dârâ haşem
Bendeler ikbâle gelsün Hazreti Sultân çıkar.

Hüsn-i hulk ile cihânı didiler Yûsuf cemâl
Cem' olun dervîşler kim şâhid-i ihsân çıkar.

Gel meded baht-i bed-ahterden şikâyet vaktidür
ZA'Fîyâ Sultân Selim ibni Süleymân Han çıkar.

— 6 —

Sînemde dâğ-i gam ki muhabbet nişânıdır
Cân ile saklasam nola yâr armağanıdır

Tımar-i vaslile dil-i bîmâre merhem it
Şâhım inâyet eyler isen çok zamândur.

Avdan gelür egerçi sana it-i rakîb lîk
Sakin inanma ey gözü âhû, yabanîdür.

Sûretde Cennet ile Cehennem didükleri
Ma'nîde vasl-i yâr ile hicrân beyânıdır.

Cennet dir ise kûyuna ZA'Fî aceb değül
Âşıklarun mahalle-i dilber, Cinânıdır.

— 7 —

A'zam-i-Esmâü hüsnâ bendedür
Râz-i âdem sırr-i Havvâ bendedür

Âlem-i-Kübrâ benüm ma'nîde bin
Sûret-i mecmû'-i eşyâ bendedür.

Mazhar-i zât ü sıfâtum bîhilâf
Ya'nî mir'ât-i mücellâ bendedür

Gerçi kim sûretde hâkim ZA'Fîyâ
Ma'nîde Arş-i-Mu'allâ bendedür.

— 8 —

Ey gül-i hamrâ neden soldu gülistânun senün
Yâ niçün bozuldu bilmem tâze bûstânun senün
Âh-i serd irişdi gaalib nâle-i uşşâkdan
Oldu pejmürde açılmış verd-i handânun senün.

Her kazânga ey gözü âhû niçün olmaz siper
Şol rakîb-i sek kim olmuşdur nîgeh-bânun senün.

Derd ü gam kim sana gelmişdür bana virsün Hûdâ
Olayım ey kaşı ya yalunda kurbânun senün

Kalmadı, bâğ-i vücûdunda tarâvet ZA'Fî'nün
Görelî yüz rengile berk-i gülistânun senün.

— 9 —

Derd ü elem ü mihnet gam cânuma geçdi
Zencîr-i felâket dahi gerdânuma geçdi

Gördü benî bâlin-i belâ üzre şikeste
Rahm eyledi dilber gelüben yanuma geçdi.

Ebrûları peyveste bana bir nazar itmez
Ağyâr-i beni vâir ise cânânuma geçdi

Vird eylese şî'rüm yaraşur gökde melekler
Vasf-i ruhun ey Hûr ki Dîvânım'a geçdi.

Zülfü nice bîdîn ola ki ZA'Fî nigârün
Dil mülkinî yağmalayum imânuma geçdi.

**Ey feyz ü atâ sâhibi sultânüm efendim
Bu haste dilün derdine dermânüm efendim.**

**Teslîm ü rizân ile dolu iççim ü taşın
Mihrütdür olan sinedeki cânüm efendim.**

**Kiblem eşigündür ey Kâ'be-i maksûd
Lûtfîle kelâmın durur îmânün efendim.**

**Mi'mâr-i keremle dem-i feyzün meded eyle
Vîrân koma dil mülkinihey hanım efendim.**

**Ayru değülem bezm-i visâlünle safâdan
Nûrunla münevver yine her ânum erendüm.**

**Vuslat demi imiş kişiye dem didükleri
Yâr ile işret eylemek âlem didükleri**

**Yanunda seyl-i eşkinüm ey gevher-i ümmîd
Bir katre denglü olmaya ol yem didükleri.**

**Dilber visâl-i Kâ'besin itdi bana herâm
Gör gör ne itdi bana o mahrem didükleri.**

**Kaşunla anşam ağzunu eşküm revân olur
Oldur bu dîdede görünen nem didükleri.**

**Yetmez miydi belâ vü elem kara başıma
ZA'FÎ ne virdi bana aceb gam didükleri.**

Bibliyografya : Esa., Tydk., Tma., Divanı.

ŞAHİ

Onaltıncı yüzyılın birinci yarısında yaşamış **Diyanbakırlı** şairlerdendir. **Şah İsmail** tarafından korunduğu, ona ve tarikatına karşı büyük bir sevgi beslediği için **Şahî** mahlasını aldığı söylenmektedir. Aşağıdaki nefes Onundur.

NEFES

Kurbanlar tıglanıp gülbank çekildi,
Gaflet uykusundan uyanageldim.
Dört kapı sancağı anda dikildi,
Uryan biyan olup meydana geldim.

Evvel eşiğine koydum başımı,
İçeri aldılar, döktüm yaşımı;
Erenler yolunda gör savaşımlı:
Can ü baş koyarak kurbana geldim.

Ol demde uyandı bâtın çırağı,
Üç adım ileri attım ayağı,
Rehberim boynuma bend etti bağı,
Koç kurban dediler, imana geldim.

Dört kapı selâmın verip aldılar,
Pîrin huzuruna çekip geldiler,
El ele, el Hakka olsun dediler,
Henüz mâsum olup cihana geldim.

Pîrim kulağıma eyledi telkin,
Şah-ı velâyete olmuşuz yakın,
Mezhebim Cafer-i Sadık-ül-metin,
Allah, dost, eyvallah peymana geldim.

Özüm darda, yüzüm yerde durmuşum;
Muhammed-Ali'ye ikrar vermişim,
Sekahüm hamrini anda görmüşüm:
İçip kana kana mestane geldim.

Yolumuz oniki İmam'a çıkar,
Mürşidim Muhammed Ahmed-i Muhtar,
Rehberim Ali'dir, sahip Zülfikar,
Kulundur ŞAHÎ ya, divana geldim.

Bibliyografya: Vasfi Mahir Kocatürk, Tekke Şiiri Antolojisi, Buluş, Kitabevi, 1956
sayfa: 185 — 186.

BİATİ

XVI ncı asır şairlerindendir. Hayatı hakkında geniş bir bilgimiz yoktur. **Ahdî'nin Gülşen-i Şuarâ** adlı tezkiresinde **Bîatî** hakkında şu malûmat kayıtlıdır:

«Biatî-i Kalender: kurâ-yi Âmid, dendir. Seyyid Cemâlüddin-i mücerredin mürid-i güzîni yani cânîşîni olan Baba Ali Kazvîni'nin Edirne'de hâ-kipâyine irişüp dest-i irâdet sunup anlara biat itmiş kuvvet-i şi'riyyesine bu bir iki beyit dâldir ki vâsf-ı dîlberân-ı nikû cemâldır. Zikr olunur:

Nedir ol kamet-i mevzun nedir ol sîm beden
Nedir ol tal'at-ı zîbâ nedir ol vech-i hasen
Nedir ol câh-ı muallak nedir ol katre-i mâ
Nedir ol kûy-i melâhat nedir ol sîb-i zekan

Hasan Çelebi tezkiresinde şu bilgiyi veriyor:

«Biatî: Zâhîren biatî Kalenderan tarikatı ile muhakkak ve meczûn olmağın ârzû-yi siyâhetle dâhil-i diyâr-ı Rûm olmuş idi. Tabiat-ı şi'riyyesi mezkûm ve mesrûm olan şi'rinden ma'lûmdur:

Nedir ol kamet-i mevzun nedir ol sîm beden...»

Ali Emîrî ise diyor ki:

«Biatî şehrimiz ahalisinden ve dervîşân-ı safvet menişândan bir kalender-i hoş etvâr idi. Takriben 960 (M. 1522) hududunda seyr-ü siyâhat-i memâlike çıkmış ve Edirne şehrinde Seyyid Cemalüddîn-i Mücerredin cânîşîni olan Baba Ali-yi Kazvîni'ye dest-i irâdet vermiş idi. Vefâtı tahminen elf-i kâmil (M. 1591) hududundadır.»

Bibliyografya: Ahd., Hsn., Tşa., Tş.

MESİHİ

XVI. asrın meşhur olmuş ermeni şairlerindendir. **Diyarbakırlı**dır. Tahsilini memleketinde tamamladıktan sonra ticaret hayatına atılmıştır. Farsça şiirler de yazan şairimiz, aynı zamanda devrinin tanınmış hattatlarından idi.

Ticaret maksadiyle bir çok yerler gezen **Mesihî** bu arada **İstanbul** ve **Edirne**'ye de uğramış ve son olarak **Venedik**'e yerleşmiş, 970 (M. 1562) tarihinde orada ölmüştür.

Aşağıdaki parçalar, kendisinden bahseden tezkirelerden alınmıştır.

— 1 —

Bülbülün şûr ü figaanın görüben eylediler
Gonçe-i fâze tebessüm gül-i ahmer hande
Her kişinün ki geçer yârî ile hoş vakti
Tâli' ü bahtı irür ol kişinün ferhunde.
Ey hoş ol vakit **MESİHİ** ki senün cânuna
Yavuz dîde bakup eyliye şeker hande.

— 2 —

Yine dil bülbülünün gulgulü var
Galiba fâze açılğan gülü var
Zâhide Kâ'be, manğa meyhâne
Lâcerem her kişinün bir yolu var.

— 3 —

Hattı gülgûn safhadan hakkeylemez üstâdlar
Eyleme şâhum yüzünden hatt-i reyhânî tıraş.

MÜSEBBA'

Şol dem ki rûh-i tâir kuds-i âşiyân idi
Cân bülbülüne gülşen-i vahdet mekân idi.
Kân-i hafâda cevher-i cân bînîşân idi
Ketm-i 'ademde âlem ü âdem nihân idi
Halvet-serây-i serde gönül kâmurân idi
Bir cân idi hemân ve bir ol yâr-i cân idi.
Demler o demler idi, zamân ol zamân idi.

Boşuna kîse-i kân kâse-i ummân dükene
Ne gam-i dil ne nem-i dîde-i giryân dükene.
Çekmezem gam, çekerem gözüme hâk-i kademün
Eğer ey nûr-i basar kehl-i Sıfahân dükene.
Dideden hûn-i ciger olmaya bir dem hâlî
Bahrler bir ola deryây-i firâvân dükene.
Şol kadar arayayın şâhid-i maksûdumu kim
Cest ü cûda talebüm rahşına meydân dükene.
Giden mi fikr-i leb-i yâr meşâm-i dilden
Kândan hiç ola mı lâ'l-i Badahsân dükene.

Bİbliyografya : Aşk., Kfz., Eşa.

HAYÂLÎ-İ GÜLŞENÎ

Lâkabları **Şems-üd-din**, künyeleri **Ebu-Safa**, isimleri **Emir Ahmed**'dir. **İbrahim Gülşenî**'nin oğludur. H. 890 (M. 1485) tarihinde Tebriz'de doğdu. Babasının şeyhi **Dede Ömer Ruşenî**, Hayâlî için:

**Bu körpe ulaldukça katı hûb olacaktır
Günden güne bir sevgili mahbûb olacaktır.
Hindû saçını rağbet edip oynadum öpdüm
Dedim bu iken Rûm'da merguub olacaktır.
Bilgülisi ma'sûmlarun pâk ü azizi
Mısır'ın-Şehi şehzâde-i Ya'kuub olacaktır.**

diyerek istikbalini daha önceden haber vermiş olduğuna inanılmaktadır.

Hayâlî, babasının halifesi olan **Muslihüd-din-i Şirazî**'den okumuştur. **Şah İsmail**'in Tebriz'i zaptı sırasında burayı terkedişi hakkında menâkıb-dan naklen şu bilgi verilmektedir:

«Gülşenî yeğeni ile birlikte bir kafileye katılıp ailesini alarak Diyar-bekir'e hareket etmiş. Yolda Kızılbaşlar rast gelmişlerse de onu tanıyama-mışlar. Gülşenî'nin atının terekesinde oğlu Ahmed Hayâlî de varmış. Gül-şenî, Ahmed Hayâlî'yi bir sahrada bırakıp yoluna devam etmiş. Ahmed Hayâlî şaşkın bir vaziyette bir köye gelmiş. Bu köyde vaktiyle babasının müridlerinden olan birisi onu misafir etmiş. O da ev sahibinin bu iyilik-lerine mukabil annesinin koltuğunun altına diktği bir kaç inciye onlara vermiş. Evsahibleri de bu incileri görünce Ahmed Hayâlî'yi soymuşlar, üzerindeki elbiseyi alıp kendi çocuklarına giydirmişler, sonra da Ahmed Hayâlî'yi öldürmek istemişler. Ahmed Hayâlî bir aralık kaçmak imkânı bulmuş ve bir kuzunun rehberliğiyle Hocası Müslihüddin Çelebi'ye kavuş-muş, kuzu da gözden kaybolmuş. Mirza Hasan Bey adında biri onlara refa-kat edip tehlikeli yerleri geçirmiş. Yolda uğradıkları bir çadırda Ahmed Hayâlî Sultan Elvend'in beylerinden Muhammed Han'la tanışmış. Bu Bey Gülşenî'yi tanıdığı için Ahmed Hayâlî'ye çok hürmette bulunmuş sonra da

yanlarına adamlar katarak Sultan Kasım'ın idaresinde bulunan Diyarbekir'e göndermiş. Ahmed Hayâlî Diyarbekir'de babasıyla buluşmuş. (1).»

Hayâlî, babasıyla birlikte uzun bir müddet **Diyarbakır**'da kaldıktan sonra **Mısır**'a gitti. **İbrahim Gülşenî**'nin **Mısır**'da pek ziyade hürmet gördüğü ve geniş bir nüfuza malik olduğu, oğlu **Hayâlî**'nin de **Tomanbay**'ın karısı ile evlendiği ve hattâ saltanatına göz dikildiği **Kanunî Süleyman**'a bildirilmesi üzerine baba, oğul H. 934 (M. 1527/28) tarihinde İstanbul'a getirtilmiş ve bir sene sonra izaz ve ikram ile tekrar Mısır'a gönderilmiştir.

İbrahim Gülşenî (H. 940 (M. 1533) tarihinde vefat edince yerine oğlu **Hayâlî** şeyh oldu. H. 949 (M. 1542/43) senesinde Hicaz'a gitti. H. 963 (M. 1555/56) de **Kudüs**, **Şam** ve **Haleb** yoluyla **İstanbul**'a geldi. Altı ay kadar kaldıktan sonra tekrar **Mısır**'a döndü. Ve 6 Şaban 977 H. (M. 1569) tarihinde bir Cuma gecesi vefat etti. Tekkenin türbesine gömüldü. Ölümü hakkında bir çok tarihler düşürülmüş ve mersiyeler yazılmıştır. Aşağıdaki tarih, torunu **Mehmed Halefî**'nindir:

Dideden pünhân olunca ol velî
Âlemin hâr oldu hayfa gülşenî
Dostlar dirlik harâm oldu bize
Gıtdi zîrâ nûr-i çeşmim rûşenî
Anda hatm olmuşdu hilm ile vefâ
Kalmamışdı zerrece mâ ü meni
İtmedi dünyâya zerre i'tibâr
Oldu âhir vâsıl-i kurb-i Ganî
Söyledi târîh-i pîrî HÂLETÎ
Gıtdi ey âh Ahmed ibni Gülşenî
Sene 977

Şeyh Hayâlî, değerli bir şair, yüksek bir âlimdi. **Mısır**'da **Sultan Kılavun** medresesinde müderrislik etmiş, yüzlerce öğrenci yetiştirmiştir.

Hayâlî'nin mürettep **divanı** vardır. Yazmadır. (Yegâne nüshası: Millet kütüp. manzum eserler, Nu. 133). Divanında: Ahlâkî ve tasavvufî olmak üzere bazıları mesnevî, bazıları tercilî 24 manzume, ikisi farsça, biri arapça 327 gazel, 12 tarih, 19 kıta ve 9 müfred vardır. Şiirlerinden, hassas ve ince ruhlu bir şair olduğu anlaşılmaktadır.

(1) — Tahsin Yazıcı, İbrahim Gülşenî ve Tarikatı, S. 78-79.

Aşağıdaki parçalar bu divanından alınmıştır:

İLÂHİ

— 1 —

Gönül sûzân olupdur ışk elinden
Ciger büryân olupdur ışk elinden.

Belâ vü derd ü mihnet kûşesinde
Besî hayran olupdur ışk elinden.

Niceler tâc ü taht ü mâl ü mülkden
Geçüp uryân oluptur ışk elinden.

Göre bülbüllerî kim mest ü hayrân,
İşî efgaan olupdur ışk elinden.

Cihânın müşkilâtı, ey HAYÂLÎ
Sana âsân olupdur ışk elinden.

— 2 —

Durman, yanalım
Âteş-i ıška
Şu'le verelim
Âteş-i ıška

Evvel aldandım
Key kolay sandım
Kat-be-kat yandım
Âteş-i ıška

İşk ile geldüm
Meydâna girdüm
Bağrımı köydüm
Âteş-i ıška.

İşk eri ölmez
Sırdır anılmaz
Yanmıyan bilmez
Âteş-i ıška.

Biser ü bîpâ,
Derd-i dil-ârâ
Yanagör cânâ
Âteş-i ışka.

Terk ede hali
Anla, HAYÂLÎ
Yak perr ü bâli
Âteş-i ışka.

GAZEL

— 3 —

Zülfün açup bâğa gel seyr eyle sultânım benüm
Yoluna olsun fedâ akl ü dil ü cânım benüm.
Eyledün bir lâhzada akl ü dil ü cânım esîr
Bârî öldür kim diyesin oldu kurbanım benüm.
Bağda sey eyler iken zülfünü dağıtma kim
Virmeyesin bâda ey ömr-i perîşânım benüm.
Reşk ider vildân ü göğsünü geçürür Hürîler
Sağa sola salınup seyr itse cânânım benüm.
Nâz-i firkatle HAYÂLÎ ser-te-ser yatagundurur
Yol değül dâğ üzre dâğ urmak behey cânım benüm.

— 4 —

Gören dil sûzişin nîrânı neyler
Yanan hecr oduna sûzânı neyler
Ciger dilüp dilüp derdini gören
Onunmaz derdüme dermânı neyler.
Olar kim bahr-i irfâna talebdür
Bilür çün ka'ri yok pâyânı neyler.
Görenler kanlu yaşum haddüm üzre
Temâşâ kılmağa tûfânı neyler.
HAYÂLÎ'yi gören bahr-i fenâda
Arayup misline devrânı neyler.

Âlemde sadây-i Gülşenîdür
Her yerde safây-i Gülşenîdür.
Gözlere cilâ kulûbe mücellâ
Bihbûd-i behây-i Gülşenîdür.
Bülbüllere söyleden terâne
Gülşende nevây-i Gülşenîdür.
Kumruda sadâ ve zevk ü elhân
Bokhçada havây-i Gülşenîdür.
Efgaan-i hezârî andelibün
Gûyâ ki sadây-i Gülşenîdür.
Her yerde ki zevk u şevk buldum
Mihriyle vefây-i Gülşenîdür.
Sûretde HAYÂLÎ'nün kelâmı
Ma'nide edây-i Gülşenîdür.

Ol kadar hicrân odu bağrum dem-â-dem çağlar
İlerüm iler benümle bahrile ırmağlar.
Niçesi benden umarlar sabr yâ ârâm ü hûş
Hâlimi şeiheylesem duymaya ana dağlar.
Ne dükenmez nâledür yokh mu bunun âhiri
Her yeten bîderdi nidem kendü kimi çağlar.
Bu onulmaz derdi ile her uzvum olmuş mübtelâ
Kangî derdüm sâyliyem yâ nice bilür sağlar.
Bîkes ü zâr ü hazîn ü nâtüvân ü mübtelâ
Bir dahi var mı HAYÂLÎ kimi özün ağlar.

Gönül yine aceb sevdâya düşdün
Hemân Mecnûn kimi sahrâya düşdün
O vahdet âleminde fârîğ iken
Neden bu kesret ü gavgaaya düşdün.
Özünü bilmek için bunca ey dil
Belâ vü mihnet ü hayhâya düşdün.
Ta'allûkdan kamu âzâde iken
Onulmaz derd ile eyvâya düşdün.
Ne denlü zecr ü cevri iderse devrân
İdinme çek ki bu simâya düşdün.

Ezelden cümleñün ser-tâcı iken
HAYÂLÎ şimdi niçün pâye düşdün.

— 8 —

Neden sen ey gönül hercâyı bilmen
Makamun nerededür arayı bilmen
İden maksûdunu hadden ziyâde
İki âlemde bir sevdâyı bilmen.
Harâbât içre bir dahi melâmet
Senün tek var mıdur rüsvâyı bilmen.
Karârun yokh cihânda bir arada
Sana var mı ola hemtâyı bilmen.
Niçün bir yerde yokhdurur karârun
Murâdun nedürür orayı bilmen.
Seni ser-küşte vü âvâre kılan
Nedür irmedüğün çağlayı bilmen.
Niçe yüzbin makamı seyr kıldun
Çü haddi yakh HAYÂLÎ sayı bilmen.

— 9 —

Var iken derdün istemen dermân
Neyleyim ansuz olaman bir ân
Bir bakış bakdı oda bırakdı
Varlığım yakdı âteş-i hicrân.
Bilemen noldu cân nice oldu
Aklum alındı kalmışam hayrân.
Varlığım virdüm derd-i dil aldum
Vasl-i cânânı sanmağıl âsân.
Derdile hâlî durma HAYÂLÎ
Yak perr ü bâli istesün cânân.

Bibliyografya : Muhyî, Menâkıb-ı İbrahim-i Gülşenî; Tahsin Yazıcı, İbrahim Gülşenî ve Tarîkatı; Ahd., Tşa., Tma., Osm., Murad Uraz, Türk Edib ve Şairleri; Vasfi Mahir Kocatürk, Tekke Şiiri Antolojisi; Divanı.

HALİFE

XVI. asrın şöhreti yaygın şairlerindendir. **Diya-bakır**'lıdır. Tahsilini memleketinde tamamladıktan sonra görgü ve bilgisini arttırmak maksadıyla bir çok yer gezmiş, bu arada **Halep** ve **Şam**'a uğramış, oradan **İstanbul**'a giderek devrin bazı şair ve edipleriyle görüşmüş ve nihayet **Türkiye** ve **Horasan** taraflarını da dolaşıp **Diya-bakır**'a dönmüştür. H. 986 (M. 1572) tarihinde vefât etmiştir.

Halife, üç dilde şiir söylemeğe muktedir bir şairdir. Diya-bakır güzel-lerini tasvir eden bir **Şerhengîz**'i bulunduğu ve mesnevî yolunda **Hamse** sahibi olduğu kendisinden bahseden tezkirelerde kayıtlıdır.

Halife'nin **Hamse**'sinden **Husrev** ve **Şîrin**, **Yûsuf** ve **Züleyhâ** ile **Leylâ** ve **Mecnûn** mesnevîlerine işaret eden yalnız **Kâtip Çelebi** olmuştur (bk: Kşf).

Bu mesnevîlerden sonuncusunun bir nüshası sayın **Agâh Sırrı Levend**'in hususî kütüphanesindeki yazmalar arasındadır. Bu mesneviyi mevzu olarak ele aldığı bir yazısında diyor ki: (1).

«Genel kitaplıklarda bulunmayan bu mesnevîlerden **Leylâ** ve **Mecnûn**'un bir nüshası bendeki yazmalar arasındadır.

Nüshanın vasfı: Cildin sırtı ve uçları siyah meşin, üstü siyah bez, yenden ciltlenmiş; cilt 20×41, yazı 14.2×8.5 sm.; baştan sondan ve aradan bazı yapraklar eksik; eldeki varak sayısı 107; her sayfadaki beyit sayısı 13; sayfalar yıldız ve siyah çerçeveli. Mısra araları boş. Başlıklar kırmızı; yazı harekeli nesih; kâğıt aharlı kalın. Eserdeki eksik sayfalar hikâyenin akışını takibe engel değil.

Şair eserin başında, bir gün arkadaşlarının ziyaretine geldiklerini ve kendisine **Leylâ** ve **Mecnûn** hikâyesini yazmasını teklif ederek şöyle konuştuklarını anlatıyor:

(1) — Agâh Sırrı Levend, **Halife**'nin **Leylâ** ve **Mecnûn**'u, Türk Dili mecmuası sayı 8, tarih 1 mayıs 1952, s. 447, vd.

**Var Fûrs'te bu fesâne ammâ
Etrâk'te olmamış müsemmâ**

**Türkî de heman dimiş Fuzûlî
Fazla aceb eylemiş duhûlî**

**Dir şimdi bu Türkiyî Halife
Sen koy nice sûret-i lâîfe**

**'Âlemde Nevâ'î gibî bu hıyn
Vir Türki diline bir nev ayın**

**Yok Türkî dilinde bir misâlün
Meşhur-ı 'Arabdürür makâlün**

**Hüsn-i 'Acem it bu Türkiyî sen
Elfâz-ı 'Arab'dan eyle ahsen**

**Fûrs ü 'Arabîde sensin üstad
Türkîce bu nazma eyle bünyad**

Bu beyitlerden şairin Türkçe **Leylâ** ve **Mecnûn** hikâyesi yazarlar arasında Fuzûlî ile **Nevâ'î**'den başkasının eserlerini görmediğine hükmetmek gerekir. Bu Fuzûlî ile Nevâ'î'nin şöhretine delâlet etse de, şairin: «terk-i dâr ü diyar ve çâr gûşe-i 'âlemi geşt ü güzâr» eylediği, hususiyle İstanbul'a gidip şair ve ediplerle «musahabe ve müşâare» ettiğine dair Emîrî'nin verdiği bilgi doğru ise, XV. yüzyılda nbaşıyarak kendi zamanına kadar aynı mesneviyi kalâme alan şairlerden hiçbirinin **Leylâ** ve **Mecnûn**'unu görmemiş olması biraz garip görünür.

Netekim kendi de, bu hikâyenin birçok şairler tarafından tekrarlandığını biraz aşağıda kaydetmektedir:

**Bu nazmile kim cihan doluptur
Dilden dile terceme oluptur**

.....
**'Âlemde bu kıssa çok dinilmiş
Çoklar bu kelâmı nazm kılmış**

Şair, aynı bahiste telif ve tercüme hakkındaki düşüncelerini şöyle be-

**Sahib-kerem oldur iy nigûnâm
Kim eyleye kendü kesbin in'âm**

**Yohsa ne hünerdür ilden almak
Hem yok yire eyle (') harç kılmak**

Bununia beraber, tercümeyi de zaruri gördüğünü şu beyitlerle açıklıyor:

**İllâ ki düşer gehî zarûrî
Bu nazmda terceme umumi**

**Niyçün ki Nizâmî-i sühanver
Güftârı 'Arab'dan almış ekser**

**Hem Câmî vü Hâtifi vü Husrev
Olmuş biribirisine peyrev**

**B'azı yerin eyledüm mütercem
Tâ kalmaya asl-ı kıssa mübhem**

Şairin, eseri için seçtiği vezin, Nizâmî ile Husrev, Câmî, Hâtifi ve Fuzûlî'nin **Leylâ** ve **Mecnûn** mesnevisinde kullandıkları (mef'ûlü mefâilün faülün)dür.

Şair, daha çok Hâtifi'nin **Leylâ** ve **Mecnûn**'unu takip etmiştir. Kays'ın henüz kundakta iken güzellere karşı meftunluğu; Mecnûn'un türlü vesilelerle Leylâ'yı ziyareti; Mecnûn'un adını tekrarlamak için Leylâ'nın türlü vesileler bulması; Mecnûn'un babası, oğlu için Leylâ'yı isteyince, mecnun olup olmadığı anlaşılmak üzere Kays'ın çağırılması; Kays'ın Leylâ'nın köpeğini görünce hemen ayağına kapanması; Leylâ'nın İbni Şelâm'la evleneceği sırada «meşşâta»nın yüzünü süslemek için koyduğu benleri turnaklariyle yolması; İbni Selâm'ın, kendine râmolmadığını görünce Leylâ'yı boşaması; Mecnûn ile Leylâ'nın konuştukları bir sırada, birdenbire çıkan rakibin kılıçla Mecnûn'a hücum etmesi, o anda elinin havada kalması ve Mecnûn'u ayağına düşüp yalvarması; Nevfel'in Leylâ'yı Mecnûn'a almak için yaptığı savaşta galip geldikten sonra, Leylâ'yı görünce hemen âşık olması ve Mecnûn'u ortadan kaldırmak için onu zehirletmeğe teşebbüsü, nihayet yanlışlıkla zehiri kendi içerek ölmesi gibi parçalar, esas olarak Hâtifi'den alınmıştır. Fakat Halife bunları alırken bazı kere ufak eklemeler yaparak hikâyeyi zenginleştirmek istemiştir.

Bazı yerde bu eklemeler biraz daha genişliyor, hattâ değişik bir hal alıyor. Meselâ Mecnûn bir gün sahrada dolaştığı sırada, Leylâ yanında kız arkadaşları olduğu halde develerle geçerken Mecnûn'u görüyor. Niçin bu kadar mahzunsun, ağlamayı bırak, biraz da neşeli ol, diyor; ve, ben gelinceye kadar burada bekle, diyerek ayrılıyor. Mecnûn günler geçtiği halde bekliyor. Kuşlar başına yuva yapıyor. Aradan zaman geçiyor. Bir gün Leylâ tekrar oradan geçerken Mecnûn'u o halde görüp soruyor. Mecnûn da ona emrini hatırlatarak:

**Cânâna yolunda virmeyen cân
Nice ana mâil ola cânân**

diyor.

Halife'nin büsbütün kendinden eklediği parçalar da vardır. Mecnûn'un Leylâ'yı uykusunda kendisine bir deste gül verirken görüp sevinmesi, Leylâ'nın bir gece rüyasında Mecnûn'u ölmüş görerek hastalanması ve hastalık yüzünden ölmesi, Leylâ'nın anasına vasiyeti ve anasının Leylâ'nın ölümünü Mecnûn'a haber vermesi bu kabildendir.

Leylâ'nın kabrine büyük bir kasır yaptırıyorlar. Öyle bir kasır ki:

**Hûr astı kara saçın derîne
Her yâned e silsile yerine**

**Reşk idi meh-i münîre câmı
Nûrundan olurdu meh tamâmı**

**Her gîce siphrde meh-i nev
Ol şîşeden alur idi pertev**

**Çün ravzasın itti hûr ma'mur
Kodular adını Cennet-ül-hur**

Mecnûn Leylâ'nın ölümünü işitince yakasını yırtıyor ve kendini kaybedip yere düşüyor. Aklı başına geldikten sonra Leylâ'nın kabrine koşup orada canını teslim ediyor.

**Çün tâ'ir-i ruhu oldu âzâd
Vahşiyle tuyûra düştü feryâd**

**Bu hali görüp sibâ' elem den
Her biri gırv iderdi gamdan**

**Zerdolmuş idi gamıyla arslan
Bu dâğ ile yanar idi kaplan**

**Gürk eyler idi ana tegâbün
Ruhsâreye urur idi nâhün**

**Gasleylemek için anı âhû
Peyveste dökerdi dîdeden su**

**Ra'd eyler idi çemende feryâd
Sergeşte gezerdi deştte bâd**

Bu sırada Hicaz'a giden bir kaafile halkı, oradan geçerken Mecnun'u görüyor; onu teşhiz ediyor ve namazını kılıp oraya gömüyor.

Halife eserini yazarken yine esas olarak Hâtifi'yi takip eden Fuzûlî'yi de gözönünden ayırmamıştır. Fuzûlî'nin meşhur gazeline söylediği nazirenden aldığımız şu iki beyit her ikisi arasındaki farkı göstermeğe yeter.

**Yâ Rab gam-ı habîbden itme cüdâ beni
Peyveste it mahabbet ile âşinâ beni
Bir dem belâ-yı 'ışkdan itme dilimi şâd
Ya'ni hemîşe it bu gama mübtelâ beni**

Şair nûkâyeyi tamamladıktan sonra, eserine ayrı başlıklar altında yedi manzume daha ekliyor. Bunlar: oğluna nasihat, münacaat, na't, mi'raciye, İskender Paşa'ya medhiye ile «Ta'rif-i cezbe-i mahabbet ve beyân-ı 'ışk u meveddet» ve «Gaflette geçen 'ömr-i girân-mâyenin i'tizarı» başlıklı iki manzumeden ibarettir. Bu manzumeler, şairin hayatı ve eserleri hakkında bize umduğumuz bilgiyi vermiyor. Sayfaları dolduran beyitler, hemen her eserde, her zaman tekrarlanan mazmunlardır. Eserin sunulduğu İskender Paşa'ya gelince, bu, —manzumede hiçbir işaret olmamakla beraber— Kanunî devri adamlarından, İran savaşlarında büyük yararlığı görülen ve 1551'den 1564'e kadar Diyarbakır'da vali olarak bulunduktan sonra 1571'de ölen İskender Paşa olsa gerektir.

Son manzumede şair «İy Pir» hitabıyla, sakalının ağardığını, gençliğin gidip ihtiyarlığın geldiğini, bu kocalık haliyle gençlik satmanın ayıp olduğunu, ömrü güneşinin zevale erdiğini, boyunun keman gibi eğildiğini, beyhude yelüp yüpürmeden vazgeçerek tövbe kapısına doğrulmak gerektiğini yazıyor ki, bundan, **Leylâ** ve Mecnûn mesnevisinin, şairin son eserlerinden biri olduğuna hükmedebiliriz.»

Yukarıda Halife'nin üç dilde şiir söylemeğe muktedir bir şair olduğuna işaret etmiştik. Türkçe şiirlerinden iki parçasını örnek olarak veriyoruz.

Halife'den:

GAZEL

— 1 —

Ser-i zülfün sivâdı kim meh-i ruhsâra yasdanmış
Aceb ebr-i siyehdür mihr-i pür-envâra yasdanmış
Seni sûret-ger-i çîn görelî elden salup hâme
Hatâdan sûret-i bîcân gibi divâra yasdanmış
Meh-i nev sanma gökde, kûşe-i na'l-i semendündür
Uçup cevân-gehinden günbed-i devvâra yasdanmış.
Kulağına rakîbün söyledükce ol gül-i handân
Sanursun bir açılmış gonçedür kim hârâ yasdanmış.
HALÎFE ney gibi inler kapunda sormadun bir dem
Ne için eşîğîn taşında bu bîçâre yasdanmış.

— 2 —

TAHMÎS-i GAZEL-i NİYAZÎ-i KADÎM

Sünbül-i seyrâbe ol kim ca'd-i kiysû koymuş ad
Cân-kuşuğun dâm idüp zülf-i semen-bû koymuş ad
Bir İram-Bağı'nda bitmiş sünbüle mû koymuş ad
Ol ki serve rûh virmiş kadd-i dil-cû koymuş ad
Ârızını yâseminden yasıyup rû koymuş ad

Nice ser-keş olmasun meh-rûların kâkülli
Yasdanur hûb yüzlerinde tâze berk-i gülli
Ruhlarına dağıdup anber-feşân sünbülli
Berk-i nesrîn üzre yılmış dâne-i fülfülli
Her müdevver dâneye bir hâl-i Hindû koymuş ad

Sidre-i a'lâ mıdur ol, kad mî, yâ nâzik nihâl
Anber-i terdür sepilmiş rûyuna yâ hatt ü hâl
Yazmağ için sûretin nakkaş-ı kudret bîmisâl
Ârızı devrinde çekmiş bir yere iki hilâl
Nisbetini Kaaba-Kavseyn idüp ebrû koymuş ad.

Nâz ile ol meh açup zülfü sivâdın şeb dimiş
Âsümânî hüsne hâl-i ârızın keveb dimiş
Sîmden bir top düzmüşdür adın gabgab dimiş
Sükkeri innâba katmış cân gıdâsın leb dimiş
Riştayi mişk-âba kandırmış ana mû koymuş ad.

Sîret-i hüsnün görüp didi musavvir pîrler
Yetmeye bu nakşa her gez Çîn'deki tasvîrler
Dağıdup gül ârızında sünbül-i dil-gîrler
Cân ü dil bend itmek içün düzdürüp zincîrler
Turra-i tarrâra dâm-i ca'd-i giysû koymuş ad.

Ol ki her servin kadını sidre-i a'lâ kılup
Her dihan-i gonçeyi yüz goncile gûyâ kılup
Sünbül-i dil-cûlara cân gülşeninde câ kılup
Fitne bâğında bir iki nergis-i bînâ kılup
Herbirisine anun bir çeşm-i câdû koymuş ad.

Sen nigâra öyle kim yokdur melâhatde nazîr
Yok dahi uşşâk içinde bu HALÎFE tek hakîr
Ben ayağa düşmüşem lûtf eyle sen ol dest-gîr
Sen gibî nâz ehline iden NİYÂZÎ'yi esîr
Hem sana sultân bana kemter du'â-gû koymuş ad.

Bibliyografya : Ahd., Tşa., Agâh Sırrı Levend, adı geçen yazı.

ŞÜHÜDÎ

XVI. asırda şehrimizden yetişen şairlerdendir. «Acem-zâde» şöhretiyle anılırdı. Bu şairimizin de hayat ve eserleri hakkında geniş bir bilgiye malik değiliz. Yalnız, tahsilini tamamladıktan sonra İstanbul'a gittiği ve H. 980 (M. 1572) senesinde orada vefat ettiği, acemce şiirler de yazdığı, âlim, fâzıl ve yardım sever bir zat olduğu bilinmektedir. Aşağıdaki parçalar, kendisinden bahseden eserlerden alınmıştır.

Şuhudî'den:

— 1 —

Mu'attar ideli rûy-i zemîni zülf-i pür-çînün
Derûnu kanile doldu hasedden nâfe-i Çînünün

— 2 —

Meclisinde yanmağa ey şâh-i cihân
Mumdur tende fetîl-i mağzile her üstünkhân.

— 3 —

Hatt-i sebz ile cânânun ŞÜHÜDÎ lâ'l-i dür-bârı
Zümrüdle murassa' hokka-i yâkuutdur güyâ

— 4 —

Zülfün altında görüp hal-i siyahun didi dil
Gülşen-i Çîne düşen nâfe-i ahudur bu.

Bibliyografya : Ahd., Eşa.

ÂMİDÎ

XVI. asrın şöhreti yaygın Halvetî şeyhlerindendir. Asıl adı Şeyh Sülenman'dır. Şehrimizde doğmuş, devrinin tanınmış ilim adamlarından tahsilini tamamladıktan sonra halvetî tarikatına intisap etmiştir. Bir müddet sonra İstanbul'a giderek Sultan Selim III ün şeyhi ve mürşidi oldu. Âlim ve ârif bir zat idi. H. 982 (M. 1574) yılında vefât etti.

Bibliyografya : Kamus-ül A'lâm, Tma.

HÂLETÎ-İ GÜLŞENİ

Yukarda hayat ve eserlerinden bahsettiğimiz **Ahmed Hayâlî'nin oğlu Ali Safvetî'nin** oğludur. H. 960 (M. 1552/53) tarihinde doğdu. Asıl ismi **Mehmed**'tir. Mükemmel bir tahsil görmüş ve genç yaşında vefat etmiş olmasına rağmen **Hâletî** mahlesiyle yazdığı manzumeler bir divan teşkil etmiştir. Vefatı: H. 989 (M. 1581) senesindedir. Vefatı için şair **Uyûnî**, şu tarihi düşürmüştür:

Çünkü bâğ-ı Gülşenî'nün goncesi
Buldu gülzâr-i irem'de rif'atı
Rûh-i pâki Arşa pervâz eyleyüp
İdicek mülk-i bakaaya rihleti
Didi târihin Uyûnî ağlayup
İrdi bu dem Hakka Sultan Hâletî
Sene: 989

Hâletî'nin mürettep divanı vardır. Yazmadır. (Nushaları : Üniv. Kütüp., Nr. 783 ve Millet kütüp., Manzum eserler, Nr. 97). Üniversite Kütüphanesindeki nushada: 1 münacaat, 1 mesnevî, 3 kaside, 5 terci, 2 muhammes, 252 gazel, 18 rübâî, 27 müfred, nasihatı havi bir mesnevî vardır, Ali Emirî (Millet) Kütüphanesindeki nusha ise: 1 münacaat, 3 kaside, 5 terci-i bend, 1 muhammes, 239 gazel, 4 kıta, 15 rübâî, 3 beyit, Nasihat ve münacaat-i lâtif başlıklı ve 57 beyitli bir manzumeyi fuhtevidir.

Aşağıdaki örnekler divanından alınmıştır:

Münâcât

— 1 —

Yâ İlâhî Zât-i Pâkûn hakkıçûn
Cümle esmâ' vü sıfâtun hakkıçûn

Yâ İlâhî sırr-ı Furkaan hakkıçün
Yâ İlâhî nûr-ı î mân hakkıçün.
Enbiyânun mu'cizâtı hakkıçün
Anların Kadr ü Berâtı hakkıçün
Mustafâ'nun yüzüsuyu hakkıçün
Sünbülünün dahi bôyu hakkıçün.
Yâ İlâhî Tûr-ı Mûsâ hakkıçün
Hazreti Hızr ü Mesîhâ hakkıçün
Dahi Ya'kuub'un bekâsı hakkıçün
Derd-i Eyyûbun belâsı hakkıçün
Dahi Dâvûd'un Zebûr'u hakkıçün
Anun alnındağı nûru hakkıçün
Ol Nebînün Yâr-i-Gaar'ı hakkıçün
Murtazâ'nun Zülfikârı hakkıçün
Hem Şehîd-i-Kerbelâ'nun hakkıçün
Ol Hüseyin-i pür-safânun hakkıçün
Rûşenî'nün Mesnevîsi hakkıçün
Gülşenî'nün ma'nevîsi hakkıçün
Hem Hayâlî'nün cemâli hakkıçün
Hem anun nutk-i kemâli hakkıçün
Safvetî'i pür-safânun hakkıçün
Hem ana olan atânun hakkıçün
Yâ İlâhî HALETİ'ye kıl nazar
Ehl-i ıskun söz ü sâzı hakkıçün.

— 2 —

Gazel

Geldi vakt-i hazân irişdi bahâr
Bâğa azm idelüm gel ey dil-i zâr
Oldu sen Lelylî'ye bu dil Mecnûn
Zeyn olaldan bahâr ile eşcâr
Bülbülü irdi çarha âvâzı
Hemnişîn o gonçe ide hâr
İçelüm sâkî içmeğün demidür
Sâkıyâ âlemün güzelliği var
Sâkıyâ sun bize müdâm müdâm
Kalmadı sâkî bende zerre karâr
Sâkî sun içelüm mey-i gülgün
Oldu âlem bahâr-i gûn-â-gûn.

Bizüz ol mazhar-i Celâl-i Hudâ
Mazhar-i ma'nî-i kemâl-i Hudâ
Gözün aç olma münkir ey gaafil
Bizdedür seyf-i Zülcelâl-i Hudâ.
Işk ile irişüp Hakka sâlik
Ehl-i ışk itmez infisâl-i Hudâ.
Sür yüzün âsitân-i Gülşenî'ye
İşte kurbîyyet-i visâl-i Hudâ.
HÂLETİ zînet-i zen-i dehre
İ'tibâr eylemez ricâl-i Hudâ.

Çeşm-i siyehün cân ü dile gamzeler eyler
Her gamzesi dil mülkünü zîr ü zeber eyler
Bir kûşe-i derdünle gönül mesken idinmez
Işkun dil-i divâneye gel gör neler eyler.
Kıl kat'î ta'allûk bu güzer-gâh-i fenâdan
Bu handa konan âhiri bil kim sefer eyler
Girdâb-i belâda koma gel zevrak-i cismi
Kurtarmağa cehd eyle ki lâbüd zarar eyler.
Şâm ü seher elden koma ey HÂLETİ âhı
Ol kâfire kim bile ki bir gün eser eyler.

Bûy-i zülfünü sabâ getürür
Rûh-i insâna gıdâ getürür
Ey gönül uyma bir nefes ışka
Dili sevdâ ider, havâ getürür
Korkum oldur ki kâkül-i dilber
Ser-i uşşâka bir belâ getürür
Gark ider âlemi gözüm yaşı
Dem-be-dem bana mâcerâ getürür
Teşnelik câna eyledi te'sîr
Kanı bir şefkat ısı mâ' getürür
İtme redd HÂLETİ'yi kapundan
Cânunu yoluna fedâ getürür.

Cân vermiyecek derdile cânân ele girmez
Müşkil bu durur ol dahî âsân ele girmez
Gül den ne biter gülşen-i âlemde habîbüm
Âşıklara hüsnün gibi seyrân ele girmez.
Münkirlerin inkârına gam çekme ki zîrâ
Küfr olmıyacak arada îman ele girmez.
Sür devrünü ihvân-i safâyile cihânda
Kim buncılayın bir dahi devrân ele girmez.
Ey HÂLETÎ sür yüzünü dergâhına anun
Âlemde Hâyâlî gibi sultân ele girmez.

Aldı gönlüm bir kamer-çehre nidem
Hâlimi ağlamağa kime gidem
Dimedüm hâluun nedür miskîn garîb
Bunca yıldur kim senün üftâdenem
Kadî oldukça Hudâ Mahşer günü
İdeyin senden şikâyetler o dem.
Bu fenâ dünyâda handân olmadum
Dâimâ derd ü belâyı çekerem
HÂLETÎ'nün hâlini sorar isen
Elde bâde, dilde nâr ü gözde nem.

İçelüm rûzile seb meclisimüz dâm idelüm
Geceyi Kadr idelüm gündüzü Bayram idelüm
Nazar itdükçe ana aklımızı zâil ide
Sâkî-i meclisi biz serv-i gül-endâm idelüm.
Mül gibi gözlerimüzden akıdalum yaşımız
Sohbete nuklümüzü ol gözü badam idelüm
Ol hü mâ murgunu sayd itmek için cânile biz
Nuklümüz dâne idüp meclisimüz dâm idelüm
HÂLETÎ meclise yârı varalum da'vet idüp
Düşelüm ayağına sa'y idüp ikdâm idelüm.

Katreyem sûretde ammâ ma'nide dervâ menem
Cümle âlem bendedür dünyâ ve mâfihâ menem
Mendedür bu onsekizbin âlemün mâhiyyeti
Mahzar-i küll olmuşam külliyyet-i esmâ menem
Olmuşam müstağrak-ı nûr-i tecelliyât-i Hak
Vâdî-i Eymende gûyâ Hazreti Mûsâ menem.
Cümleten ısk iledür mebnî vücûdum hılkati
Âlem-i-Suğrâya bâis âlem-i-kübrâ menem.

Fâris-i meydân-i ışkum HÂLETÎ bâkî bugün
Mazhar-i sırr-i Alîyem cümleden a'lâ menem.

— 10 —

Nola âh eylesem ben yâre karşu
İder bülbül figaan gülzâra karşu
Meni men' eyleme lûtf eyle şâhum
Durayın dem-be-dem dildâra karşu
Ne cevrün var ise eyle habîbüm
Cefâ itme hemân ağıyâra karşu
Olup dîvâne-i ışkun bu gönlüm
Gider Mecnûn gibi kûhsâra karşu
Bulursam HÂLETÎ gördükde yâri
İdem âh ol kamer-dîdâra karşu.

— 11 —

Gözlerüm yaşı akup çağlar dem-â-dem su gibi
Derd-i ışkun ey sanem itdi beni sayru gibi
Serverâ bend olalı kâküllerin zincîrine
İnledürsün zârî zârî işlerin hep bu gibi
Gamzesin tîrile uşşâkı helâk itmek diler
Görmedüm bu âlem içre ol kemân ebrû gibi
Kürsî-i eflâke irdi hây ü hûyun ey gönül
Âşıkun eğlencesi derd ana hay ü hû gibi
Bir bakımda aklımı yağmaya virdi çeşm-i yâr
Çeşmi sihr irdi bana ey HÂLETÎ câdû gibi.

— 12 —

İçüp ışkun şerâbın kanmazam ben
Delûlûk var iken uslanmazam ben
Cemâlin şem'üne pervâne gibi
Habîbüm sanma her dem yanmazam ben
Ne denlü cevrimini kılsan ziyâde
Çeküp senden elüm usanmazam ben
Şehâ her cevrüne itdüm tahammül
Cefây-i hecrine katlanmazam ben
Belây-i ışka var dirlerse çâre
Ana ey HÂLETÎ inanmazam ben.

Bibliyografya : Tşa., Tydk., Tma., Divanı.

DİYARBEKİRİ

XVI. asır müverrihlerindendir. Memleketine izafetle **Diyarbekrî** olarak şöhreti yayılmıştır. Asıl adı **Hüseyin**'dir. Muhammed b. Hasan adlı bir zatın oğludur. Esas mesleği kadılık olduğu için bazı kaynaklarda ismi **Kadı Hüseyin** olarak anılmıştır. H. 981 (M. 1573) te **Mekke**'ye kadı olmuş ve 990 (M. 1582) senesinde ölmüştür (1)

Diyarbekrî'nin eserleri şunlardır:

1 — **Târîh al-hamîs fî ahvâl anfas al-nafîs** (Brockelmann: nafs nafs, Kâtib Çelebi ve Huart: al nafs al nafs). **Hazreti Muhammed**'in hayatına dâir bir eserdir. Müellif bu kitabında muhtelif hikâyeleri inceden-inceye tetkik etmek ve doğrularını yanlışlarından ayırmak yolunu tutmuştur. Kitabın sonuna, **Sultan Murad III.** in tahta çıkışına kadar gelen halifelerin kısa bir tarihini eklemiştir.

2 — **Kâbenin ve Mescid-i harâmın mufassal tasviri**. Bu eser yazmadır. **Berlin** (Nr. 6069), de ve **Hidiv** kütüphanesinde (III. 177) bulunmaktadır.

Bibliyografya: Moh. Ben Cheneb, **Diyarbekrî**, İslâm Ansiklopedisi, c. 3, s. 626; Kâtib Çelebi, III, 177; F. Wüstenfeld, *Die Geschichtsschreiber der Araber und ihre Werke* (Göttingen, 1882), Nr. 526; Brockelmann, gal, II, 381, Suppl., II, 514; Cl. Huart, *Litt Ar.* (Paris, 1902), s. 371, Osmanlı Müellifleri, C. 3, s. 118; Esmâ'ü'l-Müellifin C. 1, S. 319.

(1) — **Kâtib Çelebi**, **Diyarbekrî**'nin **Târîh al-hamîs**'ini 8 şâban 940 (23 şubat 1534) ta bitirmiş ve 966 (M. 1559) da ölmüş olacağını söyler. Esmâ'ü'l-Müellifin'de de ölüm tarihi 966 olarak gösterilmiştir. Fakat bu kitabın muhtelif basmalarında **Sultan Murad III.** in tahta çıkışı (982 — 1574) da kayd edilmiş bulunduğu için, şâyet herhangi bir müstensih tarafından ilâve olunmuş bir zeyil bahis mevzuu değilse, **Diyarbekrî**'nin bu tarihte ölmüş olması kuvvetle muhtemeldir.

AHMED PAŞA

XVI ncı asır şairlerindendir. **İskender Paşanın** (1) büyük oğludur. 933 (M. 1526) senesinde şehrimizde dünyaya gelmiştir.

İlkin şehrimiz ilim adamlarından sonraları Diyarbakır'a Müftü olarak gelen büyük bilgin **Muslihiddin Lârî** hazretlerinden ders alarak tahsilini tamamladı. **Diyarbakır'a** bağlı bazı **sancak beyliklerinde** istihdam olundu. Babası **İskender Paşanın** 1566 tarihinde **Bağdat valiliğine** tahvilî üzerine beraberinde **Bağdad'a** gitti. Arab Ümerasından **Galvanoğlu** vak'asında, **Basra, Müntefik** ve **Necid** kıt'alarının fethinde büyük başarılar gösterdiğinden mirmiranlık rütbesiyle taltif edildi.

1569 yılında babası **Mısır valiliğine** tahvil edildi. O da gene beraberinde Mısır'a gitti. Aynı sene Mısır'da vefat eden **Gülşenî zâde Şeyh Ahmed Hayalî** (2) hazretlerinin cenaze merasiminde bulundu.

1571 de Mısır dönüşü sırasında babası vefat etti. Kendisi de **Lâhsa** eyâleti valiliğine tâyin olundu. 1577 tarihinde zuhur eden **İran muharebelerinde** bulunarak cesareti ve şecâatiyle şöhret kazandı. **Tifliste Acem ordularını** venerek **muzaffer oldu**.

1582 tarihinde İstanbul'a gelerek «**Şehzâde Mehmed'in sûr-i hitânını**» bazı manzumeleriyle tebrik eyledi. Bu arada **Rukka** eyâleti valiliğine tâyin olundu. Bu vazifede iken 996 (M. 1587) senesi başlarında vefat etti. (3).

Ali Emîrî tezkiresinde diyor ki:

«Dirâyet ve şecâatle mümtâz olan fuzalâdan olup şehrimiz şuarâsının memdûhu olduğu gibi **Adanalı Lisânî, Karamanî İzârî** gibi şuarâ dahî müşâünileyhin mâdihlerindendir. Ulemâ ve üdebâyâ dildâde, erbâb-i fûnûn ve maârifeye ihsânı küşâde, simât-t ni'meti dâimâ müheyyâ ve âmâde idi. Kendisi bir şâir-i mâhir ve âsârı kesir olduğu halde garîbdır ki asrında te'lif olunan **Âşık Çelebi, Hasan Çelebi, Rıyazî Çelebi** tezkirelerinin hiç birinde nâm ve âsârı görülüyor. Yalnız **Ahdî-i Bağdâdî'nin** 971 senesinde te'lif eylediği «**Gülşen-i Şuarâ**»da muhtasar terceme-i hâlî ile bir kaç beyti mastûrdur.»

Aşağıdaki iki parça **Ahmed Paşa'nındır**:

(1) — **İskender Paşa** için bakınız: **Ali Emîrî, Tezkire-i Şuaray-i Âmid**, c. 1, s. 16 vd.

(2) — **Ahmed Hayalî** için s. 101 ve müteakip sayfalara bakınız.

(3) — **Hadikatülcevâmî** adlı eserde **Ahmed Paşanın** **Dersâdet'te Kanlıca'da** perdiyle beraber medfûn bulunduğu ve **Sicill-i Osmanî'de** ise 987 (M. 1579) tarihinde vefat ettiği yazılı ise de yanlıştır.

ŞEHZÂDE SULTAN MEHMED'İN SÛR-I HİTÂNİ HAKKINDA

Âftâb-ı dîn ü devlet hazret-i sultan Murâd
Sâye-i Perverdigâr ü mâye-i emn ü aman
Husrev-i encüm haşem şâhenşeh-i giyvan gulâm
Pâdişah-ı kâmbahş ü kâmbîn ü kâmrân
Hazret-i şehzâdeyi kâsd itti sünnet itmeğe
Eyledi bir sûr mislin görmemiş çeşm-i cihan
Hazret-i sultan Mehmed ol nihâl-i bâğ-ı dil
Dürr-i yektâ-yi hilâfet gonçe-i gülzâr-ı can
Dest-i hâric irmesün tâ dâmen-i şehzâdeye
Sünnete ta'yin olundı hazret-i âsaf mekân
Ol Mehmed nâm Pâşâ vü vezîr-i çârümin
Bende-i hâs-ı harîm-i hazret-i şâh-ı cihan

Benim bir zülfi cîm ebrûsı nûn eğlencem olmuştur
Aceb hayrettayim bend-i cünûn eğlencem olmuştur

Bibliyografya : Tşa., Tş., Sel., Hadikatülcevâmi.

DERVİŞ PAŞA

XVI ıncı asır şairlerinden Derviş hakkında **Ali Emîrî** şu malûmatı veriyor (Tşa.):

«**Derviş**: Kahramân-ı meydân-ı vega **İskender Paşa** merhûmun ikinci mahdumu ve **Ahmed Paşa**'nın küçük biraderi **Derviş Bey**'dir. Mîr-i müşârünileyh 936 (M. 1529) hudûdunda şehrimizde (Diyarbakır) dünyâya geldi. Me'lûf-i şecâat ve muhibb-i ilm ü ma'rifet olan peder-i âligüherleri sâir evlâd-ı maâli nijâdı gibi sâhib terceme **Derviş Bey**'i de kesb-i maârif-i bis-yâra sevk eyledi. 958 (M. 1551) senesinde pederinin **Diyâribekir vâliliğine** ta'yîn buyurulması üzerine bazı ulemâ'yi memleketten 962 (M. 1554) senesinden i'tibâren dahi allâme-i şehir müfî-i belde **Müslihüddin Lârî** hazretlerinden tezyîd-i ulûm ve kemâlâta sarf-ı nakdîne-i hayât etti. Hengâm-ı tufûliyetten beri şehrimizin âb ü hevâsıyla perverde olmuş ve nâsiye-i necibânelerinde nûr-i zekâ lemeân olmakta bulunmuş olan bu veled-i şehim ömr-i azîzinin en müsâid zamânını tahsîl-i fezâil-i ilmiyyeye sarf eylemesinin netâyıc-i feyznâkinde nolarak mecmûa-i zâtında sunûf-i fûnûn-i vâfiye ve kemalât-ı kesîre cem' etmiştir. Andan tarik-i merdânegi ve fenn-i hamâset ve s'lâhşorî cihetlerini tahsîl velhâsıl ol zaman hükmünce bir insân-ı kâmile lâzım olan mesâir ve mahâsini tekmiil eyledikten sonra vilâyete mülhak bazı sancak beğl'ğinde istihdâm olundu. 974 (M. 1566) tarihinde pederinin **Bağdad** valiliğine tahvîl-i me'mûriyeti hasebiyle maiyyet-i pederle âzim-i sûy-i **Irâk** oldu **Galyanoğlu vak'asında** ve **Basra** ve **Müntefik** ve **Necid** kıt'alarının feth ü teshirinde hüsn-i hidmet ve şecâatı sebkât eylediğinden kıt'a-i mezkûrede dahi bazı sancak beğliğine tâyin ile taltîf buyuruldu. 977 (M. 1569) de pederinin **Mısır** valiliğine tâ'yini üzerine bir sene kadar o havâlide dahi tezyîd-i tecârib-i hamâset etti. Peder-i maâli eserlerinin **Mısır**'dan inf'kâkini müteakip 979 (M. 1571) senesinde âlem-i ebediye teslim-i hayât etmesi üzerine mahdûm-i müşârünileyhın kifâyet ve ehliyeti hasebiyle **Kudûs-i şerîf mîrlivalığına tâyin** olundu. Gerek **Kudûs-i şerifte** gerek andan sonra istihdâm olunduğu mühim me'muriyetlerde ifâ-yi hüsn-i hizmete muvaffak olud. 998 (M. 1589) hudûdunda terk-i meşâgil-i kâinat etmiştir. **Mağ-**

fûr-i müşârünileyh âlim, kâmil, şecî, musikişinâs idi. Dâire-i ikameti dâimâ ulemâ şuarâ fuzalâ ile mâlâmâl olurdu.

Şecâati kadar sahî sehâveti kadar fâzıl fazileti kadar hâtırnüvâz idi. Bu sûretle müstecmi'-i kemâlât-ı insânî ve mecmûa-i eşât-ı fezâil-i nûrânî olmasına ve semâhat-i vücûd ve sehâ cihetlerinde dahi yektâ süvâr-ı meydân-ı ceyanmerdî bulunmasına binâen eshâb-ı musiki ve şuarâdan **Ahmed-i İstanbulî ve Zihnî-i Bağdâdî** gibi zurafâyı yanından ayırmazdı. Her nereye gitse berâber götürürdü. Ahmed-i İstanbulî müşârünileyh Kudüs beğliğinde bulunduğu esnâda 982 (M. 1574) senesinde vefât etmiş ve Zihnî-i Bağdâdî kendisinden bir hayli müddet sonra hayatta kalmıştır. Şu kadar evsâf-ı âliyesi ve elsine-i selâsede eş'âr-ı dilârâsı olduğu halde tezâkir-i şuarâımızda bu zât-ı celîl-ül-kadrin dahi isim ve âsârı gayr-ı mevcuddur. Yalnız **Ahdî-i Bağdâdî — Gülşen-i şuarâ —** sında tasrîh ve iktidâr ve kemâlât-ı hakkında şu satırları tahrîr ediyor :

«Bunlar dahi İskender Paşa'nın nûr-i dîdesi ve sürûr-i sinesi a'nî ferzend-i ercemend ve halef-i hûşmendidir. Hâlâ pâdişâh-ı gerdun medâr ve Süleymân-ı âlî tebâr hazretlerinin nazar-ı inâyet-i bâ berekâtı ile nice a'lâ vilâyetlerde sâhib-i adl ü dâd ve mîr-i pâk nihâddır. Hakka ki ahlâk-ı huçeste sıfât ile beğ oldukları yerlerde âyîn-i şer' ve kanûnu kendüye reh-nümâ kılup raiyyeti âsûde hâl ve dest-i cûd ü dâd ile müreffeh-ül-bâl etmiştir. Binâenalâzâlik necm-i tâlî' ve rahşân ile emsâl ve akrân içinde alem gibi serbülend ve fazl- u fehm ile hûşmend ve bî mânenddir. Zîrâ ki evkat-ı şerîfin zâyî' itmeyüp mutâlaâ-i kütüb-i Arabiyye kılmağa müdâvemet gösterüp lezzet-i tâm alup meleke-i râsiha peydâ kılup ilm ü edeble bî hemtâ olup lisân-ı selâsede sâhib takrîr ve lûgaz ve muammâdan gereği gibi habîr ve her birinde bî nazîr Fâriside eş'ârı tarab efzâ ve Türkî dilinde nazmı selâset nümâ ve hadd-i zâtında âlî himmet ve derviş nihâd olmağın mahlâs-ı şerîfin Derviş itmişlerdir.»

Aşağıdaki gazel matla'ları **Ahdî** tezkiresinden alınmıştır.

— 1 —

Gördi rûy-i şu'le tâbın şebde şem'-i encümen

Subha dek dökti arak reşginden ey nâzûk beden

— 2 —

Mîr-i meclis olalı hüsn ile ol gonca dehen

Tâc-ı zerrîn ile nerkis oldı şem'-i encümen

— 3 —

Şâh-ı rûbâ kamet-i dildâre benzer benzemez
Cilveden tâvûs-i hoş reftâre benzer benzemez

— 4 —

Serîr-i saltanat gavga-yi âm âlâmina değmez
Neşât-i devlet-i dünyâ melâl encâmına değmez.

Bibliyografya : Ahd., Tşa.

Institut kurde de Paris

MEHMED PAŞA

İskender Paşanın üçüncü oğludur. **Diyarbakır**'da doğdu. Memleketin tanınmış ilim adamlarından ve bu arada **Muslihüddin Lârî** hazretlerinden ders aldı. Babasının 974 (M. 1566) yılında **Bağdad** valiliğine tâyni üzerine o da diğer kardeşleri gibi beraberinde gitti. **Galyanoğlu vak'**asında, **Basra**, **Mürtefik** ve **Necid** kıt'alarının fethinde büyük yararlıklar gösterdi. 977 (M. 1569) tarihinde **Yemen**'de kargaşalıklar başgösterince **Mısır** valisi **Koca Sinan Paşa**'nın büyük bir kuvvetle **Yemen**'e sevkî lâzımgeldi. Yerine de hem bu sevkiyat işinde yardımcı dokunabilecek, hem de **Mısır** kıt'asını idare edebilecek kudret ve kabiliyette bir zatın tâyni gerektiğinden, yüklendiği her işi büyük bir şecaat ve dirayetle başardığı görülen **İskender Paşa** bu vazifeye verildi. **Mehmed Paşa** da gene birlikte gitti. İki yıl sonra **Koca Sinan Paşa**'nın Yemen seferi sona erdi. Mısır'a döndü. Bu sırada (M. 1571) **İskender Paşa**'da vefat etti. **Mehmed Paşa**, mirliva rütbesiyle çeşitli memuriyetlerde istihdam olundu. H. 1000 (M. 1591) senesinde öldü.

Mehmed Paşa da babası ve kardeşleri gibi şair ve âlim bir zat idi. İlim ve sanat adamlarını himaye ederdi. Farsça ve Türkçe manzumeleri olduğu söylenmektedir. Aşağıdaki kıt'a onundur.

KIT'A

Aşka taklîdin mücerred bir güzâf ü lâfdur
Kesb-i a'mâl itmedün her dem işün isrâfdur
Yüklenüp gezdürdüğün herbiri Kûh-i Kaaf'dur
Ey gönül insâfdur insâfdur insâfdur.

Bibliyografya : Eşâ.

HUMÂRÎ

Mehmet Cemici

XVI. asır şairlerindendir. H. 930 (M. 1523) tarihinde şehrimizde doğdu. Zamanının tanınmış ilim adamlarından ders aldı. Edebiyatı Hayatını yukarıda anlattığımız **Halife-i Âmidî**'den okudu Tahsilini tamamladıktan sonra görgü ve bilgisini arttırmak maksadiyle seyahata çıktı. Bu arada **Necef** ve **Kerbela'**ya ve sonra **Bağdad'a** uğrayarak **Diyarbakır'a** döndü. H. 1000 (M. 1591) senesinde vefat etti. Humârî'nin divanı bulunamamıştır. Ancak, eski mecmualarda eş'arına rastlanmaktadır. Aşağıdaki iki gazel onundur :

Humârî'den :

GAZEL

— 1 —

Kadd ü lâ'lün anup ney inler ve mey her zamân ağlar
Gam-i zülf ü ruhunla çeng inler şem' kan ağlar
Azizüm Mısır-ı gamde senden ayrı niçe demlerdür
Gönül Eyyûbu inler derd ile Ya'kuub-i cân ağlar.
Kebâb ey dil belâ bezminde gördüm kalb-i âşık veş
Muhâlif devr elinden bir dem inler bir zamân ağlar.
Kaçan kim yâd kılsam Bîsûtünde nâm-i Ferhâdî
Hemân dem kûh inler derd ile cûy-i revân ağlar.
Gam-i lâ'l-i lebile zâr ü giryân olduğum görse
HUMÂRÎ bezm içinde mutrib inler âşıkaan ağlar.

— 2 —

Düşüp ışk âteşine yakdı cismin cülmeten meş'al
Sana âşık geçer var ise simin-beden meş'al.
Şeb-i hicrân gönül Ya'kuubuna besdür firakunla
Hayâl-i ârızın ey Yûsuf-i gül-pîrehen meş'al.
Değil necm geceyle ârızın seyr itmeğe ey meh
Ele almış felekde her melek bir nûrden meş'al.
Şebihûn itmeğe di asker in şâh-i bahâr ey dil
Değil üşkûfe-i hûnîn yakar yer yer çemen meş'al.
Meğer bezm-i şebâna itmek istersin ki gülşende
Gümüşden zambak almışdır ele ey sim-ten meş'al.
Ruh-i gül-nârı oldukda fûrûzân âteş-i meyden
HUMÂRÎ şermden ol bezmden kılmaz vatan meş'al.

ÜLFETİ

XVI. asır şairlerindendir. Takriben H. 930 (M. 1523) senesinde şehrimizde doğdu. Zamanının tanınmış ilim adamlarından ders aldı. Hayatından bahseden eserler aynı zamanda musikişinas olduğunu da yazmaktadır. H. 1000 (M. 1591) tarihinde vefat etmiştir. Aşağıdaki gazel onun-
dur :

GAZEL

Şerhe vü na'l ki var sine-i sad-çâk üzre
Şeklidür âh-i derûnun ten-i gamnâk üzre

Gördüler âhumu od saldı bütün dünyâya
Kaçdı etfâl-i nücûm çıkdılar eflâk üzre

Müdde'î meclisine ey kaşı ya varduğuna
Kaddümün nakşı yeter dâl bana hâk üzre

Mâh-i nev sanma felekde görünen, hâme-i âh
Çekdi bir med yine âyîne-i eflâk üzre

Keyfimüz yetmedi bu mey-gedede ÜLFETİ'ya
Gel berü nûş idelâm kahveyi tiryâk üzre.

Bibliyografya : Ahd., Tşa.

SAFVETİ-İ GÜLŞNİ

Asıl adı **Ali'dir. Ahmed Hayâlî'nin** oğludur. Babasının 977 (M. 1569) senesinde vefatı üzerine yerine Şeyh oldu. Bilgisi, Ahlâkî meziyetleriyle çok sevilen ve sayılan bir zattı. Oğlu **Hâletî'nin** H. 989 (M. 1581) tarihinde, henüz pek genç iken ölümü kendisini çok müteessir etti. Hayatı hakkında şah geniş bir bilgiye sahip değiliz. H. 1005 (M. 1596) yılında vefat etmiştir. Aşağıdaki dörtlük **Esâmî-i Şuarâ-yi Âmid'ten** alınmıştır.

— 1 —

Kadüm rencîde kıldun ey şeh-i mümtâz hoş geldün
Bu hâk-i nâtüvânı eyledün i'zâz hoş geldün
Hemân hecrün gamiydi SAFVETÎ'nün yâr-i gam-hârı
Keremler eyledün ey dilber-i mümtâz hoş geldün.

Bibliyografya : Sicil., Eşa., Tma.

ŞÖHRETİ

XVI. asır şairlerindendir. Asıl adı **Haydar'dır.** Memleketinde tahsilini tamamladıktan sonra çeşitli memuriyetlerde bulunmuş ve en son **Şam Defterdarı** iken H. 1014 (M. 1605) senesinde vefat etmiştir. Aşağıdaki beyitler, kendisinden bahseden kaynaklardan alınmıştır.

Şöhretî'den :

— 1 —

Çemende ben geçerken mübtelâ ol serv-i âzâde
Revâ mı lâle vü sünbül çıka bir yerden üftâde

— 2 —

Meğer gördü meleklerden birin cânâne resminde
Ki yazdı kâtib-i kudret bizî dîvâne resminde.

— 3 —

Dûd-i âhumdur başımda ŞÖHRETÎ perr-i siyeh
Ol sebebden peyk-i ışk olmağla buldum şöhreti.

Bibliyografya : Kfz., Ryz., Scl., Eşa.

TUFEYLÎ

İsim ve şöhreti **Molla Ali**'dir. Zamanının tanınmış ilim adamlarından ders aldı. H. 1000 (M. 1591) senesinde **Bağdat Beylerbeyi Husrev Paşa** ile birlikte **Bağdad'a** gidip **Irak** şuarâ ve üdebâsiyle muşaarede bulundu. Bir müddet sonra memleketine döndü. H. 1020 (M. 1611) tarihinde vefat etti. Aşağıdaki gazel onundur.

Geldün kadem getürdün ayâ Mîr-i kâmrân
Derd-ehli buldu yümn-i kudûmünle tâze cân
Hayl-i şükûfe göz diküp olmuşdu muntazır
Tâ bâd-ı hoş nesîmün açâ gözlerin revân
Gündüz yolunda berakan olmuşdu âftâb
Şeb tâ seher meh idi tapun üzre sâye-bân
Ta'lik için Cenâbuna bu çerh-i lâciverd
Bir kıt'a oldu hâşiye encümle zer-efşân
Gel kıt'a kıt'a eyle yolunda vücûdunu
Şâyed TUFEYLÎ seyr idesün tuhfe râyegân.

Bibliyografya : Ahd., Eşa.

HASAN GÜLŞENÎ

. Ahmed Hayâlî'nin oğludur. (1). H. 960 (M. 1552) senesinde doğdu. Babasından ve Menâkıb-ı Gülşeni adlı eserin müellifi olan enişterleri **Şeyh Muhyî**'den ders aldı. Kardeşi **Şeyh Ali Safvetî**'nin H. 1005 (M. 1596) tarihinde vefatı üzerine yerine kendisi şeyh oldu.

Muhyî onun için şu kıt'ayı yazmıştır :

Ey gönül gördükde dirsın bitereddüd anı sen
Nûr-i Hak'dır halk içinde vech-i pâk-i Şeyh-Hasan

(1) - Seyyid Hasan, Şeyh Ali Safvetî'nin anne ayrı baba bir kardeşidir.

**Kutb-ı âlem mürşid-i halk-ı cihândur ol velî
Âsitanında anıñcün def' olur cümle hüzen**

Hakkında şu beyitte söylenmiştir :

**Ruşenî vü Gülşenî, Ahmed, Ali, Seyyid-Hasen
Birbirinden bunları fark itme ey dervîş sen**

Hakikaten, **Şeyh Hasan Gülşenî** tarikatının mensupları arasında müm-taz bir yer işgâl eylemiş, geniş bir muhit yapmış, değerli bir şahsiyet-tir.

Şeyh Hasan H. 1024 (M. 1615) de vefat etti. Türkçe, Arapça, Farsça şiirleri vardır. Aşağıdaki gazel Onundur :

GAZEL

**Âsümân-i ma'nevînün necmi, şemsi, mahıyım
Sûretâ gerçi gedâyım ışk elinün şâhıyım
Ma'rifetten hırkadar oldum idindüm ıskı tâc
Sofî-i sûret-i nîm ben sofî-i Allâhıyım
Yayy idüp nâsût bahrin gark-ı lâhût olmuşam
Bahr-i vahdetdûr makaamım anda gizli mâhıyım
Kudsiyân-i şeh-per ü bâlim ins ü çinnün rehberi
Mazhar-ı nûr-i sıfatım zât-ı pâkin râhıyım
Arz-i uşş ak ile memlû gerçi kim arz u semâ
Âşık u maşûk-i ışkum cümlesinün âhıyım
Âlem-i suretde gerçi rehberimdûr Gülşenî
Lîk manâ âlemünde ben anun hem-râhıyım
Bahr-i ışka gark olup dir ki HASEN âşıklara
Tâlib-i Hak'kım diyen gelsün yolun âgâhıyım**

Bibliyografya : Muhyî, Menâkıb-ı İbrahim-i Gülşenî, Hulvî, Lemazat; Atâî, Zeyl-i Şakayık; Tşa., Tma.

GUBÂRÎ

Devrinin meşhur hattatlarından olup aynı zamanda şairdir. Asıl adı **Kasım**'dır. Kazasker ve nakîbüleşraf idi. İstanbul'da **Sultanahmed Camii**'nin celî yazıları **Diyarbakırlı Gubârî**'nin eseridir. Aşağıdaki gazeli bir pirinç tanesi üzerine yazarak devrin sadri'azamına hediye etmiştir. Vefatı H. 1034 (M. 1624) senesindedir.

Ey Vezîr-i dilîr-i bâtedbîr
Vey şehîr-i münîr-i âlem-gîr
Görür ihsânını bu âlemde
Gece gündüz niçe ganî vü fakîr
Cûdun olmaz lisânile takrîr
Lûtfün olmaz kelâm ile ta'bîr
Nola olsa GUBÂRÎ'ye nazarın
Bu hünerde ana olur mu nazîr
Bir pirince bunun gibi gazeli
Etdi hatt-i-gubâr ile tahrîr.

Bibliyografya : Thf., Kma., Eşa.

NİGÂHÎ

Diyarbakır'lı şairlerdendir. Memleketinde tahsilini tamamladıktan sonra **İstanbul**'a giderek **Kubbealtı Vezîrlerinin Divân Kâtibi** oldu. Bu vazifede iken H. 1060 (M. 1650) tarihinde vefat etti. Aşağıdaki iki beyit bir gazelinden alınmıştır.

1

Maksûd ise sırr-i dehen-i şâhid-i vahdet
Var nokta-i mevhûme gibi mahv-i vücûd et.
Pervâz-i bülend ile NİGÂHÎ gibi ey dil
Îsâ gibi var âlem-i ulviyye su'ûd et.

Bibliyografya : Eşa.

NÂCÎ

Asıl adı **Hüseyin**'dir. **Ömer** adlı bir zatın oğludur. **Diyarbakır**'da tahsilini tamamladıktan sonra **İstanbul**'a giderek müderris oldu. H. 1040 (M. 1630) tarihinde **Bursa**'ya gitti. Bir taraftan tedrise devam etmekle beraber **Sultan Orhan Camii** imametî de kendisine verildi. H. 1060 (M. 1650) yılında vefat etti. Aşağıdaki beyit onundur.

Ola gelmiş ehîbbâ birbirine tuhfe göndermek
Senâdır armağanı muhlisün **NÂCÎ**-i hoş-gûyun

Bibliyografya : Eşa.

MOLLÂ - ÇELEBÎ

XVII. asrın şöreti yaygın âlîmlerindendir. **Seyyid Ali** isimli bir zatın oğludur. **Sultan Murad IV.**, **Bağdad** seferi dönüşünde **Diyarbakır**'da görüşüp kendisini beğendiğinden maiyetiyle birlikte **İstanbul**'a gitmiş ve orada Sultan-ı müşarünileyhin emriyle tefsir, hadis, fıkıh, beyan, maani, mantik, kâlem, hendese ve hey'etden bahis «**Es'ile**» namında bir eser yazmıştır. Bu eser devrin bir çok ilim adamları tarafından şerh olunmuş ise de müellif ancak **Şeyh-ül İslâm Bahai** ve muallimi, **Abdurrahim** efendilerin yazdıklarını nazarı itibara alarak «**Redd ve Kâbul**» isminde ikinci bir eser yazdığı gibi «**Ecvibe**» adlı bir eser daha kaleme almıştır. Bunlardan başka «**Çağminî Şerhi**» ve «**Kaadi-Zâdeye hâşiyye**» isimli iki eseri daha vardır.

Mollâ-Çelebi, **Diyarbakır** ve **Bağdat** nihayetlerinde bulunmuş ve en son **Şam** nâibi iken H. 1066 (M. 1655) senesinde orada vefat etmiştir.

Bibliyografya : Osm. Eşa. Esmâ'ül Müellifin.

ÂHO

XVII. nci asır saz şairlerindendir. Asıl adı «**ALİ**» olan şair aynı zamanda şöhret kazanmış musikişinaslardandır. «**Kara Oğlu**» ünvanıyla de tanınmıştır. Hayatı hakkında geniş bir bilgimiz yoktur. **Hammer**'in **Osmanlı Şairleri** adlı eseriyle **Ali EMİRİ**'nin tezkiresinde bazı malûmat mevcuttur.

Bu kayıtlara göre şairimiz, aynı zamanda musikinin ilmî ve amelîsinde de başarılar göstermiş, şöhret kazanmış, ve birçok kimselere musiki üstadlığı yapmıştır. **Murad IV.** devrinden **Mehmed IV.** devrine kadar yetişen musikişinaslar arasında mümtaz bir mevkie sahib olmuştur. Onun bizzat yazdığı ve bestelediği ilâhiler, nefesler de vardır.

İlk kültürünü **Diyarbakır**'da alan şairimiz, sonraları **İstanbul**'a gitmiş ve devrin padişahı **Murad IV.** Onu büyük bir takdirle karşılayarak kendi hanendeleri arasına almıştır. Şairi, sonradan **IV üncü Mehmed**'in hanendeleri arasında da görüyoruz. **Hammer**'in verdiği bilgiye göre **Ahû**'nun tertib edilmiş bir de şarkı mecmuası vardır. İhtiyarlığında «**Baba Âhû**» lâkabiyle de anılmağa başlanmıştır.

Âhû'nun, muhtelif mecmualarda bazı şirlerine rastlanılmaktadır. (Meselâ bakınız: Ün. Kütüp. No: 273, Mlt. Alm. Kütüp. Mz. No: 757). Aşağıdaki dört parça O'na aittir :

— 1 —

Dilim kalem kalbim defter yazarım
Mahabbet bahrine dalaldan beri
Laylâm deyüp kan ağlayup gezerim
Mecnûn olup aşka uyaldan beri

Çıkınca mi'race hazret-i sultan
Diledi ümmetin Hudâ'dan heman
Nûr ile gark oldu cümle bu cihan
Hak ana resûlüm diyelden beri.

Gel ey zâhid atma kendini dâma
Kerâmet bizdedir şükür Hudâ'ma
Velekad kerremnâ beni âdeme
Saâdet tacını giyelden beri

Mahlâsım ÂHÜ'dür ismim Ali'dir.
Sanma derûnumda dünya malıdır
Şükür kalbim iman ile doludur
Kendi noksânımı bilelden beri

— II —

Pâdişâhım âlem yetti gazâya
Evliyâlar itti ikrâr önünce
Sadrazam kuşandı gayret kılıcın
Bir şecâat itti izhâr önünce

Çün gazâya ferman itti Zıllullah
Cümle hazır olduk fi sebilillâh
Alemler çağrışur Nasrun minallah
Habibin sancağı ensâr önünce

Erenleri bile didi görenler
Ricâl-i gaibden heber virenler
Bunca evliyâlar bunca erenler
Yürüdü Ahmed-i Muhtâr önünce.

Erenler evliyâlar didi belî
Kılıç kabzesinde sundular eli
Tanrının arslanı Hazreti Ali
Yüründü Hayder-i Kerrâr önünce

/Altı bin altı yüz Urum erleri
Altmış bin de Horasan'ın beyleri
Hacı Bektaş Veli'nin neferleri
Yürüttü bir cânsız divar önünce

Söyünmez çırağı şem'i yanımda
Kırk bin derviş semâvatta dönmede
Seri koltuğunda kevser sunmada
Şems-i Tebriz Molla Hünkâr önünce

Kahramanı katil Sâmi Nerîman
Kıbleden şimalden gelen bütün can
Serdar enbiyânın emrine ferman
Şehidler gaziler Çar yâr önünce

Aradılar İran ile Turan'ı
Çağırdılar Abdülkadir Geylân'ı
Mısır ikliminde Şahı Sultan'ı
Seyyid Ahmed gibi er var önünce

Mütfiyle müderris ilim kânları
Huda eksik eylemesin anları
Zülflü baltacılar iç oğlanları
Her birisi gedik umar önünce

Evliyâ meşâyih çağırur Hak dost
Âleme gulgule verdi tablı kûs
Serde altın üskûf sırtta kaplan post
Kırk bin yeniçeri serdâr önünce

Her dem şükr ü senâ idelim sana
Meded senden kerem senden Rabbenâ
Yirmi sekiz hâfız innâfetahnâ
Okur cân ü dilden her bâr önünce

Piyâde oldular bunca solaklar
Yalvaralım Hak'ka geçsin dilekler
Yerde evliyâlar gökte melekler
Darb vururlar çarh-ı devvâr önünce

Çarkacı yazarlar yiğidin hâsın
Mevlâ kabul itsün kulun duâsın
Topçular çekmede top arabasın
Bunca yol açıcı berdâr önünce

Evliyâlar yüzün kıbleye döndü
Hak'ka niyâz idüp secdeye indi
Karaca Ahmed Sultan arslana bindi
Yılan kamçısı da bîmâr önünce

Mansıb sâhibleri beğler paşalar
Oda başı birlik bile aşalar
Dalgalanup deryâ gibi coşalar
Zırhlı zer külâhlı kullar önünce

İran ile Turan düştü merâka
Nâmeler yazıldı Şam ile Şarka
Bunca zaim bunca merdüm çırağa
Bunca ehli haslar bîmâr önünce

Bu gazânın medhin yazsın âlemler
Âlimler ilmiyle döksün rakamlar
Yürüsün altı bin Haşim alemler
Çekülsün sancaklar tuğlar önünce

ÂHÜ ider bu yerlerin harâbı
Bir zaman yaslandık taş ü türâbı
Şehdilere sundu Kevser şarâbı
Yürüttü sâki-i ebrar önünce

— III —

Yürü var Hak'ka eyle bir amel
Âşıkâ sevdâ ne güzel uymuş
Âşkıdır evvelâ dünyaya temel
Hikmet-i Mevlâ ne güzel uymuş

Mahabbet nûrudur hazret-i sultan
Ol nûrdan oldu sûret-i insan
Yedi zeminile yedi âsûman
Arş-ı muallâ ne güzel uymuş

Direksiz durur bu yedi çadır
Bir mah doğuptur münevver aydır
Mübârek gecemiz oluptur kadir
Subhadek esmâ ne güzel uymuş

Bezm-i Elestten gelmişiz dine
Evvelki ikrara durmuşuz yine
Burc on ikidir ay ile güne
Günbed-i hadrâ ne güzel uymuş

Rıdvân'a cennet kapusun açmak
İdrise güzel hülleler biçmek
Münkire tamu mümine uçmak
Firdevs-i â'la ne güzel uymuş

Bu yolda Mansur geldi ikrâra
Enelhak söyledi çektiler dâra
Âşık olanlar başladı zâra
Bülbül-i şeydâ ne güzel uymuş

Âşık olanın cânadır kastı
Habîbullahtır yârânı dostu
Nesimî nice yüzdürdü postu
Kazâya rızâ ne güzel uymuş

Hûdâ emretti var oldu âlem
Virdi Cebrâil fendile selâm
Arş kürsî dahi levhile kalem
Her türlü eşyâ ne güzel uymuş

Bil bu cihan fânidir fâni
Durmayup akar dîdemin kanı
Evrâdım oldu Seb'ülmesâni
Allemel-esmâ ne güzel uymuş

Şeytan görünce düştü inâde
Secdeyi kılmadı, kaldı piyâde
Ateşle toprak âb ile bâde
Âdeme Havvâ ne güzel uymuş

Ol Kelimullah kıldı ikdâmı
Virildi Tevrat anıldı nâmı
Tûr-i Sînâ'da bin bir kelâmı
Söyleşir Mûsâ ne güzel uymuş

ÂHÜ'nun dostu fedâdır canı
Bir pula versen almaz cihanı
Aşk kitâbında bu dâsitani
Eyledi peydâ ne güzel uymuş

— IV —

İkrar verdim, dönmem bezm-i Elest'den,
Verdiğim ikrarı imandan aldım.
Başka seyran gördüm çeşmim neminde.
Muhabbeti ben ol seyrandan aldım...

Nâr ü bad ü ab ü hâkden halkoldum;
Kendi kendim ana rahminde buldum,
Devir tamam oldu dünyaya geldim,
Bu inret namesin cihandan aldım.

Dert bulur dil her kez, isterim imdat,
Bildğim unuttum, eylerim feyrdad,
Tekrar ile talim etti bir üstad:
Dersimi mekteb-i irfandan aldım.

Can gözü gafletten açıladüştü,
İkilik birliğe güç ile geçti.
Hazine-i Hakka elim ulaştı:
Leali, gevheri, mercandan aldım.

Nefes sunup akla verdim pendimi,
Uyandım gafletten çözdüm bendimi,
Ol hal ile teslim ettim kendimi,
Sonra kendi kendim ben andan aldım.

Bu bir gizli işdir, kimse duyamaz,
Sofu aşkın katarına uyamaz,
Değme gevherleri hurca koyamaz,
Ben dürr-ü yektayı ummandan aldım.

Dünyadan el çektim, erkândır işim,
Çeşm-i pür hunumdan akıttım yaşım,
Pirlere hediye eyledim başım,
Ol yeşil bayrağı Selman'dan aldım.

Hakikat görünmez, bilmem nerededir,
Gerçeklere ayan, bize perdedir,
Esrar-ı mahabbet gizli yerededir,
Hakikatî Şah-ı Merdan'dan aldım.

Âlem baştan başa bir seyranahtır,
Gir gönül şehrine gör ne derqâhtır,
Bu bir gizli sırdır, kudretullahtır,
Yazılı defteri divandan aldım.

Çalış bu girdabın çık karasına,
Derman da gizlenmiş dert arasına,
Merhem em olur mu aşk yarasına,
Bu ilm-i hikmeti Lokman'dan aldım.

Hakikat sözüne hiyle katmazım,
Her kişiye sırrı beyan etmezim,
Bilinmeyen yerde cevher satmazım,
Ben bu nasihatı bir candan aldım.

Gerçi hata ile isyanım çoktur,
Kalbimde benliğin eseri yoktur,
Zebur, Tevrat, İncil, dört kitap haktır;
Ledünnü ayet-i Kur'an'dan aldım.

Şeriat sancağı geldi dikildi
Marifet yoluna terler döküldü,
Hayır himmet oldu, gübank çekildi,
Tarikat kemendin erkândan aldım.

Marifet yoluna saçtım aşımı,
Gözümde akıttım kanlı yaşımı,
Pirler meydanında koydum başımı,
İcazet verdiler, meydandan aldım.

Musa'ya tecelli göründü Tur'da,
Mest edip aklını götürdü nurda,
Enelhak sırrını görüp Mansur'da
Hakikat kemendin gerdandan aldım.

Gel düşünme, akla sığmaz bu ilim,
Bir ulu dergâha uğradı yolum,
Kudret haznesinin miftahı dilim,
Bilmiyenler sanır dükkândan aldım.

Müminlerin elde olur beratı,
Mümin olan anda bulur necatı,
Mi'raçtan indirdi savm ü salâtı,
Hak budur, Hazretî Sultan'dan aldım.

ÂHÜ'yu, utandım kendi sözümde,
Mest olup türaba düştüm özümde,
Kanlı yaşlar akar oldu gözümde,
Macerayı çeşm-i giryandan aldım...

Bibliyografya : Hammer Osmanlı şairleri; Tşa., Tş., Dbo., Vasfi Mahir Koca-
türk,, Tekke şiiri Antolojisi, S. 326; Mc.

VAHYİ

Asıl ismi **Ömer**'dir. Tahsilini tamamladıktan sonra **İstanbul**'a gitti. Bazı medreselerde hocalık etti. Sonradan **Kadı** olarak bir çok memleketlerde vazife almış ve H. 1068 (M. 1657) tarihinde vefat etmiştir. Aşağıdaki iki beyit kendisinden bahseden kaynaklardan alınmıştır.

Eşk-i nââmede-i dîde şebûy-i dilde
Eser-i feyz-i leb-i lâ'lûn ile bâde olur.

Kûy-i dilberde seni VAHYİ görenler söyler
Hûr ü gılmân ile ol Cennet-i ulyâda olur.

Bibliyigrafya : Eşa.

VÜCÜDİ

Diyarbakırlı şairlerdendir. Esas ismi **Ahmed**'tir. Memleketinde tahsilini tamamlayarak **İstanbul**'a gitmiş ve Kadı olarak bir çok yerlerde vazife görmüştür. H. 1069 (M. 1658) senesinde vefat etti. Aşağıdaki kıt'a onun-
dur.

Nâdân yanında zerrece yoğise kadrimiz
Ârif katında gün gibidür i'tibârımız.

Her hûb rûyi görse sever ihtiyârsız
Derlerse ey dil elde değil ihtiyârımız.

Bibliyografya : Sfy., Eşa.

YESRÎ

Devrinin şöreti yaygın şairlerindendir. Diyarbakırlıdır. Tahsilini ta mamladıktan sonra görgü ve bilgisini arttırmak için bir çok yerler gezmiştir. Vefatı H. 1070 (M. 1659) yılındadır.

Yesrinın, İstanbul - Millet kütüphanesindeki bir mecmuada (bak: Manzum eserler, Mc. 619) iki gazeli kayıtlıdır ki bunlardan birincisi **Safâî** tezkiresinde de vardır. Örnek olarak bu iki gazelini veriyoruz.

GAZEL

— 1 —

Nigâh-i gamzedârsun zâğ-i dilde tîşe-zenlikde
Akıtdı cûy-i hûnum menzil aldı kûh-kenlikde

Dehânun seyrine kıldum müjümden çeşmimi tathîr
Yazıkdur kalmasun ol gonçe-i zîbâ dikenlikde

Ko dursun sînede elmas kabze hançerin ey meh
Bilinsün taşdiken menzilgeh-i hâtır-şikenlikde

Gam-i ışkunla dil Manşûr veş berdâr-i zülfündür
Ne hikmetdür dahi bîçarenün da'vâsı benlikde

Yere geçti şirişküm YESRÎ âhum çıktdı eflâke
Cihân-i fânide nem kaldı sağıkda esenlikde.

Tîr-i cevrun geldiği yere hedef veş nâzır ol
Hâtırun alur ele râmîsi elbet sâbir ol

Çünkü âb eşcâra ırkından yörür rif'at bulur
Sen de sâf et kalbini dâmân-gîr-i kâbir ol

Olma herbir nakşa nâzır tutma herbir sıyta gûş
Nergis-i şehlâ misâl a'mâ gül âsâ sağır ol

Her havâdan mutrib olma hûbâb-i mevc var
Bahr-i istiğnâda mânend-i cezîre ağır ol

Zahm-i YESRÎ'nün seni tenhâ der-âguuş etdiğin
Eylemezsen yâra gamz ey tîf-i hamze kâfir ol.

Bibliyografya : Sfy., Eşa., Mc.

ÖMRİ

Asıl adı **Ömer**'dir. **Abdullah** isimli bir zatın oğludur. Memleketinde tahsilini tamamladıktan sonra İstanbul'a gitmiş ve **Sultan Dîvânı**'na kâtip olmuştur. H. 1072 (M. 1661) senesinde vefat etti.

Ömrî'nin mürettep **Divanı** olduğu kaynaklarda zikredilmekte ise de bütün aramalarımıza rağmen bulamadık. Aynı kaynaklardaki manzume parçalarını örnek olarak almak mecburiyetinde kaldık.

— 1 —

«BAHÂRİYYE»SİNDEN

Hamdû-Lillâh şeref verdi yine dehre bahâr
Hâb-i yeksâleden açıldı uyûn-i ezhâr
Suverüp açdı yine hançer-i cevherdârın
Ser-be-ser zînet içün eyledi sûsen zerkâr
Tuğlar dikildi çemenzâra da tuğ-i şâhî
Sebz-gûun çemenlerin kurdu ser-â-ser eşcâr
Açabilmezdi dil-i gonçe-i bâğ-i dehri
Bûy-i lûtfünden eser almasa bâd-i eshâr
Günde bir kerre yüzün sürmek ile eşiğine
Arturur bir derece kadrini mihr-i envâr.

— 2 —

Her kaçankim tâb-i hüsn-i dilberân mey-gûr olur
Ehl-i ıskun derdile bağı anınçün hûn olur.

— 3 —

Ârızın mı yâ celâlünden kızarmış ruhların
Bâğ-i hüsnünde açılmış yâ gül-i zibâ midür
Görünen hüsnünde zülfün gürhe-gîrin midür
Anda bitmiş yâ iki sünbül-i ra'nâ midür

Bibliyografya : Sfy., Eşa., Esmâ'ül Müellifin.

İSMAİL ÇELEBİ

1638 de Dördüncü Sultan Murad'ın Amid'de idam ettiği çok nüfuzlu Nakşibendî Şeyhi Aziz Mahmud Ürmevi'nin oğlu İsmail Çelebi, H. 1020 (1611) yılında şehrimizde doğmuştur. İlmî Amid âlimlerinden okuyarak ve tasavvufu da babasından öğrenerek yetişen bu zât, babasının vasiyetiyle 1638 de Şeyhlik postuna geçmiş, birçok paşalar ve serdarlar bile bunun Dergâhına devam eylemişlerdir. 30 yıldan çok Amid Nakşibendî Şeyhi olarak çok itibarlı ve zengin bir hayat sürdürdükten sonra H. 1080 (1669 — 1670) yılında ölünce, Urfakapısı dışındaki aile mezarlığına gömülmüştür.

Musikî ilminde ve icrasında çok üstad tanınmış olduğundan, Şeyhülislâm Esad Efendi'nin «Atrab ül-Âsâr fî Ma'rifetü Ürefâ ül-Edvâr» adlı kitabında ve eski şarkı mecmualarında güfte ve besteleri görülmekte olduğunu söybyen Ali Emiri Efendi, aynı zamanda bu zatın, türkçeden başka, farsça şiirler de yazdığına bir misal vermiştir.

Bibliyografya : Eşa.

RESMÎ

Onyedinci Yüzyılda **Amid**'den yetişen **Nakşbendî** şeyhlerindendir. adı **Mahmud**, mahlâsı **Resmî**, kış yaz başı açık olarak dolaştığı için şöhreti «**A-çıkbaş**»dır. Dördüncü Murad'ın 1638 de Bağdad Fethi dönüşünde, 80 bine yakın müridi bulunduğu ve çok sayıldığı için günün birinde dünya saltanatına karışır diye şehrimizde idam ettirdiği Mevlânâ **Şeyh Aziz Mahmud Ürmevi** («Ürmiye'li)nin kardeşi oğludur. Gazelleri meşhur ve tarih söylemekte de irticalî kuvvetli idi. Aynı zamanda, devrinin büyük mutasavvıf ve âlimi sayılıyordu. **Amid**'de h. 1010 (1601) yılında doğmuş ve 15 Rebiülâhır 1077 (15 Ekim 1666) Cuma günü **Bursa**'da ölerək oradaki Dayehatun Camii mezarlığına gömülmüştür.

Türkçe kadar farsça şiir yazmakta da mahirdi. **Amid**'de tahsilini bitirdikten sonra Valilerin sohbetinde bulunmuş, sonunda **Mardin Voyvodası**

olmuştur. Sonradan, devlet hizmetini bırakarak **Amid'e** dönmüş, o zaman bütün Doğu-Anadolu'nun mânevî mürşidi sayılan amucası **Şeyh-Aziz Mahmud Ürmevi'nin** halifesi olmuş ve Şeyhlik postuna geçmiştir. 1638 de bu Amucasının idamı üzerine göçerek **Kahire'ye** gitmiş, 1640 tan sonra **İstanbul'a** varıp, Nakşbendî dergâhında zikir ve ibadetle uğraşmıştır. Müridlerinin İstanbul'da da artması ve kerametlerine ait rivayetlerin çoğalmasından çekinerek, **Bursa'ya** göçmüştür. Orada **Veledienbiya** Mahallesine yerleşip, **Dayehatun Câmii** ile **Ulucâmi'de** ve daha başka makamlarda yine zikir ve irşad işleriyle uğraşmış ve nihayet. burada ölmüştür.

On iki ilim üzerine yazdığı bir kitabı **Sadriâzam Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa'ya** hediye ederek, âlim olan bu Vezirin takdir ve hürmetini kazanmıştır. **Diyaarbekir'den** yeğenlerini getirip **Bursa'ya** yerleştirmiş, kendisinden sonra da onlar burada Nakşî tarikatının şeyhi olarak yaşamışlardır. Birçok keramet ve menkıbeleri çağının hâtırası olan kitaplara geçmiştir. Dokuz bablı türkçe «**Güzîde**» adlı mufassal bir tecvidi, farsçadan tercüme olan «**Evrâd-i Fethiyye Şerhi**»; «**Risâle-i Nûrbahşiyye**» adlı **Nurbahşi Tari-kati Evrâdı** gibi basılmamış eserleri vardır. «**Resmî Divânçesi**»nden «**Os-manlı Müellifleri**»nde bahsedilmişse de, henüz yeri öğrenilememiştir.

Kendisini çok sevdirdiği Bursa'da ölümüne söylenen tarihlerden birisi şudur:

«Şeyh Mahmûd mefhar-i meczûbiyân
Necl-i pâk-i Hazret-i Sultân-i Dîn
Eyleyüp azm-i bakaay-i câvidân
Kodu uşşâkı firâk icre hazîn
Gûş edüp fevtin dedüm fârîhini
Rahmetin kıla ziyâde ol Mu'in. Sene : 1077.»

Resmî'nin bulunan şiirleri şunlardır:

Gazel

— 1 —

Bu âlem-i fânide ne mîrim ne vezîrim
Üftâde-i vâdî-i fenâ merd-i hakîrim
El-minnetü Lillâh ki olup cân ile bende
Meydân-i muhabbetde nazar-kerde-i pîrim
Olsam nola Ya'kuub gibi hecr ile giryân
Yûsuf gibi zindân-i melâmetde esîrim
Bârî'ye şükür mâlik-i gencine-i râzım
Yok sim ü zerim gerçi bu dünyada fakirim

Geh pâdişeh-i pür-haşem-i âlem-i aşkım
Geh tekye-i tevfikde bir merd-i hakîrim
RESMÎ gibi sihr-âver-i mu'ciz kelimâtım
Geh Hızr ü geh İlyâs ü geh sun'-i Kadîrim

— 2 —

Amid'in Kavs mesiresinde Çârbâğ Köşkü tarihi
(mu'acem ve mühmel)

Seyyid-i Mahmûd-i âlem mültecây-i hâs ü âm
Şatt-i-Amid sâhilinde yaptı bir cây-i ferâğ
Âb-i-Kevserdir suyu her nahli bir Tûbâ misâl
Görse Dûzeh ehli varmaz Cennete eyler damağ
Enverî, Haksanî bilmez nağme-i güftârımı
Hem-zebân-i bülbül olmaz gülşen-i âlemde zâğ
San'at-i fârîbi midrâk eylemez ahvel olan
Nükte-i şer--bestemi halleyleyen ahhâb-i sağ
1044 Kilk-i pîr-i Nakşbendî kudret âsâ RESMÎ'dür 1044
1044 K'ol Aziz'ün tarh-i aceb ism ü RESMÎ Çârbâğ 1044

— 3 —

Şer' ile yû'üyelüm âleme burhân olalum
İttifâk ile gözüm mahrem-i sultân olalum.

— 4 —

Yakdun beni ey âh-i ciger-sûz kül etdün
Ol şûh-i vefâ-düşmene de bir eser eyle

— 5 —

Yedi zincîr-i cünûnum yedi iklimde değer
Yedi nahcîr-i fûnûnum yedi iklimde değer

— 6 —

Âlem-i bâ'amelün basdığı toprak bizüz
Câhil-i bî'amelün başına tokmak bizüz

— 7 —

Kasd-i ta'lîm-i şikâr etmeğe uçurma verür
Tab'-i şehbâzuma sayyâd-i ezel Cibrîl'i.

FEHMÎ

XVII. asır şairlerindendir. Memleketinde tahsilini tamamladıktan sonra görgü ve bilgisini arttırmak maksadiyle seyahate çıktı. Bu arada bir müddet İstanbul'da kaldı. Sonra **Diyarbakır**'a döndü. H. 1080 (M. 1669) senesinde vefat etti. Farsça şiirler de yazardı. Aynı zamanda hattat olduğu söylenmektedir. Aşağıdaki gazel onundur.:

GAZEL

Dil der-kemnd-i zülf-i girih-gîr-i iltifât
Cân mübtelây-i turra-i zincîr-i iltifât

Hañcer be-dest-i gamze esîr-i nezâresi
Cellâd-i çeşmi haste-i şemsîr-i iltifât

Güftâr-i dil-nevâz-i ferehzhây-i işvesi
Gam-pîşesinde pençe-ver-i şîr-i iltifât

FEHMÎ bu şi'r-i nûsha-i cezb ül-kulûb ile
Oldun cihâna münşî-i teshîr-i iltifât.

Bibliyografya: Eşa.

SELÂMÎ

Diyarbakır'lıdır. Onyedinci Yüzyılda yetişen tanınmış şâirlerdendir. Ölü-
mü, H. 1080 (1669) yılındadır. Şâir Lebîb bir beytinde bu zâtı şöyle anıyor:

«LeBÎB'â gel, cevâb irsâl ederken şî'ri Fennî'ye
Bir iki beyt-i müştâkaane yaz nazm-i Selâmî'den.»

Ancak şu şeyti ele geçebilmiştir :

Sâkî, fezây-i gülşene gel, gül zamânıdır
Sun câm-i lâ'l-fânı bize, mül zamânıdır.

Bibliyografya: Eşa.

ŞEHDÎ

Asıl ismi **Yahya**'dır. Tahsilini tamamladıktan sonra görgü ve bilgisini
arttırmak için bir hayli dolaşmıştır. Son zamanlarında **Sofya**'ya müftü ol-
muş ve H. 1082 (M. 1671) tarihinde vefat etmiştir. Âlim, fâzıl, kâmil ve şâir
bir zat olduğunda kaynaklar müttefiktirler. Aşağıdaki gazel onundur :

GAZEL

Ol perî ruhları üstünde kî giysû götürür
Sihir için âşıkına san iki câdû götürür.
Görünen girye değül dîde-i âşıkda şehâ
Yolların sulamağa şişe ile su götürür
Dili geh gussa ider hâneye da'vet geh gam
Şimdi pek izzeti var o götürür, bu götürür.
Dil-i ŞEHDÎ kî gider cezbe-i aşkınla sana
Benzer ol gâha kî sūr'atle anı su götürür

Bibliyografya: Sfy., Eşa.

ŞÂNÎ

Asıl ismi Abdülkerim'dir. **Diyanbekir**'de okuduktan sonra **İstanbul**'a giderek, Padişahın **Divan Kâtipleri** arasına katılmıştır. **Sultan İbrahim**'in (1640-1648) sonradan «**Avcı**» lâkabıyla tanınan oğlu **Dördüncü Mehmed**'in doğumuna söylediği

«**Nûr geldi Muhammed sulb-i İbrahim'den**»

tarix beyti geçen manzumesi, çok hoş gittiğinden, **Van Defterdarlığı**'na tayin edilmiştir. Haccı giderken yolda H. 1083 (1683) kışı sonlarında ölmüştür. Amidli Ümnî, bunun ölümüne şu mısraı tarih düşürmüştür:

«**Adn-i'Alâ'da makaamın bula yâ Rab, Şânî.**»

«Safâî Tezkiresi»nde, Şânî için Vanlı'dır deniliyor ve ölüm yılı da H. 1087 (1687) de gösteriliyorsa da, her iki haber de yanlıştır. «Zeyl-i Zeyl ül-Şakaayık», «Tuhfet ül-Hattâtîn» ile Vişnezâde'nin «Tezkire-i Şu'arâ»sı ve Şeyhülislâm Ârif Hikmet'in Tezkiresinde hep, «Âmidî» (Amidli) olduğu belirtilmiştir. Aşağıdaki parça onundur.

Debistân-i ezelden kûyuna efgaan ile geldüm
Sebak bir yerde aldum eyledüm tekrâr bir yerde.
Hatûn sevdâsı gâhî serde, gâhî dildedür cânâ
Bu iklim içre her yerde durur pâzâr bir yerde.

Bibliyografya: Eşa.

RECEB-İ ÂMİDİ

XVII. asrın meşhur olmuş ilim adamlarındandır. **Diyanbakır**'lıdır. Memleketinde tahsilini ikmal ettikten sonra bilgisini arttırmak maksadiyle bir hayli dolaşmış ve en son **Tire**'ye yerleşmiştir. «**Câmi'ü'l-ezhâr ve letâ'if el-ahbâr**» adlı eserini (eser mevaiz ve ahlâka dair olup 97 bab üzere müretteptir) 1060 (M. 1650) senesinde **Tire**'de **Camii atik ve cedid** vaizi iken yazmıştır. Bundan başka «**el-Veşiletü'l-ahmediyyetu ve'z-zer'atu's-sermediyyetu**» isimli ikinci bir eseri daha vardır. Bu eserini ise 1087 (M. 1676) tarihinde yazdığı söylenmektedir. «**Nevhat-ül-üşşak**» isimli üçüncü bir eseri daha vardır. Bu eser **İstanbul**'da **Millet Kütüphanesi**'ndedir. (Millet, Ali Emiri kısmı, Tecvid ve tefsire ait eserler No: 982).

Receb-i Âmidî, **Tire**de ölmüş ve **Yenice köy** mahallesi civarındaki mes-cidin güneyinde bulunan kabristana gömülmüştür.

Bibliyografya: Osm., C. I, S. 314.

NİSBETİ

İsmi **Ali'dir**. Tahsilini tamamladıktan sonra **İstanbul**'a gitmiş ve müderris olarak dört buçuk sene ders okutmuştur. Sonradan Kadı olarak muhtelif vilâyetlerde bulunmuştur. **Belgrad**, **Manisa** ve en son **Üsküdar** Kadısı olmuş ve bu vazifede iken H. 1090 (M. 1679) senesinde vefat etmiştir. Aşağıdaki iki beyit onundur:

— 1 —

Senin rûyun benim ey mâh serv-i gülsitânımdır
Letâfet bûstanında bûyin serv-i revânımdır

— 2 —

Nedir bu geç hareket raast söyle sultânım
Felek misin a benim padişâh-ı devrânım

Bibliyografya: Sfy., Eşa.

Mehmed

Abdullah adlı bir zâtın oğludur. **Hânili-zâde** diye tanınmıştır. **İstanbul** medreselerinde uzun müddet ders vermiş, sonradan, memleketi olan **Diyanbakır**'a dönerek 1097 (M. 1685) tarihinde ölmüştür.

Usûl-i Hadis'ten bahs eden «**Hâşiyetü alâ Şerh-i Nuhbet ü'l-Fikr**» isimli eseri vardır.

Bibliyografya: Esmâ'ül Müellifin.

ÜMNİ

XVII nci asrın son yarısında iştihar eden divan şairlerindendir. «**Burnaz Mehmed Ağa**» ünvanıyla tanınmıştır. Takriben 1050 (M. 1640) senesinde şehrimizde doğdu.

Ümnî (1), genç yaşında tahsile koyuldu. Zamanının değerli ilim adamlarından ders alarak tahsilini bitirince devlet hizmetine girdi. Bir müddet sonra Şam valisi Ahmet Paşanın kethüdalığında bulundu. 1102 (M. 1690) yılında Paşanın Bağdat Valiliğine tâyni üzerine beraberinde Bağdat'a gitti. Bir sene sonra, Urban şeyhlerinden Manî' adlı bir şahsın Basra taraflarında isyan ettiği duyulunca Ahmed Paşaya Basra Valiliği ve Serdarlık tevcih olunarak bu isyanın bastırılmasına memur edildi. Fakat bu esnada Ahmed Paşa vefat etti. Yerine kardeşi Halil Ağa tâyin olunarak aynı işle görevlendirildi. Ümnî de gene kethüdası olarak beraberinde gitti. İsyan eden Şeyh'in tenkilinde büyük başarılar gösterdi ise de bir müsademede şehid düştü. 1104 (M. 1692).

Ali Emîrî diyor ki (Tşa):

«Hatt-ı destiyle muharrer bir çok âsârı meşhûdumuz olmuştur. İnci gibi hatt-ı nefisini seyr edince doğrusu hayretlere müstağrak olduk. Meydân-ı ceng ü harbde silâhşorluk ve dilâverliğini görenler kendisini bir Rüstem-i zaman kıyas eylerdi. Tüfenkbâzlıkta ve kemankeşlikte mümtaz idi. Tîri hedefe isabet ettirmek ve sayd u şikârda âhuları tüfenk ile urmak gibi harikalar gösterirdi. Ağamızın tuhaf bir mesleki var idi. Meclis-i yârân-ı safâda âhû-yi maânî ve gazâlân-ı mezâmîn sayd u şikâr eylediği esnada gâh ceng ü cidâl ve harb ü kıtale dâir manzûmeler kıraât ederek meclis-i muvâneseti bir mahşer-i şûr engîze çevirir ve gâh meydân-ı sayd u şikârda yârân ile müşâareye başlayarak sahrâ-yi saydgâhı bir encümen-i edebe benzedirdi. Bir gün sayd u şikâre gider. Akşamı hânedan-ı kurâdan Toz

(1) Müstakimzade, şairimizin ÜMNİ mahlasını kullandığını yazmakta, Ali Emîrî de bu telâfiuz şeklini kabul eylemektedir. Türk Şairlerinde ve bir kısım mecmualarda ise EMNİ olarak hareketlenmiştir. Her iki okuyuş tarzı da doğrudur. Biz, ÜMNİ olarak yazmayı tercih ettik.

Bey nâm zâtın hânesine varır. Tesâdüften olarak o gün Toz Bey de şikâra gitmiş idi. Akşam avdet etmediğinden görüşemezler. Ferdâsı gün esnâ-yi avdette toza toprağa sayd ü şikâra müteallik bir çok elfâz ve ta'birât-i mü-lâtâyı bir araya cem' ile bu vedâ'nâme-i zarîfî yazar :

Gubârengiz-i râh-ı âdemoiyyet ya'ni Toz Bey kim
Odur İbn-i Sebîlin mîzbân-i re'fet âsârı
Cenâhayn-i derin etmiş küşâda cüstücû eyler
Ne cânibden görünse murg-i mihmân almadır kârı
Odur dâna-yi âlem Mantık-üt-tayr-i hünermendî
Kolunda ispirisi sayda düşmüş kebk-i kühsârı
Hevâ-yi ârzû-yi sayd ile pervâz idüb ben de
Gelüb yurduna kondum bulmadım lik ol hünerkârı
Yatub bir şeb misâfir oldum ettim zevk-i bîpâyan
Duâ ettim seherde Ümniya koydum bu âsârı

Ümni, devrinin şöret kazanan şairlerindendir. Mecmualarda epeyce şiirlerine rastlanması da bunu göstermektedir (2). Tezkirecilerimiz de bu görüştedirler: Sefâyî, Onun için «asrın şuarâ-yi şirin edâsındandır» diyor. Salim ise «bir şâir-i hoş ta'bir» olduğunu kaydediyor.

Ümni'nin bugün elimizde divanı yoktur. Ancak, yukarıda da işaret ettiğimiz gibi mecmualarda bir çok şiirlerine rastlanmaktadır. Örnek olarak iki tahmisî ile Ali Emîri tezkiresindeki bir gazelini dercediyorum:

— 1 —

— Nâbi'nin gazelini tahmis —

Yârı açtım açıl ey gonca dehânım deyerek
Güldü gül ey gül-i gülzâr-ı cihânım deyerek
Bendenim ey şeh-i hûbân-ı zamânım deyerek
Biricik arz edeyim râz-ı nihânım deyerek
Bezme geldi güle ey serv-i revânım deyerek

Âh bir kerre miyânını alub âğuşa
Başlasam ol lebi şîrin ile ayş ü nûşa
Erişüb nutk-ı revanbahş heman dem gûşa
Şu'le-i âteş-i sûzan gibi gelsem cûşa
Sîneye çeksem o simin teni cânım deyerek

(2) — Eilhasa şu mecmualara bakınız: Mlt. Alm. Kütüp. Mc. No. 566 ve Nr, Kütüp, Mc. No: 5965:

Pâyine bâri bu takrîb ile düşsem yârın
Reh-i aşkında edüb terkinî nâm ü ârın
Bak tabîbim desem ahvâline ben bîmârın
Hâline eyle terahhum bu zaif ü zârın
Kalmadı âh meded tâb ü tûvânım deyerek

Hat berâverde olan tâze dem-i vuslâtta
Dîdeyi şevk-ı gam âlûd ile kor hayrette
Niçe sırın makaalât ile bu hâlette
Âşıka bezm-i muhabbette dem-i işrette
Başka bir zevk verir geçti zamânım deyerek

Yâr söyletti bana bu gazeli ey Nâbî
Pür safâ etmek için yine dil-i ahlâbî
Ettirüb subha dek Ümnî bana terk-i hâbî
Bülbül etti beni gûyâ o gül-i şadâbî
Söyleye söyleye ey tâze zebânım deyerek

— 2 —

— Gınâyî'nin gazelinî tahmis —

Ben tâ ezeli tebâh-ı aşkım
Tâir be-hevâ giyâh-ı aşkım
Ben bende-i lûtf hâh-ı aşkım
Fermanber-i pâdişâh-ı aşkım
Kâr âver-i kârgâh-ı aşkım

Bir âşık-ı dilfigâr ü zârım
Bir bülbül-i gül'izâr-ı yârım
Geşt etmede destî Kays vârim
Âzâde-i bâr-ı neng ü ârım
Çâbükre-i şâhrâh-ı aşkım

Çün kim benî etti mest ü evkâr
Bîhûşî-i nazre-i ruh-i yâr
Ettim pes o demde çâr ü nâçâr
Takvâya vü zühde tevbe sad bâr
Tâ mürtekib-i günâh-ı aşkım

Cevr-i felek-i gam iktizâdan
Şâdî vü sürûr-i dil rızâdan
Efkâr-ı muhâl-i gam fezâdan
Âzâr-ı havâdis-i gam kazâdan
Âsûde dil-i penâh-ı aşkım

Kânun-i dil oldu nâr mâye
İrgürdü şîrârını hevâye
Hemrâh idûb anı ben sabâye
Her demde cihân-i mâsivâye
Sâziş diğ-i nâr-ı âh-ı aşkım

Oî şâha ger arz-ı hâl edersem
Dergâhına rûymal edersem
Lûtfiyle nigeh hayâl edersem
Bir hâtıra-i visâl edersem
Bin şerm ile özr hâh-ı aşkım

Ümnî severim o bîvefâyı
Etse ne kadar bana cefâyı
Bîgâne edûb dile 'anâyı
Olmam hîred âşinâ Gînâyı
Fermanber-i pâdişah-ı aşkım

— 3 —

G A Z E L

Oî Leyli edâ şuh ki bîgâne revîştir
Mecnun gibi âşıkları dîvâne revîştir
Sergerm olalı gamzeleri hûn-i cigerden
Müjgânlarının her birî mestâne revîştir
Bir cûmbişi sad arbede-i haşrden efzun
Hayrân olayım kaddine cânâ ne revîştir
Dânâyı da nâdânı da pâmâl-ı gam eyler
Zendir gehî dünyâ ı merdâne revîştir
Abâba perişan görünür zâhirî Ümnî
Dikkatle bakılsa yine ferzâne revîştir

FÂMÎ

Asıl ismi **İsmail**'dir. Memleketinde tahsilini tamamladıktan sonra devrinin şairleri arasına katıldı. H. 1103 (M. 1691) senesinde **İstanbul**'a gitti. İki sene kadar orada kaldı. Nihayet, **Diyarbakır Mahkemesi Başkitâbeti**'ne tayin olundu. Memleketine gelmek üzere harekete hazırlanırken H. 1105 (M. 1693) tarihinde **Üsküdar**'da vefat etti. Ölümü sırasında şu beyti söylemiştir :

**Ne mümkündür dile ol gamzeden bî vehm ü bâk olmak
İlâcı olmayan bîmâre sıhhattır helâk olmak**

İsmail Fâmî, **Kitâbü Ferâiz**'i üç bin beyit ile nazmeylediğinden **nâzım-ı ferâiz** diye meşhur idi. Aşağıdaki gazel onundur.

GAZEL

Ger gazebdense halilim bana bu gelmemeler
Cân kuzusu niçe demdir sana kurbâna meler
Bâğ-i Cennet demesün kûyüne âdem ne desün
Gonçe-fem sîne-semen herbiri bir gül memeler
Ne revâ hecrile ben haste ciğer-hûnun olam
Dem-be-dem lâ'l-i şifâ-bahşını eller emeler
Çünkü bir şâhid-i bâzârdır ey bülbül o gül
Ne bu şeydâî revîşler bu kadar zemzemeler
Aldı meydânı semend-i hünerin ey FÂMÎ
Tab'-i câlâkine fehmi ergörmeler semeler

Bibliyografya: Eşa., Slm., Mc.

ŞÖRÎ

XVII. asırda yetişmiş **Diyarbakır**'lı şairlerdendir. Memleketinde tahsilini tamamladıktan sonra **İstanbul**'a gitmiş ve **Dergâh-ı Âlî Yeniçeri Çavuşanı** zümresine dahil olmuştur. Vefatı H. 1106 (M. 1694) senesindedir. Aşağıdaki parçalar kendisinden bahseden kaynaklardan alınmıştır.

— 1 —

Ne tâb-i mihr-i âlem-sûz-i dilberden eser kalmış
Ne câm-i hâtır-i uşşâkda bir katre ter kalmış

Nesîm-i âhdan gül-berk-i hâtır olup efserde
Ne tâb-i nergis-i çeşmümle bir tâze nazar kalmış

Şerâbun zâil olmuş neşve-i hâletde zevki
Mey âşâma humâr-i gamle ŞÛRÎ derd-i ser kalmış.

— 2 —

Lûgaz-i Şem'

Ol nedür kim hulkunu pür-pîç ü tâb
Nefret eyler alkışından âftâb
Mâlik olur ana her bay u fakîr
Ömrü kaddi gibi olmuştur kasîr
Eğnine giymiş firâvân pîrehan
Yine uryân görünür ol sîm-ten
Bir nihâl-i tâzedür kim yâr-ver
Gâh olur hem rîşesi verür semer
Rûz ü şeb anun libâsıdır gıdâ
Hem gıdâ eyler libâsın dâimâ
İkisi cem' olsa anun fî-l-mesel
Şekl-i Dahhâk'e olur lâbüd bedel
Cismi Hızr âsâ anun zulmet-nişîn
Farkı Mir'ât-i-Sikender veş talîn
Kim bu sırrı hallederse ŞÛRÎ'yâ
Ma'rifet mülkine şâh olsa sezâ.

— 3 —

Surâhi meclis içre çeşme çeşme kan döker sensiz
Sabû ağlar, khum ağlar, hem şerab-i erguvân ağlar.
Anup ruhsâr-i âteş-tâbını pür-dâğ olur gönlüm
Gül ağlar, lâle ağlar, bülbül ağlar, bâğbân ağlar.

Bibliyografya: Slm., Sfy., Kfz., Blğ., Eşa.

HAMDÎ

Asıl adı Ahmed Çelebi'dir. 1030 H. (M. 1621) senesinde şehrimizde doğdu. Gerek Salim tezkiresi ve gerekse o zamanın bu cinsten diğer eserleri, Hamdî'nin ticaretle meşgul olduğunu, hali vakti yerinde olup şiire ve şairlere düşkünlük gösterdiğini, tekellüften uzak güzel şiirler yazdığını kaydederler.

Şevket-i Buharî'nin hayallerine ilişen:

**Bizler Hayâl-i taze-nükâta rübûdeyiz
Şevket misâl sanma hemân reng ü bûdeyiz**

matlaı kabilinden bazı beyitler söylemesinden de anlaşılıyor ki İran edebiyatına da salâhiyetle vakıftı. Nitekim Talib-i Âmülî'nin hüsn ü edası hakkında da şöyle bir beyti vardır:

**Sühande talib-i hüsn ü edâyız ey HAMDÎ
Garîb lâfz ile sâde hayâlî istemezüz**

Hamdî, zarif, sohbeti sevilir, lâtifeci, hazırcevap bir şairdir. Bu hususiyetlerine san'at oyunları ve nesir simetrisi içinde tezkireler de işaret etmektedir.

**Hamdî gihi sâgar-keş-i her meclis olan pîr
Hasret mi çeker fevti-i eyyâm-ı şebâba**

tarzında bazı beyitleri de Onun, ihtiyarlık günlerinde bile eğlenceden, yârân meclislerinden vazgeçmediğini göstermektedir.

Şairimiz H. 1115 (M. 1703) tarihinde vefat etmiştir. Mürettep divanı yoktur.

Hamdî, şiirlerinde en çok çağdaşı olan büyük şair **Urfalı Nabî**'nin tesiri altında kalmış gözükmekle beraber **Diyarbakır**ımızın özellik ve güzelliklerini mensup olduğu edebiyat mektebinin verdiği imkânlar dairesinde eserlerine aksettiren değerli bir san'atkârdır. Meselâ, güzelliği **Diyarbakırda**, **Dicle** yıkıllarında yaşamış olanlarca daha derinden hissolunabilen ve insana **Diyarbakır bostanları**nın hasretini duyuran şu güzel şiir, divan edebiyatının pek te hayati olmıyan mücerred tabiat tasvirleri yanında ne kadar canlıdır:

**Adı bûstan bir güzel dilberdür el-hak sebz-gûn
Cûy-i Şatf olmuş meyânında anun zerrin kemer
Bir iki şems-i felek, anun hezârân şemsi var
Seyr-i bûstan eylesen ibretle ey sâhib-nazar**

Olalı şem'-i şebistân anda bir bûstân-fürûz
Şeb-çerâğ-i mâhı istetmez geceyle tâ seher
Bû bağışlar her şemâme anber-i eşheb gibi
Yemyeşil bûstân yatur bir Bahr-i-Ahder'dür meğır
Nehr-i Şat'dur kehkeşân bûstana dönmüşdür felek
Anda yıldızlar keleklerdür ki kudretten biter
Gûş eden pendüm kamer-ruh bir güzelsüz gitmesün
Seyri bûstânın olur mehtâb olunca mu'teber
Her kavun bir kûzedür şerbetle pür bûstânda
Sâha-i ÂMÎD olur bir şekeristân serteser
Bir güzeldür bûstân kim hatt-ı-nev reyhânlığı
Namına HAMDÎ kavun karpuz deyü şeker satar

Hamdi'nin edebi kudreti hakkında bir fikir vermek için ilki Nabiye nazire olmak üzere üç gazelini sunuyoruz:

GAZEL

— 1 —

Ey nûkhet-i gül bâğ-ı vefâdan mı gelürsün
Yoksa eser-i feyz-i sabâdan mı gelürsün
Âfâka ziyâ verdi bugün pertev-i hüsnün
Ey mihr-i dil-efrûz semâdan mı gelürsün
Olmuş yine âğışta be-hûn tavsên-i nâzun
Ey rehzen-i uşşâk gazâdan mı gelürsün
Say' ile gönül Kâbe-i-maksûda erişdün
Bu zevk u sürûr ile Safâ'dan mı gelürsün
Kand-âver imiş hâme-i tab'-i dil-i HAMDÎ
Sen Nâbî-i şîrîn-edâdan mı gelürsün

— 2 —

Aşık hayâl-i dilber ile vâsl-cû gerek
Mir'ât-i dilde aks-i rû-be-rû gerek
Pervâne vâir şem'e yakıl etme keşf-i râz
Kâmil reh-i hakîkate bigûft ü gû gerek
Yâd-i ruhunla pâyına eşkim revân olur
Çünkü nihâl-i gülşene her demde su gerek

Dil çâk çâk-i hançer-i hecründür ey sanem
Târ-i nigâh-i merhametünle refû gerek
Tâk-ı zebercede yazılurdu nazîresi
Tab'-i selim-i HAMDÎ'ye bir tâze rû gerek.

— 3 —

Ol bezme dühûl eyleme kesret var içinde
Vahdetle enîs ol ki selâmet var içinde
Sinnün reh-i İslâmda sittîne erişse
Hakdan sebep-i afve beşâret var içinde
Her bir nefes i'lâ-i Hakk ile tefekkür
Ma'bûda ibâdet ile tâ'at var içinde
Mümkinse eger sohbet-i zenden hazer eyle
İdrâke zarar aklına hiffet var içinde
HAMDÎ güher-i nazm-i Emîrî'ye nazar kıl
Tâb ü eser-i âb-i letâfet var içinde.

NIHÂNÎ

XVII. asır sonlarında ve XVIII. yüzyıl başlarında şöhreti yayılmış **Di-yarbakır'lı** şairlerdendir. İsmi **Hasan Çelebi**'dir. Memleketinde tahsil görmüş ve devrinin şairleri arasına katılmıştır. Şair Urfalı Nâbî, tahsil için Diyarbekire geldiğinde bu zata misafir kaldığı ve Nâbî'nin bazı gazellerine tahmisler yazdığı söylenmektedir. H. 1116 (M. 1704) tarihinde vefat etti. Aşağıdaki gazel onundur.

GAZEL

Katre katre eşk-i hasret etmede ter dâmenüm
Çâk, çâk etdüm gaminden subha dek pîrâhenüm
Lâhza lâhza âh-i âteş-bârdan her bârika
Şu'le şu'le zer-feşân etdi şehâ pîrâmenüm
Hîre hîre dîdeler olmuş hayâl-i zülf ile
Halka halka oldu herbir pâresi bir me'menüm
Rîze rîze dâne-i eşküm akar bu dîdeden
Şerha şerha eyledi elmas vâri hep tenüm
Fırka fırka kûy-i yârî etmesün ağıâr seyr
Vara vara gitmesün elden NÎHÂNÎ meskenüm.

Bibliyografya: Tü., Eşa.,

AHMED FÂHİM

Diyarbakır şehrinden yetişen Ahmed, kömür ticaretiyle uğraştığın-
«Molla Ahmed Fâhim» lâkabiyle tanınmıştı. Ölümü, H. 1117 (1705) yılın-
dadır. Çağının şâirleriyle müşâereleri vardır.

Bir serv-i nev-resîdeye üftâdedür gönül
Bend-i fenây-i dehrden âzâdedür gönül
Bir câlis-i serîr-i havâdur misâl-i bû
Şehr-i diyâr-i mihnete beğzâdedür gönül

Bibliyografya: Tü., Eşa.,

GÜZÂRÎ

Diyarbakir'in eşraf tanınan bir ailesindendir. Amidli Ümnî, bir gazelinde, meşhur Urfalı Nâbî ve Âgâh ile birlikte Güzârî'den şöyle bahsediyor :

«Olmazuz peyrev-i Nâbî vü Güzârî ÜMNÎ
Peyrev-i Âgâh üstâd ki derler o bizâz.»

Hiç gurbete çıkmayarak şehirdeki evinde ilim ve edebiyatla uğraşırken,
H. 1118 (1706) yılında ölmüştür.

GAZEL

Gam-i dehr ile dil-âzâd ki derler o bizüz
Hâtır-i derd ile âbâd ki derler o bizüz
Tîşe-i âh ile berbâd ederiz nöh feleki
Kûh-kenden dahî üstâd ki derler o bizüz
Günde bin nakş ile tasvîr ederiz kendimizi
Sun'-i tasvîrde Bihzâd ki derler o bizüz
«Men 'Aref» sırrı ki var biz anı fehm eylemişüz
Feyz-i esrâr ile irşâd ki derler o bizüz
Biz GÜZÂRÎ kulunuz ey şeh-i hurşîd-i cemâl
Şâir-i dehr-i nev-icâd ki derler o bizüz.

Bibliyografya: Tü., Eşa., Dbâ.

TÂLIB

İsmi Mehmed, babası **Mustafa**'dır. XVII. asır sonlarında şöhreti yayılmış Diyarbakırlı fikir ve san'at adamlarındandır. Pederleri, Diyarbakırlı **Molla Çelebi**'den okumuş ve **Şeyh Aziz Mahmud Ürmevî** hazretlerine intisap etmişti. Şeyhin, 1048 (M. 1638) senesinde **Sultan Murad IV.** tarafından şehrimizde idam ettirilmesi üzerine **Mustafa Efendi** de Diyarbakırı terk ederek **Bursa**'ya gidip yerleşmiştir. Oğlu **Talib** de babası ile birlikte gittiğinden **Beliğ** ve **Mehmed Siraceddin** tezkirelerinde bir yanlışlık eseri olarak bu şairimizin doğum yeri **Bursa** olarak gösterilmiştir.

Talib, Bursa'da tahsilini tamamladıktan sonra 1685 te «**dâhil**» Müderrisi olarak arapça okutmaya başlamış, 1696 yılında ise «**sahn**» payesine yükselmiştir. 1702 de **Kütahya Kadısı** oldu. Üç sene sonra **Erzurum Nâibliği**'ne tâyin edildi. Bu vazifede iken H. 1118 (M. 1706) tarihinde vefat etti.

Talib'in mürettep divanı vardır. Arapça ve acemce şiirler de yazmış, acemce manzumelerinde «**Âzım**» mahlasını kullanmıştır. Aşağıdaki dört gazel onundur:

GAZEL

— 1 —

Olmasun bend-i kerân zülf-i girih-gîr bana
Girdişi reng yeter halka-i zincir bana.

Teşne-i tîg-i helâküm o kadar kim görünür
Mevce-i Âb-i Bakaa cevher-i şemşir bana
Neşve-i ısk ile dil buldu gınây-i hâtır
Oldu derd-i mey-i gam mâye-i iksîr bana
Işk tıfl-i dilimî hûn-i cigerle besler
Vermesün mâder-i dehr ister ise şîr bana
Lâlüm ol rûtbe gam-ı ısk ile kim bûlbûdür
TÂLIB'â nisbet ile gonçe-i tasvîr bana.

— 2 —

Meydân-i ıška şevk ile merdâne girmişiz
Bir âfetin yolunda ser ü cânı vermişiz
Rüstem-i neberd-i ma'reke-zâr-i muhabbetiz
Âmâc-i vasla tîr-i ümmîdi geçirmişiz

Mıkrâs-i gamle ömrümüzü kesme ey felek
Biz ol metâ'ı şehr-i 'ademden getirmişiz
Âb ü hevâsı âteş-i Dûzeh misâldir
Germâbe-i muhabbet-i cânâne girmişiz
Nîrûy-i dest-i himmet ile şükür TÂLİB'â
Gülgûn tab'ı semt-i hevâdan çevirmişiz.

— 3 —

Çeşm-i insâf kadar kâmile mîzân olmaz
Kişi noksânını bilmek gibi irfân olmaz
Kayd-i zincîr-i gam-i dehrden âzâd olamaz
Mevc-i deryây-i mey olmeste ki sûhân olmaz
Şöyle nâdim ola kim zühdüne zâhid dem-i afv
Bîriyâ cürm iden ol rûtbe peşimân olmaz
Zulmet-i cürmü nola nûr-i kerem mahv itse
Zülf-i şeb-perde-i rûy-i meh-i tâbân olmaz
Sadef-i dest-i tehîdûr dürer-i gufrândan
Ol ki gavvâs-i dil-i kulzûm-i isyân olmaz
Ana ter-dâmenî-i girye-i mesfâne gerek
Zühd-i hüsk âdeme sermâye-i gufrân olmaz
Gonçe-i kâmi temâşaya zamân var TÂLİB
Leb-i ümmîd her eyyâmda handân olmaz.

— 4 —

Reng-i mey-i nâbı ruh-i dildârda gördüm
Ben neşve-i sahbâyı leb-i yârda gördüm
Pâ-beste vü dil-haste yatur zâr ü perîşân
Murg-i dili ol zülf-i siyeh-kârda gördüm
Yâkuub sıfat gelse götümden nola hûn-âb
Ben Yûsuf'um ağıyâr ile bâzârda gördüm
Döndüm felekin mansab u câhı hevesinden
Ol mâhı bugün halka-i ezkârda gördüm
Bir mug-peçenün bendesi olmuş gibi TÂLİB
Zîrâ anı dün hâne-i hummârda gördüm.

Bibliyografya : Blğ., Eşa., Tü.

RÂMIŞ

Şiirleri başka bir adasınıninkine karışmasın diye **RÂMIŞ** mahlâsını kullanan bu şairin asıl adı bilinmiyor. 17. Asrın ikinci yarısında yetişmiş ve **Amid** de ticaretle uğraşmıştır. **Âgâh, Hâşim, Hâmî, Vâlî** gibi Diyarbekirli ve yolculukla veya memuriyetle şehrimize gelen : Urfalı **Nâbî, Sâbit**, ve **Şinâsî** gibi şairler hep **Râmiş**'in dükkânında görüşüp konuşarak, burayı bir çeşit şâirler-Derneği hâline getirirlerdi. Bu yüzden, çağdaşı olan şâirlerin manzumelerinde **Râmiş**'ten çok bahsedilmiştir. h. 1120 (1708) yılında şehrimizde ölmüştür.

GAZEL

— 1 —

Şekvây-i cevri yâr ile pürdür dehânımız
Ammâ şikâyet etmeğe yokdur zebânımız
Bezm-i ezelde nüsha-i mihr-i muhabbetüz
Dânistedür nikâtı ile küdekânımız
Esb-i merâm ser-zede-i kânum olmasun
Semt-i rizâna vermesen ger 'inânımız
Olduk metâ'-i vaslî hirîdâr-i cân ile
Verdük o yolda bûse-behâ nakd-i cânımız
Dâr-üş-şifây-i vasl-i dil-ârâya mahremüz
Pürdür devây-i ıyş ü tarable dükkânımız
Pejmürde olsa her ne kadar gülşenum yine
Cûnbüş-fezây-i Bâğ-i Cinân'dur hazânımız
RÂMIŞ müsahhar oldu bize milket-i sühan
Verdi hirâs âleme tîğ-i zebânımız.

— 2 —

Bahâr erse yine dilberler ile azm-i cû etsem
Safây-i hâtır üzre seyr-i gül-nûş-i sebû etsem
Düşürsem dâmgâh-i hâba yâri pûse-çîn olsam
O mehrû dil-rübâdan bârî def'-i ârzû etsem
Derûnumda olan tamgay-i ıskun Haşre dek çıkmaz
Hezârân kerre ger hûn-i cigarle şest-i şû etsem
Benüm ey dil derûnum zahmı bihbûd olmadan kaldı
Sağalmaz zahm-i kilik âsâ eğer bin gez rûfû etsem
Nene yetmez senün âzâdelik her dûna ey RÂMÎŞ
Temennây-i hatay-i mahz olur ger ser-fürû etsem.

— 3 —

Gülsitân-i letâfet içre bir verd-i vefâ kopdun
Dirîğaa âşık-i bülbül figaana pür-cefâ kopdun
Cihâna velvele-endâz iken ol hüsn-i rûz-efzûn
Yine sad gûne sihr-âmûz ü efsûn âşinâ kopdun
Ne bîkaydâne cânânsun ne bîrahm âfet-i cânsun
Ne şeh-râşûb-i devrânsun ne bîhavf ü ricâ kopdun
Eder dârûy-i nûş-i leblerün cân-bahşî-i âlem
Tabîb-i cânsun ammtâ derd-i hecre bîdevâ kopdun
Cihân hep küşte-i âğışte-i hûn bîgünâhundur
Ne bîmânende zâlimsün ne cellâd-i kazâ kopdun
Olur her gerdiş-i esbünle pâmâlün niçe diller
Ser-i üftâdegâna gird-bâd âsâ belâ kopdun
Felek âteş-fürûz-i hîrmen-i dehr olsa yok bâkûn
ARÂMÎŞ bâğ-i âlemde ne bîberk ü nevâ kopdun.

— 4 —

Kaddüm khemîde oldu kemân-i ebrüvân için
Rengüm perrîde oldu havây-i tebân için
Vaslın dirîğ eden olamaz kaabil-i hitâb
Mir'ât-i hâzır olmalı tûtî-i zebân için
Geh bed-rû geh hilâl edüğü câm-i işretün
İbret-nümâ bir âyînedür meh-veşân için
Vüs'at-geh-i zamânede mânend-i gird-bâd
Sad gûne piç ü tâb oluruz bir mekân için
Yok servet-i zamân gibi RÂMÎŞ vefâları
Ömr-i azîzün etme telef dilberân için.

RÂZÎ

Adı **Hüseyin**, mahlâsı **Râzî**, babası **Mehmed**'tir. Memleketinde tahsilini tamamladıktan sonra **Vezirlerin Divan Kâtipliği**'ni yapmıştır. H. 1120 (M. 1708) senesinde vefat etti. **Lübbü Lübâb** ve **Nesâyah'ül-Ebrâr** isimli iki eseri vardır. Bunlardan birincisi hikmete dâirdir.

Bibliyografya: Esmâ'ül Müellifin., C. 1, S. 324.

YUSUF

Abdullah adlı bir zatın oğludur. XVII. asır sonlarında ve XVIII. yüzyılın başlarında şöhretini yapmış ilim adamlarındandır. Türkçe akaidten bahseden **Milel ve Nihal** isimli bir eseri vardır. H. 1123 (M. 1711) senesinde ölmüştür.

Bibliyografya : Esmâ'ül Müellifin., C. 2, S. 568.

ŞEYH AHMED-İ NAKŞBENDÎ

IV. Sultân Mehmed (1648 — 1687) devrinin meşhur bestekârlarındandır. Yukarıda hayatını anlattığımız **Şeyh İsmail Çelebi**'nin oğludur. Şarkî mecmualarında **Şeyhzâde Ahmed Efendi** olarak ismi geçer. Bir çok besteleri vardır. Bunlar arasında **Evic** makamlarında ve devr-i revân usullerindeki:

— 1 —

**Nice demdir ki seyr-i mâhrû-yi yârden dûruz
Düşüp târik-i hicre pertev-i envârdan dûruz**

**Aceb çok cevriñi çektim ben ol hâl-i siyehkârın
Dirigaa kim barışmadı benimle yıldızı yârın**

besteleri ile makam-ı Arak'ta, usûl-i Nim devirdeki:

**Sevâd-ı mümkünât âsâr-ı sun'ı bî suhan söyler
Kitâb-ı kâinât esrâr-ı Hakkı bî-dehen söyler
Senin gûşunda isti'dâd yok idrâkine yoksa
Leb-i cûda kemâl-i sun'ı her berk-i semen söyler**

bestesi kayde değer besteleri arasındadır.

Bibliyografya: Şeyh-ül'islâm Esad efendi, adı geçen eser; Tşa., Çâkerî maddesi;
Diyarbakır'ın klâsik Türk müziğinde mevki'i, Zafer Gazetesi, 1/2/1954 tarih, s. 3.

SEYYİD NUH

Klâsik Türk müziğinde mümtaz bir mevkii olan **Diyarbakır'lı** bestekârlardandır. Hayatı hakkında geniş bir bilgimiz yoktur. Yalnız, Tımar sahiplerinden olduğu ve 1714 tarihinde **Diyarbakır'da** çıkan bir harpte öldüğü malûmdur. **Şeyh-ül'islâm Esad efendi, Atrabül'âsar fî tezkire-i urefâ-il edvâr** isimli eserinde otuz kadar kıymetli bestesi olduğunu kaydediyor. Onun bilhassa **Şehnâz** makamında bestelediği:

Bezm-i meyde sâkıyâ devr eylesün mül gül gibi
Bülbül etsin sad hezârân nağmesin gül-gül gibi
Bertaraf kıl ruhlerinden turre-i müşkînini
Gülsitanda olmaya râğbette sümbül gül gibi

murabbâ bu gün bile **Şehnâz** faslının en parlak bir bestesi olarak **Türk** musikisi topluluklarında ve radyolarımızda çalınıp okunmaktadır. **Yine** onun **Tâhir** makamındaki:

Ne hevâ-yi bâğ-ı ruhsâr, men esir-i zülf-i yârim
Nice olmayım hevâdâr, men esir-i zülf-i yârim
Ne çemen, ne sâye-i gül ne sebâ, ne bû-yi sünbül
Neler etti bana bülbül, men esir-i zülf-i yârim

ve **Nişâbûr** makamında bestelediği:

Çemende cûy veş bu cüst ü cûlar hep seninçündür
Miyân-ı bülbülânda güft ü gûlar hep seninçürdür
Reg-i tâk-i hafâdan cûşâ gel ey bade-i tahkik
Kadehler şişeler humlar sebûlar hep seninçündür

keza **Nühüft** makamındaki :

Tâ kim hatin ey mâh-ı cebînim yüze çıktı
Esrâr-ı dil-i kalb-i hazînim yüze çıktı
Ruhsârına hat geldi deyu ağlamam amma
Baht-ı siyeh-i serbekemînim yüze çıktı

besteleri de meşhurdur.

Bibliyografya : Şeyh-ül'islâm Esad Efendi, yukarıda adı geçen eser; **İbrahim Alâeddin Gûvsa**, Meşhur Adamlar Ansiklopedisi, c. 4, s. 1446; **Diyarbakır'ın Klâsik Türk müziğinde** mevkii. Zafer Gazetesi, 1/2/1954 tarih, s. 3.

AHMED VERDÎ ÇELEBİ

III. **Sultan Ahmed** (1703 — 1730) devrinin şöhretli bestekârlarından biri de **Diyarbakır**'ın kuyumcular kâhyası olan **Büyük Ahmed Verdî Çelebi**'dir. Diyarbakırlıdır. On tane kadar eser bestelemiş olan **Ahmed Çelebi**'nin **Aşîrân** makamındaki:

Alıp gene eline câm-ı zernigârın gül
Sefâ ile geçirir mevsim-i behârın gül
Hezâr-ı zâr, zâr okur, gûş-i gül alışmıştır
Zeman olur işitir nâlesin hezârın gül

ve **Baba Tahir** makamındaki:

Nesîm-i bülheves geysû-yi cânânımdan el çeksün
Çeker bir gün nedâmet ah-ü efğanımdan el çeksün
İşittim der imiş bâd-ı sabâya söyle Vâlî (1) ye
Perîşan eylerim zülf-i perîşanımdan el çeksün

besteleri ile **Hicaz** makamında bestelediği:

Seni tebride benden olsa a'dâ ittifâk üzre
Ne bâkim var hulûs elbette galibtir nifâk üzre
Gubâr-ı vahşet olmaz dâmen-i sahrây-i vahdette
Selâm eyler bu deştin kebkî bâza iştiyâk üzre

eserleriyle musiki erbabından hayli takdir toplamıştır.

Ahmed Verdî Çelebi, H. 1130 (M. 1717) tarihinde vefat etti. Aynı zamanda şair idi. Aşağıdaki kıt'a onundur.

KIT'A

Rûyine benzedecek bağda bir gül yoğ iken
Ne hatâ eylediler zülfüne şebbû dediler
Bilmedim aklımı kimdir dağıdan başımdan
Kimi kâkûl, kimi perçem, kimi giysû dediler

Bibliyografya: Esad efendi, adı geçen eser; Eşa., Diyarbakır'ın Klâsik Türk müziğinde mevkii, adı geçen gazete; Dbo.

(1) — Diyarbakırlı Vali Hasan'dır. Hayat ve eserleri hakkında aşağıda bilgi verilecektir.

ŞEHLÂ MUSTAFA ÇELEBİ

III. Sultan Ahmed (1703 — 1730) devrinde Türk musikisine kıymetli eserler' armağan etmiş **Diyarbakır**'lı bestekârlardan biri de **Şehlâ Mustafa Çelebi**'dir. On kadar bestesi vardır. Bunlar arasında **Segâh** makamında-ki:

Adem bu bezmgâh-ı dilârâya bir gelir
Bil kadr-i ömrünü kişi dünyaya bir gelir
Dünya için vücudun sarfetme yok yere
Nakd-i hayât merdüm-i dünyaya bir gelir

ile **Isfahan** makamındaki:

Feryâd ederim zâlf-i siyehkârın elinden
Alsan sini ol düşmen-i gaddarın elinden
Bu hâl-i perişanıma bir gez nazar eyle
Mecnûn-sıfat oldum ben o dildârın elinden

ve yine aynı makamdaki:

Yârin bilirüz bezmimize râğbeti vardır
Ammâ kî zamânın gözedir sâati vardır
Çok mı sühan-ı Nâbi'ye bu neşve-i te'sîr
Rindân-ı harâbât ile çok sohbeti vardır

besteleri kayde değer.

Bibliyografya : Seyh-ül'islâm Esad efendi, Atrabül'âsar fi tezkire-i urefa-il ed-vâr; Tşa, Çâkeri maddesi; Diyarbakır'ın Klâsik Türk müziğinde mevkii, **Zafer Gaze-tesi**, 1/2/1954 gün, s. 3.

YAHYÂ ÇELEBİ

XVII. asrın sonlarında ve XVIII. yüzyılın başlarında yaşamıştır. **Di-yarbakır'da** doğmuş, memleketinde yerleşip kalmıştır. Asıl mesleği mücel-litlikti. Hafızası gayet sağlam olduğundan kendisinden önceki bestekârla-rın tanınmış eserlerini aklında iyice tutardı.

Musikide üstad mertebesine erişen **Yahyâ Çelebi'nin** de 15 kadar bes-tesi vardır. Kürdî ve Âşîran makamlarından olan murabbalarından ikişer mıs râları şunlardır:

— 1 —

**Murg-i dilimin kârını hep nâleler etti;
Bana o gül-i bâğ-ı melâhaş neler etti**

— 2 —

**Yaşım ki gözde aksi ârız-ı cânâna düşmüştür
O şebnemdir seher berk-i gül-i handâne düşmüştür**

Bibliyografya : Esad efendi, adı geçen eser; Diyarbakır'ın Klâsik Türk müziğin-de mevkii, aynı makale.

ÇEMEN-ZÂDE MEHMED ÇELEBİ

Aynı çağda yetişmiş bestekârlardandır. Bilhassa **Uzzâl** makamındaki: bestesi zamanının musiki üstadlarının teveccühlerini kazanmıştı.

**Ey gönül gayriye meyl eyleme cânân bir olur
Birinin aşkı derûnun yeter, can bir olur**

Bibliyografya : Yukarda zikri geçen aynı kaynaklar.

MAHMUD ÇELEBİ

XVII. asır sonlarında ve XVIII. yüzyılın ilk yarısında şöhret yapmış **Diyarbakır'lı** bestekârlardandır. Asıl mesleği mücellitlik olduğu halde musiki ilmine ve inceliklerine vakıftı. Otuz kadar güzel beste meydana getirmiştir. Bunlar arasında **Uzzâl** makamından:

Ruh-i âlin sanemâ reşk-i şarâb olmuştur
Dil-i pür sôzum ol ateşte kebâb olmuştur

ve güftesi farsça olan:

Kû hemdemî ki derd-i dillî derbeyân nihem
Bârî ki âsüman nekeşed dermiyân künem (1)

ve yine makam-ı **Acem**'de, usûl-i evferdeki:

O dil kim sāgar-ı bîreng-i sahbâ-yi hakayıktır
Anı lebrîz-i çirkâb-ı mecâz etmek ne lâyıktır
Münâsib hemzeban rûşenger-i âyîne-i dildir
Gubâr-ı çehre-i hâtır karîn-i nâ muvâfıktır

besteleri, kayde değer eserleri arasındadır.

Bibliyografya: Esad efendi, adı geçen eser; Tşa., Çâkerî maddesi; **Diyarbakır'ın** Klâsik Türk müziğinde mevkii, Zafer Gazetesi, 1/2/1954 tarih, s. 3.

(1) — **Türkçesi:** O candan dost nerededir ki, yüreğimin acısını söyleyim. Gökyüzünün çekemediği o yükü anlatayım.

HİCÂZİ

Adı Ahmed olup Diyarbakırlıdır. Satrançta, musiki ilminde ve tarih bilginde çok şöhreti vardı. Tekye mensuplarına katılarak çok dokunaklı ilâhîler ve murabba'lar yazarak kendisi bestelemiştir. Hacce gitmiş olduğundan, önceleri «HÂCÎ» mahlâsıyla şirler yazarken, İmâdeddin Semerkandî'nin işaretiyle «HİCÂZÎ» adını mahlâs edinmiştir. İran hududlarımızda, Revan ile Nahçıvana komşu serhadlerimizde dolaştığı için, âdet ve inanışlarını sevmediği Şi'iler ve Safili Şâhları aleyhine yazdığı hicviyeleri meşhur olmuştur. Nahçıvan'a yakın bir sınırboyunda bulunduğu sıralarda H. 1130 (1717) yıllarında vefat etmiştir. Ölümünden sonra elegeçen yazmaları arasında Şâh Abbas'a dâir hicviyeleri de görüldüğünden, şirlerinin çoğu imha edilmiştir.

Şâh Abbas'ın tahta geçişine tarih düşürülen şu beyitlerle başlamıştır :

Serîr-i nekbet-i Sürh-serân'a (Kızılbaşlar'a)
Cûlûs etdükde Şâh-Abbâs-i bidîn
Dedi târihini bir merd-i ârif :
«Şeh-i gümrah ü bed-kîş ü bed-âyîn» Sene : 996.

Bütün Safavî Şâhları hakkında yazdığı hicviyelerin sonunu, şu dua ile bitirmiştir .

Şâh-i Sürh-serân biavn-İllâh
Tutula Leşker-i Zefer-esere
Saltanatla Memâlik-i 'Acâm
Erişe Pâdişâh-i Bahr ü Bere (Osmanlılar'a)

Aşağıdaki güldürücü manzumesini, Nahçıvan ile Revan ahalisine hitaben yazarak, İran'da o zamandan görülen cinsî sapıklığa kötü bir örnek veren Revan Kadısı Sâlih'in elindeki oğlanın kaçırdığı deve ile eşyayı ve Kadı'nın içkiye bile mübtelâ olduğunu güzelce anlatmıştır:

(Kadı Sâlih Destanı)

Dinleyin ehl-i Nahcivan ü Revan
Bir aceb dâsitân-i hande-feşân
KADI-SÂLİH civânın aldırmiş
Gördüm eyler dem-â-dem âh ü figaan
Der ki: «Ayb etmeyün Müselmânlar
Bana ağlan, bana olun giryân
Hây, öldüm, meded bu firkat ile
Bana Allâh için edün dermân
Bendesin nâgeh etdü İbrâhîm
Nâr-i Nemrûd-i hecr ile büryân.»
Dedüm : «Ey âşık-ı müşevveşhâl
Sâbir ol. eşk-i çeşmi eyleme kan.»
Dedi : «Vallâhî girye etmez idüm,
Yalınız gitmiş olsa idi civân :
Cümle esvâbımı alup gitdi
Eyledi hânümânımı vîrân
Ger sū'âl eyler isen esvâbum
Sana bir bir edeyüm iyân ü beyân:
Bir gümüş sinebend ile bir eğer
Bir topuzluk, yanınca bir kalkan
Bir kalemdân ve bir gümüş levha
Böni anlardur eyleyen sūzân
İki külçe gümüş, bir iskemle
Gitdi bir ak nâfe de ey cân
Bir gümüş sürmedân, bir âyîne
Görmemişdür nazîrini devrân
Lâ'lden bir kadehle zir zihgîr
Bir iki sîm düğme, bir mildân
Bir gümüş hokka içi dopdolu berş (afyon şürubu)
Bir müferrihle, bir beyaz hemyân (çanta)
Nezrüm olsun bulunsa esvâbum
Şeyh-Çıplağ'a yüz koyun kurbân»
Kudretini gör ki nezri oldu kabûl
Şeyh-Çıplak erişdi ana hemân
Baş açık, yok tuman ayağında
Bir samanlıkda buldular pinhân
Bir nefes var cânunda, bir kendi
Bir sūrahi, yanında bir fincân.

GAZEL

Ey lâ'l-i lebün mazhar-i enfâs-i Mesîhâ
Mazmûn-i kelâmında 'ıyân mu'ciz-i İlsâ
Hâk-i kademün sürme-i erbâb-i basîret
Gird-i siyehün merdümek-i dîde-i bînâ
Bir lem'asîdur pertev-i envâr-i cemâlün
Kim mihr ile meh oldu sipihr üzre hüveydâ
Bir dürr-i girân-mâyesisün bahr-i ulûmun
Kim iki cihân içre bulunmaz sana hem-tâ
Yüz sürmek içün Kâ'be-i kûyune HİCÂZÎ
Sa'y eyliyerek geldi kabûl et anı şâhâ.

— 2 —

Gözler kamaşur mihr-i ruh-i yâra bakılmaz
Gün gibi güzelleşmiş o meh-pâre bakılmaz.

— 3 —

İki kaşun arasında hâlûni ey serv-nâz
Rûm'a çıkmış der gören bir Hindûy-i şemşîr-bâz.

Bibliyografya: Tşa.,

HÂLİD

Onyedinci Asrın ikinci yarısında Amid şehrinden yetişen ve kendi gayretiyle bahçeciliğe pek merakı olması yüzünden çok zengin olan Hâlid'in asıl adı öğrenilemedi. Hâlid mahlâsıyla tanınmış ve H. 1131 (1718) yılında şehrimizde ölmüştür. Şu gazelini Ali Emiri örnek vermiştir:

GAZEL

Meclis-fürûz-i kasr-i 'adendür cerâğımız
Bilmez nesim-i lâle-i su'le damağımız
Güm-küşte râh-i vâdi-i aşkız ki tâ ebed
Hızr-i hüceste-yi bile bilmez serağımız
Olmaz nasîb-i çeşm-i nigâh-perver-i vücûd
Hâb-i 'ademde ede meger seyr-i bâğımız
Ey İsâ etme destûni âlûde-i devâ
Arturma dâğ-i ber-ser-i bâlây-i dâğımız
Etdün vücûdu sürme-i çeşm-i 'adem henüz
Râh-i talebde olmadı HÂLİD ferâğımız.

İSMAIL

XVIII. asrın başlarında şöhretini yapmış ilim adamlarındandır. **Seyyid İbrahim** adlı bir zatın oğludur. Tahsilini tamamladıktan sonra **Kadı** olarak bazı vilâyetlerde bulunmuştur. H. 1134 (M. 1721) de **Medine Kadısı** olduğu bilinmektedir. **ed-Durr ü'n-nefâ'is fi Zecri'l-eşrârî ve'l-heba'is, Zübdetu'l-a'mâl fi ameli usturlâbi's-şimâl** adlı iki eseri vardır. Bunlardan birincisi siyaset-i şer'iyyeye, ikincisi ise riyaziyyeye dâirdir.

Bibliyografya: Osm, C. 3, S. 253.

EMİRİ

XVII neî asrın ilk yarısında şöhret kazanan divan şairlerinden olan **Emîrî**'nin asıl adı **Mehmed**'dir. **Abdullah** adlı bir zatın oğludur. **Şeyhî, Zeyl-i Şekayik** adlı eserinde adını (**Emrullah**) olarak göstermiş ise de yanlıştır.

Emîrî, takriben 1035 (M. 1625) yılında doğdu. **Sülûkiye mescidindeki** mektepte tahsiline başladı. Zamanının değerli ilim adamlarından ders alarak bilgisini genişletti. Nihayet, şehrimizin âlim ve şairleri arasında mümtaz bir mevkie sahiboldu.

Ali Emîrî merhum, tezkiresinde diyor ki:

«Ömr-ı kâmilâneleri yüz seneyi tecâvüz eden muammerinden ve âğuş-i ihtirâmında bir çok aâzim perverde eden memleketimizin eşrâf-ı benâm ve üdebâ-yi kemâlât ittisâmındandır. Silsile-i nesebi yedinci derece yukarıda pişüvâ-yi ârifin Seyyid Emîr hazretlerine ve andan ileride yirmi yedinci tabakada Seyyid-üş-şühedâ İmam Hüseyin ibn-i Aliy-yel-Murtezâ efendimiz hazretlerine vâsıldır. Şehr-i Diyâr-ı bekir (Âmid) ve mülhakatında ve daha bazı mevaki ve diyârda bir çok silsile-i sâdât-ı kirâm müşârünileyh hazretlerinden teşaub eylemiştir. Memleketimizin şair-i şehîri Hâmi-i nüktedan cenâb-ı Emîrinin evâsıt-ı eyyâmına yetişmiş ve vefatından sonra da mahdûmu Mustafa Çelebi ile hembezm-i musâhabet olmuş idi. Mahdûmlarının necl-i nebîh bir hayr-ül-halef rûşenî tıynet olduklarını matbu divanında münderic olan manzume-i meşkûresinde şu beyitlerle beyân ediyor:

Levh-i âyinesi sâf ü sâde
Rûşenî tıynet Emîrîzâde
Mustafa hayr-ı halef necl-i nebîh
Mazhar-ı «Elveledü sırr-ı ebîh»
Meclis-i pâke o yâr-ı dîrlin
Eder iblâğ tahiyyât-ı berîn..»

Emîrî, aynı zamanda devrinin zengin bir taciri idi. Cömertliği, yardımseverliği ve bilhassa âlim ve şairleri himaye etmesiyle ünsalmıştı. **Ali Emîrinin** yazdığına göre:

«Memleketimizdeki akmışe-i haririyye mensûcâtının terâkkîsi için el-
den gelen gayreti sarfetmiş her bir muâvenet ve müşâreketten çekinme-
miştir.»

Emîri, 1137 (M. 1724) senesi şaban ayının 15 inci günü vefat etti. Ur-
fa kapısında «Kanlı-Göl» denilen yerin üstündeki tepeye defnedildi. Son
zamanlarda Urfa ve Dağ kapılarındaki mezarların kaldırılması ve arsa ha-
line getirilmesi üzerine bu mezar da yokolmuştur.

Cevlângehi oldu bağ-ı lâhût

Târih denildi terk-i nâsûd

(Sene : 1137)

beyti ölüm yılını gösterir.

Emîrinin bu gün elimizde mürettep divanı mevcut değildir. Ali Emîri
bulabildiği şiirlerini bir divançe haline getirerek kendi kütüphanesine koy-
muştur (No. 40). Bu divançede şairin 399 beyitli mühtelif manzumeleri
vardır. Bu şiirler, beş na't, Abdurrahman Çelebi hakkında bir kaside ile 60
kadar gazelden ibarettir. Bazı gazeller eksiktir. Eserin sonunda, ayrıca Di-
yarbakırlı **Nihani**'nin 1081 (M. 1670) senesinde Emîrinin sakal bırakması
dolayısıyla yazdığı bir tarih kıt'ası da dercedilmiştir.

Sadeddin Nüzhet Ergun, Türk Şairleri adlı eserinde diyor ki:

«Emîri, devrinin epeyce şöhret kazanmış bir şairidir. Mecmualarda
eserlerine rastlanması da bunu isbat eder. (Meselâ bakınız: Nur. Kütüp.,
No. 4965. Mlt. Alm. Kütüp., Mc. No. 561).

Pürüzsüz bir lisanla âşıkane ve hakimâne şiirler yazan Emîrinin cid-
den kudretli bir divan şairi olduğu muhakkaktır.»

Sadeddin Nüzhet Ergun merhumun bu görüşüne tezkirecilerimiz de
iştirâkte ittifak halindedirler. **Safâyî**, Onun için «gerçekten şâir-i mahirdir»
diyor. **Ramiz** şunları kaydediyor:

«Tüccâr-i zeviliktidârdan bir zat-ı celîl-ül-mikdâr olub sarf-ı nakdine-i
makderet birle tahsil-i emtiâi ma'rifet edüb sük-i hünerde kâlâ-yi zerbeft-i
giran kıymeti miyâne-i hâcegiyan-ı bendergâh-ı dâniş ü kemâl ile damga-
zen-i hüsn-ı rağbet olmuş emîr-ül-keîâm bâr-ı irfânı zâhir bir şâir-i benâm
idiler.»

Emîri hakkında en geniş bilgiyi veren Ali Emîri ise, bu meşhûr şairi-
mizin gerek zamanında ve gerekse daha sonraları memleketimizin beste-
kârları tarafından bir çok eş'arının bestelenip taganni edilmekte olduğunu
da belirttiikten sonra diyor ki:

«(Mesel) sırasına geçen bir hayli sanihat-ı eş'arı vardır. Meselâ:

Aşka istidadın olsun dilrubadan çok ne var

mısrai sırası geldikçe irad olunur. **Selânik**'te, **Yanya**'da, **Yemen**'de bulunduğum esnada münasebet düştükçe bazı zevatın bu mısrai okuduklarını görür ve memnun olurum.»

Esmâ'u'l Müellifin'de Emiri'nin divanından başka **Pendnâme** adlı manzum bir eseri daha olduğu kayıtlıdır (c. 2, s. 318).

Emîrî'nin, yukarda bahsettiğimiz divançesinden aldığımız bir na't ve bir kaç gazelini örnek olarak sunuyoruz:

NA'T

Gel ey kill-i nedîm-i pür nikât-ı bezm-i rûhânî
Sevâd-ı levh-i dilden çek beyâza râz-ı pinhani
Gönül bir dilberin pister nişân-i mihri olmuş kim
Marîz-i aşkının kabil değil tedbîr-i dermanı
Verir âsayîş-i âsâr-ı merhem sîne rişâne
Neşât-ı ıztırâb-ı rişe-i elmâs-ı peygâni
Döker zahm-ı dile bin nîs-i zehr âlûdeyi birden
Nühüfte her hayâl-i hançer-i hunpâş-ı müjgâni
Nehîb-i çîre dest-i terkü tâz-ı gamze-i mesti
Eder rûh-ül-emîni küşte-i şemsîr-i hürrânî
Neşât-ı sâgar-i lebrîz-i âb-ı xindegânidir
Dil-i bîmâra her tîg-i nigân-ı çeşmi fettânî
Olur âteşfürûzi zahm-i dâğ-ı sîne-i mahşer
Anın hûnin kefenle lâle âsâ hep şehidânî
Gönül ol dilber-i lâle izârın dâğ-ı mihriyle
Dem-i kıştinde âteşzâr eder rûy-i gülistânî
Olur âyîne-i cerâr-ı nakş-ı nokta-i hestî
Şuâ-ı mevc-i hâl-i arız-ı huşîd-i tâbânî
Derûn-i micmer-i halvetsarâ-yi kurb-i Râhmân'î
Şeb-i vuslatte anber rîz olur zülf-i perîşânî
Şehinşâh-ı nübüvvet Mustafâ-yi muhterem şevket
Şef'-i rûz-i mahşer mazhar-ı eltâf-ı Rabbânî
Olur dergâhına ey pâdişâh-ı milk-i istiğna
Gürûh-j enbiyâ bin cân ile fersûde pişânî
Kenâr-ı âteş-i mihrinde bir pervânedir Cibrîl
Senin ey şem'-i bezm-i hânedân-ı sırr-ı Şübhânî
Dür-i tâc-ı kemâl-i ma'rifet âsârın olmuştur
Serây-i fitratın ârâyîş-i zer tâk-ı evvânî
Hezâran izzile ey mazhar-ı âyîne-i rû'yet
Kı kıldın bezmgâh-ı vahdete mi'râc-ı cismânî
Cenâb-ı Hakkın oldun bezm-i hâs-ül-hâs-ı lûtfunda
Saâdet birle kur-bül-kurb-j üns-ül-üns-i mihmânî

Murâdım sâlik-i minhâc-ı ba'sim olmadır yoksa
Ne mümkündür seni vasf etmek ey memdûh-i Rabbânî
Benân-ı pençesiyle çâk eder şehbâz-ı evsâfın
Derûn-i sine-i kebk-i hayâl-i akl-ı insânî
Ben ol isyân senc-i arşagâh-ı seyyiâtım ki
Getürmem hâtıra endişei ferdâ-yı mîzânı
Yegâne hıyre nest-i bî hicâb-ı bezm-i isyânım
Düşürmem hiç dilimden zikr-i câm-ı lâ'l-i cânânı
Komaz sâkî-i bahtım bezm-i işretgâh-ı gaflette
Tehî dest-i heveste sâgar-i lebrîz-i rindânî
Karîn-i sâye-i lûtf eyle ey hurşîd-i âlemtâb
Bu abd-i zerre-i nâcîz ü ayb âlûd u noksânî

GAZEL

— 1 —

Kazâ resm-i cefâyı gamze-i yârimden öğrendi
Füsûn-i fitnesâzı çeşm-i dildârımdan öğrendi
Demiş ol nevzuhûr-i fitne kim sergestelik kadrin
Benim âşüfteler zülf-i siyeh târımdan öğrendi
Çemende nâliş-i feryâdına demsâz olub bülbül
Figan-i sinesûzı bu dil-i zârımdan öğrendi
Bûtan bilmezdi âzâr eylemek uşşak-ı şeydâya
Benim ol bîvefâ yâr-ı sitemkârımdan öğrendi
Niyâz âver olub etfâl-ı Âmid şîve-i nazmı
Emîrî şahid-i pür feyz-i eş'ârımdan öğrendi

— 2 —

Bir dil ki sadâkatle muhabbet var içinde
Bir âyinedir hüsn-i letâfet var içinde
Şîrîni-i evsâf-ı lebin şerhinî gördüm
Bir nüsha-i nâdir ki halâvet var içinde
El urma eğer at'îme-i cennet olursa
Ol mâide ki nûkhet-i minnet var içinde
Bu hokka-i gerdûn şikest olsa da görsem
Pinhâni ne esrâr ü ne hikmet var içinde
Sandûka-i a'mâl tehî kaldı Emîrî
Ne nakd-i ibâdât ü ne tâat var içinde

Ârız-ı mihr-i cihantâbına ziynet verme
Her nazarda dil-i âyîneye hayret verme
Sana teslîm ederiz güllerî bülbülleri de
Bâğban bir iki gün sen bize siklet verme
Biliriz sâhtedurur sözlerin ey bülhevesim
Fahredüb kendine ârâyiş-i nahvet verme
Dün rakîbî der-i cânâna giderken gördüm
Avdetinden ana yâ Rabbi selâmet verme
O hü mâ meşrebi sayd etmeğe sa'y etme Emîr
Yok yere kayda düşüb kendine zahmet verme

Meyperest ol sâgar-ı âlemnümâdan çok ne var
Aşka istidadın olsun dilrübâdan çok ne var
Cân verüb almaktayız her dem metâ-ı vaslını
Beynimizde yâr ile bey'ü şiradan çok ne var
Başka âlemdir hakikat sohbet-i yâr-ı kadîm
Bîvefa bîgâne meşreb aşinâdan çok ne var
Milk-i istiğnada sen şah-ı sehavet meşreb ol
Yoksa terk-i masivâ etmiş gedâdan çok ne var
Sen misin ancak EMÎRÎ peyrov-i Ağâh olan
Şehrimizde şair-i nâzik edâdan çok ne var

Bilmem nedir meserret ile gam dedikleri
Birdir yanımda sûr ile mâtem dedikleri
Âyîne gibi her kese keşf etme râzını
Bîgânedir zamânede mahrem dedikleri
Bâis tavâf-ı cennet-i kûy-i nigâridir
Zâhid riyâ idüb sana âdem dedikleri
Şimdi nukud-i nâsire-i buhledir revâc
Kem harcdır atâ ile Hâtem dedikleri
Sordum Emîrî lâ'l-i leb-i yâr imiş meğer
Zahm-ı derûn-i âşıka merhem dedikleri

Geldi bahâr ü mevsim-i gül seyr-i cû gerek
Bir elde câm-ı bâde bir elde sebû gerek

Yâd-ı lebinle giryemi ayb etme ey sanem
Bilmezmişin ki goncaya her dem su gerek
Hâk-i niyâza maksadın ey dil sücûd ise
Hûnâb-ı eşg-i çeşm ile evvel vuzû gerek
Çok âb ü tâb verdi nigâhım izarına
Gûlzâr-ı hüsne buncileyin reng ü bû gerek
Bu nazm-ı nevezemîne nazîre edenlere
Tab'ı Emîrî tâze revîş tâze gû gerek

— 7 —

Dembesteyim şikeste zebân-ı kalem miyim
Tasvîr-i hayret âver-i nakş-ı sanem miyim
Ey çerh-i dilsiyâh neden minnetin çekem
İkbâl-i izz ü devlet ile müttehem miyim
Bin kerre taşâ çaldı beni zerger-i felek
Bilmem ayâr-ı kadrimi kim pîş ü kem miyim
Kâlâ fûrûş-i dehr sadâsın bülend eder
Bilmem Emîrî sûk-i cezâda a'sam miyim

— 8 —

Dil aks-i ruhun dîde-i hûnâbda saklar
Ol tâze gülü şîşe-i pür âbda saklar
Âguuş-i hayal-kadini sine-i pür dâğ
Bir serv gibi gülşen-i şâdâbde saklar
Nakd-i dil-i sergeşteyi düzdîde nigâhı
Giysû-yi ham ender ham-i pür tâbda saklar
Keyfiyyet-i esrâr-ı lebin benden ol gülruh
Germiyyet-i bezm-i mey-i nâyâbda saklar
Münşî-i suhandân-ı felek nazmın Emîrî
Serlevha-i hurşîd-i cihantâbda saklar

— 9 —

Sahbâ-yi lâ'l-i yâr dil-i hurremimdedir
Âb-ı hayât bâde-i câm-ı Cemimdedir
Şemşîr ü tîr-i gamze bana kârgîr değil
Esmâ-i hüsnü mahfaza-i hâtemimdedir
Bî hecr-i yâr zevk-i visâlin ne lûtfu var
Feyz-i neşât-ı bâde humâr-ı gamimdedir
Ey şem'-i şeb fûrûz senin rûşenâliğin

Te'sîr-i sûz-i âteş-i subh-i demimdedir
Her nevdemide gonca-i nazmın Emîriyâ
Râz-ı küşâyış-i dehen-i ebkemimdedir

— 10 —

Sâki-i bezm-i nâzdır gamzen
Mest-i câm-ı niyâzdır gamzen
Âteş efrûz-ı işvedir hüsnün
Şu'le-i cangüdâzdır gamzen
Dilî zahm âşinâ-yi çeşm eyler
Dilber-i dîlnüvâzdır gamzen
Bir nigâh-ı hakikat içre müdam
Neş'edâr-ı mecâzdır gamzen
Sayd-ı mûrg-i dil-i Emîrî'ye
Pençe-i şâhbâzdır gamzem

— 11 —

Benî divâne eden nerkis-i câdû bu mudur
Dâm-ı ümmîde şikâr olmayan âhû bu mudur
Şu'le endâz-ı ketân-ı dil-i bî sabr ü şekîb
Evc-i gerdûn-i tecellîdeki mehrû bu mudur
Cân ile feyz-i sabâdan dil-i âşüfte dimâğ
Ârzû eylediği kâkül-i hoşbû bu mudur
Cûybâr-ı çemen-i aşkda serkeşlik eden
Dilber-i serv-i sehî kaamet-i dîlcû bu mudur
Demiş i'caz ile ol şûh Emîrî'yi görüb
Şâir-i nâmver-i fenn-i sihirgû bu mudur

Bibliyografya : Tşa., Tş., Slm., Sfy., Esmâ'ül-Müellifin.

MUCÎB/RÂYÎC/KEMÂLÎ

Fetvâ-Emini Mansûrizâde Ahmed Efendi'nin oğlu olup, babası Diyarbekir Müftisi ve Dilâveriyye Medresesi Müderrisi iken Diyarbekir'de doğup büyümüş, tahsilini burada görmüş ve meşhur hattât Âgâh Semerkandî'den ders almıştır. Adı Mustafa olan bu şâir, gençliğinde MUCÎB, orta yaşlarında RÂYÎC ve yaşlılığında da KEMÂLÎ olmak üzere üç ayrı mahlâsla şiirler yazmıştır.

Amid'den İstanbul'a giderek Medrese tahsilini ilerletmiş, H. 1138 (1725 — 1726) Halep ve ertesi yıl da Şam Kadılığında bulunmuş ve 1139 Şevvâlinde (1727 Mayıs — Haziran) Şam'da ölmüştür. Her üç mahlasına âit şiirlerinden bulunabilenler şunlardır:

— 1 —

Yâ zülf-i yârdan bir hâme tertîb eylesün nakkaş
Yâhûd tasvîr-i ahvâl-i perîşânumdan elçeksün
Sezâ olmaz MUCÎB ol pençe-i hurşîde bu hinnâ (kına)
O hûniye desünler bir avuç kanumdan elçeksün.

— 2 —

Elem cekdük bu bezm-i gamde câm-i pür-safâ derken
Yedük bin zahm-i gam hecrî ile nukl-i vefâ derken.
Ruhun mir'âtına bir kerre bakduk bin cefâ gördük
Gönül âyînesin vakf-i belâ etdük cilâ derken.
Rakîbün ta'nesinden ihtiyâr-i dâm-i zülf etdük
Esîr-i gurbet olduk dâm-i çeşminden rehâ derken
Beni hicrânile şimdi helâk etdi o meh evvel

Gam-i firkat rakîb-i nâkese, vuslât sana derken.
Heman az kaldı Mecnûn gibi deşt-i gamde zâr olmak
Dil-i pür-şûrisi başdan çıkarduk ibtilâ derken
Dil-i bîmâra çeşminden devâ-cûyân olup hayfâ
Esîr-i câme-hâb-i ihtilâl olduk şîfa derken.
Döğer destile şimdi sîne arz-i intikaam eyler
Görüp evvel o meh el sînesinde merhabâ derken.
Ziyâdar oldu meclis nâgehân mihr-i cemâlinden
Celûr mi bir dahi gam-haneme ol meh-likaa derken
Metâ-i nazm kâsid oldu dûr etdi beni dil-gîr
Bu bender-gehde nâmum RÂYİC-i hâtır-güşâ derken.

— 3 —

Eğerçi fitneden ol meh hemîşe dûr olmaz
Ve lîk fitnede ol nevcihândan ayrılamaz
KEMÂLÎ olduğumuz mu sebep nedür bilmem
Gam-i cihân bu dil-i nâtüvândan ayrılamaz.

Bibliyografya : Tşa., Eşa.

VEHMÎ

XVIII. asrın ilk yarısında şöhretini yapmış ilim adamlarındandır. Adı **Salih**, babası **Yusuf**, dedesi **Mustafa**'dır. Aşağıdaki iki eser onundur :

- 1 — Şerh-i Dîvân-i Ferîşteh-i Farsî.
- 2 — El-Fevâid ül-Ünsiyye fî Şerh ül-Endülüsiyye.

Bibliyografya: Esmâ'ü'l Müellifin., C. 1, S. 424.

EDİB

XVIII inci asırda iştihar eden şairlerdendir. Asıl adı Mehmed'dir. Şehrimiz medreselerinde tahsile başladı. Bilgisini genişletmek ve tahsilini tamamlamak üzere İstanbul'a gitti. Tahsilini bitirince bazı memuryetlerde bulundu. Nihayet Narda Kadısı iken 1149 (M. 1736) senesinde vefat etti.

Salim ve Safayî tezkirelerinde, isminin Mahmud ve kendisinin Erzurumlu olduğu yazılmakta ise de yanlıştır. Nitekim, Ramiz, tezkiresinde buna itirazla diyor ki:

«Tezkire-i Salim ve Safayî'de ismi Mahmud olmak üzere mezkûr ve Narda kazasında hükûmetlerinde verdikleri vesâikle Esseyyid Mehmed Edib imzaları mestûr Âmîdiy-yûl asıl miyâne-i kuzâtta daniş ve âdâb ile mezkûr bir zat-ı maârif mevfur idi.»

Kendisinden bahseden diğer eserler de adının Mehmet ve Diyarbakırlı olduğunu kaydetmektedirler.

Edib'in bugün elimizde mevcut mürettep divanı yoktur. Ali Emîri, Edib'in, «İlm ü irfanda serâmed-i ihvan şî'r ü inşâda üstad-ı müşikâf-ı cihan» olduğunu belirttiikten sonra «Lâtif neşideleri ve şuarâ-yi zamanına güzel nazireleri vardır. Hatt-i destîyle bazı âsârı manzûrumuz olmuştur. Hattı da âsârı gibi güzeldir» diyor.

Aşağıdaki gazel Edib'indir:

GAZEL

Zahm-ı âguş-i hayâle pîrehan bigânedir
Âteş efruzân-ı dâğ-ı aşka ten bigânedir
Penbe-i dâğ-ı serâpâ-yi cünun bestir dile
Küşte-i şemsîr-i hicrâna kefen bigânedir
Mürg-i cân olsa nola âzâdelikten muztarib
Dil esîrânı gama fikr-i vatan bigânedir
Nâr-ı gamda âşıka bestir hayalî ba'dezin
Bezm-i ehl-i aşka şem-i encümen bigânedir
Fâş iderken fitne-i ebrûsi râz-ı gamzeyi
Câm-ı nazmı çeşnine keyf-i suhan bigânedir

Bibliyografya : Slm., Sfy., Rmz., Sel., Tşa. Tş.

ŞOHİ

XVII. asır sonlarında ve XVIII. yüzyılın ilk yarısında şöhretini yaymış **Diyarbakırlı** şairlerdendir. Tahsilini tamamladıktan sonra görgü ve bilgisini arttırmak maksadiyle birçok yerler gezerek memleketine dönmüştür. Hayatı hakkında geniş bir bilgimiz yoktur. H. 1150 (M. 1737) senesinde vefat etmiştir.

ŞOHİ'nin mürettep **Dîvân**'ı vardır. Bir nüshası İstanbul Millet Kütüphanesinde mevcuttur. (Bk. Mlt., Alm., Kütüp., Mz. Nr. 234). Aşağıdaki örnekler bu divanından alınmıştır:

GAZEL

— 1 —

Sevmişem bir dilberi ehl-i vakaar olmağı güç
Neyleyim ki bîvefâdur yâr-i gaar olmağı güç
Gün geçer bir kerre görmeklik nasîb olmaz bize
Böyle bir vahşî tabî'at gül'izâr olmağı güç
Ger nezâketle görürsem pek tebessümler kılar
Gâhî istiğnâlanur gâh cilve-kâr olmağı güç
İsterem kimeyliyam anunla bir ceng ü cidâl
Lîk yok bende şecâ'at kâr-i zâr olmağı güç
ŞOHİ'yâ olmaz vefâ cehdile hem vuslat-karîn
Sabr ile âsândur ammâ âh ü zâr olmağı güç.

— 2 —

Gönlüm kaçan ki sen ruh-i zîbâya bağlanur
Bağrum hemîşe âteş-i ıskunla dâğlanur
Yek-dil olunca yâr ile kûy-i vîrânemün
Çâr suffa üzre kubbeli eyvânı çağlanur
İşkun yolunda bir niçe bin kûşt-gîrlerün
Nevbetle şimdi girmeğe meydâna yağlanur
Ruhsarun üzre bûseye lecc itme sen dahi
Sulh olsa cûz'-i var ile lâkırdı sağlanur

Azm itme ŞÜHÎ re'yün ile kûy-i dilbere
Yoksa ki kayd ü bendile pâyun bukağlanur.

— 3 —

Meşrebün her kaçan erbâb-i dilün duygunudur
İmtizâcile tabî'atlerinün uygundur
Ger gıda virmese cân ölmüşidi acından
Emeli âb-i hayât gibi lebün doygunudur
Düşürüp dağlara Mecnûn teki uryân itdün
Ten-i şîrînimî sanma felekün soygunudur
Sorma bî'tâb dilüm hastasını subha degin
Işk beyhûdesi sevdây-i serün baygunudur
El-yudurdu bana her dürlü safâdan ŞÜHÎ
Nideyüm hi hâliyâ destüm anun yuygunudur

— 4 —

Çıkup Nevruz'a dilberler giyince sâdeler, ağlar
Anınçün sâkin olmaz bahr-i ıskum durmayup çağlar
Çemen-zâra güzeller azm idünce nâzile elbet
Kudûm-i meymenet makrûnlarile zeyn olur bağlar
Akup her cây-gâha hat-be-hat sular revân oldu
Giyindi yeşil atlas saldı ferşe dâmenün dağlar
Bahâr oldu dirildi mürde tenler çıktı sinünden
Mükerrer dilberâ derdinden öldü nice bin sağlar
Görünce aklum alup âh iderler ŞÜHÎyâ Mecnûn
Güşâd-i gûş ü gerdenle beni ol sîm buhağlar.

— 5 —

Aceb ol dilbere biz bir gün olur mu çatalum
Ten-i uryân ile ol bahr-i neşâta batalum
Nevbahâr oldu hekîmâne gıdâ eklolunur
Kaail olursa tabîbüm balı yağa katalum
Elin alup elüme nâz ile reftâr iderek
Varalum kûy-i rakîbe cebe cevşen satalum
Böyle kalmaz felekün çerhi merâm üzre döner
Gami ferdâyâ salup gussayı dilden atalum
ŞÜHÎyâ zevk u safâ eyliyeler yâr ile biz
Ne revâdur ki mihnetde yalavuz yatalum.

Bibliyografya : Eşâ, Divanı.

V Â L Î

XVIII. asrın meşhûr olmuş şairlerindendir. Asıl ismi **Hasan**'dır. Tahminen H. 1100 (M. 1688) tarihinde şehrimizde doğdu. Devrinin tanınmış ilim adamlarından okudu. Müterrep **Divân**'ı vardır. Yazma olan divanının bir nüshası hususî kütüphanemdedir. Muasırları olan **Hâmî**, **Lebib**, **Agâh** gibi şairlerle munazara ve müşaarelerde bulunmuştur. Gazelleri birçok Diyarbakır'lı şairler tarafından tahmis edilmiştir. H. 1151 (M. 1738) senesinde vefat etti. **Diyarbakırlı** şairlerden **Hâmî**, vefatına şu tarihi söylemiştir:

«VÂLÎ-i ehl-i ma'ârif ârif-i sâhib temyiz
Cây-i âsâyîş değıldür gördü bu dâr-ı mihen
Dâr-ı gurbet olduğun fehmi eyleyüp dünyây-i dün
Bikarâr olmuşdu ârâmın alup hubb'ül-vatan
Yûsuf-i kurb-i civâr-i rahmete müstâk idi
Oldu bâd-ı mevt ana gûyâ ki bûy-i pîrehen
Kırdı kaçdı âkıbet gülşen-serây-i Cennete
Bir kafes olmuşdu murg-i rûhuna gûyâ beden
Abd-i âvîk itdi Mevlây-i Kerîm'e ilticâ
Afv ümidile gelür Dergâh'a boynunda kefen
Mahv idüp cürm ü günâhın yâ İlâh-il-Âlemîn
Fazl ü ihsânınla memnûn it anı yâ Zü'l-Minen
HÂMÎ'yâ hâtif verüp müjde dedi târîhini
Aldı mansab gülşen-i Firdevsde VÂLÎ HASEN

Vâlî'nin şiirleri hâkimânedir. Birçok gazelleri bestelenmiştir. Aşağıdaki örnekler divanından alınmıştır:

— 1 —

Eyle yâ Rab dilimi bülbül-i bustân-i senâ
Ola tâ bâğ-i hakikatde nevâ-hân-j senâ.
Ben kimem vâfına izhâr-i kemâlât ideyim
Mu'terif acz-ile çün mu'cize-gûyân-i senâ.
Çok zamân itdi nihân-hâne-i âyîne-nişîn
Tûtî-i tab'ımı zevk-ı şekeristân-i senâ.

Himmat-i lûtf-i Ezel eyliye bir çâre meger
Yoksa müşkil ki düşe destime dâmân-i senâ.
Zülf-i endîşe-i VÂLÎ-i perîşân-hâle
Eyle dest-i keremin silsile cünbân-i senâ.

— 2 —

Gönülden eyle bîrûn re'y-i nâsavâbı unut
Gıdây-i rûh ise ger neş'e-i şerâbı unut
Henüz kâm ümmidinde câygır ise de
Lezâiz-i heves-i âlem-i şebâbı unut
Güzeşteden geçemem dem bu demdir ey dil-i zâr
Zamâne ile çekilen kayd-i inkılâbı unut
Hakîkî neş'e-i sahbây-i iktisâba çalış
Neşât-ı yek-deme-i mûcib-i azâbı unut
Gönül dedikleri bed-meste eyle teba'iyet
Unut, unut o süfehkâr ü dil-harâbı unut
Udûl-i râh-i tevekkül revâ değil VÂLÎ
Her âstâneye ümmîd-i intisâbı unut

— 3 —

Ey kand-i lebi hayâta bâ'is
Vey nükteleri memâta bâ'is
Hâlâ ki nisâba erdi hüsnün
Olmaz mı dahi zekâta bâ'is
Sevdây-i dü zülf-i anberînin
Rüsvâî-i mümkinâta bâ'is
Rengînî-i hüsn-i dil-fürûzun
Ârâyiş-i kâinâta bâ'is
Ehl-i dile zevk-ı şî'r-i VÂLÎ
Gam kaydinden necâta bâ'is

— 4 —

Dilden ki fikr-i kâkül-i cânân gelür geçer
Bil ânda bin hayâl-i perîşân gelür geçer
Ağyâra kûy-i yârdan olmaz mümâna'at
Ma'ber değil mi Gebr ü Müselmân gelür geçer
Ceyş-i gumûm köhne memerr-i fezây-i dil
Gelmez şumâra bîhadd ü pâyân gelür geçer

Yokdur bakaa meserret ü hüznünde âlemin
Mânend-i bād-j tünd şitâbân gelür geçer
Altolma çok da sıkletine acz ü vâh ile
Ger gelse de havâdis-i devrân gelür geçer
Ârâm ider mi sâ'ika veş dilde VÂLîyâ
Her demde niçe nânek-i müjgân gelür geçer

— 5 —

Tâ fitne çeşm-i mestine ey şûh edîbdir
Ağyâra vasl ve âşika hicrân nasîbdir
Sey-et o meh-veşin arak-âlûde rûyunu
Bir yerde âb ü âteşi gör, ne garîbdir
Meftûnuyuz bir âfet-i dehrin ki âşika
Her bir nigâhı gaaret-i akl ü şekîbdir
Mümkün mi bîhicâb ana nezâre eylemek
Bir dilberin ki âyîne-i çeşm rakîbdir
VÂLÎ'nin âh ü nâlesi makbûl ise nola
Bu eski gülsitânda nev-andelîbdir

— 6 —

Her ârzû-yi hâtır sermâye-i belâdır
Her üstühvân-i pâre dâm-i reh-i hü mâdır
Hiç i'tibâr olur mu nakş-i berâb-i dehre
Bünyâd-i şehîr-i hestî aslında bîbakaadır
İtmektedir temâsâ her lâhza nakş-i kevnî
Büthâle-i leb-i dil câm-i cihân-nümâdır
Meclîsde hâlef olmaz bîşevk u rûy-i dilber
Bîbâde câm-i hâlî kandîl-i bîziyâdır
Ağyâr olur vesîle gâh-i harîm-i yâre
Tevfik iderse Bârî reh-zen de reh-nümâdır
Bîşâne-i ümidin cîn görür mü bir ân
Ol tıfl-i nevzuhûra her kim ki mübtelâdır
İrfân-pesend olur mu bî'ü şirâsı VÂLÎ
Yekser metâ'-i âlem kem-harc ü kem-behâdır

— 7 —

Zâhid leb-i nigâra ne dersin sözün nedir
Ol lâ'li âb-dâra ne dersin sözün nedir
Rindâna men-i bâdeyi zâhid güzel dedin
Derd-i ser-i humâra ne dersin sözün nedir

İtdi rak'ib-i derbederi yardan cüdâ
Te'sîr-i inkisâra ne dersin sözün nedir
Teşrîfe va'd iderse de ol şûh-i dil-firîb
Âlâm-i intizâra ne dersin sözün nedir
Bin nakd-i cân nisârına değmez mi bir demî
Hengâm-ı vasl-i vâre ne dersin sözün nedir
Mecmû'a-i huzûru perâkende itdi âh
Evzâ-i rûzgâra ne dersin sözün nedir
Âzâr-i yârî çekmedeyiz her ne hâl ise
Âğyâr-i nâbekâra ne dersin sözün nedir
Olmuş esâ'il yine sermâye-i nesât
VÂLÎ o yâdigâra ne dersin sözün nedir

— 8 —

Peyk-i nesîm geldi şitâbân dem-i seher
Gülzârı itdi hurrem ü handân dem-i seher
Bir tâze gül kasîdesin ezber idüp gezer
Gördüm hozârı mest ü gazel-hân dem-i seher
Teba'îyyet-i hezâr iderek fart-ı şevk ile
Güllerde itdi çâk-i girîbân dem-i seher
Tenhâ mahal bulup ne güzel cûy-i jâlede
Etfâl-i gonce olmada galtân dem-i seher
Dühn-i niyâz ü âb-i fazarru'la ver nizâm
Kandîl-i câm ile fûrûzân dem-i seher.
Demlerde dem budur gözün aç olma bîhaber
Ekser ider ta'ayyüş irfân dem-i seher
Kadrince VÂLÎ herkese değmekde vâyesi
Bahş olmada füyûz-i firâvân dem-i seher

— 9 —

Ser-i kûyunda tahsîl-i havâdan gayri nem vardır
Seni teshîre te'sîr-i du'âdan gayri nem vardır
Aransa cism-i zârımda misâl-i pişte-i nâçiz
Hayâtı müş'ir ancak bir sadâdan gayri nem vardır
Fedây-i sîm ü zerle bitmez iş ibrâma hod gelmez
Temennây-i visâlinde ricâdan gayri nem vardır
Mihek-i âzmâyışdır vücûdum zerger-i kevne
Bu bâzâr-i fenâda ibtilâdan gayri nem vardır

Niçün dâr olduğum istersin ey meh bâğ-i hüsnünden
Sana sıklet verir âh ü nevâdan gayri nem vardır
Hemân nişlersen işle şekve-rîz-i acz ü vâh itmem
Ne hükm-i nârevâ itsen rizâdan gayri nem vardır
Mühînim olsa da ebnây-i âlem ser-be-ser VÂLÎ
Mahall-i ilticâ lûtf-i Hudâdan gayri nem vardır

— 10 —

Ol şem'-i emel bir gece tenhâ bize düşmez
Teşrifi ümidile bu hulyâ bize düşmez
Kesb-i şeref itmekle ebnây-i zamân-veş
Herkesle mümâsât-ü müdârâ bize düşmez
Takrîre çıkup fâsid olur bî'ü şîrâsı
Bâzâr-i tasavvurdaki sevdâ bize düşmez
Şimdi müte'ârif olan esbâb-i nifâkı
El gerçi teyemmün ider ammâ bize düşmez
Bahtı yed-i insâfına koyduk ne iderse
Kâm-i dilj tahsîle kazâyâ bize düşmez
Pîrânece çekdik kademi zeyl-i ferâga
Evvelki gibi seyr ü temâşâ bize düşmez
Şimden gerü insâfa bakılsa dahi VÂLÎ
Efkâr-i muhâlâtı temennâ bize düşmez

— 11 —

Dilde heves-i vuslat-i cânâne mi kalmış
Evvelki gibi cünbüş-i merdâne mi kalkmış
Kimdir ki ola münkir-i ihsân-i nefisin
Mahrûm-i kerem mahrem ü bîgâne mi kalmış
İtmiş sühan-i zulm ü sitem kevnî ihâta
Def'-i gama bir genc-i tarab-hâne mi kalmış
Kandan okusun harf-i neşâtı dil-i rindân
Âsâr-i rûsûm-i haz-i peymâne mi kalmış
Ancak bize gelmekde bulursun niçe illet
Seyr itmediğin menzîl ü kâşâne mi kalmış
Makbûl değil mâmelikin eylesen i'tâ
Ey çerh meger ehl-i-dil ihhâne mi kalmış
Temsîl idemem hâlîme bir vak'ayı VÂLÎ
Gûş itmediğim kıssa vü efsâne mi kalmış

Ne belâ, şûh-i dil-rübâdır bu
Âfet-i cân mübtelâdır bu
Serime tîre itdi dünyâyı
Çeşm-i câdû deme belâdır bu
Hâkpây-i nigâra izzet kıl
Meded ey dîde tûtiyâdır bu
Taleb-i destbûsa incinme
Cebr yok bunda bir ricâdır bu
Nice bir girye-i melâmet-i yâr
Erişür VÂLÎyâ hatâdır bu

Bir dem dağıtma rûyuna zülf-i nigârımı
Döndürme ey sabâ varak-ı i'tibârımı
Gül mevsiminde nâl vü afgaan ile hoşem
Yâ-Rab hazâna itme mübeddel bahârımı
Arz-itme câm-i mihrini ey çerh-i dîn ki ben
Vermem şerâb-i Kevsere zevk-ı humârımı
Ben kim şehîd-i hançer-i nâz ü girişmeyim
İtsün ziyâret ehl-i muhabbet mezârımı
Hayfâ ki âftâb-i kadeh itmeden tulû'
VÂLÎ siyâh eyledi gam rûzgârımı

«Târîh-i Vefât-ı Âgâh Efendî-i Semerkandî-i Âmidî Rahmet-Ullâh»

Göricek hâlî mekânın bu fenâ bezminde
Hüzn ü endûh dil eyler iken girye vü âh.
Verdi bu mısra'-i târîh ile hâtif haberin
«Girdi râh-i İrem'e ârif-i Billâh Âgâh». Sene: 1141

RÛBÂ'İ

Halvet-geh-i ünse mahrem olmak kanda
Ol gonçei nâza hem-dem olmak kanda

Mâdâm o hercâyîye mâildir
Sen kanda VÂLÎ, bîgam olmak kanda

— 16 —

RÛBÂ'Î

Kendin gibi bir şûh ki zâr itdi seni
Gül-gonçe iken hayf hezâr itdi seni
Kuşu kuşla sayde tarassudlar iden
Âhîr bu bahâneyle şikâr itdi seni

— 17 —

MÜFRED

Gülşen o dem ki tu'ma-i bâd-i hazân olur
Bûlbûl o bezm-i dil-keşe mersiyye-hân olur

— 18 —

MÜFRED

Zuhûr-i hatt-i lebînle göründü encâmı n
Senin de hayr ola ey mâh-pâre ahşamın

Bibliyografya: Eşa., Divanı.

HÂSİM

Amid'de yetişen büyük müderris şâirlerden olan **İbrahim Hâsim**, h. 1075 (1664) yılında burada doğmuştur. Bütün İslâmî ilimleri iyice öğrendikten sonra muallimliğe başlamış, talebesinden istidatlı olanlar üzerinde bilhassa durarak, böylelerinin kabiliyyetini geliştirmiştir. Bunlar arasında meşhur şâir **Hâmî'yi** de yetiştirmiştir. Derin bilgisi ve yüksek fazileti, zamanının idare adamları tarafından takdir edildiğinden, h. 1119 (1707) yılında İstanbul'a gidip yerleşerek, **Dâvud paşa Şer'iyye Mahkemesi Nâibi** olmuştur. Bu vazifede dokuzuncu yılını doldururken, **Nevşehirli Dâmâd İbrâhîm Paşa'nın** h. 1128 (1716) Ağustosunda Sadaret kaymakamlığına geçişine :

«Âlem-i bâlâda tahrîr itdiler târihini
Oldu İbrâhîm Paşa mansıb-i Kaaimmakaam»
(Sene: 1128)

beytini tarih düşürmüştür. Davutpaşadaki Nâibliği sırasında, kendisini çok takdir eden Şeyhülislâm **Ebezâde Abdullah Efendi'nin** ölümüne kadar yedi yıl İstanbul câmilerinde «Ders-i Âm» sıfatıyla yüksek ilimleri okuttu. Onun Trabzon'a sürülürken bindiği geminin batmasıyla ölümü üzerine hâmisiz kalan **Hâsim, Nevşehirli İbrahim Paşa'ya** sunduğu kasidelerle kendisini beğendirmiş, h. 1135 (1723) yılında **İzmir Müftiliğine** tâyin edilmiştir. İki yıldan çok bu vazifede kaldıktan sonra, h. 1137 (1725) te İstanbul'a dönerek, o zaman Şeyhülislâm **Yenişehirli Abdullah Efendi** reisliğinde kurulan âlimlerin «Kitâb-i Mtavvel»den imtihanında, en önce sıraya girerek büyük muvaffakiyetle imtihanı kazandığından, hakkında birçok Arapça ve Türkçe takdir manzumeleri yazılmıştır. Bunun üzerine «Sâniyye-i Ahvîn» Müderrisliğine tâyin edilerek, iki yıl sonra İstanbul'daki Şâh-sultân, h. 1141 (1728) de Mollakaasım, iki yıl sonra Süleymânsubaşı Medreselerinde ve h. 1145 (1732) yılında da Fâtih Külliyyesi'nde «Sahn-i Semân» Müderrisliğine yükselerek, birçok âlimleri yetiştirmiştir. Bu arada eski vazifesi olan Dâvudpaşa Nâibliğine yeniden başlamış, h. 1152 (1739) da bu son iki vazifesini bir arada görmekte iken İstanbul'da ölmüştür.

İbrahim Hâsim, zamanının en büyük Türk âlimleri arasında sayıldığı gibi, Fars'ça ve Türkçe şiirleriyle de tanınmıştır. Âmid'den eski talebesin-

den **Hâmi**, İstanbul'a gönderdiği manzum mektuplarından birisinde hocasını şöyle anlatıyordu:

«Dahi ol Hâsim-ı ırk-ul'eşkâl
Kaasım-i pîh-i şükûk-ül'a'dâl
Rehber-i merhale-i irşâdım
Ya'nî hayr-ül'eb olan üstâdım
Re'fet-i kalb ile evâh-i halîm
Mükrim-i zayf-i kerîm İbrâhîm
Nâib-i mesned-i Dâvutpaşa
Hükmüdür fasl-i hitâb-i hükemâ
Zihn-i Vakkaadına nisbet-i bâzî
Eser-i hâme-i Fahr-i Râzî
Hikmet-i tercüme-i Fârâbî
Aklının bir unudulmuş hâbı
Akl-i kül medrese-i fazlına bâb
İbn-Hâcib ana olmaz bevvâb
İbn-Sînâ ine Sâhib-Tecrîd
Olamaz ana muzâfün-ileyh mu'îd
Verse eşkâl-i fûnûna te'sîs
Ana şâgird olamaz Oklidis
Nazm ü eş'âra olurdu tâib
Şevket-i re'yini görse Sâib
Yed-i pür-cûdunu ba'de-t-takbîl
Oluruz nâsiyye-sây-i tebcîl
Hak Ta'âlâ anı ber-vevk u murâd
Eyleye devlet ü dârât ile şâd.»

Şafâî, Salim ve **Râmiz** gibi şu'arâ tezkiresi yazarlar, Hâsim için en takdirli kelimeleri kullanarak, onun büyük bir İslâm âlimi, kudretli bir şâir ve fâzıl olduğunu belirtmişlerdir. 1730 da Patrona Halil İsyanından sonra tahta çıkan **I. Sultan Mahmud** hakkında yazdığı kasidenin sonunda şu beyti tarih düşürmüştür:

— 1 —

«HÂSİM iclâs-i hümayûna sezâ bu târih
Fitne def' oldu cülûs eyledi Sultan Mahmûd» (Sene: 1143)

— 2 —

Nevşehirli Dâmâd İbrahim Paşa Kasîdelerinden birisinden :

Hamd Hudâvend'e ki bir âsafın
Oldu kudûmile cihân muğtenem.
Maşrık-i ikbâlden itdi tulû'
Neyyir-i a'zam gibi bir subh-dem.
Seyl-i keder-şûy fereh cûş idüp
Koymadı dillerde gubâr-i elem.
Şimdi mükâfât-i merâm itdi çerh
Bir niçe gün eyledi gerçi sitem.
Âleme yüztutdu bahâr-i neşât
İşte açıldı yine verd-i kerem.
Olmuşidi halk-i cihân ser-be-ser
Pâ-zede-i leşker-i bîdâd-i gam.
Şâh-i selâtîn-i zemîn ü zamân.
Pâdişeh-i dâd-ger-i Cem-haşem.
Husrev-i âlem şeh-i kişver-küşâ
Zill-i ilâhî melik-i muhteşem.
Memleket-ârâ ve şeh-i bahr ü berr
Kutb-i cihân Hâdim-i Beyt-ül Harem
Hâdim-i ofgendesi Afrâsiyâb
Bende-i şermendesî Dârâ vü Cem.
Hâk-i deri kehl-i Sefâhâniyân
Kird-i rehi sürme-i Şâh-i-Acem.
Ömrü füzûn ola zamânı medîd
Görmiye âyîne-i tab'ında gam.
Çeşm-i himâyetle bakup âleme
Tab'î hümâyûnuna itdi rakam.
Kâr-geh-i devleti tedbîr içün
Nasb ide bir hâkim-i vâlâ-himem.
Eyledi bir mu'temeni intihâb
Sadr-i Vezâretle idüp muhterem.
Kıldı Rikâb'a anı Kaaimmakaam
Tâ ola ahvâl-i cihân muntazam
Sadr-i himem çerh-i sûtûde-şiyem
Ayn-i kerem püşt-ü penâh-i ümem.
Gevher-i zibende-i tâc-i şeref
Neyyir-i tâbende-i evc-i himem.
Âsaf-i-Sânî alem-efrâz-icâh
Ma'delet-ârâ vü bahâdır-şiyem.
Sâf-i güher sadr-i bülend iktidâr
Pâk-meniş sâhib-i tâğ ü kalem.
Kân-i vefâ menba'-i cûd ü sehâ
Dest-i atâ-küster-i mahsûd-i yem.

Kahrıdır a'dâyâ semûm-ı Cehîm
Lûtfi ehîbbâya nesîm-i İrem
Hikmet-i re'yinde Filâtûn esîr
Mantıkıyân kuvve-i fikrinde kem.
Kalmadı ahdinde cefâdan eser
Sulh ü salâha felek itdi kâsem.
Hiddet-i bîm-i gazabı koymadı
Gamze-i hûbânda usûl-j sitem
Feyz-i nüfûz eyledi ahkâmını
Gevher-i âvîze-i gûş-i 'asem
Hükmüne ilkaay-i simâ' itmeğe
Eyledi bâlâsını eflâk khem
Katre-i berkinden olur yem gül-âb
Nefha-i ahlâkını gül itse şemm.
Mücmel-i tâ'dâdı kemâli değil
Kaabil-i gencâyış-i satr-i rakam.
Zib-i vücûd ile olur cilveger
Eylese bir matlaba vaz-ı kadem.
Lûtf-i mürâdile nümâyân olur
Perde-nişînân-i verây-i 'adem.
Tâ ki ola arsa-i İslâmda
Cilve-nümâ şâhid-i tuğ u âlem
Rişte-i eyyâmı ola yâ İlâh
Beste-i geysûy-i arûs-i kadem.
Cevher-i kûl söyledi târîhini
Basdı vezâretle Rikâb'a kadem. (Sene: 1128)

— 3 —

GAZEL

Serâb-ı aşka bark-ı âhı âb-i âteşin itsem
Cünûn deştine peydâ lâle-i âteş-zemîn itsem.
Per-i pervâne-i mazmûnı tâ kim itmeye sûzân
Dili fânûs-i nûr-i şem'-i tâb-ı nâzenin itsem.
Hatın vasfile ma'nâ murgunu bâl-i dü mısırâ'la
Hümây-i kâkül-i devlet-mekâna hem-nişin itsem
Şeb-i firkatde fikr-i hâbda vuslât nasîb olsa
Leb-i ümmîdimi şâkh-i emelden meyve-çin itsem
Rümûz-i dikkat-i Âgâh'ı (+) temyîz itmeğe HÂSİM
Nigâh-i tab'ıma çeşm-i hayâlî dûrbîn itsem.

— 4 —

BEYİTLER

Bize tebdîl-i mekân mâni'-i ihlâs değil
Yekdiliz Kâbe vü büthânede kandil gibi.

— 5 —

Mir'ât-i hâtırında görünmem 'adem miyim
Ey mâh-pâre yoksa gubâr-ı elem miyim.

— 6 —

Şeb-zinde dâr iden beni ol mâh-rû mudur?
Yoksa o khâl-i gaaliye-i fitne-cû mudur?

— 7 —

Neş'e-i câm-i gazab verdikçe garrâlık sana
Çîn-i ebrûlar verir ey şûh ra'nâlık sana.

— 8 —

Çokdur kenâr dilberinün mâh-rûları
Ammâ Stambulun güzeli şûh ü şenk olur.

— 9 —

Felek ol dilber-i âlûfteyi çok gördü bana
İki gün bir büt-i âşûfteyi çok gördü bana.

Bibliyografya: Tşa., Sfa., Rmz., Slm.

(+) Şâir ve hattât Âgâh Semerkandî'ye işarettir.

EMİN

Dördüncü Sultan Murad'ın 1638 Bağdad Seferinden dönüşünde **Âmid** de idam ettirdiği Nakşbendi tarikatı şeyhlerinden **Ürmiyeli Seyyid - Mahmud Efendi**'nin müridlerinden birçoğu buradan çıkıp başka yerlerde yerleşirken, **Derviş Hasan** da **Âmid**'den **Tokad**'a gitmiş; bu zâtın oğlu «**Cemâlüddin**» lâkablı **Mehmed Emin** h. 1075 (1664) yılında **Tokat**'ta doğmuştur. **İstanbul**'da yerleşen Nakşbenî şeyhlerinin en büyüklerinden olan **Mehmed Emin**'in künyesi «**Ebû-l'Emâne**» ve «**Ebû-Mansûr**» olup, babası gibi, dedesi **Nakkaş Ömer** de **Amidli** (Diyarbakırlı)dır.

Tokat'ta tahsilini bitirdikten sonra h. 1100 (1689) yılında **İstanbul**'a giderek orada **Zeyrek** yanında **Soğukkuyu** adlı **Piripaşa Medresesi**'ndeki bir hücrede yerleşip kaldı. **Hattât**lığını, **İstanbul**'da Yedikuleli meşhur **Abdullah Efendi**'den aldığı meşklarla geliştirdi ve sayılır üstadlardan oldu. Sesi çok güzel olduğundan musiki üstadlarından da ders alarak, şöhretli ses ve beste san'atkârları arasına katıldı. Bazı devlet adamlarının çocuklarına muallimlik ederek, onları yetiştirmekle de meşhur oldu. **Dâmâd-Mehmedpaşazâde Ali İzzet** gibi bir şâir ile sonradan Sadarete geçen **Belgrad Fâtihî Yegen-Mehmed Paşa**, **Emin Efendi**'nin yetiştirdiği talebelerdendir. Bir yandan da **Reis-Kalemi**'nde kâtiplik etti. **Ruznâmçe-i Evvel Kisedârî Ali Efendi** ile h. 1114 (1702) yılında **Edirne**ye gidip, oradan da **Hicaza** vararak, **Hâcî** olmuş ve üç yıl **Mekke**'de «**mücâvir**» olarak kalmıştır. **Kaadirî**, **Şâzî** ve **Şetâri** tarikatlerine de girmiştir. **İstanbul**'a dönüşünde beş yıl, **Hüseyinpaşazâde Mehmed Beyin** evinde kalmış; **Şehzâde Sultan Mehmed-Câmiinde** müderrislik etmiş; bu zâtın **Habeş Eyâleti** **Beğlerbeğiliğine** tâyinini üzerine, «**Kâtib**» sıfatıyla onunla birlikte h. 1122 (1710) da **Habeş**'e ve az sonra da **Kudûs**'e gitti. Altı yıl içerisinde **Mekke** ve **Mısır âlimlerinden** «**Rivâyet-i Hadis-i Celile**»den mezun olarak «**Vüreykaat**» adıyla 50 kadar silsileyi gösteren bir icâzetnâme almıştır.

İstanbul'a dönüşünde, yine müderrisliğe başlamış ve **Eyyüb-Sultan Türbedarlığı** hizmetine tâyin edilmiştir. Sonradan **Medine**'ye gönderilerek **Peygamber Efendimizin Türbesinde** **Ferrâşlık** hizmetine geçmiştir. Pek kutlu sayılan bu vazifesine başlarken şu kıt'ayı söyliyerek sevincini bildirmiştir :

«Çün oldun bende-i çârûb-keşi Sultân-i Kevneyn'in
Der-i vâlâsı Ferrâşını Mevlâ eylemez hâsir
O Sultân-i Cihân'ın bendesini kimse incitmez
Kapusu bendesi oldun EMÎNÂ bâtın ü zâhir.»

Eski şâgirtlerinden Yeğen-Mehmed Paşa h. 1150 (1737) Aralık ayında Sadriâzam olunca, Şeyh Emîn Efendi'yi Aksaray'daki kendi konağında bir yere yerleştirerek yardımında bulunmuştur. 1743 yılında Eyyüb-Sultan kapısı içindeki Şeyh-Emir Buhari Hânkaahı'na Şeyh olmuş, bu vazifede iken şirpençe (yanıkara) hastalığından yatağa düşerek 15 Şaban 1158 (12 Eylül 1745) Berat gecesı ölerək, Zeyrek'teki Pırpaşa Câmii önüne gömülmüş-tür. Ölümüne birçok «târih» yazılmışsa da, demir parmaklıklı mezar taşı-na kazılan «Tuhfe-i Hattâtîn» müellifi Müstakîmzâde Süleyman Sa'düddin Efendi'nin târih manzumesi şöyledir:

«Gülsitân-i Nakşbendî'den yine tîğ-i ecel
Bir gül-i sad-berki kat'itdi hezâr âh ü enîn.
Ya'ni Tokatî Efendi ol Muhammed nâmdaş
Ârif-i billâh Emîn-i sırr-i Rabb-ül'Âlemin.
Mürşid-i râh-i hidâyet hâcegânın erşedi
Vâkıf-i sırr-i ledünn ilm-el'yakîn hakk-ul'yakîn.
Murg-i rehber olduğu ahrâra bes ma'lûm idi
Zât-i ma'sûm-ül'irâde zü-l-cenâheyn-i zemîn
Sıyyemâ bâğ-ı Hadîs-i Ahmed'in nahli idi
Yek-be-yek dest-i kerâmetle olup hil'at-güzîn.
Eyleyüp habs-i kafes gavvâs-i bahr-i Lâyezâl
Buldu dürr-i vaslı irdi asla fer'inden hemîn.
Esdikaadan pençe-i şîr-i ecel dür eyledi
Ola Sıddik'ın karîni Şîr-i-Hak'la hem-nişîn.
Peyk-i vahdet sırr-i pâkinden okur târihini
Oldu Lâhûta revân Allâh deyüp rûh-i Emîn.

Sene: 1158

«Sâlim Tezkiresi»nde, Mehmed Emîn'in Türkçe ve Arapça risâleleri, manzum «Silsilenâme-i Tarikat»leri, musikide pek üstad sayıldığı ve üç dilde (Türk, Arap, Fars) şiirler yazdığı, bildirilmektedir. Eserleri: 1) Yüz beyitten çok manzum «Silsilenâme-i Meşâyih-i Nakşbendiyye», 2) Fâdıl-i Fâsin'nin Arapça «Şerh-i Delâil-ül 'Hayrât El-Müsemma Bi-Metâli'ül'Meserrât» kitabının Türkçe tercümesi; 3) Büyük âlim İbn-Hacer'in «Savâ'ik»ının tercümesi; 4) «Sıyânet-i Dervişân», 5) Âdâb ve Erkân-i Tarikat-i Nakşbendiyye'ye dâir basılmış bir kitabı ile ayrıca, üç dilde ondan aşkın «ri-

«âle»si olduğunu **Ali Emîri Efendi** bildirmektedir. Mürettep Dîvân'ı olup olmadığı bilinmiyor.

«Silsilenâme-i Meşâyh-i Nakşbendiyye» Mukaddimesi'nden :

— 1 —

Ey iden da'vâ-i sühendânî
Dinle imdi eğer sühen dâni
Hak Te'âlâ seni mükrim idüp
Sana verdi emânet-i cânı
Cümle mahlûkdan mükerremsin
Nûtkuna verdi emr ü fermânı
Nefsini bil odur zülûm cühûl
'Sen beni bilme anı bil anı
«Men'aref» sırrına olup ârif
Eyle tahsîl-i hak irfânı
Cân ü dilden ibâdete sa'y it
Âlemin tâ ki olasın cânı
«Yâ İbn-Âdem» Hadîsi nâîkîdır
Halk-ı eşyâya ey kerem-kânı
Ne için halkolundu mevcûdât
Anla bu râzı cânımın cânı
Hilkati cümlelerin seninçündür
Anla bu sırrı ger tû insânî
Her biri hizmetinde sâ'îdir
Anlamazsan bunu tû hayvânî
Emr-i Rabbânî'ye itâ'at kıl
Gûşuna koyma kavl-i şeytânî
«Nehnü Akreb» çün buyurdu Allâh
Sen ba'îd itme kendine anı
Sırr-i tevhîdi fehm idüp ey yâr
Kesrete düşme itme tuğyânî
Hem dahi dâim eyle nefy-i vücûd
Anlıyasın rûmûz-i merdânı
Ma'nî-i «Küntü Kenz» i hıfz eyle
Olasın âlemin sühandânı.

— 2 —

NA'AT

Yarattı Hak seninçün cism ü cânı yâ Resûlüllâh
Sen oldun âlemin rûh-i revânı yâ Resûlüllâh

Sana dünyâda rü'yet-i hâs itdi mi'râc itdikde
Kelîm aldı cevâb-ı «Lenterânî» yâ Resûlüllâh
Münevver itdi ey Bedr-i Risâlet mihr ü mâh âsâ
Yüzün nûru zemîn ü âsümânı yâ Resûlüllâh
Olan ruh-sây-i hâk-i dergâhın zâhirde bâtında
Bulur feyz-i hayât-ı câvidânî yâ Resûlüllâh
Kapundan gayri melce' var mı muhtâcın EMÎNâya
Şefâ'atle sevindir bîkesânı yâ Resûlüllâh.

Târîh (üstadı Şeyh Ahmed Yekdest Cevriyânî'nin ölümüne)

— 3 —

Nakşbend-i zamâne mürşid-i vakt
Mazhar-i feyz-i sırr-i mâ evhâ
Kutb-i irşâd idi ve gavs-i ricâl
Ârif-i râz-i kutb-i ev ednâ
Hazreti Şeyh-Ahmed Yekdest
Cerviyânî-i asl idi ammâ,
Niçe yıllar harîm-i Mekke'de ol
Olmuş idi ricâle râh-nümâ
Dâima kible-i meşâyih olup
İtdi şart-i tarîkatî icrâ
Dâ'î-i vasl-i Hak erince hemân
Rûh-i pâkını Hakka itdi fedâ
İrci'î emrine icâbet idüp
Mak'ad-i sıdkı eyledi me'vâ
Feyzi dâim ola mürîdâna
Tâ ki devreyleye bu subh ü mesâ
Sâl-i vaslını kill-i bende-i û
İlkî beyt ile eyledi imlâ
Oldu her beyt başka bir târîh
Hâtif-i gayb eyledi inhâ
Kutb-i irşâd kible-i âlim
Eyleyüp cây-gâh-i ünsde câ Sene: 1119
Ahmed-i Cevriyânî kutb-i hakîk
Kaddes-Allahû rûhehu ebedâ Sene: 1119.

— 4 —

Şeyh-İsâ Mahvî Efendi'nin ölümüne :

· Mahv-i vücûd idüp aşk
Me'vâya Mahvî gitdi
Sene: 1127

BEYİTLER, MÜFREDLER

— 5 —

Cevher-i aşkın değil ey dilber-i sîmîn-beden
Dâğ-ı derdim penbelerle saklarım sînemde ben.

— 6 —

Mi'mâr-i ezel yaptığı dem şehir-i vücûdu
Cân-dîdesinin vahdet eli oldu şühûdu

— 7 —

Hakanî Şîrvânî'nin bir beytinin irticâlen tercümesi:

Otuz kırk yıl geçince eylemiş tahkîk Hakanî
Ki bir dem Hakkı zikr etmek değer mülk-i Süleymânî.

Bibliyografya: Tşa., Slm., Thf., Tma.

NUSRETÎ

Amid'den yetişen şâirlerimizden **Nusretî**'nin hayatını aydınlatacak bilgiler henüz bulunmamıştır. **Ali Emîrî**, onun h. 1160 (1747) yıllarında öldüğünü yazarak, «Emîrî-i Amidî»ye nazire olan şu gazelini neşretmiştir:

Olmadı dil hasret-i vasl-i dil-ârâdan halâs
Bulmadı divâne kayd-i aşk-ı Leylâ'dan halâs
Pîç ü tâb-ı kâkül-i mişkîne düşdün ey gönül
Sanma mümkündür sana zincîr-i sevdâdan halâs
Nola kılsan terk-i da'vây-i hîred Mecnûn gibi
Akla olmaz aşk meydânında yağmadan halâs,
Âferîn ey dil ma'mûr olmadın bir yâr ile,
Gaalibâ bildin ki yokdur ta'n-i a'dâdan halâs
NUSRETÎ hayfâ ki dâm-i aşka düşdün bulmadın.
Âkıbet derd-i elemenden kayd-i dünyâdan halâs.

Bibliyografya: Eşa., «Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmu'ası» Sayı: 16, 30
Haziran 1335, s. 335.

ÂMİDÎ

Âmidî hakkında Ali Emirî merhum aşağıdaki bilgiyi vermektedir:

«Tezkirelerin hiç birisinde ism ü resmi muharrer değildir. Manzum bir lûgat kitabı manzûrumuz olmuştur. Şu lûgâtnâmesiyle isbât-ı vücud etmeseydi dünyâyâ gelmemiş gibi ricâl-i mensiyyeden olacaktı. Şehrimize mensûb bir zat olduğu ittihâz eylediği ÂMİDÎ mahlası irâe ediyor. Lûgatnâmesini merhum Feriştazade'nin kitabından tercüme sûretiyle silk-i belâgate keşide etmiştir. Kitab-ı mezkûrdan ba'zı mısralar tahrir olundu:

Mebde-i envâr-ı Kelâm-ı kadîm

★

İsterisen âhiret dünyayı sat

★

Söylemek oldu gümüş altun sükût

★

Yemezsen yer bulunur gözünü aç

★

Tâ ki devreyleye bu subh ü mesâ

★

Bir lûgat bilmek bütün dünyâdeğer

★

Nân-ı huşke it kanâat sabr kıl her iş biter

★

Âlemin yoktur vefâsı cümle herc ü merctir

★

Ömrün âhır oldu bilmezsin henüz,

★

Bu meseledir ki, yanar kuru yanınca niçe yaş

★

Sefîh ol kişidir ki ide mâlin isrâf

★

Dünyâyâ gönül bağlayan âdem olur ahmak

★

Âlim oldur ki, ola anda amel

★

Yemez âkil olan, bu dünyâda gam

★

Bulmak istersen saâdet söyleme asla yalan

Bibliyografya: Tşs.

ÇÂKERÎ

XVIII. asrın ilk yarısında şöhreti yayılmış Diyarbakırlı şairlerdendir. Asıl adı **Ali** olduğundan **Seyyid Ali Çâkerî** diye anılmıştır. Tahminen 1080 (M. 1669) tarihinde şehrimizde doğmuş ve 1160 (M. 1747) senesinde vefat etmiştir. Aşağıdaki parçalar onundur:

— 1 —

MUAŞŞER

Sensin ey şöh bu çerh-i feleğin işvegeri
Dağıdır nim nigeihin dildeki hüzn ü kederi
Dökicek âzına zülfünü mânend-i perî
Kayd-ı zencîre düşürdün dil-i divâneleri
Gül-i dâğıla bulur gülşen-i dil zîb ü ferî
Tîr-i müjgânının ey meh dil ü candır siperi,
Gide tâ mahşere tek nâveng-i gamzen eseri
Dil-i mihnetzedenin âteş-i aşk oldu yeri
Eyle ben zârın aman âh-ı gamından hazeri
İtme kurbânın olam semt-i cefâya seferi

Olalı sen şeh-i hûbâna efendim mâil
Der-i insâna gelüp lûtfuna oldum sâil
Lezzet-i vaslına kıl bendeni ey meh nâil
Olmasun düşmen-i bedhâh arada hâil
Her ne eyler ise de cân ile oldum kail
Olamaz sûz-i mahabbet sisteminle zâil
Ölme âsan seni terk itme değildir kabil
Yandırır nâlelerim sonra seni velhâsıl
Eyle ben zârın aman âh-ı gamından hazeri
İtme kurbânın olam semt-i cefâya seferi

Hüsn ile sensin efendim şeh-i milk-i devran
Eyle bîçâre vü gamdîdene lûtf u ihsan
Âteş-i aşkın ile oldu derûnum sûzan

Doyamaz bakmak ile vechine çeşm-i giryan
Seni seyr itmek için geldi heman ağzıma can
Düşmen oldı kuluna râhat ü sabr ü sâman
İd-i vaslında beni eyle efendim kurban
Nice sabr eylesün ey şûh bu cevre insan
Eyle ben zârın aman âh-ı gamından hazeri
İtme kurbânın olam semt-i cefâya seferi

Reng-i sadberg-i ruhın seyr idicek /göl utanur
Gûş idüp sohbetini reşg ile bülbül utanur
Kadehe sâgar-i mey dökmeğe fülful utanur
Âh o gerdendeki hâli göricek fül utanır
Serteser hep ser-i hûbandakı kâkûl utanur
Eyleme bâri bu gamhâra tecâhül utanur
Eyle ben zârın aman âh-ı gamından hazeri
İtme kurbânın olam semt-i cefâya seferi
İtme ağyâr ile sohbet sakın ey meh tenhâ

Kılma cevri ü siteme bende-i nâcârı sezâ
Beni öldür eğer eyler isem ey mâh hatâ
Sana varım da fedâ can da fedâ ben de fedâ
Câbecâ ÇAKER-i bîcâreye kıl lûtf u atâ
Görmedim sen gibi bir şûh-i şeker-leb aslâ
Şerbet-i lâ'lin ile eyler bu bîmâre devâ
Oldı dil aşkına gencine-i hüzn-ü sevdâ
Eyle ben zârın aman âh-ı gamından hazeri
İtme kurbânın olam semt-i cefâya seferi

— 2 —

Yaş elinle yapışma yâre rakîb
Hele sabr eyle ellerin kurusun.

— 3 —

İzzet Ali Paşanın vezâretine söylediği tarih:

Dâî-i devlet ubûdiyyetle târîh arz ider
Oldu İzzetle Ali Bey âsaf-i sâhib-safâ

Bibliyografya: Rmz., Esd., Tşa., Tş., Dbo.

HÂMÎ

Adı **Ahmed**, mahlâsı **Hâmî** olan bu zât, h. 1090 (1679) yıllarında **Amid**'de doğmuştur. İlk tahsilinden sonra medresede, yukarıda anılan şâir **İbrahim Hâsim**'den İslâm ilimlerini okumuş ve hattâtlığı da ondan öğrenmiştir. İkinci hocası da, Semerkant'tan gelerek Amid'de yerleşen meşhur şair ve hattât **Hâfız Balak Agâh**'tır. 17 ve 18. asır tezkirecileri bu büyük şâirden, her nedense, gereği gibi bahsetmemişlerdir, Hâmî hakkındaki bütün bildiklerimiz, rahmetli **Ali Emiri Efendi** tarafından tesbit edilenlerdir. Meşhur **Urfalı Nâbî**, Çağdaşı **Hâmî**'yi haklı olarak şekilde övmüştür:

«NÂBÎ'ya Amid'e şâyandır ezelden denmek
Tuhfe-i medire-zây-i cemenistân-ı kadîm.
Tâze Hâmî'si zuhûr eylediğin gûş itdik.
Eylemiş hüsn-i himâyetle harâbın termîn
Böyle Hâmî'sini Amid ne aceb şimdiye dek
Çalmadı gayri bilâd üstüne gûş-i takdîm.
Ben dahi gâm mi çekerdim nazar-ı a'dâdan
Bâzûy-i vaslde tâ'vizim olaydı Hâmî'm.»

Şehrimizden yetişen Divân Şâirlerinden 17. Asırdanberi yetişenlerin en büyüğü ve en san'atlısı sayılan **Hâmî**, buradaki birçok yapılara, doğumlara, vezirlerin gelişlerine ve ölümlere söylediği «târih»lerle de, çağının aydınlanmasına hizmet etmiştir. Otuz yaşını bitirdiği sırada h. 1121 (1709) yılında **İstanbul**'a giderek, zamanın Sadaret-Kethudası **Muhsinzâde Abdullâh Paşa**'ya intisapla, onun yardımıyla Dâvân-i Sultânî Kâtipleri arasına katıldı. Daha sonra bu Paşa'nın Divân-Kâtibi oldu. 38 yaşında iken h. 1129 (1717) yılında «Diyarbakir Eyâleti Beğlerbeğliği»ne tâyin edilen Merzifonlu Kara-Mustafa Paşa oğlu «**Göprülüzâde Hâci Abdullâh Paşa**»nın Divân-Kâtipliğine tâyin edilerek, onunla birlikte memleketine döndü. Âlim ve fâzıl bir zât olan **Köprülü-Abdullah Paşa**, filosof mizaçlı ve hayır işleri-

ni çok seven **Hâmî**'yi kendisine müşavir edinmiş ve üst makama yazılacak her hususu ona havale etmişti. Van Kal'ası muhafızlarının şehir halkına zulümleri üzerine onları itaat altına almak için h. 1130 (1718) yılında Abdullah Paşa Van'a giderken, **Hâmî** de yanından ayrılmamış ve âsilerin tatlılıkla ve ağır bir ceza'ya çarptırılmadan ıslâhı kolay olmuştur.

1635 Revan Seferi sırasında Dördüncü Murad'a, o zamanki koca imparatorluk içerisinde en iyi «Otağ-Çadırı»nı yaparak armağan eden Amid çadırcıları, h. 1131 (1719) yılında Köprülü-Abdullah Paşa'nın siparişine göre büyük ve süslü bir ulu çadır yapmışlardı. Çok san'atlı yapılan bu çadıra «Râiyye Kasidesi»ni yazan **Hâmî**'yi pe ktakdir eden **Paşa**, onun bu kasidesini ipekle bu çadırın eteklerine işletmiştir. Abdullah Paşa h. 1132 (1720) **Diyarbakir**'den **Erzurum** Eyaletine naklen tâyin edilince, **Hâmî**'de aynı vazife ile onunla birlikte gitmiş ve Erzurum'da üç yıl kalarak; oradaki yerli şâirlerle tanışıp munazaralarda bulunmuştur.

İran'da Safili sülâlesi ortadan kalkacağı sırada çıkan karışıklık yüzünden, Moskoflar'ın İran yaylâsına ve Basra körfezine yayılmaların engel olmak için «Lâle Devri»nde açılan «Doğu Seferleri»mizin başında, **Köprülü-Abdullah Paşa** da h. 1136 (1724) yılında Van Vâlîsi iken bir ordu ile ilerliyerek Hay şehrini ve ertesi yıl da 3 Ağustos 725 te **Tebriz**'i işgale muvaffak oldu. Bu sırada, Azerbaycan «Serasker»i Abdullah Paşa'nın büyük ölçüde ihsanlarına eren **Hâmî**, ömrünün sonuna kadar maddî ihtiyaç sıkıntısı duymıyacak bir servete kavuştu. Tebriz'in işgali üzerine «Hâcegân»lık rütbesine yükselen **Hâmî**'nin Azerbaycan'ın bu en büyük merkezinin zaptını anlatan ve Abdullah Paşa'yı öven «**Üzre**» redifiyle söylediği kasidenin 370 beyitli tamamını Ali Emiri Efendi görmüştür. Köprülü-Abdullah Paşa h. 1138 (1726) yazında Tebriz'den ve Seraskerlikten ayrılınca, **Hâmî** de Divân-Kâtipliğinden çekilerek ve Efendisinden ayrılarak (Amid'e dönüp edindiği külliyetli ihsan paraları ile, şehirde büyük bir konak ile bugün Gazi-Köşkü yukarısında «**Hâmî-Köşkü**» adıyla anılan muhteşem köşkü yaptırarak, istirahatata geçmeğe baktı. İki yıl sonra biten köşke, h. 1140 tarihinde kendisinin ve dostu Lebîb'in söylediği ikişer beyitli «târih»ler, bu değerli yapıda sofanın iki kapısı üzerindeki taşlara kazılarak yazılmıştır. Bunlardan **Hâmî**'nin söylediği tarih kıt'ası şöyledir:

«Ahmed HÂMÎ bu işret-hâne-i dîrînede
Bezli makdûr eyleyüp yapırdı kasr-i bîmenend.
Hüsni itmâmın görüp HÂMÎ dedim târihini
Ahmed-Âbâd oldu himmetle bu kasr-ı dil-pesend» Sene: 1140.

1730 yılında İstanbul'a gitmiş bulunan **Hâmî**, III. Sultan Ahmed'in tahttan indirilişine (1/2 Ekim 1730) orada şahid olmuş; bu yüzden dünya-

dan usanarak, yine memleketine dönmek istemiştir. Üç hademe ve altı atı ile h. 1144 Rebiülevvelinde (1732 Eylül) Üsküdar'a geçerek Bolu-Gerede-Tosya-Sivas-Malatya üzerinden 1 Kasım günü Amid'e geldi. Yolda, taun salgınından hademeleri öldüğünden, çok korku ve sıkıntı çekti. **Hâmî**, bu belâlı seyahatini 268 beyitli bir manzumesinde anlatmaktadır. Evine döndüğünde, iki çocuğunun da çiçekten öldüğünü duyarak, büsbütün kayguya gömülmüştür. 12 yıl evinde ve köşkünde kalan şâir, h. 1156 (1734) yılında eski dostlarının çağırması üzerine Erzurum'a gitti ve orada altı ay hoşlukla ve edebî meclislerin süsü olarak vakit geçirdi. Oradan Amid'e dönerken, Erzurum - Keçi arasındaki Keşmer dağında **Hâmî** ile gelen katari yolkesenler soyunca, bütün şiir tomarları da ele geçip zayı' oldu. **Hâmî**, bu son felâketini de «Lâmiyye Kasidesi»nde anlatmaktadır. Ertesi yıl Erzurum Muhafızı ve Şark Seraskerliğine tâyin edilen **Hâmmâlîzâde Ali Paşa** ile Erzurum'a giderek, yağmaya giden eşyasını arattırması, pek azını buldurmuşsa da; oradaki âlim ve şâirlerin verdiği armağanlarla bütün yitiklerini telâfi etmiştir. Amid'e dönüşünde, hemşehrisi **Çermikli Çeteci-Abdullâh Paşa**'nın Diyarbakir Eyaleti Vâililiğine tâyin edilmiş olduğunu göreek çok sevinmiş; bu fâzıl, âlim ve şâir Paşa'ya sunduğu kasideler ile birçok ihsanlara ermiş, bir köyü de adına temlik ettirmiştir. Nihayet, h. 1160 (1747) yılı başlarında Amid'de ölerak Urfakapısı dışındaki mezarlığa gömülmüştür. 69 yaşlarında ölen **Hâmî**'nin konağı Hâceahmed Mahallesi'nde ve Selâmlığı yıkılmış is ede «**Hâmî-Köşkü**» sağlam ve onarılmaya muhtaçtır. Her kış «**Hâmî-Konağı**» ile her yaz «**Hâmî-Köşkü**»nün şâirler ve âlimler derneği halinde işlediği ve yerli ve yocu şâirlerin buralarda muşâ'areler yaptığı meşhurdur. Şehirdeki Dağkapısı'na yakın Nebi-Câmîi güneyindeki Köprülü-Abdullâh Paşa'nın karısı Zübeyde ve kızı Leylâ Hanımların ölümüne söylediği «târih» manzumeleri yazılan mezartaşları, bugün bile Diyarbakırlılarca her perşembe akşamları mumlar yakılarak ziyarete vesile olmuştur. 1272 (1854) yılında İstanbul'da «Ceride-i Havâdis» Matbaasında basılan «**Dîvân-i Hâmî**»de birçok yanlışlar ve şâire âit olmayan manzumeler bulunmaktadır. Aşağıdaki şiirlerini, «**Tezkire-i Şu'arâ-i Amid**» ile elimizdeki yazmalardan naklediyoruz.

— 1 —

«1144 ÜSKÜDAR-AMİD SEYÂHATNÂMESİ»NDEN:

Üsküdar'a geçüp oldukda sுவâr
Gün geçüp itdi güzër nısf-i nehâr
Hâm atlarla çalınca pala
Düşdüler lâşe sıfat Kartal'a

Kesdirüp yemleri hengâm-i 'ışâ
Soluk aldirmayup itdük sür hâ
Konulan yerde sü'âl eyliyerek
Hastalık var mı diye söyliyerek
Var idi Bolu'da da renc eseri
Gerede pâk imiş aldık haberi
Şükr idüp Hâlîka mesrûr olduk
Mevtden zannederi dûr olduk
Bîgümân yerde ki tâ'ûndan eser
Yoğ idi bitdi misâl-i mantar
Ali Tosiyye'de meftûn oldu
Hedef-i ta'ne-i tâ'ûn oldu...
Hasan'ı sandım olur vâreste
O da Sivas'da düşdü hasta
Üç seyishâne ile ben rüsvâ
Kaldım âftâde vahîd ü tenhâ
Kırda kaldım ne mu'în ü ne zahîr
Küçükoğlan-Ali bir de bu hâkîr...
Ne meded-res bulunurdu ne refîk
Soyso öldürse de kuttâ'-ı tarîk
Bâhusûs altı sûtûr-i rehvar
İstemezler mi alefle tımar
Âkıbet tutdum iki hidmetkâr
Yol belâsı iki şahs-i cerrâr...
Çekdiğim renc ü anâyı mutlâk
Düşmen-i cânıma göstermiye Hak
Hâsılı yazsam olurlar dirhem
Çekdiğim mihneti levh ile kalem
Hamdû Lillâh ki o Zülfazl ü Minen
Vatana saldı bizi sağ u esen
Gurre gösterdi Cumâzilûlâ
Amid'e eyledi vâsıl Mevlâ...

— 2 —

121 BEYİTLİ «LÂMİYYE KASİDESİ»NDEN H. 1156 SOYGUNUNA:

Erzen-ir-Rûm'dan itdikde geçen sâl kufûl
Cebel-i Keşmer'e geldikde kazâ itdi nüzûl
Hep inüp atlarıtmızdan yokuşunbaşında
Teng ü pür-seng idi zîrâ ki o derbend-i mühûl

Bîmehâbâ yörüyüp gaflet ile bir mıkdar
Eyleyince vasat-ı mazîk-ı derbende dühûl
Kûhdan tutdu tûfenge bizi kuttâ'-i tarîk
İki nevreste civân oldu şehîd ü maktûl
Ben ve etbâ'im olup cümle zahimdâr ü cerîh
Kıldılar seng ü tûfeng ile bizi hor ü hâzûl
İtdiler mâmelikim tâlid ü târik târâc
Kalmadı dirhem ü dînâr ve arûz-i menkuul
Âlet ü eslihemiz cümle alup koymadılar
Bizde ne esb-i müserrec ne sûtûr-i mahmûl
Soymadık koymadı bizde derimizden gayri
Böyle târâc idemez leşker-i Cengiz ü Moğol
Sâha-i Haşr sıfat râcil ü ârî hâfî
Eyledik Âmîd'e bu zill ü hevân ile dühûl.

— 3 —

1145 Receb (1733 Ocak) ayında Afşarlı Nâdir Ali Han'ın Bağdad ve Kerkük bölgesini istilâya başlamasını İstanbul'da geçen yıl müsafiri olduğu şâir Tayyibî Efendi'ye yolladığı manzum mektupta anlatırken:

Hele ey dâder-i pâkize-güher
Sa'b geldi bize gaayet bu sefer
Eve geldik ki kanâ'at idelim
Çekilüp bir yana uzlet idelim
Pây-i hırsı çekelim dâmâna
Olalım zâvidâr-i hâne
Yerîşür çekdiğimiz mihnet ü derd
Bir dahi olmalıyım herze-neverd
Çivisin çekdi felek dünyânın
Geldi mûhiş haberî a'dânın
Deldi halkın cigerin hâvek-i tîz
Kopdu gûyâ ki dem-i rüstâhîz
Müntezir oldu firârîlerden
Böyle bir kara-haber kim: Düşmen
Çalkayup Derne ile Gîlân'ı
Geldi Kerkük'e o hûk-i cânî
Nâs olup tu'ma-i şîr-i şemşîr
Katı çok ehl ü ıyâl oldu esîr
O seke tav'an ü kerhen meselâ

İttibâ'itdi nevâhî vü kurâ
Var idi Derne'de zâd-i bisyâr
Aldı zabt itdi zehâir ne ki vâ
Eyleyemezler rü'esâ cengi taleb
Şîr çok kaydâ am mâ sa'leb
Rü'esâ dehşet ile âvâre
Gayret-Ullâha kalupdur çâre
Sa'b düşmen değil ol kelb-i akuur
Lîk yok def'ine bir ceş-i gayûr
Dicle'yi itdi güzêr ehl ü ıyâl
Aç susuz çölde gezel mâl-â-mâl
Niçe söz var ki işâret idemez
Hâme tahrîre cesâret idemez
Böyle kalursa cihân şûr-engîz
Mâlikâne nedir ey yâr-i azîz
Cümle ma'mûre harâb olsa gerek
Mesken-i bûm ü gurâb olsa gerek
Mâlikâne hevesin kimdir iden
Kaynadı fitne Çeh-i-Bâbîl'den
Var bu zulmetde ve lâkin bir nûr
Dokunur çeşm-i dûr-a-dûr
Bu taraflarda olan şûr ü şegab
Ola şâyed ki mülâkaata sebeb..

— 4 —

Çermikli büyük kahraman serdarlarımızdan **Çeteci-Abdullâh Paşa'nın** h. 1157 (1744) te **Afşarlı Nâdir Şâh'ın** 70 günden fazla kuşattığı **Kars Kalesi önünde** bozularak geri dönmesinde yararlığı görüldüğünden, **Hâmî,** hemşehrisini şöyle övmüştür:

Fî-sebîl-illâh bundan gayri yokdur sa'y iden
Cümle hubb-i mâle sâ'î zâbit ü serdâr ü mîr
Cümlesi çâlâk-i peyker cümle düzd-i sîm ü zer
Yanlarında sürme çalmak dîdeden emr-i yesîr
Cümlelerin meyli müdevver fındıkî-altundadır
Sözleri hep ahsen-ül-eşkâl şekl-i müstedir
Avn-i Bârîle yine bu safder-i âlî-himem
Oldu birkaç def'a Nâdir Şâh ile bâlâ vü zîr

Bu şecâ'atden, o mekr ü fitneden ârî değil
 Cengde zîrâ bu genç arslandır o rûbâh-i pîr
 Oldu tîğile livâ-i dîn ü devlet ser-ferâz
 Ceng ile başlar kesüp kanlar döküp aldı esîr
 Kaarîs-i tîğile pikh-i düşmeni kars itmeğe
 Geldi Kars'a dîde-i ceyş oldu teşrîfile sîr
 Çekdi sedd-i âhenîn tîğ ile İskender gibi
 Fitne-i Ye'cû-i düşmen olıcak âfâk-gîr
 Bârek-Allâh kalbi gûyâ beyze-i fûlâd imiş
 Eyledi peykâr yüzbin hûk ile bir nerre-şîr
 Dost ü düşmen dest-berd-i tîğine tahsîn idüp
 Lem'a-i şamşîri oldu âfitâb âsâ şehir
 Vardığı yerlerde giryân yok meğer çeşm-i sihâb
 Olduğu kişverde sûzân yok meğer 'ud ü 'abîr...
 Rezmîne azm itdiğin Şâh-i cedîd-i hîle-gîr
 Mülhid-i bedhîş Nâdir Şâh-i kezzâb ü cebîr...
 Âsefâ Amid müjdesile oldu şâd
 Hayr-makdem didiler mesrûr olup bernâ ü pîr
 Kaalîb-i efserdeye gûyâ ki geldi tâze cân
 Şeş-perî zulmle olmuşdur re'âyâ münkesir
 Adl ile ol mûmîyâ sâzende-i kalb-i kesîr
 Muktezây-i gayret-i hâkiyye var kıl merhamet
 Meskat-i-re's-i şerîfindir bu hâk-i dil-pezîr
 Bir tütûn tütmez ve lâkin cümle âlem gök-tütûn
 Âh-i mazlûmân ile olmuş cihân mânend-i kır
 Dergehinde ehli-câhın sanma meş'aldir yanan
 Dâda gelmişdir re'âyâ başına yakmış hasır
 Geldi dâmen-bûs-i rif'at-bahşine HÂMÎ dahi
 Bir kasîdayle gelür mahsûd Süleymân ü Zâhîr...

— 5 —

Tebriz'in Fethi üzerine Köprülü Hâci-Abdullah Paşa'ya yazdığı 370-
 beyitli kasîdeden:

Olur geh ma'reke perdâz gehi emn ü emân üzre
 Meğer oynar mı cânbâz-i felek bir rîsmân üzre
 Zamân-i sulh gitdi şimdi ceng eyyâmıdır çeksün
 Kemân-keşler arûs-i tîri âguuş-i kemân üzre
 Bu dem gülgûn-i mey çeksün ayağın bezm-i işretten

At-oyñatsun şeh-i gam nat'-ı satranc-i cihân üzre
Bu dem kanlar dökülsün cür'a-veş azm eylesün söylen
Mey-âşâmân-i pür-gam dergeh-i pîr-i mugaan üzre
Göründü başka sûret merd olan tercîh ider şimdi
Siper âyinebendin sîne-i sîmin-berân üzre
Arakçîn içre pinhân eylesün kâküllerin sâkî
Ki şimdi tuğlar geysûların dökmüş sinân üzre
Bu ol sâ'at değil kim ditrede rakkaslar cismin
Bu bir demdir ki ditrer nîm-bismil nakd-i cân üzre...
İdüp Şark'a sefer şems oldu sûy-i Garb'den tâlî'
Kızılca bir kıyâmet kopdu san Sürhserân üzre
San amüjde Sipehsâlâr olup Tebrîz'e devletle
Efendin fethe me'mûr oldu Azerbâyçân üzre
Nüfûs-i mülk-i îrân şimdi düşmüş hâlet-i nez'a
Melâik veş cünûdun kabze hâzirdır Revân üzre
Kızılirmağ olup nehr-i Aras hûûn-i Revâfız'dan
Akar rûdgehinden seyl-i hûn-âb-i revân üzre
Şehenşâha bakaay-i devletin Mevlâ murâd itmiş
Seni kılmış muvaffak bir vezîr-i kârdân üzre
Nice Paşa ki gûyâ bir ufukdan tâlî' olmuşdur
Sa'âdet kevkeb-i bahtile resm-i tev'emân üzre
Adîm-ül'misl destûr-i mûkerrem Köprülüzâde
Du'ây-i hayri vâcibdir saf-i kerrûbiyân üzre
Selâmet sâhilin bulmazdı taht-i baht-i Osmânî
Cis-sâz olmasa Köprülü seyl-i fitenân üzre
Eb ü ecdâdının şemşîr ü fiğî emr ü fermânın
Götürdü çok zamân Çâsâr-i Nemçe baş ü cân üzre
Neseb dursun anı âlem bilür ta'rife hâcet yok
Ne mümkün şems ola mestûr bâm-i âsûmân üzre
Cenâb-i Şehriyârîden gelüp Tebrîz içün hil'at
O olup serdâr-i Cem-girdâr ceys-i kâmrân üzre
O kış ârâm idüp Van'da refâhiyyetle ol âsaf
Bahâr oldu tarâvet-bahş çün pîr ü civân üzre
Tosuc'dan göç idüp kondû kenâr-i Bahrişâhî'de
Otuz gün meks idüp tanzîm-i emr-i gaaziyan üzre
Pülişûrâbe'de şûra idüp mekeyledi bir gün
O olup râhet-resân hayl-i rikâk ü râcilân üzre
İdüp tertîb-i leşker mevzi'-i ceng eyledi ta'yîn
Koyuldu topar gerdûne-i gerdûn-nişân üzre
Gören derdi: Ne bal yutmuş hele seyreylesün ferdâ
Kusarsa balyemezler yutdugun sebbâbiyân üzre
Hele bir humbara mânend-i câdû hum-sûvâr olsun

Hevâdan döksün âteşler ser-i Sürhiserân üzre
Bu hâhişle o menzilden seher âheste âheste
Olup âzîm tevekkül eyledi nusret-resân üzre
Alayla itdi Sürhâb ü Sehend'in beynini memlû
Yürüdü kûh tâ ber-kûh leşker Şi'iyân üzre
Çıkup Tebrîz'e kurşun menzili bir püšte-i leşker
Sipehsâlâr idüp nezzâre şehri müfsidân üzre
Guzât-i dîni ta'yîn eyledi etrâfına şehrin
İdüp tenbîhler mîr ü vezîr ü zâbitân üzre
Hudûd-i Şamkazan'a gönderüp Osmân Paşa'yı
Revâfız rağmına baş eyledi Osmâniyân üzre...
Kalup na't-i şerîfin «Fâtih-i Tebrîz» âlemde
Yazıldı safha-i mecmû'a-i âhir-zemân üzre
Düşünce feth-i Tebrîz'in musâf lyd-i-Adhâ'ya

Dü-bâlâ ıyd peydâ oldu coşş-i şâdümân üzere...

Meh-i Zilka'denin onyedisi Şenbih günü târîh
Alındı câ-be-câ Tebrîz ıyd oldu cihân üzre
Adûdan çekdi Sultân Ahmed aldı mülk-i Tebrîz'i
Olur târîh-i a'dâ ser verince âsitân üzre (Sene: 1137).

— 6 —

GAZEL

Ârızın arz it güle gülşende zîbâlanmasun
Serve göster kaddini nâz ile ra'nâlanmasun
Kıl mukavves kaşların taraf-i külâhından ıyân
Gurra-i meh şekli ebrûsuna garrâlanmasun
Zülf-i çevkânındadır ey dilrübâ dîvâneler
Dağıdır bâd-i sabâ kâkûl de şeydâlanmasun
Sür rakîbi ravza-i kûyundan ey hûrî-likaa
Bâğ-i Cenner'dir anı kâfir temâşâlanmasun
Def' kıl cânâ cemâlinden nikaab olsun ıyân
Ay yüzün âyînesin görsün mücellâlanmasun
Bülbül-i gûyâ gibi medh itme HÂMÎ kaddini
Lâleler nâza gelüp güller mutarrâlanmasun.

— 7 —

Bîhûn-i ciger ni'mete şâyân kimi gördün
Tahsil-i merâm eylemiş insân kimi gördün

Açmış dehenin gonçe de hayrân-i cihândır
Mâtem-gede-i dehrde handân kimi gördün
Nergîs gibi mest-i mey-i nahvetsin ezelden
Âlemde sen ey gözleri fettân, kimi gördün
Erbâb-i kerem cümle işitdiklerimizdir
Sen dehrde bir sâhib-i ihsân kimi gördün
Ey serv-i sehî kaametim üftâdelerinde
HÂMÎ gibi bir bîser ü sâmân kimi gördün.

— 8 —

Dil yine pür-şerha-i âlâm mânend-i nigîn
Muhtasıl tutsam elimde câm mânend-i nigîn
Vermek istersen cihânda nâm mânend-i nigîn
Merkezânda göster istihkâm mânend-i nigîn
Fass-i hâtem veş verüp ziynet yakışmışdır tamâm
Hâne-i zeyne o sîm -endâm mânend-inigîn
Âlet-i zulm eyleyüp rûyun siyâh iden kese
Altuna batırsan olmaz râm mânend-i nigîn
Ol büt-i sengîn dili âğuşa geçmek isteyen
Sîm ü zerden kurmak isfer dâm mânend-i nigîn
Mâlik-i zer mu'teber sâhib-güher hem nâmver
Var mıdır dünyâda almış kâm mânend-i nigîn
Gec-nümâdır zâhirî ammâ çıkar âsârı râst
Levh-i dilde nakşolan erkaam mânend-i nigîn
Kâviş-i hakkâke sabr itmek gerekdir eyleyen
Sîm üzer tahsiline ikdâm mânend-i nigîn
Gevherin pâk ise âsârın çıkar nâmın yürür
Sen hemân hânende kıl ârâm mânend-i nigîn
Ber-karâr itsün Hudâ ey merdüm-i dîdem seni
Hâtem-i çeşmimde subh ü şâm mânend-i nigîn
Tâ ezelde nser-nüviştîmdir bozulmaz zâhidâ
Aşk ile olmak keşide nâm mânend-i nigîn
Bîhîrâş-i sine şâh-i nâmdâr itmiş değil
Taht-i zerrîn üzre vaz'-i kâm mânend-i nigîn
Hem çıkar nakşın beyâza hem olur rûyun siyâh
İtme râzın herkese i'lâm mânend-i nigîn
Hâtem-i bîfassa benzer ol ki çekmez sîneye
Bir leb-i lâ'l bir gözü badsm mânend-i nigîn
Mahzen-i sîmin rasad gibi oturm aüstüne
Buhl ü imsâk ile verme nâm mânend-i nigîn

Hâtem-i bîfâss ile bîhatt gibi olma akîm
Halka kıl âsâr-i lûtfün âm mânend-i nigîn
El-kiri yüz-karasıdır HÂMîyâ tahsîlimiz
Olmuşuz farzâ ki sâhib-nâm mânend-i nigîn.

— 9 —

Olduysa ger âşık ruhuna al karanfil
Arz itmez idi dâğın her sâl karanfil
Gül hasret-i ruhsârın ile rûy-i pür-âteş
Hâk-i kademin şevkına ber-bâl karanfil
Uçmak diyerek Cennet-i kûyun hevesile
Pervâze gelüp açdı per ü bâl karanfil
Serv-i kad-i mevzûnuna serdâre sanavber
Ruhsâr-i cihân-tâbına meyyâl karanfil
HÂMÎ şeref-i hizmete feyz isteyü geldi
Destinde yeter tuhfe-i beş-dal karanfil.

— 10 —

Ehl-i dil ârâm ider her kanda kim râğbetlenür
Gâh olur gurbet vatan gâh vatan gurbetlenür
Dil nice tâb-âver olsun tâbiş-i ruhsârına
Kaalib-i bîrûh iken âyineler hayretlenür
Pâk-ıyînet kûşe-i gurbette hâr olsun mu hîç
Gevher âguuş-i sadefden dûr olur kıymetlenür
Tâlib-i dil-hasteye ta'îim-i kaanûn eylesem
Her işârâtım şifâ-i sadr olur hikmetlenür
Tâli' oldukda süheyl-i medhi kân-ı sinede
Lâ-i nazm-i HÂMÎ reng-âmîz olur hamretlenür.

— 11 —

Ol gözü Tatar nem var ise yağmalar benim
Gerçi yağmalar olur ammâ ki dünyâlar benim
Kâkülün şevkı leb-i lâ'lin hayâlile bu şeb
Hâb-i şîrinim perişân itdi hülyâlar benim
Dost aybım setr idüp düşmen beni âgâh ider
Yârdan merguubdur indimde a'dâlar benim

Nârı rüchân hâke istkbâr-i iblisiyyedir
Hûbdur yanımda a'lâlardan ednâlar benim
Verdi ikbâl-i cünûn teklîfsiz devlet bana
Şâye-i bâl-i hü mâ başımda yuvalar benim
Ben çerâğ-ı rûşenim erbâb-i devlet kör-dil
HÂMÎ'yâ kadrim ne bilsünler bu a'mâlar benim.

— 12 —

Hatt-ı oldu izârında nümânân iki yüzden
Gûyâ yürüdü Kâ'beye Sûdân iki yüzden
Lâyık mı beni öldüre gam mey-gedelerde
Sâkî var iken bâde-i rahşân iki yüzden
Yüz yerde gehi zahm açar ol şiver-ger ammâ
Gâhice ider bûseler ihsân iki yüzden
Bir yüzlü kumâş-i meh uyar mı ruh-ı yâre
Zîrâ bu olur şa'şâ'a-efşân iki yüzden
İydiye kulun HÂMÎ'ye ihsânın olursa
Kurbânın olam olmaya noksân iki yüzden.

— 13 —

Târîhlerinden:

ÂMÎ'DE ABDULLÂHPAŞA - KÖŞKÜ'NE

Saray-ı Âmîd'i reşk-âver-i Bâğ-i İrem kıldı
Kudûm-ı sa'd-i Abdullâh Paşa Köprülüzâde
Vezîr-ibni-vezîr Âsaf-nâzîr İskender-i Sâni
Bulunmaz mihr-i âlem-tâb veş akrânı dünyâda
Ulaldı dest-gîr-i bîkesân ahdinde düşmen yok
Meğer kim şebnem ola gonçe-i ra'nâda üftâde
Yapup zâtı içün bir kasr-i dil-keş dest-i himmetle
Zer ü zîverle tezyîn eyleyüp itdikde âmâde
İderken HÂMÎ'yâ târîh-i sâlin levh-i hâtırdâ
Yazıldı Kasr-i Abdullâh Paşa Köprülüzâde.

— 14 —

(Alipaşa Mahallesi'nde) KILIÇ-BEY ÇEŞMESİ'NE

Binâsı hem yolu bu çeşmenin virân olup teksîr
Ahâlî-i mahalle el-yumuşlarken nizâmından

Olup Bârûfîzâde Esseyid-Maksûd-i ihyâsı
Bu vîrân çeşme ma'mûr oldu hüsn-i ihtimâmından
Ah-i merhûmu Hâci-Mustafâ'nın vech-i hayriçün
Yapup aldı du'â leb-teşnegânın hâs ü âmindan
Kılıçbey-Çeçmesin icrâ idüp HÂMÎ dedim târîh
Değil âb-i revân akmış kılıç gûyâ niyâmından.

— 15 —

ÂMİD'DE BALIKLI-KÖŞKÜ TAMİRİNE:

Gül-i gülzâr-i devlet Hazreti Vahhâb-Aga-zâde
Mekârim-pîşe mahdûm-i mükerrrem Mustafâ Ağa
Balıklıbağı'nın vîrâne Kasrın iştirâ kıldı
İdüp ta'mîrine salı itdi devlet hükmünü icrâ
Katı endek zamânda bezl idüp nakdîne-i cûdun
Sarây-i himmeti teş itdi bir âli binâ inşâ
Balıklıbağı hem cûn hût-i Mûsâ mürde olmuşken
Döküp Âb-i Hayât-i lûtfun itdi Hızr veş ihyâ
Bu Kasr-i bîbedel reşk-âver-i Huld oldu lâyıkdır
Dese sükkânına Tûbâ lehi Firdevs'den Tûbâ
Balıklıbağı'nın bu telli-pullu Kasrini görse
Bilür mi'mâr kim değmez Hornak fennine hamrâ
Tamâm oldukda HÂMÎ Kasr-i Mâh-i serbülemlend târîh
Bu kasr-i pâke olmaz mâhîden mâhiyyeden hemtâ. (Sene: 1141).

— 16 —

GAZİ CADDESİ ÜZERİNDEKİ DEVÂ HAMAMI TAMİRİNE

Hüsn-i ta'mîrin görüp HÂMÎ dedim târîhini
Sihhatı kasdeyleye ngelsün Devâ-Hammâmı'na.

— 17 —

MURABBA'

Gerçi kim mazlûm-nümâdır gerdiş-i âhestedir
Çeşm-i mestinden sakın zâlimdir ammâ hastedir
Görelî ey gonçe-fem çeşm ü dehenin şermden
Nergisin başı aşağı gonçeler dem-bestedir.

Ol cevher-i ferd-i feme ihsâs gerekdir
Her giz göremez dîde-i hassâs gerekdir
Kor mu komıya gayret-i gam yarama merhem
Ben derd-keşim zahmıma elmâs gerekdir.

Basma Divân'ında bulunmayan gazellerinden:
Bihamdillâh selâm aldım bugün cânânın ağzından
Sanarsın dökülür inci leb-i mercânın ağzından
Beni öldürmeğe gelmiş efendim nâz ile şimdi
Yazılmış katlime fermân hemân sultânın ağzından
Yürekde nâr-i hasretle yanar şu'le gibi her şeb
Sanarsın dökülür âteş hemân külhânın ağzından
Elimden almak isterler efendim nâz ile şimdi
Ne mümkündür şikâr almak kedi arslanın ağzından
Çü HÂMÎ ba'zı ahmaklar diline geleni söyler
Çıkarmaz kem-keîâm insân olan insânın ağzından.

Bibliyografya: Tşa., Rmz., Esd., Ftn., Sel., Osm., Kma., Teş., Tmeş., Mc.,
Divanı.

MEHMED

XVIII. asırda meşhur olmuş Diyarbakırlı ilim ve san'at adamlarındandır. **Çerkez - zadeler** ailessinden olup **Yusuf** isimli bir zatın oğludur. **Vakîdî**'nin «Fütûh üş-Şâm» isimli eserini tercüme etmiştir. Aynı zamanda şair olduğu da söylenmektedir. H. 1160 (M. 1747) senesinde vefat etti.

Bibliyografya: Eşa.

NÂZİKÎ

Yukarda hayatını kısaca anlattığımız (S. 129) Şam Defterdarı iken 1605 tarihinde vefat eden şair **Şöhretî**'nin ahfadındandır. Bu sebeple **Şöhretî-zade** olarak tanınmıştır. Tahsilini tamamladıktan sonra devrinin meşhur olmuş şair ve ediplerinden biri oldu. H. 1160 (M. 1747) senesinde vefat etti. Aşağıdaki iki parça onundur:

Matla'

— 1 —

Kanıma girmesün ol biamân tutun
Bağlan yanında eylemesün fîgi kan tutun

— 2 —

Geçürme ömrünü zâyi' dilâ terk itme mu'tâdın
Olugör boyunbağlu bendesî bir serv-âzâdın

Bibliyografya: Eşa.

SEYYİD EBUBEKİR

XVIII. asır hattatlarındandır. **Şeyh Said** isimli bir şahsın oğludur. Bilhassa nesh ve sülüs'te meşhur olmuştur. H. 1162 (M. 1749) senesinde vefat etti. Kardeşi **Seyyid Ömer** de tanınmış hattatlardan idi.

Bibliyografya: Thf., s. 136.

HASAN BEZZAZ

XVIII. asrın son yarısında meşhur olmuş Diyarbakırlı hattatlardandır. Bilhassa nesh, sülüs ve rıka'da çok ilerlemiş, şöhreti her tarafa yayılmıştır. H. 1166 (M. 1753) yılında şehrimizde vefat etti. «**Geldi kazzaz, gitti Bezzaz**» sözü bu zat için söylenmiştir.

Bibliyografya: Thf., s. 169.

ALİ

XVIII. asırda yaşamış Diyarbakırlı ilim adamlarındandır. Babası **Şâfiî Seyyid Muhammed**'dir. Tahsilini tamamladıktan sonra görgü ve bilgisini arttırmak gayesiyle bir çok yerler gezmiş ve sonunda **Kahire**'de **Ahmediyye Medresesi**'ne müderris olmuştur. **Mekke**'ye giderek **müçavir** pâyesine ermiştir. H. 1166 (M. 1752) senesinde vefat etmiştir. **Muhiddin Arabî**'nin eserini «**Şerh üd-Dürer**» adıyla şerheylemiştir.

Bibliyografya: Esma'ül-Mü'ellifin, c. 1, s. 768.

ABDURRAHİM

Devrinin tanınmış bilginlerindendir. Hanefî kadısı idi. Hayatı hakkında geniş bir bilgimiz olmadığı gibi yaşadığı tarih de malûmumuz değildir. Ancak, Ali isimli bir zatın oğlu olduğu ve aşağıdaki iki eseri bilinmektedir.

Eserleri : 1 — Zübdet üd-Dirâyet fî Şerh ül-Hidayet, 2 — El Mühimm üz-Zarûrî fî Şerh-i Muhtasar ül-Kudûrî.

Bibliyografya: Esmâ'ül-Müellifîn, c. 1, s. 562.

RAHİB ABDÜNNUR

Âmid'li Nimetullah'ın oğludur. XVIII. asrın sayılı Süryanî âlim ve hatâtlarından. Midyat yakınındaki Turabidin'de **Mar-Melki Kilisesi**'nde 1700 yılında rahip olmuş, tahsilini ilerletmek için **Roma** ve **Paris**'e gitmiştir. Avrupa'da ilâhiyat ve lisan tahsil ettikten sonra dönüp **Deyrzaferan**'da münzevî yaşamış ve dinî ilimlerle uğraşmıştır. 1722 de **Mar-Yakup Manastırı**'na kapanmış ve 1755 te ölmüştür.

Âmid Mitrani İbn-Salib'in **İncil Tefsiri**'ni süryaniceden arapçaya çevirmiş, «İlletü Küll-i İtel», **Şerh-ül 'Esrâr**», İbn - Keyfâ'nın «**Cennet ve Meleklerin Rütbeleri**» kitabı şerhi gibi dinî eserler yazmıştır. Deyrzaferan ve Midyat kiliselerinde Rahip Abdünnur'un san'atkârane yazdığı İnciller vardır.

Bibliyografya: Patrik Mar İgnatius Aphram 1. Barsaum, adı geçen eseri.

ÇETECİ - ABDULLÂH PAŞA (ÂHİ)

Diyarbakır'ın **Çermik** kasabası halkından olan **Abdullah Paşa**, sancak merkezi olan bu kasabanın ocaklı beylerinden **Buldukoğullarından Seyyid İbrahim** adlı zâlim «hemsiresinin nâmusuna taarruz ettiğinden», onu öldürerek intikamını almış ve gurbete gitmiştir(1). 1720 yılından az sonra olan bu hâdiseyi müteakip, Valilere «**levend - başağası**» oldu. Çok yiğit ve son derecede isabetli görüşlere sahip bulunduğu ve çete savaşlarında pek şöhret kazandığından, «çeteci» lâkabı ile tanındı. **Çermik**'ten ayrıldıktan 18-19 yıl sonra «**Mîrmîrân**» rütbesini alarak, H. 1152 (1739) yılında **Sivas Vâlisi** oldu. 1153 Cumâdeelâhir (1740 Eylül) inde **Diyarbakır** ve 1154 Muharreminde (1741 Mart) **Raka** Beylerbeyliğine tâyin edildi. 1157 Ramazanında (1744 Ekim) «**Vezîr**» rütbesini alarak ikinci defa **Diyarbakır Eyaleti** Beylerbeyisi oldu. 1159 Ramazanında (1746 Eylül) buradan **Adana**'ya nakledildi. 1160 Rebî'ülevvelinde (1747 Mart) **Batı - Gürgistan**'da Riyon ırmağı ağzında ki **Faş Vâlisi**; ve o yılın Ramazan'ında (Eylül) **Van**, 1161 Cumâdelevvelinde (1748 Mayıs) **Erzurum** Beylerbeyisi olup, 1163 (1750) de üçüncü defa **Diyarbakır Eyaletine** tâyin edilip, burad abir yıl altı ay kaldı. 1164 sonlarında (1751 Ekim) ikinci defa **Sivas**, 1165 Rebî'ülevvelinde (1752 Ocak - Şubat) dördüncü olarak **Diyarbakır**, 1166 Recebinde (1753 Mayıs) **Anadolu (Kütahya)**, 1167 Recebinde (1154 Mayıs) ikinci defa **Erzurum**, 1168 Saferinde (1754 Kasım) üçüncü defa **Sivas**, 1170 Zilhiccesinde (1757 Temmuz) **Halep Vâililiklerinde** bulundu. Devletin gözünde itibarı çok yükseldiğinden, «**Emîr-ül 'Hâc**» makamına 1171 Saferinde (1757) tâyin edilerek **Şam Vilâyetine** gönderildi. Bu sırada Hacılar zarar veren Arap göşebelerini uslandırıp dağıtmada çok emeği geçtiğinden, 1172 Rebî'ülâhîrinde (1758) Aralık Padişah tarafından taltifnâme gönderildi. Bu sırada Mekke Şerifi olan **Müsâ'id**'in yolsuzluklarını Sadarete arz ederek onu azlettirip, yerine, kardeşi Şerif **Emîr Ca'fer**'i tâyin ettirdi. Bunun üzerine Arap Şeyhlerinin ısrarlı şikâyetleriyle Hicaz'dan uzaklaştırılarak ve **Şam**'dan alınarak, 1173 Cûmadelevvelinde (1159 Ocak başları) beşinci defa olarak **Diyarbakır** Beylerbeyliğine gönderildi. Bu son Vâililiğinin onuncu ayında 1174 Rebî'ülevvelinin 15 inci Pazar

(1) Ârifî Paşa, «**Diyarbakır Seyâhatnâmesi**», Ali Emîri Küt. Tarih. sayı 883, s. 30.

(25 Ekim 1760) gecesi «yağmurlu ve soğuk, gök gürler ve şimşek çakarken» **Amid'**de öldü. Mezarı, Dağkapısı kuzeyindeki **Cinobaşı** (şimdi: Erkek Sanat Enstitüsü'nün bulunduğu tümseklikte) semtinde idi; 1930 yılında buradaki mezarlar kaldırılırken bu da yıkılmıştır (2).

Çermik'te iyi bir medrese tahsili görerek, arapça ve farsçayı öğrenmiş ve Kur'an-ı Kerim'i de hıfzetmiş olan **Çeteci - Abdullah Paşa'nın** mahlâsı «**ÂHÎ**»dir. **Râmiz Tezkîresi'**nde bu zât için: «Hezâr çetelerde bahadurlukları zâhir ü âşikâr bir vezîr-i dilir olduklarından mâ-adâ, ulûm-i nâfi'ada binazîr, ahyânen (zaman zaman) tab'-i bâlâlarından sünûh iden güftârları rengin ü dilpezîr, ukalâdan re'y-i rezîn-i isâbet - karinleri kabûl-i cümle-i enâm», ve yay kullanmada pehlivan, tüfek atmada usta» ve hıfzda, benn-el 'huffâz serferâz bir zât-i mehmedet-kesir idiler», deniliyor.

Çeteci Abdullâh Paşa'nın millî tarihimize geçen kahramanlıklarının en meşhurları, Fırat ırmağına varınca Irak ve Anadolu'yu Türkiye'den koparmaya çalışan ve bu uğurda Osmanlı devletine sık sık elçi gönderen «**İkinci - Temür**» süsünü takınan İran imparatoru **Afşarlı Nâdir Şâh** gibi büyük bir kahramana karşı girittiği savaşlarda görülür. 1157 (1744) yazında Kars Kalesini 150 binlik bir ordu ile 75 gün kadar kuşatıp, yapılan muharebelerde muvaffak olamadan bezulup çekilen **Nâdir Şâh**, daha önce Horasan, Afganistan, Hindistan (Pâkistan) ve Dağıstan memleketlerini fethettiğinden kazandığı büyük şöhret ve itibarını, Anadolu'nun bu «Doğu - Kilidi»ndeki muharebelerinde kaybetti. İşte bu sırada **Çeteci - Abdullah Paşa'nın** büyük yararlık ve kahramanlıkları görüldüğünden, **Şâir Hâmî** ve **Lebîb** kendisini haklı olarak çok övmüşlerdir. Bundan sonra da, Devletin resmî vak'a-nüvis'i **İzzî'nin** H. 1153-1159 vukuatında anlattığı gibi:

Hâlen Diyarbekir Vâlisi vezîr-i mükerrerem **eÇeteci - Abdullah Paşa** Hazretleri sadâkat ü şecâat ile beyn-el'akrân müşarû-i bi-l-benân olduğuna binâen, (İran üzerine) Başbuğ nasb ü ta'îin buyurulup», Kapukulu askerlerinden başka, Diyarbekir, Musul ve Şehrîzor Eyâletleri askerleriyle buradaki aşîret erleriyle başka yerlerden gelen 12 bin süvari maiyetine verilerek; masraf için de hazineden «bin yediyüz kise akçe» verilmiştir. Amid'den Musul'a giderek hazırlığını bitiren Serdar **Çeteci Abdullah Paşa**, «1158 senesi Cumâdelâhîrinin sekizinci günü (8 Temmuz 1745) sahray-i **Musul'dan** ref-i hiyâm-i ârâm ve savb-i maksûûdu olan **Diyâr-i A'câm'a** tahrîk-i a'lâmî zafer-irtisâm itmelerile, **Şâh-i âkıbet-tebâh'ın** perişân ve diğer - gün ve li-vây-i istidrâcî pest ü ser-nigûûn oldu».

Çeteci - Abdullah Paşa'nın İran - Irak'ındaki akınları ve muharebeleri ile **Nâdir Şâh** ordusu bozulduğundan, 1159 başlarında, (1746) barışa razı ola-

(2) M. Süreyyâ. «Sicill-i Osmânî»; Abdülganî Bulduk, «Diyarbakir Vâlîleri» (Diyarbakir Maarif Müdürlüğünde. yazma, II. 358 - 359).

rak, 1639 **Kasrışirin Muahedesi'**ne göre Türkiye - İran sınırlarının kesilmesine boyun eğmiştir.

Sayıllı hattâtlardan olan **Çeteci**, bulunduğu şehirlerdeki birçok dostlarının konağına ve bâzı câmilere celi hatla yazdığı Hilye-i Nebevî ve levhaları armağan etmiştir. Şehrimizdeki İçkale - Câmîinde na't-i şerife dâir celi ile uzun bir tahtaya yazdığı «Balag-ül'a'lâ» bakiyesi ile, Çermik'te kendi medresesindeki tunc levhanın yazısı, hattâtlıktaki san'atının en güzel örneklerindendir. Ali Emiri bu zat için diyor ki:

«Hattât, şâir, âlim, fâzıl, şeci' ve kerim idi. Arabî, farsî, tünkî lisanlarının her üçünde dahi eş'âr-ı belîği vardır. Şu'arây-i memleketi ihsânına garketmiş, hattâ, **Lebîb-i Amidî'nin** elli dört beyti hâvî «Bahâriyye Kasidesi»nin her beytine bir altın ihsân eylemiştir» (3).

«**Sicill-i Osmânî**» de, eserleri ve hayratı için şunlar yazılıdır:

«Ne mahalle vardise muvaffak olup, ma'ârif ü edebden hissedâr idi. Dest-i hattı meşhur olup, vardığı vilâyâtta celi yazıları vardır. **Dersa'âdet**'de (İstanbul'da) **Sarıgürz-Meslici'**ne minber koyup câmî eyledi. «**Tertib-i Zibâ**» ve «**Enhâr-ül Cihân fi Vicdân-i Âyât-ül'Kur'ân**» nâm iki eser-i hâmesi, fazl ü irfânını iyân etmiştir.»

Diyarbakır'da Urfa kapısı ilerisindeki **Çeteci-Subendi** adlı kapalı içme-suyu yolu ile, Erzurum'un suyu meşhur «**Çeteci Pınarı**»nı kendi parasıyla hayrat olarak yaptırmıştır (3 a). Çermik'teki dokuz hücreli sağlam kalmış olan «**Çeteci - Abdullâh Paşa Medresesi**» ise, en büyük hayratından olup, H. 1170 (1756) yılında tamamlanmıştır (4). Mezartaşına da yazılmış olan **Lebîb'in** söylediği vefat tarihinin sonu şöyledir :

«**Düşdü bir mısra' anun fevtinetârîh LEBÎB**

Ni'am-i afv ola zâdı Çeteci Paşa'nun». Sene : 1174 (1760).

«**ÂHÎ**» mahlâsını kullandığı bilinen Abdullâh Paşa'nın şiirlerinden, ancak iki beyit «**Râmiz Tezkiresi**» nde ve son beyti çok meşhur olan bir gazelinin tamamı da elimizdeki bir cönkte bulunmaktadır. **Râmiz'**dekiler şöyle anılmıştır:

(Sadr-i-A'zam) Râgıb Paşa merhûmun:

«**Kelâl geldi tasarrufundan Ümm-i-Dünyâ'yı (Mısır'ı)**

Yeter bu Kaahire'nün kahri azm-i Rûm (Anadolu) idelüm»

(3) «**Esâmî-i Şu'arâ-i Amid**».

(3 a) Çeteci-Abdullah Paşa, h. 1169 (1755) teki ikinci Erzurum Vâilîliği sırasında, «**Çeteci-suları** denmekle meşhûr ve müte'arif olarak müşârünileyhin derûn-i Erzurum'da zülâl âsâ yedi aded çeşmesi hâlâ câri ve hasenât-i câriyyeden ma'dûd âsâdır» (h. 1314 ve 1315 Sene-i Hicriyye Sâlnâme-i Vilâyet-i Erzurum», s. 108).

(4) Bu medrese hakkında bak. Kırzioğlu M. Fahrettin, «**Çermik Kasabası Üzerine Notlar**», Kara-Amid dergisi, Eylül 1956, sayı 1, s. 279 - 280.

beytine cevâb olmak üzere bu beyitleri meşhûr-i âlem olmuştur:

— 1 —

«Beni sultân-i dehr itsen de almam Ümm-i-Dünyâ'yı
Azîzim ben değişmem Erz-i-Mısır'a Erzen-ir-Rûm'u» (5).

«Bu beyit dahi anlarındır:

— 2 —

«Dili sad-pârem oldu geysüvâna ey perî, şâne
Perîşândır anınçün meyl-ider hâtır perî-şâne» (6).

— 3 —

Süvâr olsa eger sultân-i nusret tevsen-i bâda
Gubâr âsâ verür cem'iyet-i a'dâyı berbâda.

— 4 —

GAZEL

Nesîm âyât-i hüsnün arz kılsa milket-i Çîn'e
Ser-â-ser fırka-i âteş-perestân hep gelir dîne.
Görün ol rûy-i ahmerde siyâh-i hâl-i mahbûbu
Habeş Sultânıdır gûyâ oturmuş taht-i zerrîne.
Kaçarken çâh-i gamzenden dolaşdum dâm-i geysûya
Giriftâr oldu murg-i hâtırım çengâl-i şâhîne.
Ruhunla mihr olunca imtihân şer'-i metâli'den
Mümeyyizler didi hüsnün sezâ-vâr oldu tahsîne.
Didim ol şâh-i hüsne tîğ-i gamzen olmasa ÂHÎ
Didi bilmez misin cellâd lâzımdır selâtine.

Bibliyografya: Rmz., Sel., Eşa., Tş., Dbo., Mc.

(5) Bu beyit, baştanbaşa cinaslıdır: «Ümm-i-Dünyâ», hem Mısır'ın adı, hem de «dünyanın anası» mânâsınadır. «Aziz», hem dost, hem de «Aziz-i Mısır» diye Yûsuf Peygamber'in lâkabıdır. «Erz-i-Mısır», Mısır-Pirinci. Erzen-ir-Rûm», hem «Rûm/Anadolu-Darısı», hem de Erzurum şehrinin eski adıdır.

(6) Bu beyitte de, işaret edilen cinaslar vardır: «Perîşân, perî-şân'e, perî şâne».

AHMED MÜRŞİDİ

XVIII. asır ilim adamlarındandır. **Osman Ağa** isminde bir zatın oğludur. Tahminen H. 1100 (M. 1689) senesinde şehrimizde doğdu. Tahsilini tamamladıktan sonra **Birecikli Şeyh Ebubekir**'in tarikatına girdi. H. 1145 (M. 1733) senesinde hacı oldu. 1174 (M. 1761) tarihinde vefat etti. Mezarı, Diyarbekir civarındaki **Ali Pınar** köyü yakınındadır.

Eserlerinde (**Ahmed, Ahmedî Mürşidî** isimlerini kullanan ilim adamımız bilhassa 1161 (M. 1748) senesinde yazdığı «**Ahmediyye**» adlı pendname siyle meşhur olmuştur. Kitap, 1304 Cumâdelâhire (1887 Mart) de, İstanbul'da «Sahhaf İbrahim Efendi'nin Matbaasında» basılmıştır. 482 sahifeli, taşbasmalı, harekeli olan eserin sonundaki izahat şudur:

«... Diyarbekirî Es-Seyyid Ahmed Efendi Kaddese-el-Mevlâ sırrehu ve ifâze aleyhi lûtfehu Hazretlerinin KİTÂB-İ MÜRŞİD-İ PEND-İ AHMEDİYYE nâm te'lif-i elif ve tasnif-i lâtifî...»

Ahmediyye'ye, Erzurumlu bilginlerden **Şerifi Mehmed Efendi** tarafından «Pendname» nâmiyle bir nazire yazılmıştır ki, bir nüshası İstanbul'da **Yahya Efendi Kütüphanesi**'ndedir.

Ahmed Mürşidî'nin bundan başka «**Yusuf ve Zeleyha**, «**Mevlûd-i Nebî**», «**Vilâdeti Hümâyûn Risâletpenahî**» isimli üç eseri daha vardır. Yazma olan bu üç eserden birincisinin bir nüshası hususi kütüphanemdedir.

Eserlerinden örnekler:

Ahmediyye'den:

— 1 —

NA'T

Sana kurban ola canım Muhammed
İki cihanda sultanım Muhammed
Seni görmezden evvel şevk-i aşkın
Bana kâr etti cananım Muhammed
Hayalın gönlüme nakş oldu çıkamaz
Cemalin oldu seyranım Muhammed
Yakar aşkın odu cismimle canı
İriş imdada sultanım Muhammed

Olursam ger yolunda pâre pâre
Feda olsun sana canım Muhammed
Visalın teğnesiyim eylerim ah
İşit ki zar u giryânım Muhammed
Nolaydı erebilsem hâk-i pâye
Geçirsem anda devranım Muhammed
Diler AHMED gani ümmet fakiri
Göre mahşerde sultanım Muhammed

— 2 —

«FÎ BEYÂN-I MEBHAS-I VÂLİDEYN»DEN:

Kıl birâder vâlideyne hizmeti
Tâ ki anınla bulasın Cenneti.
Sakın adiyle çağırma anları
Hâlîka hoş gelmez itme bunları.
Melûsâtın, me'kûlâtın ver tamâm
Her düşen hizmetlerin eyle müdâm.
Şer'î teklîfâtını reddeyleme
Anları incidecek söz söyleme.
Vâlideyninden rizâsız gitse er
Ol gazây-i kâfire itse sefer,
Ol gazâyı kılga gaazî olamaz,
Ölse yâ öldürse ecrin bulamaz.
Vâlideynin cürmü olsun olmasun
Câiz olmaz, anı evlâd urmasun.
Ol yaramazlar ki atasın urur
Kâ'be'yi bin kerre yıkmışca olur.
Ol lâ'în evlâd ki anasın döger
Dînini yıkmış kadar icrâm ider.
Vâlideynin uranı Hak söyledi
Dört-Kitâb'ında ana «mel'ûn» didi.
Aksa döner fânide anın işi
Fakrolur serkâra irmez ol kişi.
Râzı olmazsa birinden vâlideyn
Ger ne dehlû sâlih olsa ehl-i-dîn.
Râzı olmaz ol kulundan Hâlîki
Lâ'net ider ana gelmez yazığı.
Ol salâhiyyet anı kurtaramaz
Sözügeçmez Hâlîka yalvaramaz.

Anlara olma mu'âriz kıl hazer
Nice anlar sana itmişse nazar.
Sen de eyle onlara kıl iltifât
Her dü âlemde bulasın tayyibât.
İstemez evlâdına kem, vâlide
Râzı kıl anları kinsınlar dua.
Ata, ister oğluna ömr-i dirâz
Oğul, ister ata ömrü ola az.
Şimdi ister ata mevtin kim oğul
Tâ hevây-i nefsine açıla yol.
Ata gitdikde başın taşa ura
Âhir ol nâdim olur neden sora.
Gaafil olmayın ayazı vâlide
Ol rizâsında hemîn alın du'â.
Şer'î olan sözlerini kıl müdâm
Tâ ki sen de olasın nâil merâm.
Şer'î olmayan söze verme kulağ
Kıl mülâyim söz ile andan ferâğ.
Ol ferâgat eylemezse ol işi
Kılma anınla cedel sen yâ kişi.
Yoksa Hâlikden irer sana belâ
Hak gazabına olursun mübtelâ.

— 3 —

SON BAHİS: «TÂRÎH-İ KİTÂB-İ AHMEDİYYE»:

Tamâm oldu kitâb El-Hamdü Li-llâh
Hüdâ avniyle kıldım bunu billâh.
Kerimâ lûtfu muhtâcım nisâr it
Eğer var ise noksânım sitâr it.
Temennâ eyledim sizden şifâlar
Kulûb emrâzına yazdım devâlar.
Ki dercitledim bu dükkân-i tabîbe
İre bunda eser kalb-i lebîbe.
Bilür âkıl olan bu pendî bârî
Ki gaafiller olupdur sevdâkârı.
Dilerem senden ey Perverdigârım
Kala ihvâna benden yâdigârım.
İlâhî ver bu PEND'î yâr eline
Dilerem girmesin ağyâr eline...
Onsekiz Bin âlemin Hallâkısın

Cümle ihsân ehlinin cevvdâsın.
AHMEDÎ kapuna gelmişdir tehi
Yok elinde sana yarar birşeyi.
Seni bir bilmeden gayri elimde
Sana yarar bulunmaz defterimde.
Keremler-Kânısın çokdur atıyyen
Ki mü'minlere var add ü hediyyen
Didin : «Lâ-taknetû mın rahmet-İllâh»
Bununla var ümidim sana billâh.
Bağışla cürmünü sen bu hâkîrin
Kapun dilencisi olmuş fakîrin.
Kapundan gayri varmam acınam ben
Seni terkeylemem muhtâcınam ben.....
PEND'ine târîh denildi AHMEDÎ
«Rahmet ile bul Cinânı sermedi» (1161 h.)
Hüsn-i-zannile dedin bunca kelâm
Hak seni mağfûr ide Yevm-ül-Kıyâm.
Kim kılursa işbu PEND'e i'tibâr
Var ise noksânımız kıla sitâr.
Hak Te'âlâ aybını mestûr ide
Râhet-i dâreynile mesrûr ide.
Avn-i Hakk-ile kelâm oldu temâm
Ol Habîbin rûhuna yüzbin selâm.
Olsun âline ve hem ashâbına
Tâbi'în, Ansârı hem ahhâbına.
Râzı olsun ümmetinden ol mu'în
Rahmet-ullâhi aleyhim ecma'în.
AHMEDÎ'ye herkim iderse du'â
Rahmetini Hak ana kılsın atâ.
Fâtihe'yle kim bizi yâd eyleye
Hâliki nârından âzâd eyleye.

«YUSUF VE ZELEYHÂ» KİTABINDAN :

— 1 —

ESERİN BAŞINDAN:

AHMEDÎ çok bunda noksânın senin
Lîk çokdur sâir ihvânın senin
Yâ ilâhî kıl bu nazmı sâtirîn
Rahmetinle râzı eyle hâtirîn
Dinle pendî AHMEDÎ'den yâ ricâl
Bu meseldir: «Kıssalardan hisse al»
Mısır İli'nde vurdurur Ken'ân İli
Anda mesken kılmuş enbiyâ velî
Ol Nebî Ya'kub olurdu orada
Oniki oğul ana verdi Hüdâ
Her ikisi bir anadan oldular
Bu cihân mülkine anlar geldiler
Yûsuf ile İbnîyâmen ikisi
Kardaş idi cümlesinin kiçisi
Râhile - Hatun'dan anlar doğdular
Râhil egirdianasız kaldılar
Ya'kup aytdı: «Ya kuzular noldunuz?
Gıtdi ana, böyle öksüz kaldunuz»
Geldi Ya'kup'un yanına bacısı
Der ki: «Gördün öksüz oğul acısı
Yûsuf'u ver bana oğul ideyim,
Besleyüp gönlünce anın gideyim
Anasız kaldı dayü gamlenmeye
Okhşuyum anı gözü nemlenmeye
Yokdur oğlum ideyim oğul bana
K'ey temennâ ideler kardaş sana»

Hazreti Yusuf aleyhisselâm Mısır Meliki'ne hizmete gidince onun ayrılığına dayanamıyan Zelihâ ağzından: **MUHAMMES :**

Gitdi bakmaz bana ol çeçm-i hümârim hayf hayf
Perde-nişîn oldu mâhim perdedârım hayf hayf
Durmadı yanımda nidem gitdi yârim hayf hayf
Bîvefâlık zâhir itdi der kibârım hayf hayf
Gitdi zâyî' olmalıdır şeb nihârım hayf hayf.

Bîvefâ yârin gaminden haylı ibrâm eyledüm
İhtiyârım kalmadı kendimi bed-nâm eyledüm
Dilberâ bunca yolunda râhı hırâm eyledim
Haydi mâllar sarfedüp ol âhûyu râm eyledüm
Gitdi elden nâgehân vahşî şikârım hayf hayf.

Dilberâ şî'i gamze-i gammâzına cânım fedâ
Kılmasun ayru beni bir dem hayâlinden Hudâ
Görelî hüsnün şihâbın şâh iken oldum gedâ
Hasîdûr divâne gönlüm olalı hüsnün cüdâ
Bâğ-i hüsnün düşdü ayru gül'izârım hayf hayf.

İştîyâk-ı vaslile düşdüm belây-i aşka ben
Çeçm-i fettânın işidür dilberâ mekr ile fen
Kıldı sevdâî gönül zülf-i perîşânın vatan
Yandı ışkın âtişine dilberâ cân ile ten
Firkatın yağmaladı sabr ü karârım hayf hayf.

Dûr olup hüsnün ziyâsı cânuma saldı gami
Firkatın kan ağladur her dem bu cism-i pür-nemi
Bana kismet eylemiş Rûzû-i-Ezel'den mâtemi
Giceler feryâd ü efgaanım uyutmaz âlemi
Sem'üne irmez aceb bu âh ü zârım hayf hayf.

Dilberâ muhtâcınâm ben, şimdilik sensi nganî
Cân, zülâlin teşnesidür, lâ'lüne kandur beni
Firkatınle yakdı ışkın âteşi cân ü teni
Sırrı ifşâ eyleyüp ağyâra aldurdum seni
Halka şây-oldu benüm esrâr-ı kârım hayf hayf.

ESERİN SONU:

AHMEDÎ kıldın bu nazma ihtimâm
İtmedin bin cüz'den bir cüz' tamâm .
Kim bu kıssayı Hudâ medh eylemiş
Hakkına «Ahsen Hikâye» söylemiş.
Ger bunun meddâhı olsa hâs ü âm
Söylebilmez kemâlince tamâm.
Rabbenâ nazmımda noksânım kati
Aklıma verdin bu denlû kuvveti.
Yazıda hod eğer noksân eyledim
Bilmedim, bilmezliğıle söyledim.
Ger hâtâ kıldımsa eylerem ricâ
Perde-i afvi edindim ilticâ.
Anı kim hakka muvâfık söyledüm
Rahmeti, gufrânı me'mûl eyledüm.
Anı ki sehveyleyüp didim zarâr
Perde-i afvinle anı kil sitâr.
Olmuşam icrâmile bend-i muhîr
Rahmetinden kesmezem aslâ ümid
Korkaruz gaayet umaruz Cenneti
Söyledin «Lâ taknetû min rahmeti».
Rabbenâ esrârımız şâyeyleme
Her dü âlem bizi rüsvây eyleme.
Afv kıl isyânımız gufrânile
Mevtümüzi kıl selim anin ile
Cümle mü'mîn, mü'minatın ya Halîm
Rahmetinle yarlığa yâ Zü'l-Kerîm.
Fahr-i-Âlem ol Resûl-i-Kâinat
Hürmetine ver imânile necât
Ver salâvât ol Habîb'ün zâtına
Âline, evlâdına, ashâbına.
Okuyanı, dinleyeni, yazanı
Yarlığa rahmetlerle yâ Ganî.
AHMEDÎ AMİDL'ye herkim du'â
Eylese Hak derdine versin devâ.

**Kâtibine herkim iderse dü'â
Âhiretde şâfi' olsun Mustafâ.
Fâtîhe'yle kim bizi yâd eyleye
Hâlikî nârından âzâd eyleye.**

(6 Şubat 1296-18 Şubat 1880 tarihinde Kaadirî Şeyhi Mehmed Şa'bân KÂMÎ-i Amidî'nin tilmizi Seyyid Mustafa İLHÂMÎ'nin yazdığı elimizdeki nüshadan).

Bibliyografya: Osm., Tşa., Dbo., eserleri.

Institut kurde de Paris

KAYÂS ÜL-ÂMİDİ

XVIII. Asrın son yarısında yaşamış Diyarbakırlı bilginlerdendir. Adı **Mehmed**, babası **Abdullah**'tır. **Kayâs** ismiyle tanınmış olup, talebe arasında **Şerifi** denilirdi. Müderristi. Mantıktan «**Seyf ül-Nutk**» u yazmış ve H. 1175 (M. 1761) yılında bitirmiştir. Hayat ve eserleri hakkında başkaca bilgimiz yoktur.

Bibliyografya : Esmâ'ül-Müellifin. c. 2, s. 333.

ŞEHİD

Hayatı hakkında hiçbir bilgi edinemedik. Yalnız, İstanbul'da Millet kütüphanesinde mevcut (Mlt. Alm. Kütüp. Mz. Nr. 717) bir mecmuada **Şehîd-i Âmidî** başlığı altında aşağıdaki gazeli mevcuttur. Bu kayıttan Diyarbakırlı olduğu anlaşılmaktadır.

GAZEL

Bulmadı ta'mîr cânâ olmayan berbâd-i aşk
Gör dil-i virânımı oldu harâb-âbâd-i aşk
Cûy-i şîr âsâ sirişkim iki hûnîn cûybâr
Lâlezâr-i dâğ-i sîneyle benim Ferhâd-i aşk
Şevk-i gül böyle midir sen öte dur ey andelîb
Kûy-i yâr içre figaanım gör budur feryâd-i aşk
Reşk ederse tab'-i renginim Mânî çok mudur
Sûret-i yâri tahayyülde benim Bihzâd-i aşk
Şekvâ etsem derdden, gam leşkери eyler hücûm
Böyle olur kıl tahammül ey ŞEHÎD, imdâd-i aşk.

KÂMÎ

XVIII. Asırda şehrimizde yetişen ve tekve mensuplarınca da meşhur olan bir şâirdir. Ölümü h. 1180 (1766) yıllarındadır. Hayatı hakkında başkaca bilgi edinemedik. Aşağıdaki na'at-i şerif bu Kâmî'nindir:

NA'AT

Ey Şâh-i-Enbiyâ sen o hikmet-şi'ârsın
Âhir zemâna bir gül-i evvel-bahârsın.
Hûrşîdi lerzenâk ve mehî sîne-çâk eden
İki cihânda bir şeh-i sâhib-vekaarsın.
Zıllın cihâna mâye-i emn ü emân iken
Nâbûd bûy-i gül gibi sen âşikârsın.
Reşk-i selef olursa nola ümmetin senin
Peygamberâna Server-i âlî-tebârsın.
KÂMÎ-i dil-fikâra meded el-meded yetiş
Ol gün ki bîkesâna şefâ'at-şi'ârsın.

Bibliyografya : Eşa.

HEKİM RIZA

XVIII. Yüzyılda şehrimizden yetişen ve eser vermiş, meşhur olmuş tabiplerdendir. Adı **Mehmed**, babası **Abdullah**'tır. 1090 (M. 1676) da şehrimizde doğdu. Tahsilini tamamladıktan sonra tıbbıa ait ilk bilgileri, o sıralarda (tahminen H. 1115 - M. 1703 senesinde) şehrimizde kadı olarak bulunan **Şaban Şifâî Efendi**'den öğrendi. Bu sahadaki bilgisini tamamlamak üzere üstadı ile birlikte **İstanbul**'a gitmek üzere yola çıktı. Şaban Şifâî Efendi'nin **Ankara**'da vefatı yüzünden yalnız başına **İstanbul**'a vardı. **Kanunî Sultan Süleyman**'ın yaptırdığı **Medrese-i Tıbbiyye**'ye girdi. Tahsilini ikmal edince **Diyarbakır**'a döndü. 1180 (M. 1766) hududunda vefat etti. «**Risâle-i Âsafiyye fî Külliyyât üt-Tıbbiyye**», «**Kitâbü Muhtasar üt-Tıbb**» isimli iki mühim eseri vardır. Aynı zamanda edip ve şair olarak da tanınmıştır. Aşağıdaki kıt'a onundur:

Hatâ vü sehv birle vakt-i tahrîr
Galatlar kim düşer nevk-i kalemden.
Benân-ı lûtf ile islâh kılmak
Ba'id olsun mu erbâb-ı keremden.

Bibliyografya : Osm., c. 3. s. 218, Tşa., s. 386 vd., Esma'ül-Müellifin, c. 2, s. 336.

LEBİB

XVIII. Asırda **Diyarbakır**'dan yetişen şöreti yaygın ilim ve san'at. adamlarındandır. Asıl adı **Abdülğafur**'dur. Memleketinde tahsilini tamamlamış ve şehre müftü olmuştur. H. 1182 (M. 1768) senesinde vefat etti. Mezarı Rum (Urfa) kapısı haricindeki kabristanda idi. Aşağıdaki eserler onundur:

- 1— Risâle min el-Usûl
- 2 — Risâle min es - Siyâse
- 3 — Ta'likaat alâ'l-Beyzâvî
- 4 — Dîvan-ı Eş'âr

Bu eserlerin dördü de yazmadır. Divanının bir nüshası İstanbul'da Millet Kütüphanesindedir (Mlt. Alm. Kütüp. Mz. Nr. 381). Örnekler bu divanından alınmıştır.

— 1 —

GAZEL

Olma Ferhâd ey dil ol şûhun leb-i Şîrîn'ine
Dağ dayanmaz neş'e-i teklif-i cevri-âînine
Sâhil-i râhet görünmez bir havâ altındayız
Hak selâmet vere düşdün bahr-i aşk enginine
Kimse bilmez ben kimin dil-haste-i hicrânıyım
Nabz-i dil gelmez tabîbin esba'-i tahmînine
Gâh zülfün elledim, gâh ruhların bûs eyledim
Nâil oldum mülk-i hüsnün Çin'ine, Mâçin'ine
Geçmede eyyâmı perhîz-i riyâzetle müdâm
Bu tabî'at zâhidi döndürdü İsâ dînine
Mest-i nahvetsin a zâlim, düşmen-i insâfsın
Bakmadın bir gez LEBİB'in hâtır-ı gamgînine.

— 2 —

«Kaside-i Bahâriyye-i bihemtâ vü dil-küşâ der-vasf-i Çeteci Abdullâh Paşa»

Bahâr oldu havâlar mâye-bahş-i gülsistân oldu
Yine minkaar-ı kilkim tûtî-i şîrîn-zebân oldu
Yine vassâf-i berk ü cûy ü bâğ ü rağ oldum

Yine meclis «Bahâristân-i Câmî»den nişân oldu
Yine feyz-i bahâr âşûb-i cünbüş saldı murgaana
Yine kaknûs-i hâmem cilveden âteş-feşân oldu
Yine bir nakış atup nessâc-i kudret destgâhında
Ben aldum örneğin evrâka reşk-i gülsitân oldu
Yine bu nesc-i nev-tarhumla kâlây-i bahâriyyem
Tarâvet verdi rûh-i Gülşenî'ye armağan oldu
Yine âvâz-i ra'd-i nevbahârı eyleyüp i'lâm
Şitâyı tarda yarlıg âver-i ceng-i oran oldu
İdüp Hârezmşâh şâkh-i gül mi'âdını nevrûz
Masâff-ı berd ü serde sû-be-sû emri revân oldu
Sabâ çil-pâre saçdı gülşene ezhar-ı badamı
Havâ gûyû mevâcib-dâde-i Bektaşiyân oldu
Hebâb-i cûdan darb itdi yer yer kubbe çadırlar
Fezây-i gülsitân ordu-geh-i sâhib-kırân oldu.....
Bahâr-i tab'a bu feyz-i letâfet gelmeğe, bâ'is
Nasîm-i rağbet ile ol Vezîr-i kârdân oldu
Çemen-pîrây-i adl ü dâd-i Abdullâh Paşa kim
İmâret-gâh-i hükmü gülşen-i emn ü emân oldu
Vezîr-i bîmu'âdil kahramân dil âsaf-i kâmil
Ki bezmünde ve hem rezmünde yektây-i zamân oldu
Müşîr-i şîr-savlet âsûmân rif'at kader kudret
Gayûr-i mülk ü millet dest-gîr-i âcizân oldu
Dilîr-i ma'delet ger merhamet-küster ki zâtında
Dilâver mu'teber safder hünerver nüktedân oldu
Mekârim pişe ehayr endîşe dargaam-ı vagaa-pişe
Dil-i melhûf-i pür-teşvîşe emniyyet-resân oldu
Diyârbekr'e peygaam-ı kudûmile sefihkârân
Pey-ender-pey der in-ül'meferrden hep devân oldu
Burûk-ı satveti hâsiyyeti mehtâba mâlikdir
Ki her sek-tıynetân-i şehîr o pertevden rümmân oldu
O vahşet-gâhlar k'olmuşdu rehzenler kemîn-gâhı
Harîm-i mescid âsâ cây-i emn-i zâhidân oldu
O meclisler ki cây-i na'ra-i mestân idi evvel
Bugünler yâ sadâ-perdâz-i kaamet yâ ezân oldu
Ahâlî râhatiçün terk-i hâb-i râhat itmüşdür
Refâh-i nâsda hemvâre râh-i der-miyân oldu
Lisân ki hükmünün bir harfini ta'bîre ebkemdûr
Hevesle hâme farzâ câygîr-i tercümân oldu
Emîn ü sâlim ü âsûde olduk devr-i lûtfunda
Muhassıl hâr-hâh-i kühterân ü mehterân oldu.....
Hemân ahhâbını handân ide a'dâsını giryân
Denildikce bu âlemde bahâr oldu hazân oldu

«Kasîde-ra'nâ berây-i sâhib-i mihr Abdullâh Paşa»

Hoşâ ikbâl-i behcet-iştimâl-i şehri Amid kim
Mükâfât-i mihen şâd eyledi a'lâ vü ednâyı
İlâhî bed-nefesden sakla bu eyyâm-ı pür-kâmı
Nigeh-bân eyle çeşm-i kudsiyân-ı Arş-peymâyı
Olunmazdı kederle şehrimiz beyt-ül'hüzünden fark
Fereh döndürdü sahn-ı ıyd-gâha kûh ü sahrâyı...
Diyârbekr'e teşrif-i kudûmunla mübeşşirler
İdince gûş-i nâsa sû-be-sû tebşîr-i inhâyı
Ahâlî tâcın atdı çarha şevk ile didi târîh
Du'amız çekdi gûya şehre Abdullâh Paşa'yı. (Sene : 1172.

GAZEL

Sa'y ile meydânı al kalmaz zamân-i ma'rifet
Çek kemân-i gayreti ol pehlevân-i ma'rifet
Hiç olmaz kaabil-i tuğray-i garrây-i merâm
Olmıyanlar sadr-i zâtında nisân-i ma'rifet
Lehce-i pâk-i saray-i izzet-i Dâreynde
Başka dildir olma gel ahres zebân-i ma'rifet
Âsitânın melce-i erbâb-ı taht ü baht ider
Tâcdârân-i ilim sâhib-kırân-ı ma'rifet
Şaha kalkar zevkden düldül-süvârân-i kemâl
Dense ger meydâna gel var imtihân-i ma'rifet
Kâ'be-i evsâfına mizâb-ı rahmetdür tamâm
Bâm-i zâtında kimün var nâvdân-ı ma'rifet
Bülbül ü gül serv ü sünbül beslemek himmet değil
Bunları terk it LEBÎB ol bâgbân-i ma'rifet

Her sûz-i şîne aşk ile şâyân olur mu hiç
Herbir sitâre mihr-i direhşân olur mu hiç
Dilde hirâs-i gamzen ile aşk-ı mestken
Bilmem ki darb-i tîğ ile mihmân olur mu hiç
Tâ olmayınca hüsn ü bahâda ferîd-i asr
Her Yûsuf ism ile meh-i Ken'ân olur mu hiç

Eyler mi çerh-i kecden ümmîd-i devâ gönül
Mecrûha âb-i fîğ ile dermân olur mu hiç
Dil ol perî-îzâra k'ola cilve-geh LEBÎB
Âyîne-vâr herkese hayrân olur mu hiç.

— 6 —

Sayde adil-dâdeleri gamze-i sâhir gözedür
Dâimâ fursat-ı uşşâkı o kâfir gözedür
Dime ki nâvek-i cevri bana gelmez âşık
İ'timâd itme sakın kesre o hâtır gözedür
Kaldı hasretle zülâl-i leb-i lâ'ide gözüm
Bir içimsu bu ciğer-sûhtaya bir gözedür
Mihmân ol hatı geldükde o şâh-i hüsne
Ki 'ışâ vakti ecâvîd müsâfir gözedür
Tâlib-i vuslât isen defter-i Hallâk'a yazıl
İtme şek lâcerem etbâ'ın ekâbir gözedür
Kılma terk ülfet-i dîrine mürâ'atı LEBÎB
O hukuuku gözedürse yine şâ'ir gözedür.

— 7 —

Dil kim fireng-i girih-gîre bağludur
Bir karyedür iç-îl'deki İzmir'e bağludur
Tahsil-i kâm olur mu hatarsız zamândan
Habl-i ümmîd gerden-i şemşîre bağludur
Neyl-i merâm olmasa taksîre hem-inân
Ne hezm-i ihtiyâca ne tedbîre bağludur
Bulmak LEBÎB şânı terakkî bu şî'rimün
Ahbâbdan tenezzül-i tanzîre bağludur

— 8 —

Oldu sahn-i gülşene pîrâye gül
Hâcegân-i işrete sermâye gül
Gonçelerdür bâğa tıfl-i nâzenîn
Mehd gül-bün şîr şebnem dâye gül
Hükm-i şâh-i aşkla me'mûrdur
İlticâya bûlbûl istiğnâya gül
Bak meh-i gerdûna ayb-i mahvine
Ey meh-i burc-i nezâket aya gül
Çün ruh-i itdi hayli pâye gül

Bulmağa reng-i ruh-i yârî LEBÎB ,
Bâğdan açıldı istikrâya gül

— 9 —

Sabâ havây-i dil-i zârî yâr bâğına sal
Figaan ü firkatimi ol gülün kulağına sal
Havây-i vasl ile çün kâvâre muztaribim
O tıfl-i nâzı bu hasret-keşün kucağına sal
Düşür silâh-ı fütüvvetle bezm-i rindâna
Gönül o şâh-levendi levend ocağına sal
Zuhûr-i mevsim-i hatdur revâc-i bender-i vasl
Nesic-i deffe-i ümmîdini tarağına sal
Belây-i şahne-i gamden halâsın ister isen
LEBÎB sen seni pîrimün ayağına sal

— 10 —

Hecr ile bîkarârdur gönlüm
Sana pek şevkı vardur gönlüm
Pây-mâl itme anı sultânım
Kays'den yâdigârdur gönlüm
İster isen biraz dahî ele al
Korkarım zülfe bârdur gönlüm
Ülfet itmiş hayâl-i çeşmünle
Merd-i âhû-şikârdur gönlüm
Fikr-i eyyâm-ı hatı ter idemez
Dâimâ nevbahârdur gönlüm
Top-ı cevîr ü sitem harâb itmez
Kal'a-i üstüvârdur gönlüm
Sâhil-i sabra çekdüm anı LEBÎB
Şimdilik derkenârdur gönlüm

— 11 —

Sofî gece bir zevrak alup zikri şaşırdı
Özrün dileyüp sâkıya dili dolaşırdı
Çok yârî yakup itdi güzêr tîr-i niyâzım
Dil Tozkoparan menzîlini bin gez aşırđı
Dün karye-i Uşşâk'ını tahrîb idi niyyet
Destâr-i levendâne sana pek yaraşurđı
Yâd eyle ki hıfz itmek içün âyet-i hüsnün

Âşık seni Mushaf gibi koyunda taşırdı
Gird-i hat-ı sebzinde öpen hâlini gûyâ
Bingâle'ye Hind-îskelesi'nden yanaşırdı
Vasf-i leb-i lâ'lündeki müsvedde-i şî'rim
Kim görse LEBÎBâ hat-i yâkuutı kaşırdı

— 12 —

RÜBÂ'Î

Yâ Rabb benüm bu zahmum onğmaz bitmez
Dildense ricây-i rahmetün hiç gitmez
Ka't'eylese habl-i cânı şemşîr-i ecel
Ka't'â rek-i ümmîdime te'sîr itmez

— 13 —

Murg-i dili bâz-î gam şikâr itmişdür
Sad-pâre-i nâhun dimâr itmişdür
Ma'mûr-i neşât gördüğün hatırımı
Tîmur-i elem harâb itmişdür

Bibliyografya : Osm., C., 2, s. 12, Murad Uraz, Türk Edip ve Şairleri, c. 2, s. 85, Eşa., Divanı.

VÂFÎ

XVIII. Asırda yaşamış Diyarbakırlı şairlerdendir. Memleketinde tahsilini tamamladıktan sonra ticaretle uğraşmayı tercih eylemiştir. 1190 (M. 1776) senesinde vefat etti. Aşağıdaki iki parça onundur:

— 1 —

GAZEL

Her seher mestâne zâhid kûy-i tersâdan gelür
Kâfiri söyletsen ammâ zühd ü takvâdan gelür
Eylemiş ârâyîş-i destârını ezhârdan
Şehlevendüm gaalibâ gül-geşt-i sahrâdan gelür
Âb-i şâr-i gülgül-i sahbâ olur meyden bedel
Hande-i kebk-i derî kühsâr-i minâdan gelür
Mey degül saykal uran mir'ât-i tab'-i âşîka
Bu safâlar var ise lâ'l-i dil-ârâdan gelür
VÂFÎ'yâ lûtf ü kerem ger cev'r ü istiğnâ sana
Nişleyüm ez her taraf ol çeşm-i elâdan gelür

— 2 —

Ey perî yetmez mi etdün bunca dem 'alvân bana
Nâme-i baht-i siyâhumda budur unvân bana
Kalmadı sabre mecâlim bilmez ol âli-cenâb
İlmez ihsân VÂFÎ'yâ ol âfet-i devrân bana.

Bibliyografya : Eşa., Mc. (Mlt. Alm. Kütüp. Mz. Nr. 717).

İLMÎ

XVIII. Asır şairlerindendir. Tahsilini tamamladıktan sonra ticaretle geçimini temine koyulmuş ve aynı zamanda devrinin şairleri arasında mümtaz bir mevki sahibi olmuştur. Vefatı H. 1190 (M. 1776) senesindedir. Aşağıdaki parça bir gazelinden müfrezdir :

Dâğ-i sînem lâle veş sad-pâre kıldın hecr ile
Hiç sağlamaz Haşre dek illâ budağındır senin.
Açılır sünbül, şakaayık, nergis ü şebbû gibi
İLMÎ'nin aklın alan ol hüsn-i bağındır senin.

Bibliyografya : Eşa.

ABDURRAHMAN ÜL-ÂMİDÎ

XVIII. Yüzyılda yetişmiş Diyarbakırlı ilim adamlarındandır. **Abdülkerim** isimli bir zatın oğludur. Tahsilini memleketinde tamamladıktan sonra, görgü ve bilgisini arttırmak gayesiyle birçok yerler gezmiş, sonunda **İstanbul'a** gidip yerleşmiştir. Vefatı, H. 1190 (M. 1776) tarihine rastlar. **şerh üs-Sirâciyye** ve **şerh ül-Velediyye** isimli iki eseri vardır.

Bibliyografya : Esmâ'ül-Mü'ellifin, c. 1, s. 553.

MUSTAFA ÇELEBİ

şeyh Aziz Mahmud Ürmevî hazretlerinin ahfadındnadır. Diyarbakır'da doğmuş, tahsilini tamamladıktan sonra devrinin şairleri arasına katılmıştır. Hayatı hakkında başkaca bilgimiz olmadığı gibi, doğum ve ölüm tarihlerini bile tesbit edemedik. Aşağıdaki tahmis onundur:

TAHMİS

Meclisde bu şeb ol kad-i bâlâ ile kaldım
Ümmîd-i leb-i lâ'l-i şeker-khâ ile kaldım
Gözden akıdup eşk-i teri mâ ile kaldım

Ol kaşı kemânımla hemân yâ ile kaldım
Mestâne görüp mâh-i ruhun vâ ile kaldım

Ol kaamet-i dılcûsu aceb hûş-rübâdır
Reftârı anın velvele-endâz-i sabâdır
Kâr-i deheni nef'-i vücûdile ebâdır

Hâl-i siyehi zîr ü leb-i nokta-i bâdır
Hasretle nigâh eyliyecek bayile kaldım.

Yârı görüp ağıâr ile çün mest-i elb-â-leb
Dil düşdü o dem dâ'îye-i vuslata yâ Reb
Ben dahi o şûhu götürüp hâneme bir şeb

Gâh sîb ü zekan gâhice tüffâhe-i gâbgab
Arz etdi bana bûseler alma ile kaldım.

Ey ruhları zîbâ sana noldu yine soldun
Uşşâkına etdiklerini sende mi buldun
Dün gice varup meclis-i rindâne bulundun

Sen ten tene der-nâren-i ağıâr ile oldun
Ben kûşe-i hicrânda bir eyvâ ile kaldım.

Gelmez senin etdiklerin ey şûh hayâle
Hem-meşreb-i rindân olasın elde piyâle
Kurmuşlar idi saydına bir hoşca sıyâle

Ağıâr bulup dest-res ol genc-i visâle
Ben silsile-i zülf-i simen-sâ ile kaldım.

Bibliyografya : Osm., c. 1, s. 405.

KURŞUNLU-ZÂDE MUSTAFA

Devrinin tanınmış ilim adamlarındandır. Hayatı hakkında geniş bir bilgimiz yoktur. H. 1190 (M. 1776) senesinde vefat etmiştir. Aşağıdaki eserler onundur:

- 1 — Şerh-i Müslim.
- 2 — Risâletün min en-Nahv.
- 3 — Hamsîn Kirâseten min el-Fevâ'id.

Bibliyografya : Osm., c. 1, s. 405.

EBÛBEKİR

XVIII. Asrın şöhreti yaygın ilim adamlarındandır. Diyarbakırlıdır. Küçük Ahmed Ağa'nın oğludur. Bu aileden birçok fikir ve san'at adamları yetişmiştir. Hayat ve eserleri hakkında sırası geldikçe bilgi verilecektir.

Ahıskalı büyük âlim Ebû-Muhammed Ziyâeddin Abdullah, «Revâmiz ül-A'yân fi Mezamî ül-Uhûd ve-z-Zamân» adlı kitabında bu zât hakkında şöyle diyor:

«Küçük Ahmedzâde Ebûbekir, âlimlerin öncüsü ve derslerin hâfızıdır. Hanefî mezhebinin en büyük müfessir ve hadiscisi sayılır.» 1231 de ölen Amasya Müftüsü Âkîfzâde Abdurrahman Efendi de «El-Mecmû' fi'l-Meşhûd ve-l-Mesmû'» isimli eserinde Ebûbekir'i överken:

«Şehrin Müftüsü Abdülkerim Efendi'den okumuştur. Fıkıh, fetvâ, tefsir, hadis, nahiv, mantık, kelâm ilimlerinde derin âlimdir.» diyor. H. 1190 (M. 1776) senesinde vefat etmiştir. Aşağıdaki eserler onundur:

- 1 — Tefsir-i Fâtiha.
- 2 — Hâşiyye alâ tefsiri'l-Beyzâvî.
- 3 — Şerh-i Buhârî.
- 4 — Hâşiyye alâ'l-Hüseyniyye.
- 5 — Risâle-i müteşâbihât.
- 6 — Risâle fi'n-neseb beyn'e'l-kazâyâ.
- 7 — Risâle fi'l-farki beyn eş-şey' ve nakîzihi.
- 8 — Risâle fi'l farki's-selb ve'l-ûdûl.

Bibliyografya : Osm., c. 1, s. 240, Tşâ., s. 364 vd.

SEYYİD ÖMER (CÂMİDİ)

XVIII. Yüzyılda yetişmiş Diyarbakırlı ilim adamlarındandır. Ahfadından **Şeref Uluğ'un** verdiği muhtıraya göre:

«Camidi'nin, Diyarbakır'da yerleşen ilk ceddi **Şeyh Mehmed-i Berzencani'**dür. **Mazenderan** eyâletinin **Berzenc** nahiyesi halkındandır. **Kafkasya'daki Gence** kasabasının yirmi fersah kuzey-doğusunda bulunan **Berzenc** nahiyesinden tahminen yedi yüz sene evvel hicret ederek şehrimize gelmiştir. (**Arakçîn Baba**) lâkabını almış, uzun ömürlü olmuştur. **Dağkapısı'na** bitişik **Sa'd İbni Vakkas Hazretleri'nin** medfun bulunduğu söylenen hazirede gömülmüştür. Bu zatın torunu **Şeyh Mehmed-i Âmidî**, Konya'nın Karaman kazasına göçerse Sinaniyye tarikatının kurucusu Ümmi Sinan'ın kızı ile evlenip orada yerleşmiştir.

Şeyh Mehmed-i Berzencani'nin yedinci oğlu Diyarbakır'da müftülük payesine ermiş müfessir ve muhaşşi **Büyük Hasan Efendi** h. 1006 (M. 1597) yılında vefat etmiştir. Oğlu **Hüseyin**, torunu **Hasan** ve bunun oğlu — ki Câmidi'nin babasıdır — **Hüseyin Efendiler** de müftülük hizmet-i fahiyesi-ni yapmışlardır.

Ömer Câmidi, h. 1127 (M. 1715) senesinde şehrimizde doğmuştur. **Küçük Ebubekir Âmidî'den** tederrüs ederek icazet almıştır. Bilâhare Konya ulemasından **Büyük Hadımlı** merhumun rihle-i tedrisine devam eylemiştir. Bu sırad **«El-Kâfi»**ye şerh olmak üzere **«El-Vâfi»** namındaki telifi vü-cude getirmiştir. Ayrıca, ma'ânî'de, bedî'de, beyânda, usûl-ü fıkıh ve hadîsde risale şeklinde telifleri ve okuduğu Kur'ân'ın kenarında tefsirleri, tahşiyeleri vardır. Usûl-ü fıkıh'dan bahseden **«El-Vecîz»** eserini **«El-Vâsır»** adıyla şerheylemiştir. Hey'et ilminde de ileri bilgilidir. Yanmış olduğu zâ'îç ve giymiş olduğu kalenseve evlâdlarından **Hüseyin Uluğ'un** yanındadır. **Vanî** merhumun Hilye-i Nebevî olan **Kaside-i Nûniyye'sini** arapça şerheylemiştir. On beş sene devam eden müftülüklerinde vermiş olduğu fetvaları füsul üzere tertip etmiştir. **Hadımlı** merhumun **«Arâis-ül Mantıkî»** isimli eserini şerh eylemiş ise de tamamlayamamıştır. Muallekat adıyla **«Eşbah ve nâzâir»** e dair risaleler şeklinde birçok telifat yazmış olan Câmidi'nin, **«Marifetnâme»** sahibi **İbrahim Hakkı** ve Şeyhi **İsmail Fakirullâh** ile, müsveddeleri kütüphanede saklı, yüzlerce mektubatı vardır.

Gayet güzel ve okunaklı yazısı nesihdir. **Buharî-i Şerîf**'in sekiz cildini yazmış ve hareketlemiştir. Arapça, farsça, türkçe şiirleri vardır. 1196 (M. 1782) tarihinde vefat ederek şimdiki Vali Konağı arkasındaki aile mezarlığına gömülmüştür. Vasiyetleri üzerine refikaları **Haci Humeyra Hatun** tarafından **Mes'udiyye Medresesi**'nin Ulu Cami avlusuna açılan kapısı üzerinde 1199 (M. 1785) tarihinde yaptırılan binaya kitapları taşınarak kurulan Kütüphane, âmmenin ve bilhassa bu medrese talebelerinin istifadesine arzedilmiştir. Sonradan, Câmîdinin oğlu **Fâzıl Abdurrahman** (1181 - 1244), bunun oğlu **Müftü Abdülgani** (1219 - 1299) ve bunun da oğullarından **Müftü Hacı İbrahim** (1282 - 1338) efendilerin de kitapları bu kütüphaneye katılarak kitap sayısı dört bini bulmuş ise de, Birinci Cihan Harbi sırasında kütüphane işgal edilmiş, tekrar ele geçirildiğinde kitap sayısının bin sekizyüze indiği görülmüştür. Senelerce bakımsız kaldığından binada yıkılma alâmetleri belirmiş ve kitaplar sandıklara konarak Câmîdî'nin, Ulu Cami mahallesinde Uluğlar Sokağındaki üç numaralı evine nakledilmiştir. Bir müddet sonra Câmîdi merhumun evlâtlarından **Hüseyin Uluğ**, Ulu Cami'nin garp maksuresinde **Sarı Abdurrahman Paşa Kütüphanesi** karşısında geniş bir salon yaptırmış ve kitapları burada âmmenin istifadesine arzetmeyi düşünmüş ise de, bu salon da işgal edilmiş ve kitaplar sandıklarda kalmıştır. Son zamanlarda kitaplar «**Uluğ**» soyadını taşıyan evlâtları tarafından **Diyarbakır Millî Kütüphanesi**'ne hediye edilmiş, oradan **Halkevi Kütüphanesi**'ne, oradan da 1955 te **Umûmî Kütüphane**'ye devredilmiştir.

Bu zata «**Câmîdî**» sıfatının verilmesi sebebini babam **Müftü Hacı İbrahim Efendi** merhum şöyle izah etmiştir :

Sıcak memleket olan **Diyarbakır**'da **buz** ihtiyacı şedit ve bazı kışlarda don devri kısa olduğundan **Lüleler** denen bir metre arzındaki mecramsı yerlerde biriktirilen suların donmasıyla elde edilen ve ambarlanan buzlar ihtiyacı karşılamazmış. **Câmîdî**, lüleleri haliyle muhafaza etmekle beraber geniş havuzlar halinde göller yaptırmış ve uzun saplı kancalarla buz parçalarını kenara çekerek büyük tandırıklarda depolatmış; şehir bol mik-tarda buza kavuşmuş ve halk **Ömer Efendi'ye «Câmîdî» = (dondurucu) unvanını vermiştir.**»

Bibliyografya : Osm., c. 1, s. 240, Esmâ'ül-Müellifin, c. 1, s. 800 ve Şeref Uluğ Beyden alınan muhtıra.

ŞERMÎ ÇELEBİ

XVIII. Asır sonlarında şöhrati yayılmış Diyarbakırlı şairlerdendir. Hayatı hakkında bilgimiz yoktur. Yalnız, bir mecmuada (bk. Mlt. Alm. Kü-tüp. Mz. Nr. 717) «Kasîde-i Diyarbekrî Hasan Efendi'nin oğlu Şermî Çelebi der-sitâyîş-i Murâdizâde (1) Efendi Hazretleridir.» başlığı altında bir BAHÂRİYYE'si mevcuttur. Örnek olarak bir kısmını alıyoruz:

Dilâ Nevruz erişdi şükr kıl Evvelbahâr oldu
Hudânun kudretile cümle ezhâr âşikâr oldu
Güşâde oldu her hâtır bahârın sebze-zârından
Ve lâkin çok kimesne bundan evvel dâğdâr oldu
Kudûmundan bahârın hamd ola çok intifâ' etdük
Şükûfâtı güşâd oldukça cûlar bîkarâr oldu
Havânun i'tidâlinden bu dem cûd ü semâhatle
Çemende başka hâletler dil-i gam-hâra yâr oldu
Selâmetle bi-hamdillâh uyandı hâbdan bahtım
Terahhüm eyle şâhım mevsim-i zevk-ı kenâr oldu
Senün bir dest-i lütfünle mürebbâ almışız sâkî
Kerem kıl bâde sun mest eyle zîra sebze-zâr oldu
Gül-ivâlâ çemende kurdu zerrîn haymeler gûyâ
Bahârın askeri azm eyleyüp esbe süvâr oldu
Açıldı yâsemin ammâ mu'attar kıldı her câyı
Gül-i şâdâba cânâ bîd ü 'ar'ar sâyedâr oldu
Benefşe başına kalpak giyindi san levendâne
Elinde câm-i nergis tutunup mest-i 'izâr oldu
Erişdi sünbül-i dil-keş sarıldı sarmaşık serve
Açıldı lâle vü gül bülbül-i şûrîde zâr oldu
Gülün dâmânına destün uzanmasun deyü süsen
Belinden hançer-i fizin çeküp reyhâna hâr oldu
Seher bâd-i sabâ esdi kabâsın gonçe çâk etdi
Görünce anı bülbül dürlü dürlü nağmedâr oldu
Nümâyûn oldu aşkın bûyu herbir serde sultânım

(1) — 1197 (M. 1782) senesinde Şam Kadısı olan.

Ki zîrâ kûh ü deşte gevher ü anber-nisâr oldu
Fesâhatle seher gülşende bûlbûlden simâ' etdim
Dedi ŞERMî yetişdi nevcivânım hâra yâr oldu
Zamân-i ıyş ü işret mevsimi çün geldi sultânım
Bu gûne bir gazelle murg-i dil söylendi zâr oldu:

GAZEL

Gül-i ruhsârun üzre kâkülün her târûmar oldu
Gören ol mâra derki âh aklım târûmâr oldu
Kaşun mihrâbına başeğmeden kâküllerin cânâ
Müşelmân oldumu yâ mâilâne hizmetkâr oldu
Gören hâl-i siyâhın nâfe-i hoş-bûya benzetmiş
Sakin incinme cânâ benzeden der-intizâr oldu
Merâmı sünbülün reşk eylemekdi zülfüne ammâ
Görünce zülfünü bîçâre soldu şermsâr oldu
İnan vallâhi aşkın pençesinden murg-i dil cânâ
Halâs olmaz ki zîrâ aşk içinde ihtiyâr oldu

Murâdîzâde'nün meddâhı olsan tan mıdır cânâ
Anun ihsânı ile nahl-i hâmem meyvadâr oldu
Mürâdîzâde'dir kân-i kerem kân-i-sehâgânın
Sadây ü sıyıtı heft iklimi gûyâ bir nigâr oldu
Ebâ'-an-ceddin aslı pâk gevher ırk-i tâhirdir
Budur mahdûm şimdi misli yok sâhib-vekaar oldu
Sinip tursan anı âlem bilür ta'rîfe hâcet yok
Semâda şems veş dünyâda ceddî âşikâr oldu
Ol ol sâhib-nesebdir kim cihânda yokdur akrânı
İnan vallâhi billâhi yeminim sad-hezâr oldu
Ol ol zât-i mükerremdir ki bir nîm-nigeh birle
Ana ta'n eyleyen hamd ola alçak min-himâr oldu
Yeter şermende kıldun ŞERMîyâ Şevket'le Hakaan'ı
Du'ây-i devlete destgeh-i medh-i bîşümâr oldu.

RAHİP YAKOB

Şehrimizin kuzey-doğu yanındaki **Kıtırıl** köyünde doğup büyümüş-tür. «**Hocaoğlu**» diye tanınan **Şemmâs Toma**'nın oğludur. Süryaniceyi en ince teferruatına kadar bilen **Kıtırıllı Yakob**, Yunan ve Arap dillerinde de üstad sayılırdı. Aynı zamanda meşhur hattâtlardan olup, birçok dinî eserler yazarak kiliselere vakfetmiştir. Bilhassa lisanîyatta derin bir bilgiye sahip olduğundan, 1764 senesinde 23 bâb ve 163 fasıl üzerine yazdığı «**Zühret-ül-Maârif**» isimli süryanice sarf ve nahiv kitabı, talebeler için uzun zaman büyük bir kılavuz olmuştur.

1771 yılında rahip olmuş, 1783 te şehrimizde ölmüştür. Teslis ve tevhide ait «**Eframîyyetü Lâtife**», hikmete dair «**Sürûciyye**» ve «**Süryânîlerde İlim Hevesi**» adlı eserleri meşhurdur. Bayram, yortu ve farz namazları üzerine yazdığı bir risalesi, nefis bir hatla şehrimizdeki **Meryemana Kilise-si**'ndedir.

Bibliyografya : Mar Ignatius Aphram, adı geçen eser.

ÂZİM

XVIII. Yüzyılın son yarısında yetişmiş Diyarbakırlı şairlerdendir. Asıl ismi **Osman**'dır. «**Şaşı-zâde**» lâkabıyla maruf idi. Vefatı h. 1200 (M. 1785) tarihindedir. Aşağıdaki iki beyit bir gazelinden alınmıştır:

Gönül esrâr-i aşkın eskiden hayrân ü dengîdir
Ne ayyâş ü ne tiryâkî ne berrâş ü ne bengîdir
Dem-â-dem mâcerây-i seyl-i eşk-i çeşmime ÂZİM
Sebeb ol kaşı yayın zahm-i dil-söz-i hadengîdir.

Bibliyografya : Eşâ.

FÂRİK

XVIII. Asırda yaşamış, şöhreti yaygın Diyarbakırlı şairlerdendir. Hayatı hakkında geniş bir bilgimiz yoktur. Yalnız, çok nüktedan olduğu ve H. 1200 (M. 1785) senesinde vefat eylediği malûmumuzdur. Aşağıdaki gazelleri, hususî kütüphanemizde bulunan bir mecmuadan alınmıştır.

GAZEL

— 1 —

Gerdiş-i çeşm-i siyâhın bîmecâl eyler beni
Fıkr-i şevk-i kâkûlün âşifte-hâl eyler beni
Arz-i hâl etmek murâdım olsa sultânım sana
Gamze-i câdûların sihrile lâl eyler beni
Ruhların güldür desem afv eyle gül ey gonçe-fem
Bu sözüm gark-ı gül-âb-ı infî'âl eyler beni
Eyledin ağyârı mahrem şânına lâıyk mıdır
Ol perî bigâne-veş bezm-i visâl eyler beni
Ol şeh-i hûbândan etdikçe ümîd-i merhamet
Leşger-i bîdâda FÂRİK pâ-y-mâl eyler beni.

— 2 —

Bîbedel halk eylemiş Hâlik-i bîhem-tâ seni
Cümle dilberlerden etmiş şûh-i müstesnâ seni
Ey leb-i şîrin aceb mi olsa Ferhad'ın gönül
Beslemiş şîr ü şekerle Mârdîn (1) gûyâ seni
Gel gel etsem külli dîbâ-veş güli nâzik tenin
Sîneye cânım gibi çeksem bu şeb tenhâ seni
Bilmiş ol kılmam ferâgat cevri bîdâd eylesen
Başıma kopsa kıyâmet ey kad-i bâlâ seni
Eylemez dünyâ vü mâfihâya bir müyun bedel
Cânına bil ki değişmez FÂRİK-i şeydâ seni.

(1) — Cinas : Mâr-i dîn.

Sabâh-i maksadım cânâ gam-i hecrinle şâm olmuş
Eriş kim hâb-ı râhat dîdeme sensiz harâm olmuş

Nolaydı ölmeden evvel felek, Ya'kuub veş bârî
Göreydim Yûsuf-i gül-pîrehen sinemde râm olmuş

Ruh-i gül-rengi eylerken temâşa kaldı hattında
Dil-i şûrîdeye Rûm idi mesken şimdi Şam olmuş

Bu şeb dûş-i güzârım bulmadım yol âşıkânından
Ser-i kûyünde ey meh-pâre ol denlü rehâm olmuş

Unutdurdu cünûn-i Kays ile Ferhâd'ı ey meh-veş
Senin aşkınla FÂRIK şimdilik rüsvây-i 'âm olmuş.

Bibliyografya : Eşa., Mc.

K A A S I M

Şehrimizde yetişen XVIII. Asır şâirlerindendir. Diyarbakırlı şâirlerle olan münazara ve müşâerelerinin çok olduğunu Ali Emîri merhum nakletmektedir. Ölümü H. 1200 (1785) yıllarındadır. Aşağıdaki parça bir gazelin-den alınmıştır :

Çeşmin âhûyu kılup divâne-i sahrâ-neverd
Ceyş-i hâlin tâ ser-i dâra kaçırdı fûlfûli.
Meclis-i meyden bana teklîf-i tevbe tâbını
Kismet-i KAASIM budur koy vâ'izâ boş kulkulî.

Bibliyografya : Eşa.

KUDSİ

Ali Emiri merhum bu zât için aynen şunları yazmaktadır:

«İsmi **Mehmed**, şöhreti **Müftizâde**'dir. Fuzalâdan ve memleketimiz şu'arâsından bir zât-i âli-kârdır. Hatt-i destiyle bazı kasâid ve gazelleri manzûrumuz olmuştur. Müfti-i Amid **Hüseyn Efendi**'nin 1183 (1769) senesi binâ eylediği kasr-i vâlâya :

«**Hüseynî**'dir bu hoş kasrın makaam-i pâk-i vâlâsı»

«**Mısrâ**'ını târîh demiştir. Eş'arı lâıyk-ı red ve âsârı bed değildir. Vefâtı 1200 (1785) hudûdundadır. Şu beyit bir gazelindedir

Herkes isnâd eyler ef'âlini gayre ketm için
Bana mest olmuş diyen kendi aceb ayık mıdır

Bibliyografya : Eşa.

VÂHİB

XVIII. Yüzyılın sonyarısında şöhretini yapmış Diyarbakırlı şairlerdendir. Tahsilini tamamladıktan sonra ticaretle işigali tercih eylemiştir. H. 1200 (M. 1785) senesinde vefat etti. Aşağıdaki gazel onundur:

GAZEL

Fûlk-i aşkın düştü cânâ bahr-i bîpâyânıma
Bir eser yok mu şehâ semt-i dil-i cânânıma
Şîrhâr tıfl iken ol âteş-i ruhsârı gör
Yaktı dil kundak bıraktı külbe-i ahzânıma
Vasl-i yâr hâsıl iken hecre düşürdün ey gönül
Nâgehân âteş bırakdın hırmen-i samanıma
Leşger-i hat çıktı meydâna bu dem rûzum benim
Şehsüvârım germe dizgin, sürme at meydanıma
Geç «makaam-ı bûselik»ten olma VÂHİB «sûznâk»
Gir usûlile bu şeb bezm-i meh-i tâbânıma.

Bibliyografya : Eşa.. Mc.

SİRRÎ

Asıl ismi **Abdullah**'tır. XVIII. Asrın sonlarında şöhreti yayılmış şairlerimizdendir. Tahsilini tamamladıktan sonra memleketinde kalmayı tercih etmiş ve devrin şairleri arasına katılmıştır. H. 1200 (M. 1785) tarihinde vefat etti. Aşağıdaki iki parça onundur:

— 1 —

GAZEL

Zâr-i dilimden oldu zemin ü semâ seme
Bâl açdı evc-i a'lâya murg-i hümâ heme
Ruhsâr-i tâbnâk-i bütândır nazar-gehim
Âyine-i Sikender-i âlem-nümâ neme
Dilde talâtüm eylese emvâc-i gam nola
Verür temevvüc-i âba şeref siyyemâ yeme
Müşkil ki rûz-i firkat ola dembedem füzûn
Tâb-âver olmaya bu dil-haste mâteme
Mehd-i cihânda tıfl-i dil efgaan ü zâr eder
Demez bu dâye-i felek ağlama mâ-meme
Şîr-i ter visâl-i ile ağıyarı seyrededer
Vermiş fenâ dükkânına besdir şümâ şeme
Uşşâka SİRRÎyâ gelür âzâr-i yâr hoş
Lâkin tahammül olmaz o cevri dem-â-deme.

— 2 —

Ne aceb çeşmi alasın ne belâsın bilmem
Sen seni bilmez isen ellere sor, sorma bana.
Hâme-i nâme-i fercâmeyi tezyîn etdim
Fehmini SİRRÎ-i dânişvere sor, sorma bana.

CEHDÎ

Asıl adı **İbrahim'dir**. Diyarbakır müftüsü **Seyyid Kasım Efendinin** hafidi **Süleyman Efendinin** oğludur. 1185 (M. 1772) tarihinde şehrimizde doğdu. Babasından ve devrinin tanınmış ilim adamlarından ders alarak geniş bir bilgiye malik oldu. Arap ve Acem edebiyatına da vakıftı. Bazı kimse-lerin ve bu arada **Muş** sancığı ümerâsından **Alâüddin Paşazâdeler'in** divan efendiliklerinde istihdam olundu. Ahfâdından **Süleyman Nazif** merhumun verdiği varakada 1223 (M. 1808) tarihinde ve Ali Emiri'ye göre ise 1204 (M. 1789) senesi leyle-i regabinde Diyarbakır'da vefat etmiştir.

Cehdi'nin «Mecmua-i eş'arı» zayi olmuştur. Ailesinden birçok fikir ve san'at adamları yetişmiştir. Aşağıdaki gazel onundur.

GAZEL

Hemîşe şişe-i dil sevdiğim meksûr dursun mu
Adûy-i bed likaayı seyr idüp mesrûr dursun mu
Nigâh-ı iltifâtın yok dil-i mahzûna cevrin çok
Yine dersin ki virân olmasın ma'mûr dursun mu
Sana senden şikâyet eylerim sen gûş tutmazsın
Senin mülkünde şahım zulm nâmahsûr dursun mu
Bana dersin ki lâ'lim sırrını gönlünde pinhân it
Sınık billûr içinde bâde-i engûr dursun mu
Çıkardım genc-i dilden CEHDÎ zikıymet mücevherler
Yazıkdır böyle nazm-i pâkler mestûr dursun mu.

Bibliyografya : Tşa., Stş. Türk Meşhurları, s. 79.

HATTÂT ÂDEM

XVIII. Asrın şöhreti yaygın hattatlarından. Diyarbakırlıdır. H. 1141 (M. 1729) senesinde şehrimizde doğmuş ve 1204 (M. 1790) yılında vefat etmiştir.

Bibliyografya : Thf., s. 110, Dbz.

ALİYY ÜL-ÂMİDİ

Diyarbakırlı ilim adamlarındandır. Babası **Hazro**'lu **Mehmed**'dir Şâfi'i Müftisi idi. H. 1210 (M. 1795) senesinde ölmüştür. «**Tefsir-i Sûret ül-Fâti-hâ**» isimli eseri vardır.

Bibliyografya : Esma'ül-Müellifin, c. 1. s. 772.

FETHULLAH

XVIII. Asırda yaşamış Diyarbakırlı ilim adamlarındandır. Bilhassa dinî sahadaki geniş ve derin bilgisiyle tanınmıştır. Babası **Şeyh Ömer ül-Zekî**, dedesi **Mehmed**'dir. Kendisi,, Şafi'i fakihî idi. Birçok yer gezmiş, bu arada **Medine-i Münevvere**'ye de uğramıştır. «**Şerhü Delâil ül-Hayrât**» isimli eseri Diyarbakır'da Kitapçı Reşat Turgut'ta görülerek Umumî Kütüphane'ye aldırılmıştır.

Bibliyografya : Yukarıda adı geçen eser. c. 1. s. 15.

CÂMÎ

XVIII. Asır şairlerindendir. Asıl ismi **Ahmed**'dir. O tarihlerde şehrimizin en şöhretli şairi olan **Ahmed Hâmî**'nin hayranlarından olduğu için, eski yazıya göre «Hâmî»den farkı yalnız bir noktadan ibaret olan, **Câmî** mahlasını tercihen kullanmıştır.

Câmî, 1125 (M. 1713) senesinde şehrimizde doğdu. Esaslı bir tahsil görmediği halde **Vâlî**, **Hâmî**, **Lebîb** gibi şöhretli şairlerin meclislerinden eksilmediği için, bu zatlardan faydalanmak suretiyle, edebî kültürünü genişletmiş ve oldukça tanınan bir şair olmuştur.

Onun bu tarzda yetişmesi hakkında tezkîresinde tafsîlâtlı bilgi veren **Ali Emîrî** diyor ki (Tşâ):

Birgün ehîbbâ kendine imtihan teklif ederek (**O gül kılmadı ferâh**) vezni ü kafiyesini münâsib gördüler ve kimsenin tashih etmemesine karar verdiler. Artık **Câmî**'nin hazîne-i idrâkine mürâcaattan başka bir me'hazî kalmadı. Bir iki gün sonra şu gazeli inşâd eyledi:

Ol nâz ü işve seni ey dil kılmadı ferâh
Sevdây-i hâline düşeli bil kılmadı ferâh
Düşüm pâyne sabr ü tahammül idemeyüp
Hiç bakmadı yüzüme o gül kılmadı ferâh
Güftâr-ı dilkeşine o dem muntazır olup
O gonca fem açmadı dil kılmadı ferâh
Künc-i firâkta bunca zamândır ki kalmışam
Câm-ı lebiyle ol gözleri mül kılmadı ferâh
Bir yâr ki sana olmaya hemdem ferâğ ola
Terk eyle CÂMÎ sen dahi ol kılmadı ferâh.

«Yâranın bir kısmı: «vâkıâ gazel pek güzeldir, lâkin Hâmî veya Lebîb efendilerin tashih etmedikleri neden ma'lûm?» dediler. **Câmî** bir takım te'minât-ı kaviyye ile kendi mâlî olduğunu inandırdı. Bir kısmı da: — «Gazelin vezni yok», dediler. **Câmî** derhal arûz ölçüsüyle ölçtü, vezni tamam getirip anları da ilzâm eyledi. Bir kısmı da dil, ol, bil, gül kelimelerinin yekdiğerleriyle kafiye edilemeyeceğini ortaya sürdüler. **Câmî** buna da cevab bulmaktan âciz kalmadı: — «Neden kafiye olmazmış cümlesinin âhır-ı lââm harfı değil mi?» dedi. Sözlerine i'timâd ettiği esâtîze-i şuarâ ise ga-

zelin pek üstâdâne olduğunu beyân ve tahsin eylediler. Artık **Câmî** galebeyi kazandığına kanaat ederek kamâl-i fahr u ihtihâc ile mu'terizlerine hitâben: «İlm-i arûzun imâm-i hümmâmî Hâlîl ibn-i Ahmed hazretlerine Hak taâlâ rahmet eylesün. Şu ölçüyü ihtira' etmemiş olsaydı sizin gibi şair tas-laklariyle acabâ bizim hâlimiz ne olacaktı?» demiş; ve etvâr ü akvâli yârân-ı safâya bâis-i hande-i sürûr olmuştur. Mûmaileyh muammerinden ol-
duğu cihetle **Vâli**, **Hâmî**, **Lebib** devirlerini geçirdikten sonra asr-ı hazr evâiline yetişerek **Şeyhzâde İbrahim Hafîd Paşa** ve müşârünileyhin mua-
sırı olan şuarâ ile hembezm-i muâşeret olmuş ve onlarla da müşâare-i le-
tâifkârâne de bulunmuştur. Ve mûmaileyhten sonra gelen bazı şuarâmızın âsârı da kendileriyle hemkafiye tesadüf eylemiştir.» Bundan sonra **Ali Emîrî** şu örnekleri veriyor:

— 1 —

— Vâli-i Âmidî —

Germ oldı sûz ü sâz ile meclis o gûne kim
Eflâki tuttu na're-i mestâneler bu şeb

— Hâmî-i Âmidî —

Gelmiş o mâh bezm-i meye sâki nûkl içün
Bulsa enâr-ı mihri kırup dâneler bu şeb

— Câmî-i Âmidî —

Şem'-i visâle murg-i dili yaktı âşikan
Reşk eyledi bu cünbüşe pervâneler bu şeb

— 2 —

— Lebîbî-i Âmidî —

Reng-i tebessümüz leb-i cânânelerdeyiz
İkbâl-i neş'eyiz der-i meyhânelerdeyiz

— Câmî-i Âmidî —

Fîkr ü hayâl-i vuslat-ı cânânelerdeyiz
Bezm-i neşât-ı sâki-i peymânelerdeyiz

— 3 —

— Şeyhzâde İbrahim Hafîd Pâşâ-yi Âmidî —

Nâr-ı Nemrûd-ı firâkım tâb-i ruhsârınladır
Dâğ-ı dilde ey Halîl'im gül de var ahker de var

— Remzî-i Âmidî —

Tig-i ebrûlarla düşmüş kılca cânım kasdına
Gamze-i cellâdı gör yanında sîm hançer de var

— Âzim-i Âmidî Şaşızâde —

Bir murabba' vefka benzer bezm-i şevk engizimiz
Mey de var sâgar da var sâki de râmişger de var

— Fethizâde Sadullah Saîd-i Âmidî —

Çeşmimiz her nerde olsak seyr ider ma'şûkunı
Zâhidâ zanneyleme âşık gözünde perde var

— Câmi-i Âmidî —

Öyle gamginiz açılmaz hâtır-ı meksûrumuz
Gerçi kim güller de var gülşen de bûlbüller de var

— Kâmî-i Âmidî —

Aldı aklım KÂMÎ gözler görmemiş bir nevcivan
Gördüğüm günden ber ibir başka hâlet serde var

— 4 —

— Câmi-i Âmidî —

İtdi istisnâ gönül âlemde gendüm-günları
Hüblarda yokdur e ydil şûh-i esmerden leziz

— Kâmî-i Âmidî —

Feyz-i hengâm-ı seher bişübhe hoşdur rûzdan
Olamaz sâfi beyâz anınçün esmerden leziz

— 5 —

— Câmi-i Âmidî —

Kendi cânından nice CÂMÎ hirâsân olmasun
Günde bin kan eyleyen bir kahramân gözdür bu göz

— Kâmî-i Âmidî —

Bir mürüvetsiz Hülâgû-yi zamân gözdür bu göz
Can yakan evler yıkan bir yanbakan gözdür bu göz

Câmi, aynı zamanda sesi güzel ve musikiye vâkıf bir şair idi. Bazı gazellerini kendisi bestelemiştir. 1215 (M. 1800) tarihinde vefât etti. Mürettep divanı yoktur. Aşağıdaki gazel de onundur:

GAZEL

Çıkar fesden o müşğîn kâkûlün yer yer nümâyân et
Dağıt âlâm-ı sevdâyı dil-i üşşâkı sâdân et
Döküp zülfün 'izâra serteser evvelbahâr âsâ
Fezây-i hüsnünü reşg-i çemenzâr ü gülîstân et

Girip bu hüsn ile cevîlângeh-i aşk içre at oynat
Gelen var mı salâ çek her taraf hûbâna meydân et
Kemer-beste olup âşıkların karşunda durmuşlar
İnâyet kıl güzellerde efendim sen de bir şân et
Kulundur âşıkındır niçe yıldır kûy-i aşkında
Terahhum kıl visâlin CÂMÎ'ye bir lâhze ihsân et

Bibliyografya : Tş., Tş.

BÂKİ

Asıl adı **Abdülkadir**'dir. 1140 (M. 1727) senesi hududunda doğdu. Tahsilini ikmâl eylemeden şekerciliğe heves etti. Kısa bir zamanda büyük bir şeker imalâthanesine sahip oldu ve «**Şekerci Hacı Baki Ağa**» lâkabiyle tanındı. 1215 (M. 1800) senesinde vefat etti.

Diyarbakırlı Bâkî'nin mürettep bir divanı yoktur. Emiri tezkiresindeki bir gazelini örnek olarak alıyoruz:

GAZEL

Aldı aklım ey perî ol sîne-i pâkin senin
Ben senin hayrânınam hiç yok mu idrâkin senin
Gel mülâyım tıynet ol serkeşlik etme âşıka
Kangı iklimden alınmışdır aceb hâkin senin
Fenn-i aşkı kim sana ta'lim kılmış ey gönü
Kimdir üstadın ki yok bir kimseden bâkin senin
Bu acebdır tıfl iken erbâb-ı aşkı fehm eder
Merhamet bâbını bilmez tab'-ı çâlâkin senin
Ey cefâcû hüsününe mağrûr olub nâz eyleme
Tir-i âhımdan hazer kıl yok mudur bâkin senin
Öyle bir gizli kapılmışsın gül-i ruhsâra kim
Kimse bilmez BÂKÎ'ya ol çeşm-i nemnâkin senin.

Bibliyografya : Tş., Tş.

SIBGATULLAH

Diyarbakırlı bilginlerdendir. Yukarıda hayatını anlattığımız **Küçük Ahmed Ağazâde Ebûbekir Efendi**'nin oğludur. 1132 (M. 1719) senesinde doğdu. Zamanının büyük ilim adamlarından sayılan babasından ders aldı. Sonradan memlekete müftü oldu. «**Lübb ül-Beyân**» isimli eseri meşhurdur. Şeyhülislâm Ârif Hikmet Bey «**Kitâb üt-Terâcüm**»ünde **Sıbgatullah**'ı övmüştür. Vefatı H. 1220 (M. 1805) senesine rastlar.

Bibliyografya : Tşa., s. 367. Osm., c. 1. s. 317.

REMZİ

Asıl adı **Muhammed**'dir. 1170 (M. 1756) tarihinde şehrimizde doğdu. Tahsilini tamamladıktan sonra devrinin tanınmış şairleri arasına katıldı. **Şeyhzâde İbrahim Hafid Paşa**'nın iltifatlarına mazhar oldu.

Ali Emiri, Remzi'nin: «Uzun boylı, esmer çehreli, çtık kaşlı, etvarı kibarâne, suhbeti zarîfâne bir zat olduğu»nu tezkiresinde bildirmektedir. 1227 (M. 1812) senesinde vefat etmiştir. Mezarı **Urfakapısı**'nda idi.

Remzi'nin mürettep divanı bulunamamıştır. Çeşitli mecmualardaki manzumeleri bir divan teşkil edecek çoğunluktadır. Bazı gazelleri bestelenmiş olup, bugün dahi **Diyarbakır** ve çevresinde söylenmektedir. Aşağıdaki iki tahmis ve üç gazel onundur:

— 1 —

SADRIESBAK YUSUF ZİYA PAŞA'NIN GAZELİNİ TAHMİS

Biz ki mehcûruz vatandan gamla mahsûrlardanız

Sanmanız ârâyış-i dünyâya mağrûrlardanız

Nakş-i çarh-ı bî-vefâdan kalbi meksûrlardanız

Câm-ı endûh-i felekden şimdî mahmûrlardanız

Ya'ni bezm-i dilrübâdan dûr û mehcûrlardanız

Çün cihâd-i ekber olmuş nefis ile etmek gazâ
Kal'a-i tende anı mahbûs edüp vermek cezâ
Ehl-i dil ceyş-i kazâyâ feth eder bâb-ı rızâ
Birbirin ta'kib edüb gelmekdedür seng-i kazâ
Her taraftan hâtır-ı nâşâd u meksûrlardanız.

Kâtib-i sofî tabi'at hatt-ı lâ-illâ bilür
Sanma lâkin vasf-ı-hâlim etmeyi imlâ bilür
Hâl-i esrâr-ı dili ne şeyh ü ne mollâ bilür
Devr-i nâsâz-ı felekden çektiğim Mevlâ bilür
Gerçi biz ikbâl ile âlemce meşûrlardanız.

Dide-i ibretle dehrin hâline kıldım nazar
Câhili mesrûr eder ehl-i kemâli derbeder
Bu ne hikmetdir ki eyler cevher-i akla zarar
Tâli'im tahrîr edince hame-i sun'-i kader
Galibâ serdefter-i hicrâne mestûrlardanız.

Gerçi evvel gönlümüz me'lûf idi dünyâlara
Künc-i gamde şimdilik pâdâşdır 'ankaalara
Vâkıf olduk nükte-i «el-leylet-ül-hüblâ»lara
Serfûrû etmez iken dünyâ için a'lâlâra
Şimdi ednâya mümâşât ile mecbûrlardanız.

Cân atub sultânıma mâfizzamîrim söyledim
Vasf-ı hâlim arz ile çok güft ü gûlar eyledim
Böyledir hatt-ı cebînim bahr-i gamda boyladım
Ben bu çarha neyledim bilmem ne taksir eyledim
Kim yanında hâliyâ makhûr ü menfûrlardanız.

Çârsûy-i himmeti gördüm kumâşî bî-bahâ
Hep durûğ-âmiz bâyi', müşteri ehl-i riyâ
Pek kesâd üzre metâ'-ı sîdk-ı niyyet REMZî'yâ
Kembahâ olsa nola kâlâ-i şî'rin ey ZİYÂ
Kadr-i eş'ar ile biz mağdûr u ma'zûrlardanız.

— 2 —

Gazel-i Râgıb-ı Âmidî, tahmis-i Remzî

Zülf-i pür-çine dokundu düşdü dil sevdâlara
Yüzkaralığı götürdü âşıkı rûsvâlara
Gözyaşım rehyâb olursa vechi var deryâlara

Tal'ât-endâz oldu ol âfet gül-i ra'nâlara
Âteşinden düşdü gül gülşende dest ü pâlara.

Hâtır-i gamgîn deste şerha aldım hâmeier
Bir karayazuludur dolmuş kulağı nâmeler
Cem'-i uşşâk eylemiş kopmuş yine hengâmeler
Dûş-i nâz ü şiveye giymiş kebûd câmeler
Sanki ol mâhdur ki girmiş ebr-i istiğnâlara.

Hâba varmış dide-i bahtım gibi ol mâh uyur
Pister-i zevk u safâda tâbekî mest-i gurûr
Var ise uşşâka meylin kıl kerem bir kez duyur
Lûtfedersin şol dehân-i zer-feşânından buyur
Kûşe-i ebrû ile salma bizi îmâlara.

Murg-i dil pâbend-i kırhâlin değildir yâ nedir
Cevr-i bîdâd eylemek hâlin değildir yâ nedir
Gel sen insâf eyle meyyâlin değildir yâ nedir
Ârızında fûlfûl-i hâlin değildir yâ nedir
Micmer-i gönlüm salan sevdây-ı anber-sâlara.

Bilmezem kandan gelüpdür neş'esi keyf-i mülûn
Âşık-i şûrîdenin aşkı figaanı bülbülün
Sırr-i mahfidir sadây-i nâyi bûy-i sünbülün
Ârzusu keşf-i râz etmektedir dâim dilin
Uymuş ol da gamza-i çeşmin gibi rüsvâlara.

Feyz-i zâtiden eser rengin gülündür artıran
Nağme-i hayret-fezâsın bülbülündür artıran
Başıma gavgaay-i aşkı hep dilindir artıran
Serde tomar-i cünûnum kâkülündür artıran
Tûş eden Kays-i dilim sahrây-i gam-fezâlara.

Nây-i derd-âmiz gör olmuş Hudâyı medh edüp
Dehr elinden nâlesin dinle sadâyı medh edüp
REMZÎ-i bîçâre dil-hasta gedâyı medh edüp
Nev-tırâz-i remz ile Râgıb edâyı medh edüp
Cilve-sâz oldun bugün sen şâhid-i ma'nâlara.

GAZEL

— 3 —

Şimdilik ey dîl vatan oldu yine dağlar bana
Yâr için ben ağlarım hasretle yâr ağlar bana
Mihr-i hüsnü rûşen etdi zulmet-i endûhumu
Gör ne hûb oldu gönül şimdengerü çağlar bana
Sîne kim sad-pâredir aşkı ucundan yaradır
Kimse sarmaz yaramı dilber gelür bağlar bana
İstemem dağlardaki baykuş gibi vîrâne-yi
Mesken olmak hoş gelür bûlbûl gibi bağlar bana
Dil o Mecnûndur gezer sahraları Leylâ için
REMZîyâ esmer dilerse râst gelür ağlar bana.

— 4 —

Vech-i pâkin seyr eden âşıkların hayrân olur
Gamze-i hûnris ucundan günde yüz bin kan olur
Gayrilerle sînesin bîminnet ol üryân eder
Bana geldikde sanırsın dahme-i leylân olur
Ben nasihat eyledikçe yâre pendim dinlemez
Uyma ağıyâre dedikçe çün bana düşmân olur
Belki dönmez vakf-i kâm üzre felek varım deyü
Bağrımız endîşe-i devr-i felekden kan olur
Çok da REMZî gam yeme yârim ele girmez deyü
Belki koynunda senin bir gün o mah üryân olur.

— 5 —

Dil verildi sen perî-rû kâküli Leylâlara
Baş açık Mecnûn gibi düşsem nola sahrâlara.
Ol gözü âhû Çeh-i-Bâbil'den almış dersini
Ey dirîgaa çekdiğim hâsiyyet-i esmâlara.
Dâne-çîn-i hırmî-i vaslın gören murg-i dilân
Başgeçer mi şâhbâzım Kaaf olan 'ankaalara.
Gördüğüm hâl-i ruhün başdan çıkarmış kâkülün
Pîç ü tâba düşdü dil girdi yine sevdâlara.
Dîdelerden eşk-i hasret REMZî'yâ bârân olur
Ra'd-i âhım kalb alınca kubbe-i minâlara.

Bibliyografya : Tşa., Dbo., Mc.

HAFİD PAŞA

Asıl ismi **İbrahim**'dir. **Şeyh Yusuf-i Velî**'nin hafidi olduğundan bu mahlası tercihan kullanmıştır. Diyarbakır Mütesellimi **Şeyh-zâde Seyyid İsmail Ağa**'nın (1) oğludur. Bu aileden birçok fikir ve san'at adamları, kıy-

metli ve kudretli devlet memurları yetişmiştir. Hayat ve eserleri hakkın-
da sırası geldikçe bilgi verilecektir.

İbrahim Hafid Paşa 1160 (M. 1746) senesinde şehrimizde doğdu. Tahsilini tamamladıktan sonra bazı memuriyetlerde bulundu. 1202 (M. 1787 - 1788) yılında **Diyarbakır Voyvodalığı**'na fâyin ve kapucubaşılık rütbesi tevcih edildi. Bu sıralarda isyan eden **Millü Aşireti** reisi **Temür Bey**'in tenkili kendisine havale edildi. İsyanın askeri kuvvetle bastırılması yoluna gidişi hoş gitmediğinden 1207 (M. 1792 - 1793) de azledildi. Hafid Paşa da **İstanbul**'a gitti. Üç yıl orada kaldı. 1210 (M. 1795) tarihinde **Raka Mütesellimliği**'ne ve bir yıl sonra da vezaret rütbesiyle aynı vilâyetin valiliğine nasbedildi. **Napolyon Bonapart**'ın Mısır'ı istilâya kalkışması karşısında asker toplayıp Mısır'a gitmek üzere 1214 (M. 1799) te ilâveten **Diyarbakır Valiliği** de tefviz kılındı. Bir sene sonra **Habeş** ve **Cidde** valilikleriyle **Medine-i Münevvere** muhafızlığına tâyin edildi. Ancak serdar-ı ekrem **Yu-**

(1) — İsmail Ağa da memlekette sevilen kıymetli bir zat idi. Vefatına şa-
irlerimizden Refi. aşağıdaki tarini yazmıştır:

Olma sen ey ehl-i devlet gurre-i câh-i cinân
Cânın erse mâha dek yokdur zevâlinde emân
Kim bu gerdün-i siyeh kâse çü na'l-i bâz-gün
Devr-i nâhemvâr ile kârı firib etmek hemân
Nerde kim bir nâmver mun'im olursa âkıbet
Anı güm-nâm eyleyüp elbetde eyler binişân
İşte ezcümle bu merhûmu hemân fikreyle kim
Voyvodaydı hem ser-i-bevvâb sâhib hânedân
Seyyid İsmâ'il Ağa Şeyhzâde-i âli-tebâr
Şehr-i ÂMİD içre olmuşdu müsellim bir zamân
Lafzen ü ma'nen REFİ'â harf-i mu'cemle bu beyt
İki târîh oldu anın fevti içün bigûmân
Binikiyüzde dirigaa azm-i ukbâ eyleyüp
Kıldı İsmâ'il Ağa dâr-i-ukbâyı mekân. Sene : 1200.

suf Ziya Paşa, kendisinin ordudan ayrılmasını uygun görmediğinden, uhdesindeki valilikler mütesellimler vasıtasıyla idare olunmak kaydıyla gene orduda kaldı. Oğlu **Tahir Bey**'in hastalandığını haber alınca Habeş ve Cidde valiliklerinden affını diledi. Bu dileği yerine getirilerek **Diyarbakir** valisi olarak kaldı. Mısır'ın geri alınmasından sonra memleketi olan ve valisi bulunduğu **Diyarbakir**'e geldi. Oğlu Tahir Bey'in vefatı kendisini çok müteessir etti. Daha bazı yerlerin valiliklerinde bulunduktan sonra 1224 (M. 1809) te tekrar şehrimize vali oldu. 1128 (M. 1813) tarihinde vefat etti. Mezarı, **Fatih Paşa Camii** bitişiğindeki kabristandır.

İbrahim Hafid Paşa'nın mert, cesur, yardımsever, ilim ve san'at adamlarını korur, vatanperver bir zat olduğunda bütün kaynaklar müttefiktir. Mürettep **Divânı** vardır. Bir nüshası hususî kütüphanemdedir. Aşağıdaki örnekler bu divanından alınmıştır:

GAZEL

— 1 —

Ne kadar kuvvet ü fer verse dahi tedbîre
Olamaz kimse mu'âriz kalem-i takdîre
Eyleme zeyl-i niyâzi a gönül tûl ü dirâz
Vasla müntic olamaz bâ'is olur tenfire
Hayret-i aşkın ile eyledi teşbih âşık
Çeşm-i tatâre, müjân fîre, kaşın şemşîre
Rakamı hattı ma'inîden edüb kat'î nazar
Gördü nûr âyetini başladı dil tefsîre
Cami'î gülşen-i aşk içre görüb haddü ruhun
Andelibân-ı çemen başladılar tekbîre
Göricek kaametini âşık-ı dil-haste HAFİD
Serv-âsâ dikilüb döndü hemân tasvîre.

— 2 —

Alınurken gül ruhundan sevdiğim bûy-i edeb
Aklımı aldı dehânın yok yere ey gonçe-leb.
Nîm-nigâh-i merhametle âşıkâ etsen nazar
Dutar ol biçareyi havfile yine tâb ü teb.
Sâgar ü mey, mutrib ü neyle herîfân sâkıyâ
Kandasın sen gel eriş âmâdedir bezm-i tarâb.
Kılca kalmış gönlümüz sevdây-i zülf-i yâr ile

Âteş-i aşk ile pek süste olur çekme ta'ab.
Gördüm ol âfet-nigâhı dün reh-i meyhânede
Tîğ der-dest ü niger-mest gamze pür-kin-i gazez.
Hâl ü hattı lâ'l-i gevher-bâra nisbetle olur
Şâm-i aydın gibi şekker âşıkın çeşmine şeb.
Sanma yakmışdır canâ alevce resminde HAFİD
Hûn-i âşık destine vermişdurur reng-i aneb.

— 3 —

Lûtfedüp lâ'lün bana etmez mi zerre bir itâb
Kanıma girdi benim ol gamze-i pür-tîz ü tâb.
Geh visâlin arzedüp şöyle kaçarsın sevdiğim
Döne döne âteş-i hecrin ile oldum kebâb.
Dursalar cânâ seninle şems arasında kulûb
Sâyede tâb-i ruhu düşmez mi arza âfitâb.
Yek iken kanı ne kaldı âşıkın ey şûh yine
Tîğ-i gamzenle çeküp katlime eylersin şitâb.
Sanma pâyini mühennâ rişte-i çeşmim HAFİD
Hûn-i eşkimle boyayup eyledim ana çorab.

— 4 —

Âşıkam gam mûnisim, derd ü elem mahrem bana
Çeşm-i hûn-âlûduma benzer kanı hem-dem bana.
Rîze-i elmâsile eyle tabîbâ kî devâ
Âşıkam zehr-i sitemkâr eylemez merhem bana.
Şâd-kâm-i vuslât-i yâr olsa da seyrinde dil
Sûr-i âlem olsa âlemde olur mâtem bana.
Buldu hep etdiklerin ruhsârına mâil olup
Gör ser-i zülfün nice gösterdi bâr-i ham bana.
Bahseder tûfâna çeşm-i hûn-feşânım ey HAFİD
Eşkime nisbetle gelmez nem gibi heft-yem bana.

— 5 —

Sa'âdet hâverinden çıkdı şems âsâ o meh tal'at
O dem târ-i dili kıldı münevver eyledi rû'yet.
Tegaafül tîği etse cismini şâne tahammül kıl
O pîç ü tâb-i kâkül cem'inê çok eyledin dikkat.
Sirişk-i çeşmime râzım henüz ben keşedüp açmam
O tellâf-ül-akl der bana söyle çok kılur minnet.

Dahi renginde giymiş gölgeli şâli o gül-çehre
Dedi üftâdeler için getürdüm eyliyem hil'at.
HAFÎD'in destine geçse o şûhun dâmen-i vasl
Dili pür-şib ü şâb eyler, gider hep çekdiği zahmet.

— 6 —

Yâr gelmeyince meclise mey nûş olur mu hiç
Nûş olmayınca bâde de serhûş olur mu hiç.
Gonçe dehânı, haddi gül ve murg-i dil hezâr
Tâ haşrolunca bir dahi hâmûş olur mu hiç.
Hân-i vaslinde lenger-i hüsn ü cemâline
Perçem gibi cihânda ser-pûş olur mu hiç.
Görmüş sihâm-i çeşmini yâ tîğ-i gamzesin.
Bîhûde mübtelâları bîhûş olur mu hiç.
Herbir mahalde etdiğimiz zevk u işreti
Ey nâzenîn seninle, ferâmûş olur mu hiç.
Pendin eser eder mi HAFÎD ol peri-veşe
Gûşüne nush güheri mengûş olur mu hiç.

— 7 —

Bezm-i meyde gerdiş-i câm âlemin serşâridir
Başacık divânelik uşşâkın eski kârıdır.
Dâm olur sanma sakın işret dâminde ol mehi
Câm-i meyden neş'e yâb olmak anın inkârıdır.
Sanma kim zahm-i derûna em olur ol meh-veşi
Nîm-nigâh-i mestinin çok kimseler bîmâridir.
Niçe kanlar yutdurur ol nîm-niger âşıklara
Görmesün e ydil sakın kim çeşm-i merdüm-hâridir.
Pâdişâh-i Hind hâlin, Mîr-i Mâçîn ruhların
Kâkûlün ey şeh senin iklim-i Çîn Serdâridir.
Kurtulur mu aşk ile dil hâk-i râhı olsa da
Makdem-i nâza gubâr olmakla minnetdâridir.
Gözcüdür nîm-i nigâhı sûr-i aşk içre HAFÎD
Kal'a-i hüsnün ol âfet şimdilik dizdâridir.

— 8 —

Sanma kim her çeşm-i bînâ hüsnüne meftûn olur
Ayn-i ibretle bakan ruhsârına Mecnûn olur.
Gird-i lebde hatt-ı nev-hîzin görüp dilde hemân

İki mısra'-i nev-zemîn bir hoş edâ mazmûn olur.
Bilse zincîr olur zülfün eğer akl-i zühhâd
Şevk ile dârüşşifâda aşk ile mescûn olur.
Katre katre hûn-i eşkim çeşm-i hasretten nidem
Dâmen-i dilde temevvec eylese Ceyhûn olur.
Dâne-i çeşm-i terim sanman ki zâyî' eyledim
Zer'-i hâk-i kûy-i dilberde dūr-i meknûn olur.
Hâl-i ruhsârın hayâlile gece tâ subhe dek
Eşk-i terden dâmen-i endişemiz pūr-hûn olur.
Tîğ-i ser-tîz-i nigâhınla helâk olsa HAFÎD
Sûd-mend olur benim rûhum, nigeş mağbûn olur.

— 9 —

Sînede dâğım değışmem gonçeye ey gül'zâr
Yâdigârımdan bana kalmışdurur ol yâdigâr.
Hâl-i ruhsârın hayâlile gece tâ subhe dek
Ben sipîhr-i hüsn içinde olmuşam encüm-şümâr.
Eyleme mestûr telvîh eyle mîr'ât-i dili
Ârif ol cânâ usûlile çalış eyle menâr.
Çâr-ebrû bir mehin hâlin görüp çarpıldı dil
Dilde cârîdir fusûl-i erba'a hem nevbahâr.
Âşık olmuşdur beğim çeşmin nigâh-i nâzike
Âşık o ma'sûk olursa böyle olsun hem-civâr.
Kaametîn şevkı ile kaddim düta oldu, derûn
Âteş-i aşkın ile yanmaktadır misl-i çınar.
Gül yüzûn gördü HAFÎD bâm-i felekden söyledi
Var imiş benden ziyâde gün içinde tâbdâr.

— 10 —

Kapılmış murg-i dil bir dilbere üftâde kalmışdır
Uçurmuş aklını başdan gönül sevdâda kalmışdır.
Dü çeşm-i pūr-füsûnun aldı aklım ey kamer-çehre
Giriftâr-i dilim ol nergîs-i şehîlâda kalmışdır.
Varın ol bülbül-i şûrîdeye söylen ki el çeksün
Figaan ü nâle şimdi bu dil-i şeydâda kalmışdır.
Sakın pūr-gûluk etme mutribâ bu bezm-i işretde
Çıkar peşminesin gûş et sadâ minâda kalmışdır.
Sevin ey bülbül-i şeydâ ki gonçe oldu neşküfte

Hicâb perdesin ref'e eser bir bâda kalmıştır.
HAFİD'e eylemiş te'sir zülf-i anberîn-fâmı
Hayâl-i zikr ü fikri kâkûl-i zîbâda kalmıştır.

— 11 —

Meyle pür edüp sâgarı cânâna desünler
Nûş et ki şerâbı sana mestâne desünler.
Arzetmeyicek hâlini ol şûha ne bilsün
Ma'sûmları taşla sana divâne desânler.
Yap küşe-i kalbinde sarây-i gam-i aşkı
Virâne-i bûm olmuşa kâşâne desünler.
Hurşîd-i ruhun gördüğü dem âşık-ı mehcûr
Âyât-i mübeyyin meh-i tâbâna desünler.
Şen eyllemedin gitdi şehâ küşe-i kalbi
Hayifâ ki bu ma'mûreye vîrâne desünler.
Bu nazm-i HAFİDÎ gibi bir gayrisinin de
Girmiş mi aceb defter-i irfâna desünler.

— 12 —

Geldi bir müjde-resân dedi ki cânân geliyor
Dil-i pejmürde sevin kaalıbına cân geliyor.
Ruhu gül, kâkûlü sünbül, kadi bir serv-i sehî
Giyinüp câme-i sebz ol hat-i reyhân geliyor.
Elem-i cevri ile ey pister-i çevre yasanan
Derde em, yarana merhem kuvâna kan geliyor.
Kaşı tuğra-keş ü hatt-i rakam ruhsârı
Mansıb-i Şâm'a mukarrir ile zîşân geliyor.
Gün yüzün dutdu sihâb-i hatı oldu ma'zûl
Maşrık'ın Pâdişehi Mağrib'e rahşân geliyor.
Elde câm-i mey-i gül-fâm ü bir elde sâgar
Mest-i lâyaş'ar o şûh tekyeye kurbân geliyor.
Gerden-i sâf-i ziyâdarını bıçağa sürüp
Maslah-i aşk-ı İlâhiyyeye her ân geliyor.
Meclis-i gayre varır bilmez idim dildârı
Vardığın gûş edeli bana o pek dân geliyor.
Genc-i meyhânede geh mest gehî mahmûruz
Dehr-i fânîdî HAFİD bu şekilde yan geliyor.

Bir hâl-i Habeş sâkî-i gül-çehre terim yok
Bir câm-i murassa'-dehen ü simberim yok.
Sûzân-i gam-i şu'le-i hüsnüm dönerim yok
Pervâne gibi yanmadan özge hünerim yok.
Bîakl ü hired hâk-i mezelletde yaturken
Bu şekle kodu sun'-i îfâhî haberim yok.
Sad-pâre ederse dili ol hûnî ne mâni'
Tîr-i nigeş-i yâre verir bir siperim yok.
Derdim: Giderim âteş hecrinle fenâdan,
Ne semtine, ne kûy-i Bakaaya giderim yok.
Tohm-i dil eğer olsa da âlemde erişmez
Bîhinden anı bin biçerim bir ekerim yok.
Eflâki yakar âteş-i aşkım benim ammâ
A'dâya eser eyliyecek bir şererim yok.
Ey mevce-i deryâ neye bu çîn-i cebinin
Zannetme derûnumda benim de güherim yok.
Gelse o bût-i vahşî eğer hâneye tenhâ
Cândır verecek gayri gönül mâhazerim yok.
Donmam görüp ol âfet-i Sa'dî-i cüvânî (*)
Ben Mevlevîyem gayri havâdan dönerim yok.
Asfûru alur gibi çeküp cengine almış
Murg-i dili şehbâz-i nigâhı haberim yok.
Ummîd-i visâlin edemem her giz ey âfet
Tâlî' yaramaz elde ise sîm ü zerim yok.
Yokuşuna gelürse HAFÎD gelsün o âfet
Zirekdür ol anlar ki Vefâ'dan güzerim yok (**).

Ben cünûn-i ikfîmî aşk ile cevân eyledim
Bahrine daldım geçüp berrinde nâlân eyledim.
Pes havâsından hüveydâ oldu serde sûz-i aşk
Âteşin demler çeküp kendimi sûzân eyledim.
Âbı âteş hâki ahkerdir havâsı sûz-i aşk
Böyle hâsiyyetle mülk-i aşkı seyrân eyledim.

(*) Tarikat-ı Sa'diyyenin donmak usulüne işaret ediyor.

(**) «Zirek-Yokuşu, İstanbul'da bir yerin adıdır. Vefâ-Meydânı da, bu yokuşa yakın ve şimdiki «Vefâ» semtinden ibaretti.

Kalmadı tâbım görünce âbını akdım revân
Su gibi sahrâ-be-sahrâ eşki rîzân eyledim.
Hâkini başüzre gezdirdim anınçün âteşim
Şu'le-verdir Haşre dek şem'im fûrûzân eleydim.
Gamze-i ser-tîz-i nâzik tîğini gördüm HAFÎD
Gebş-i cânımı o dem ben ana kurbân eyledim.

— 15 —

Sadeî veş ağzını açdı göründü dür o dendândan
Nişân gösterdi âb-i ter gözümde âb-i Nîsândan.
Bulunmaz her mekânda reng-i lâ'l-i yâr, bin kânı
Dolaşdım revnak-efzâdır o sôhun lâ'l-i mercândan.
Ne denlû tâb-i pertev-sûz-i hurşîd-i ruh-i alın
Düşerse şebnem-i eşkim kalur mu hîç firâvândan.
Kaşın kavsine kurbân olayım ben ey kemân ebrû
Görüp tîr-i nigâhın geçmişem çokdan ben o cândan.
Ölürsem cevri hecrinle HAFÎD ümmîd-i vâsl etmem
Zuhûr eylerse cânâ kevkeb-i batım girîbândan.

— 16 —

Tâb-ı ruhsâr-i cemâl-i şem'i sor pervâneye
Âteşinden doğru söyler hüsnünü pervâ neye?
Gerçi hâlidir hayâl-i hâtırım vîrânedir
Bûm-i hasretidir gönül bu hâne-i virâneye.
Şâh-i âlemdir gönül çün kaani'-i peşmînedir
Rağbet etmez dil serîr-i kûşe-i kâşâneye.
Söyle nâr-i aşkımı itfâ eder sâfî cevâb
Sûşişim etme füzûn çekme bizi efsâneye.
Pertev-endâz olma ey meh her açık rûzenlere
Şu'le-pâş olma meded gün gibi herbir hâneye.
Dağılur elbet HAFÎD aklım o şûha söyledim
Verme ruhsat târûmâr etmeğe zülfün şâneye.

— 17 —

Derdin ol gonçe hezâr gülzâra söyler söylese
Subha dek gelmez kesel yekpâre söyler söylese.
Oda yansa eylemez pervâne veş izhâr-i aşk
Hâl-i zârın dil yine dildâra söyler söylese.

Çeşm-i hâb-âlûdeye efsâne olsa söylemez
Olsa bin efsâne-hân hüşyâra söyler söylese.
Söylemez derd-i dilin arzeylemez bir kimseye
Gâhice Mecnûn gibi kûhsâra söyler söylese.
Söylemez derdin HAFÎD bi npâre olsa sinesi
Zahm-i tîğınle meğer ol yara söyler söylese.

Bibliyografya : Tşa., Stş.

CİVÂN

XVIII. Asır sonlarında **Doğu-Anadolu**'da şöhret kazanmış Ermeni âşık-lardandır. Henüz çocuk denecek yaşta ike nşiir yazmağa başladığından **Cİ-VÂN** mahlasını kullanmıştır. H. 1160 (M. 1747) senesinde şehrimizde doğ-du. Tahsilini tamamlamadan terkederek basmacılık (kumaş üzerine kalıp-larla basmalar yapmak sureti) ile geçimini temine koyulmuştur.

Civân, arûz ile gazeller, divanlar yazdığı gibi bestelenmiş koşmaları ve mayaları (1) da vardır. H. 1230 (M. 1814) tarihinde ölmüştür.

Aşağıdaki şiirler ona aittir :

— 1 —

GAZEL

Seyre çıkmış sevdiğim şûh-i cihân olmuş bugün
Kirpiği tîr-i gazebebrû kemân olmuş bugün
Eğmine bin nâz ile giymiş kebûdî câmesin
Pertev-i Ebr içre sanki mihribân olmuş bugün
Karşusunda sad hezâr üftâdeler el bağlamış
Nâzenînler tahtına sâhibkırân olmuş bugün
Serferâz olmuş efendim hüsnile cümlesine
Zümre-i hûblar içinde bir divân olmuş bugün
Gerdeninde halların leşker gibi kurmuş tabur
Herbiri bir fitne-i âhir-zamân olmuş bugün
Ey CİVÂN sen çeşm-i cellâdın çekersin kahrını
Herbiri â'zâların bir kahramân olmuş bugün.

(1) — Maya için bakınız : Şevket Beysanoğlu, Diyarbakır Folkloru, Cilt I, sayfa 7 ve 78 - 94.

KOŞMA

Derd ü gamdan göz açmadım ağalar
Duâ edin kara bahtım uyansın.
Her kim beni kem bildirmiş o yâre,
Bugün yarın al kanlara boyansın.

Gavvâs gibi aşk bahrına dalınca,
Can çürüttüm tâ bir gevher bulunca,
Vazgeçemem canım tende olunca,
Canım yakmak ister rakîb, o yansın.

Buruk kodu bu âşıkın boynunu,
Pek zâlimdir aslâ saymaz sonunu,
Bir yâr sevdim gayri sürmüş gününü,
Böyle derde nasıl CİVÂN dayansın.

Bâd-i sabâ bizim ele gidersen
Bu çektiğim hâli arz et yârıma,
Bir cânım var âhir kurban kıluram
Humar gözlü, kâkülleri mârıma.

Vasf-i hâlim kime edem beyân da
Benim ağam bilmem kalmış ne yanda
Bin cevriye baş yasduğa koyanda
Tâ ciğerden âteş düşer bağrıma

Bir CİVÂN 'ım derd çekerim bişümâr
Bu sevdalar aklım etmiş târümâr
Her ne kadar cânım yaksa yeri var
Bilürüm ki o da yanar uğruma.

Humar gözlüm zâti gönlüm kırındır
Çok hışmîle kaşın çatma esmerim
Yad avcılar dolaşüyor üstüne
Uyan hâbdan, gafil yatma esmerim.

Her nâmerdi yaklaşdırma yanına
Yazık olur şebâb, şirin cânına
İnsâf deęil, hem de dūřmez řânına
Her nâmerde beni satma esmerim

Ne havfeder, ne kimseden yııarsın
Ben âşka bunca cefâ kııarsın
Sen de bir gūn Allahından bularsın
Gel CİVÂN'ım çok sıızlatma esmerim.

— 5 —

DİVAN

Aldı serden aklımı bir kaşların bir gözlerin
Eyledi lâl dilimi bir kaşların bir gözlerin
Yalanız ben değilem derdin çekip şekvâ kııan
Mecnûn etmiş âlemj bir kaşların bir gözlerin

Tıfl iken kııdı yazık derd-i âlem mihnet beni
Korkaram helâk ede bu âh ile hasret beni
Koymadı sevdây-i aşkın bir nefes rahat beni
Kııdı âhir belimi bir kaşların bir gözlerin

Var mı Urum ülkesinde sen gibi bir âlişân
Kudretinden Hak yaratmış mah yüzünde bir nişân
Ya senin řânına dūře mi olayım perîřân
Der CİVÂN yaktı evim bir kaşların bir gözlerin.

— 6 —

MAYA

— 1 —

Siyah kâkûl ak gerdâna kadama
Bîmuradım felek beni budama
Gel şebabım, olur olmaz adama
Bel baęlama zira dūnya bozulmuř

— 2 —

Bir karakaş bir kara göz kimde var
Bir tükenmez deli gönül bende var
Yedi yıldır derde derman araram
Hiç demisen derde derman bende var

— 3 —

Muradsızam ben muradım almadım
Bağban oldum gonca gülün dermedim
Gamdan başka bir safasın görmedim
Senin sevdan bu sinemde dâğ olmuş

— 4 —

Aşkan düştüm oldum deli divâne
Ben yalvardım sen başladın ilvâne
Küçücükten kan ağlattın CİVÂNE
Yeter ettin Allahından bulasın.

Bibliyografya : Tşa, Dbo. Prof. Dr. M. Fuad Köprülü, Türk Saz Şairleri,
c. 2, s. 333 - 334, Mc.

HADÎDÎ

XVIII. Asır sonlarında yetişmiş Diyarbakırlı şairlerdendir. Şehrimizin demirci esnafından olduğundan «**Hadîdî**» mahlasını kullanmıştır. Sesi güzel, makamata âşına, hoş sohbet bir zat idi. H. 1230 (M. 1814) senesinde vefat etmiştir. Aşağıdaki gazel onundur:

GAZEL

Aşka düşdü gönlümüz gam nârı kâr eyler mi hîç
Düşmeyenler âteşe neşr-i şîrâr eyler mi hîç.
Çerhi gîfî dâimâ aksine devr etmektedir
Bîmeşakkat ehl-i aşkı bahtiyâr eyler mi hîç.
Cân ü dilden böyle bir mehpâre dilber sevmeyen
Hâkipâyî üstüne cânın nisâr eyler mi hîç.
Nâle-i bülbül-havâdir söyleyen bîhûş imiş
Derde meftûn olmasa gülşende zâr eyler mi hîç.
Sanma bu ednâ HADÎDÎ aşkı pinhân eylemez
Şem' veş yansa derûnu âşikâr eyler mi hîç.

BEYÎT

Saht diller kahr ile her hidmete mu'tâd olur
Âheni eşkâl-i gûn-â-gûne korlar nâr ile.

Bibliyografya : Tşa.

HASRETİ

Şehrimizden yetişmiş şairlerdendir. Tahminen H. 1190 (M. 1776) senesinde doğdu. Kahveii esnafından idi. Buna rağmen şöhreti Güneydoğu-Anadolu'da yayılmış şairlerimizden biridir. Vefatı H. 1231 (M. 1815) tarihindedir. Mürettep divanı yoktur. Aşağıdaki gazel onundur:

GAZEL

Sunmadı sâkî bize, mey kaldı sâfî şîşede
Ol sebebdan kaldı bu dîl fikr ile endîşede.
Şöyle bir çıkdı elimden râhet-i cismim ki âh
Vuslat-i yârın hayâlî gelmez oldu dişe de (1).
Derd ü mihnetle geçürdi ömrümü devr-i felek
Bir taraftan da düşer ahvâlimi teftîşe de.
Zâr ü ser-gerdâ nolup sahrây-i gamde gezmeği
Kilk-i kudret böyle yazmış tâ ezelden bîşede.
Bir taraftan HASRET-i yâr, bir taraftan el sözü
Şöyle deng etmiş beni varmaz elim bir işe de.

Bibliyografya : Tşa.

(1) — Diyarbakır şehir şivesine göre rûya mânasına gelen «düş»e «diş» denir

YUSUF ZİYÂ

Gençliğinde «Yûsuf» ve sonraları «Ziyâ» mahlâsını kullanan bu zât, şehrimizden yetişen tanınmış edip ve şâirlerdendir. Tahsilinden sonra, Ulucâmîin güneyine bitişik olan **Sipahiler Çarşısı**'ndaki dükkânında alış verişle uğraşmıştır. Şehrimizde H. 1230 (1815) yıllarında ölmüştür. Her iki mahlâsıyla söylediği şiirlerinden birer örnek aşağıya alındı:

— 1 —

Gamze-i hûn-rîzinün mecrûhu olmuşdur gönül
Yokhsa bîcâ sanma bekler meclis-i cânâne-yi.
Hattı gelmekle o şûhun safha-i ruhsârına
Şâhbâx-i hüsnü hiç terk eylesün mi lâneyi.

— 2 —

Cezb eder ruhsâr-i verdin reng-i gülden rengini
Arturur dil bûlbülü her dem bana ahengini.
Âh ü zâr ile ZİYÂ ma'rûf olan rüsvây-i aşk
Gûşuna almaz eger zühre çalarsa çengini.

Bibliyografya : Eşa.

GAYRET

Diyarbakırlı şâirlerden olup, lâtifeciliği ile tanınmıştır. Ölümü H. 1230 (1815) yıllarındadır. Aşağıdaki beyitler bir gazelinden alınmıştır:

Lâ'l-i lebile âşıka şetm-i galizler
Devr-i rûhunda bûselerin dış-kirâsıdır.

Mihmân-sarây-i miñnet ü endûhda benim
Hep çekdiğim hicâb ile hâtır belâsıdır.

Bibliyografya : Eşa.

FERDÎ

Şehrimizden yetişen şâirlerden olup, tahsilden sonra mücellidlikle uğraşmıştır. Mücellidhanesi, **Ulucâmi** kapusu önünde idi. Halk arasında **Hoca-Ferdî** diye tanınmıştır. Ölümü H. 1230 (1815) yıllarındadır.

— 1 —

GAZEL

Mübtelây-i aşka müjde hânede dilber de var
Yan yakıl pervâne veş şem'-i ruh-i enver de var
Bezm-i işretde kem-âlet olmasun ehl-i kemâl
Meclis-i irfânda revnak bâde-i ahmer de var
Tâk-ı eyvân-i felekde sohbetin encüm gibi
Mihr sâgar, mey kadeh, billûr-i sa'd-ahter de var
Şeb nüहुfte hâle-i âguuşa aldık ol mehi
Ol miyân-i «bûselik»de beste-i «çenber» de var
FERDÎ çok âfet-lisân-i nüktedân-i şâirân
Be ngibi muhrık-derûn âteş-zebân hiç nerde var.

— 2 —

Kûşe-i dilden ser-i-mû kâkülün dûr olmasun
Ol değil mi dûş eden şeydâ dili sevdâlara.

Seyl-i eşkim vâdî-i gamde o denlû akdı kim
Şimdi nehr-i mevc-hîzim kalb olur deryâlara.

Bibliyografya : Eşâ. Mc.

ŞEREF

Şehrimizde yetişen edip ve şâirlerdendir. Hemşehrisi şâir **Azmî** kendisini çok takdir eylediğinden bir beytinde şöyle övmüştür.

«Hâmî'yi, Vâlî'yi hiç kimse getürmez kaale
Âmid'i tâ bu kadar etdi pürasâr Şeref.»

Ölümü H. 1230 (1815) yılındadır. Hakkında başkaca bilgi edinilemedi. Aşağıdaki gazel onundur:

GAZEL

Baş a düşmüş bir belây-i nâgehândır kâkûlün
Ya'ni zincîr-i cûnûn-i âşıkaandır kâkûlün
Hıfz içün gûyâ tılsım genc-i vasl-i nakdîdir
Zîr-i destârında bir mâr-i nihândır kâkûlün
Görmesün deyü cemâl-i pâkin çesm-i felek
Başın üzre çetir veş bir sayebândır kâkûlün
Güleş-i kûyünde nâlân eyleyen murg-i dîli
Ser-nihâl-i işvede bir âşiyândır kâkûlün
Bir gazel yazdı ŞEREF kim Arşa kaydetsün felek
Anlasun ne mertebe vâlâ-mekândır kâkûlün.

Bibliyografya: Tşa. Mc. (Mlt. Alm. Mz. 600).

KÂMİL

Diyarbakır'lı şairlerdendir. XIX. Yüzyılın ilk yarısında yaşamış olduğu sanılmaktadır. Hayatı hakkında başkaca bilgi edinemedik. Aşağıdaki iki gazel onundur:

GAZEL

— 1 —

Etmem hutûr hâtır-i yâde 'adem miyim
Oldum nebûd ü kümeşde bilmem kerem miyim
İrfânım oldu mûcib-i ser-küşte kî bana
Destinde ben bu çerhin kalem miyim
Kadrim bilirse rind-i mey-âşâ bilür yine
Bilmem bu bezm-gâhda ben câm-i Cem miyim
Bâis hırâş-i câna uluvv-i cenâbdur
Bâlây-i serde kâkûl-i pür-pîç ü khem miyim
Saldı rikâb ü destin her süflenin beni
KÂMİL levend-i çerhin elinde alem miyim.

— 2 —

Bûs edermiş leb-i dildârı leb-i peymâne
Ahdım olsun içeyim kanını kana kana
Çeşm-i hem-bezm-i cânân ile çokdan gezeriz
Der-be-der meygede-be-meygede hâne hâne
Murg-ı diller nice vâreste olur dâmından
Gerdeninde göricek hâlini dâne dâne
Şem'ine yanmağa pervâne-sıfat âşıklar
Hâne-behâne arûzlar seni yana yana
Dile sordum seni kim böyle perîşân etdi
KÂMİL'â sorma dedi âh o şân e şâne.

REFİ'

Şehrimizden yetişen şâirlerin en değerli ve hünerrlilerinden olan **Refi'**, Şeyhülislâm **Ârif Hikmet Bey'in Tezkiresi'**ndeki kayde göre, 4 Şaban 1169 (5 Mayıs 1756) Çarşamba günü doğmuştur. Yukarıda (s. 242) anılan şâir Seyyid Lebîb Amidî'nin oğlunun oğludur. Bu yüzden «**Seyyid**» sıfatıyla anılan Refi'in öz adı **Mehmed**'dir. Ali Emîri'nin yazdığına göre, bazı hicviyelerinde veya atışmalı şiirlerinde bu zât «**Gayyûr**» mahlâsını da kullanmıştır. 60 yıllık ömrünün son on altı yılı XIX. Asra rastlayan **Refi'**in, aşâğıda görüleceği gibi, bilhassa öz türkçe sözlerle ve «elfâz-i arabîyye ve fâr-siyyeden ârî» üç gazel yazması ve tesiri altında kaldığı **Ali Şîr Nevâî'**ye özenerek çağatay türkçesiyle de gazeller söylemesi, hele sanatındaki kudreti üzerinde dikkatle durulmaya değer. On üç yaşına kadar dedesi **Seyyid Abdülgafûr Lebîb**'in talim ve terbiyesinde yetişen **Refi'**in, bu mahlâsını da dedesinden aldığı anlaşılıyor(*). Çağının âlimlerinden medrese tahsilini

(*) Refi'in doğumuna dedesi **Lebîb**, 25 beyitli bir dua kasidesi yazmıştır. Bunun yedi beytini «Tezkire-i Şu'arâ-i Âmid»den buraya alıyoruz:

İlm ü amel-i sâlih ola şân-i Refiâ
Âfâkı duta şöhet-i irfân-i Reîâ
Muzmâr-i küheylân-i kemâlât ide Allâh
Meydân-i ma'ârif ola meydân-i Refiâ
Her matlabını itmeğe indinde müheyyâ
Tevfik-i İlâhî ola 'avân-i Refiâ
Elhân ü tekellümde ola kendisi bülbül
Güller gibi handân ola mihmân-i Refiâ
Ahlâk-ı hamideyle cihânda ola mümtâz
Âlem ola hulkunde senâhân-i Refiâ
Menfûru ola kizb ü hased keyd ü hiyânet
Me'mûn ola her hâlde hullân-i Refiâ
Ümmîdi budur ceddî **LEBÎB**'ün mediy-üd-dehr
Eltâf-i Hudâ ola nighbân-i Refiâ.

Yine bu şâir dede, torununun hat dersi almaya başladığı sırada şu dilekleri yazmıştır :

Feyzinle yâ Rab eyle mükerrrem Refi'imi
Her ilm ü her hünerde müsellemler Refi'imi
Hem eyle hâiz-i kasab üs-sebak imtiyâz

gören ve, bugün de İstanbul'da tanınmış hattâtlarımızdan olan **Şeyhmus Hâmid Âmidî**'nin uludedelerinden olan ünlü hattât **Hoca Âdem Âmidî**'den (bak. yukarıda s. 262) de meşk almıştır. Tahsilini tamamladıktan sonra **Di-yarbakır**'da müderris olmuş ve H. 1200 (1786) yıllarında **İstanbul**'a gitmiştir. Devlet merkezind etanmış şâir ve ediplerle dost olmuş ve müşaerelerde bulunmuştur. Burada 13 yıl kadar kaldığı anlaşıyor. Eskiden Diyarbekir vâililiğinde bulunan **Yusuf Ziya Paşa** H. 1213 (1789) yılında sadrîazam olunca, ötedenberi tanıyıp takdir eylediği **Mehmed Refî' Efendi**'yi, Mısır Kadılığı'na tayin ettirerek **Kahire**'ye göndermiştir. Sonradan daha başka yerlerin kadılıklarında da bulunarak, 60 yaşlarında iken İstanbul'da bulunduğu H. 1231 (1816) yılında ölmüştür. Şeyhülislâm **Ârif Hikmet**, Refî'in ölümüne şu mısraı tarih düşürmüştür

«Adn'î mekân eyledi şâir Refî'. Sene : 1231»

Şâir, dedesi ve doğum yeri hakkında şu beyitleri yazmıştır:

«Fikr-i bârêkim REFÎ'â fehm ider ehl-i hired
Tab'ıma dense becâdır zâde-i tab'î Lebîb.»

Eğerci mevlidim ÂMİD-i Diyârbıkr ile meşhûr
Metîn ebyât-i nazmımda diyâr-i bıkr-j ma'nâdır.

Arapçaya iyi vakif ve bilhassa farsça şüirleri de çok muvaffaktır. Türk ve Acem şâirlerine birçok nazireleri vardır (**). Kendi elyazmasıyla **Dîvân**'ının bir nüshası, ölümü üzerine Galata Mevlevihânesi Kütüphanesine konulmuş olduğu «**Fatîn Tezkiresi**»nde yazılır. Kendi eliyle yazılı bir **Dîvânçe** müsveddesi de Süleymaniye-Esadevendi Kütüphanesinde 3286

Muzmâr-i imtihânda her dem Refî'imi
Emsâli içre eyle misâl-i 'îmâd ü Şeyh
Hüsn-i-hatt ile şöhre-i âlem Refî'imi
Tevfik ü hayr, nâzır ola bezm ünsüne
Sû-i karine itmeye hem-dem Refî'imi
İkbâl-i dâîmi, ide vâsıl merâmına
Bikedd ü bimesakkat ü bigam Refî'imi
Tûtî misâl sükker-i irfân ü ilm ile
Pür lehce-i belâgat işitsem Refî'imi
Ekbâr-i haclegâh-i usûl ü fûrû'a hem
Sa'y-i belîği eyliye mahrem Refî'imi.

(**) Ali Emîrî Efendi bunları «**Tezkire-i Şu'arâ-ı Âmid**»de (s. 400 - 407) toplamıştır.

sayıdadır. Bayazıt, Üniversite ve Ali Emiri Kütüphanelerindeki tam «Dîvân-i Refî»lerin ise başkaları tarafından istinsah edildiğini sanıyoruz. Ayrıca, «Nazm-i Daka-yık» terkiibini tarih düşürerek H. 1205 (1790 - 1791) yılında bitirdiği «Cân ü Cânân» adlı 3000 beyitli mesnevi tarzındaki eserini, o zamanlar Diyarbekir Vilâyetinin bir sancağı olan Urfa'dan yetiştigi için hemşehrisi sayılan meşhur Nâbî'ye taş atan Şeyh Gaalib'in «Hüsn ü Aşk» ına nazire olarak yazmıştır. Adanalı Sürûrî başta olmak üzere, birtakım şâirler Refî'in «perişân tavır»lı olmasına takılarak kendisini «Deli Refî» diye anarlarmış. O da şu beytiyle bu gibilere cevap vermiştir:

«Bakup cem'iyet-i güftârına dikkatle insâf it
Perişân tavidir gerçi REFÎ üstâd şâirdir.»

Amidli Refî'in bütün çağdaşlarını geride bırakan büyük bir hususiyeti, Türk Dil Kurumu'nun 25. Yıldönümü dolayısıyla yapılan Kurultay'da Muhterem Dr. Profesör Süheyl Ünver'in «XVIII. Asırda sırf türkçe kelimelerle yazılan iki manzume üzerine» adıyla 1 Temmuz 1957 Pazartesi günü okuduğu tebliğle âdetâ günñü mevzuu oluşudur. Bu hususiyet, 2., 3., 4. sayılı gazellerinden anlaşıldığı gibi, arap ve acem dillerinden uzak ve öz türkçe sözlerle yazılan sanatlı şiirlerinden ileri geliyor. Bu bakımdan,, eski Oğuznâmelere göre (Reşidüddin'in «Câmi' üt-Tevârih»inde ve «Kitâb-i Diyârbekriyye» ile benzeri eserlerdeki) Oğuz-Han'ın kışlağı ve pek eski bir Oğuz/Türkmen yurdu olan Diyarbakır'da Akkoyunlular çağında görülen «Türkçe Kur'ân-i Kerim» ile namaz kılma âdetinin yer ettiği şehrimizde, öz türkçe sözlerle en sanatli gazeller yazılabilmesine de Refî'i örnek olarak görmekteyiz.

— 1 —

«CÂN Ü CÂNÂN» mukaddimesinden:

Gâhîce okurdum ol kitâbı
Kim söylemiş idi anı NÂBÎ
Adını komuşdu HAYR-ÂBÂD
İtmişdi hikâye-i nev-îcâd
Gerçi biraz anı sâde yapmış
Meydânda ve lîk kûyü kapmış
İtmiş adını cihânda ibkaa
Kılmış hele kaç eser de peydâ
Bir zât-i azîz nükte-perver
Yazdı ana bir adil-i hoşter
Anun dahi nazmı olmaz inkâr

Ammâ bu da'ola mı sezâvâr
NÂBÎ'yi idüp de hezl ü tezyîf
İtmiş ana çok kelâm-i ta'nîf
Gitmişdi vefât idüp o merhûm
Merhûm olur mu hiç mercûm
Olsa ne kadar da sâde güftâr
Fazl-i mütekaddim olmaz inkâr
Sultân-i sühenverân idi ol
Gülzâr-i ma'ârif içre bir gül
NÂBÎ ile beldemiz yakındır
Birbirine şehrimiz karîndir
Vermiş sana Hak tabî'at-i pâk
Bâzı ola mı yâ gayret-i hâk
Kurtarmağa NÂBÎ'yi o taşdan
Ben de yazayım nazîre başdan
Gâhice gelürdi fikre lâkin
Tanzîri aceb olur mu mümkün
Ben de bir eser idüp de inşa
Nâmım ideyim cihânda ibkaa
Da'vây-i sühan değil bu ancak
Kasdim ana bir cevâb yazmak
Ol bâğ ise bu da bir gülsitândır
Ol yem gibi ise bu da kândır
Ol dürr ise bu dahî güherdir
Zannitme ki bu hacir müderdir
Var anda olan ma'ânî bunda
Yok bunda olan le'âlî anda
Şi'r idi zamânda ayn-î sıklet
İtmez idi hiç kimse râğbet
Hammâl ile hem-ayâr şâir
Müsteskal idi misâl-i fâcir
Kilk idi çoban-kavalı gûyâ
Hem-reng-i vebâl, şi'r-i ra'nâ
Bu hâl ile işte kill-i bîmağz
Yapdı yine böyle bir eser-i nağz
Zannitme bu nazm saçma güftâr
Başdan bşaa oku gör neler var.

GAZEL

«Gazel-i sehl-i mümteni' arabiyye ve fârsiyye elfâzdan ârîdir» (1).

Tutdu gönlüm bakışile ansız ol gözü ala
Aldı ussum gözgöre gizlice dek itdi bana
Kutlu gün doğdu başıma yüzünü gördüm anın
Kara-bahtım aydın oldu kavışup bugün ana
Bu gice ol ay yüzlü ile çak gündüze tek
Şenlik itdik biz işit engel hele uyku sana
Benlerin yıldız gibi sayup gönül âh itmede
Gün yüzün gice gibi örtçükçe ol saçı kara
Boyuna ok gibi doğru söyledigimçün hemân
Eğribakdı kaygudan бүkdü belim ol kaşı ya
Gönlüm ol saçı teline sanki düşdü yitdi âh
Anı bulmağa arar tarar tarakla öyle ha
Bir kumâşcı güzelin gümrükde dün tutdum REFÎ'
Bac aldım dudağından bir öpüş sanma caba (2).

«Fârsiyye ve arabiyyeden ârîdir, sehl-i müşkil gazeldir»

Güzelim kirpiğin okunu atup yakşı çat
Çık güzeller ile koşuya bu ortada tut at
Acı kayguyu gönül çekme süci al iç kalk
Bal gibi tatlu dudağılı güzel ile yağa yat
Sızmasun su aramızdan güzelim yanıma gel
İt gibi engeli koğ taş ile ağlat sızlat
Ayağ altındaki alçağa bak ey boyu yüce
Koma yerde güzelim gönlümü alup el uzat

(1) Başlıkları ile birlikte her üç gazel de, Esadefendi Kütüphanesindeki nüshadan alınmış olup, öz türkçe üçüncü gazelin 5., 8., 9. beyitleri Ali Emîri Kütüphanesindeki («Manzum Âsâr», 176 sayı, yaprak 53b) Divân'da fazla görülerek eklendi.

(2) Bu gazelde «hemân», «kumâş» ve «gümrük» sözlerinden başkaları öz türkçedir. Son mısradaki «bac», farsça «bâc» (=vergi) değil, ona cinas yapılan ve türkçede çocuk dilinde «baç-etme», «bac alma» biçimde söylenen öpme, öpüş mânâsınadır.

Dizgin almaz koca-öküz gibi engel pek işin
Ey küçük uyma ana üstüne sürme anın at
Tatlu dudağın anın yine REFÎ'â öğdün
Yaraşur bu sözü satup der isen tatlu nabat.

— 4 —

«Elfâz-i fârsiyye ve arabîyyeden ârî sehl-i mümteni' gazeldir»

Bir kara-benî güneş yüzlüye kul oldum ben
Gice gündüz yaş akar yağmura benzer gözden
Bir yere geldi gice yıldız ve ay gün pamuk od
Saç ve ben iki yanak gevde alın say birden
Kıya bakışları da ol gözü ala güzelin
Şaşurur hep göreni kana girer sayru iken
Oyalandı dolaşup saçlarına kuşca gönül
O yılandır der isem ben bu yalandır deme sen
Gevdesi nola artık olsa sevüp anı küçük
Kılı kır yardı gönül ince belin öğdü kaçan
Üstüne konmaya toz deyü anın inliyemem
Ki bu yel yerleri sarsar tutulur gök tozdan
Saçının bükümünü gördü kırıklandı gönül
Gözleri çekse kılıç yine kesilmez andan

Acı-su gibi süci bal dudağı yanında
Ne şekerdir bu ki başdöndüreyor tatlu iken
Sana hey boyu uzun doğrusu ben eylendim
Gözleri sayru olup sen olası sağ ve esen
Çakla türkile ne gökçek gazel oldu bu REFÎ'
Yine bu sözler ile sanki bunu itdin sen.

— 5 —

İhtirâ' eyledi tab'ım hele vâdi-i nev
Kim anı eylememiş şimdiye dek ehl-i sühan
Sâde türkide dahi böyle tasannu' itmek
Tab'-i sehharıma mahsûs bu feyz-i zûl-Men
Yanar âteş gibidir tâbiş-i fikretle sözüm
Dil-i hassâda urup dâğ olur sûr-efken
Nükteler nokta kadar olsa nola beytimde
Rızka mahsûb-i hüner nükte budur fehm it sen

Varakı alsam ele yazmadan evvel nazmım
Kalemim raksa gelür nüktelerin şenkinden
Gehî bir beytde o itdiğimi üç beytde
Eylesün var ise bir şâir-i sencîde sühan
Var mıdır bencileyin şâir-i sâhir ki ide
Her lisan üzre ve her tavda icrây-i lisen
Fârsî vü arabîden hel eârî bu gazel
Söylesünler göreyim işte hep erbâb-i sühen.

— 6 —

«Gazel-i iltizâm-î memâlik»

Sordum o mest-i nâz-i leb-i mül-i KEŞÂNlıdır
Rûyun görüncü sandım o gün PÂYKÂNlıdır
Gam potasında zer gibi zerd itdi cismimi
Ol ma'den-i melâhatin aslı KEBÂNlıdır
Tîr-i nigâh-i nahveti gûyâ ki NİŞlıdır
Tatar-i gamzesi de meğer ki KAZANlıdır
Zülfün görüncü bir büt-i EFRENCdir dedim
Bakdıkda hüsn ü ânına bildim ki VANlıdır
Ruhsâr-i âteşine ider secde-i niyâz
Hâl-i siyâhı var ise HİNDÜSİTÂNlıdır
Basdı ol ARNABÜD güzeliñ âşıkân ile
Kâfir rakîb o asılacak İLBASANlıdır
İtmiş esîr-i çâh-i zekan mâh-i nahşini
Ol nevcüvân-i Yûsus ân NAHŞİVÂNlıdır
Sordum REFÎ' gevher-i mazmûnda aslını
Tab'ım dedi ki şehir-i BEDAHŞÂN'da KÂNlıdır.

REFÎ'-İ AMİDÎ'den (Ali Emîrî: Manzum Âsâr, 176 sayıda H. 1229 da yazılan «Dîvân-î Refî'-i Amidî'den:

— 7 —

«Kasîdeyçe der vâsf-î Selîm Han ve târif-i zamân cülûs-î ân Sultân-î Devrân»

Bahâr oldu havâlar hoş bu demde cân katar cânâ
Cihân reşk-âver oldu şevk ile gülzâr-î Rıdvân'a.
Çiçekli bir kabây-i sebz giydi her nihâl-i nev
Hirâm-î nâz ile harf-atdı kaddi gül 'izârâne.

Virüp neşv ü nemâ herbir kiyâha rûhbahş oldu
Nesîm ihyây-i emvât eyledi hakkaa Mesîhâne.
Düşünce sâye-i ezhâr gûyâ hâme-i kudret
Nigâristan-ı Çîn'i yazdı etrâf-î gülîştâna.
Nevây-i bülbülânı nağme-i uşşâkı basdırdı
Hücûm-î leşker-i Şâh-i-Acem veş ceş-i Afgan'a.
Hurûş etdükçe ebr-i feyz-i nîsân sahn-i gülşende
Hebâb-i âb döndü lû'lü-i tâc-ı cihân-bâna.
Meğer yümn-i cülûs-i Şehriyârîden cihân şimdi
Cinâna döndü gitdi gird-i mihnet Kâfiristân'a (*)
Cenâb-i Hazreti Sultân Selîm-i ma'delet-fermâ
Cülûs ile şeref verdi bu taht-î Âl-i-Osmân'a...
Cülûs-î devleti tebrîkine târîh-i tâm oldu
Sezâ hakkaa Selîmî tâc-î nev Sultân-î devrânâ.

— 8 —

GAZEL

Düşdüm belâya ben olalı mübtelâ sana
Tevbe dedimse âşıkım etdüm hatâ sana.
Terk-i muhabbet eylemem hâsıl sözüm
Oldum ezelde âşık-ı şeydâ sana sana.
Ey meh yeter bu cevri ü sitem Rûz-i-Haşr olur
Hep etdüğün suâl eder elbet Hudâ sana.
Kâfir, esîr-i silsile-i zülfün eyledin
Bilmem acêb ne yaptı dil-i binevâ sana.
Te'sîr-i âhım eyler iken cümle âleme
Hayfâ kı âh bîeser olmuş şehâ sana.
Kasdın helâk-i cân ise yokdur dirîğimiz
Olsun cihân ü cân ü dilim fedâ sana.
Gerçi cihân haset-i aşkın senin bugün
Çokdan REFÎ'-i zâr şehâ mübtelâ sana.

— 9 —

Dilde o kalem-kaş edüp imlây-i muhabbet
Tâ harfi gelüp eyledim îmây-i muhabbet.
Sidre gibi vâsf-i kadine yok çü nihâyet

(*) III. Selim 1789 da tahta çıkınca kopan Fransa İhtilâline işaret ediyor.

Endâzeye gelsün mü ya kâlây-i muhabbet.
Etdim o kitâb-i ruha dikkat yine çıkmaz
Gizlidür açık lâfzda ma'nây-i muhabbet.
Ser verdi bu yolda niçe Ferhâd ile Mecnûn
Fasl olmadı gitdi yine gavgaay-i muhabbet.
Dolmuş heves-i yâr ile ağyardan ammâ
Hâli dil-i pâkim gibi yok cây-i muhabbet.
Şîrinlik için nüsha-i hattın kalem-i sun'
Gül-yüzüne yazmış edüp inhây-i muhabbet.
Rindâna REFÎ'â bu gazel oldu müheyyic
Herbir sözü zîrâ eder imzây-i muhabbet.

— 10 —

Gönül varup ser-i kûy-i nigâra kalmışdır
Bizüm dahi işimiz Kirdigâra kalmışdır.
Eğerçi nâvek-i gamze tenüm delüp geçmiş
Ve lik şimdiki yerlerde yara kalmışdır.
O çîn-i zülfe dolaşmış düşüp garib âşık
Bu kâr-i müşkili halî rûzigâra kalmışdır.
O mâh-rûya mukaabil düşüp kûsûf etmiş
Tulû'-i mihr-i piyâle nehâra kalmışdır.
Garib devre erişdik ki haste-i aşka
Ne bir tabib-i şefik ne bir çâre kalmışdır.
Hatı gelince olur mihribân meh-rûlar
Safây-i vuslât-i dilber bahâra kalmışdır.
REFÎ'şî'r-i pesendide söylemek şimdi
Vesim-i dil-keş edâ veş kibâra kalmışdır.

— 11 —

Dil esir oldu sana cân ise meftûn gibidir
Her gören hüsnünü aşkın ile Mecnûn gibidir.
Hasretinle gül-i ter tâ-be-seher girye-künân
Sûz-i ruhsârın ile lâle de dilhûn gibidir.
Sen perîrûyu gören çarpılır elbet nâgâh
Cim-i zülfün ile ol hâl-i siyeh nûn gibidir (**)
Derd-i hecrin ile bâtâb ü tûvândır şimdi

(**) Yani «cin» gibi insanı çarparlar.

Sorma ahvâl-i dil-i zârı diğer-gûn gibidir.
Hâsılı rûha gıda oldu REFÎ'â bu gazel
Kand-i nazmın leb-i cânâneye merhûn gibidir.

— 12 —

Kan yalaşur iki hançer gibi çatmış iki kaş
Birbiriyle barışup etmede güçlükle savaş.
Gül-yüzün tutdu anın sarkup o kara kaş
Yine var bir karışıklık a gönül durma dolaş.
Göksü yumşak güzeli sevme kolay mıdır yâ
Kaygusuyla nola pek bassa gönül bağrına taş.
Hele basdırmada kaygu tozunu gönlümde
Sanma boş iki gözüm kuru yere dökmede yaş.
Gözü sayru güzelin ayrılığıle a REFÎ'
Çekme tasa kavuşursun sağ olunca bu baş.

— 13 —

Âhûvân âşifte-i çeşm-i gazâlidir senin
Câdüvân dil-beste-i geysû vü hâlidir senin.
Olmasun vahşet-serâ sensiz gül ey şâh-i cihân
Dil ki minâ kâh-i ikbâl ü celâlindir senin.
Rûz-i rûşen hem şeb-i deycûr-i âlem gaalibâ
Reng-i bahtımdır benüm feyz-i cemâlindir senin.
Eremez dâmânına dest-i niyâz-i husrevân
Ol ser-i üftâdeler kim pâyimâlidir senin.
Muztarib hâl eyleyüp bizâr eden cânâ beni
Hep süveydâda olan sevdây-i hâlidir senin.
Sözlerinden mevc-i Âb-i Hızır cûş eyler REFÎ'
Lâ'l-i cânân gibi cân-bahşâ hayâlidir senin.

MÜLHEM

XVIII. Yüzyılın ikinci yarısında şehrimizden yetişen **Mülhem/Mülhemî**'nin adı **Derviş**'tir. Tahsilini bitirdikten sonra Diyarbekir Şer'iyye Mahkemesi Başkâtipliğine tâyn edilmiş ve bu vazfede iken H. 1233 (1818) yılında ölmüştür. Ali Emîrî Efendi'nin kendi babasından öğrendiğine göre **Mülhem**, orta boylu, şişman gövdeli, zarif sözlü ve güler yüzlü imiş. Şu iki beyit bir gazelinden alınmıştır:

Yâd ider yok nâmını mihr ü vefânın gaalibâ
Kişver-i aşkında şâhım ol yasağındır senin
Meclis-i vâslında gel söndürme şevk-ı MÜLHEM'î
Âteş-i aşkınla yanmış bir çırağındır senin.

Bibliyografya : Eşa.

HAMİDİ

Şehrimizden yetişen ve geçen asrın başlarında ilim ve fetvasıyla meşhur olan **Abdülhamîd Efendi**'nin mahlâsı **Hamîdî**'dir. Büyük fıkıh âlimlerinden **Payaslı Ömer Efendi**'den icazet aldıktan sonra müderris olmuş. Sabahları **Zincirîyye** ve akşamları **Ulucâmi** medreselerinde ders vermiştir. «**Oldu Hamîd Efendi müftî Diyârbekre**», mısraının da belirttiği gibi, H. 1230 (1815) yılında şehre müftî olmuştur. Mütégallibe ve büyük memurların zulmüne karşı ahaliyi korumada çok celâdet gösterdiği için, menfaati bozulanların tertibi ile H. 1234 başlarında (1818 Kasımında) **Eğîn** kazasına ve az sonra da daha uzak olsun diye **Ankara**'ya sürülmüştür. 1819 yazında üç ay süren **Deli-Behram Paşa** hâdisesinden sonra Diyarbakır'a dönen **Hamîdî**, yine derslerine başlamışsa da, H. 1238 başlarında (1822 sonbaharında) yeniden şehirden sürgün edilirken, Vâli tarafından birinci konakta şehid edilmiştir. Mezarı, Dağkapısı dışında «**Gelbenigör**» semtinde idi. İki gazeli bilinmektedir:

— 1 —

Câm-i aşkın nûş için lâ'l-i lebin meydâna at
Ya'ni sîb-i gabgabından herkese bir dâne at.

Atma gamzen oklarını her nişângâha beğim
Nâvek-i fîr-i müjün bu sîne-i sûzâna at.

Niçebir zîr-i arakçininde pûyân eyledin
Kâkûl-i ham-der-hamin ta'tir edüp gerdâna at.

Şâne-i destinle tezyîn-i cemâl-i hüsn için
Tarayup geysûların herbirini bir yana at.

Ger murâdın aklım almaksa başımdan şâkiyâ
Kâse-i leb-rizi sun sen cür'a-i fincâna at.

Ey HAMÎDÎ şî'r-i gevher Râgıb'ı tanzîr için
Hâme-i mu'cizle şimdi bir gazel dîvâna at.

— 2 —

Âkıbet eğmedi baş ol bağı-taş kâküllerin
Eyledi esrârımı dünyâya fâş kâküllerin
Bulmaya sıbhat cihânda dâimâ bîmâr ola
Yaslanır ol gerdene sâhib-ferâş kâküllerin
Kara giymiş firkate batmış hele benden beter
Zâr ü giryân olduğum itmiş tırâş kâküllerin
Firkat-i hicrin çekerken düşdü dil sevdâlara
Zîr-i fesde tel kırup gösterdi baş kâküllerin
Elçeküp kat'î ümîd itmez HAMÎDÎ Haşre dek
Genc-i nakd-i ömrüne olmuş ma'âş kâküllerin.

Bibliyografya : Tşa. Mc.

CELÂL PAŞA

Asıl ismi **Seyyid Ali Celâlüddin**'dir. H. 1170 (M. 1757) tarihinde şehrimizde doğdu. Şehrin bilginlerinden bu arada bilhassa **Küçük Ebubekir Efendi**'den ders aldı. Burada tahsilini tamamlayınca 1198 (M. 1784) de İstanbul'a gitti. Bazı tanıdık kimselerin delâletiyle divanı hümayun kalemine girdi. Liyakatını çekemiyenler, hiddetinden şikâyetle başladılar. Bu yüzden Bâbiâlideki vazifesinden ayrılarak, bazı devlet adamlarının hususî kâtibî oldu. H. 104 (1798) yıllarında Maden Eminî **Yusuf Ziya Paşa**'nın dîvân-kâtibi olup, 20 yıl bu zâtla birlikte dolaşmıştır. İnşâsı çok kuvvetli, görüş ve düşünceleri pek yerinde olduğundan, efendisi **Yusuf Ziya Paşa** adına yazdığı tahrirat onun itibarını yükseltmiştir. Bu yüzden H. 1213 (1798) yılında birinci defa sadrıazam olan **Yusuf Ziya Paşa** ile Napolyon ordusuna

karşı **Mısır**'a gitmiştir. 1807 yazında **Kars**'ın doğusunda Şark Seraskeri sıfatıyla **Yusuf Ziya Paşa**, ilk defa Anadolu'ya saldıran Moskof ordusuyla **Şüregel**'de çarpışırken, **III. Selim**'in tahttan indirildiği haberini alınca, cepheyi bırakarak çekiliyor. İşte bu nazik zamanda, ricat eden ve karışan ordunun başında Divânkâtibi olan **Ali Celâl Efendi**, çok yararlık göstermiştir. Vak'anüvis Âsım Târihinde (II. 137) bu husus kendisinden naklen anlatılmıştır. **Yusuf Ziya Paşa** 1808 de ikinci defa sadarete gelince, **Celâl** de mühimme kâtibi olarak **İstanbul**'da işe başladı, ayrıca Darphane Nezaretinin de kâtipliğini üzerine almıştır. H. 1225 (1810) yılında Hâcegânlık rütbesini alan Celâl'in aDrphanede iken yazdıkları inşâlar ile başkaca tahriratı «**Münşeât-i Celâl**» adıyla bir kitapta toplanmıştır.

Sadaret Mektupçusu ile arası açılınca, her iki yerdeki vazifesini bırakmak zorunda kalıyor. Bu defa da kendisini sürdürmeye kalkışan hasmına çok ağır hicviyeler yazıyor. Bir müddet sonra **Celâl**'in değerini haber alan **II. Mahmud**, 1230 Şevvâlinde (1815 Eylül) Anadolu muhasebeciliği'ne tâyin ile **Niş**'e defterdar gönderiyor. İki ay sonra Vezir rütbesiyle **Niş** muhafızı oluyor. Ertesi yıl **Vidin** ve **Niğbolu** vâililiklerinde bulunan **Celâl Paşa**, buralardaki eşkiyayı sindiriyor. 1818 Ocak ayında **Edirne** ve iki yıl sonra da **Bosna** vâlisi olunca da, bütün eşkiya ve mütegalibeyi bertaraf ediyor. Yüzaklıları ve şöhreti arttığından, Mora isyanı başlarken 27 Kasım 1822 de «**Rumeli Seraskerliği**»ne tâyin edildi. Fakat 20 Aralık 1822 de **Travnik**'den **Yenişehir**e giderken yolda eceliyle ölüyor. Rumelideki imar ve ıslâhatı, tarihlerimizde belirtilmiştir.

Mürettep divânı henüz ele geçmemiştir. Aşağıdaki parçaları Ali Emîri nakletmiştir :

— 1 —

Mihr ü mâh-i ma'rifet eflâk-i idrâkimdedir
Revnak-ı gülzâr-i himmet hâk-i idrâkimdedir.

— 2 —

Edirne Hükûmet Konağı Kapısı üzerindeki inşâ tarihi kitabesi

Şâh Mahmûd-şiyem nuhbe-i Âl-i Osmân
Der-i adlinde anın Husrev ü Dârâ derbân
Cem ü Cemşid ü Feridûn ü Sikender bu şehin
Arsa-i câh ü celâlinde kalurlar bişân
Ebr-i ikbâli ider hâk-i mugaylân-zârı
Cây-i nesrîn ü gül ü sünbül ü âs ü reyhan
Tab'-i mi'mârına mıkıyâs olamaz Oklides
Tarh-i efkâr-i dakîkinde Filâtûn hayrân
İtmede kaaime-i şer'-i kavîmi ahkâm
Kılmada künküre-i adl ü amânı bünyân

İtdi te'sîs binây-i kerem-i cûd ü sehâ
Açdı âfâka der-i lûtf ü tarîk-i ihsân
Dil-i âşık gibi bu Bâb-i-Vezîr olmuşidi
Cevr-i eyyâm-i köhnesâl-i felekden vîrân
Çâkeri a'nâ vezîri ALÎ PAŞAY-İ CELÂL
Zamm-i re'yile yapılmasına oldu fermân
Yapılup tâm olıcak düşdü bir a'lâ târîh
Şer' ü kaanûnla bunda görüle hep divân. Sene : 1233 (1818).

— 3 —

GAZEL

Cemâlinden cüdâ düşmek benim cânâ celâlimdir
Cemâlinden cüdâ benim cânâ celâlimdir
Celâlinle bana cevri eylesen mahzâ cemâlimdir
Cemâlin pertevinden aks olur âyine-i kalbim
Seni bir lâhza şâhım görmemek ammâ celâlimdir
Celâlin bezm-i hüsnünde bana bir özge hâletdir
Şehîd-i gamzen olsam bilmiş ol cânâ cemâlimdir
Cemâlin şem'ine cem' oldular üftâdeler emmâ
Benim pervâne veş per yakdığım hâlâ celâlimdir
CELÂL'in bu perîşân hâline rahm eyle sultânım
Esîr-i zülfünüm cevri ü gamin zirâ cemâlimdir.

Bibliyografya : Tşa., Stş.

R Â G İ B

Şehrimizden yetişen müderris ve şâirlerdendir. Koca Râgıb Paşa'nın sadareti zamanında **Diyarbakır**'da doğduğundan, onun adıyla **Mehmed Râgıb** ismini almıştır. Tahsilini memleketinde görerek sonunda müderris oldu. H. 1227 (1812) yılında **İstanbul**'a giderek şeyhülislâm **Dürrîzâde Abdullâh Efendi**'ye sunduğu kasidelerle iltifatlar görmüştür. Altı yıl orada kaldıktan sonra H. 1233 (1818) yılında **Diyarbakır**'a döndü. Birkaç yıl sonra yine başka yerlere giderek Nâibliklerde bulundu ve bu vazifede iken H. 1240 (1824) yılında öldü. Yazısı güzel ve şiirleri dağınıktır. Bir divân halinde toplanmayan şiirlerinden Ali Emîri'nin neşrettiklerinin çoğu, vezirleri öven kasidelere âittir. Aşağıdaki parçalarından son yedisi, hususî kütüphanemizdeki iki elyazması mecmuadan alınmıştır.

«ŞİTÂİYYE» SİNDEN :

Niçe bir ehl-i ma'ârif ola böyle nâkâm
Cümle bîmâye vü nâdânların olmuş eyyâm
Gerçi ehl-i hünere cevri felek âdetdir
Hele bu merteye şâyeste olur mu âlâm
Rûzigârın bize buzdan soğuk evzâ'ı nedir
Bu bürûdet niçe bir ey felek-i nâfercâm
Gülşen-i ma'rife'i basdı zimistân-i melâl
Urefâ kûşe-i külhende dutar şimdi makaam
Âsiyâbı felekin muncemid olmuş dönmez
Zemherîr-i elem itsün nice bir böyle devâm
Olmaya sarsar-i ümmîd-i hüner-mend vezân
Kış kıyâmet gice eyyâm-i sefâlet encâm
Doğmaya neyyir-i rahşân-i me'reb niçe bir
Bu soğukluk dil-i dâniyi ide pür âlâm
Bir zamân da görelim lûtfünü şâdân olalım
Nevbahâr-i emeli göstere hurşîd-i merâm
Dürr-i asdâf-i cihân mâhasel-i kevn ü mekân
Bahr-i eltâf-i kerem âtîfet-âmûz-i kirâm
Fâzıl-i sâf meniş Hazreti Dürrî-zâde
Âlim-i müctehid-i mes'ele-i ilm-i nizâm
Evhad üd-dehr rehîm üş-şiyem-i âlî-şân
Ekmel ül-asr ü melek haslet ü fahr ül-eyyâm
Bâb-i ihsânı kerem-cûlara mihrâb-i niyâz
Tarf-i ebrûsu kemâl ehline keşşâf-i merâm.

Ağribozlu Ebubekir Sâmî Paşa'nın Diyarbekir Vâililiğine
gelişine söylenen «Kasîde»den:

Elimde itmeden tahrîre gerdiş hâme-i gûyâ
Hayâle gelmeden mazmûn-i zîbâ lafz-i bihemtâ
Henûz halk olmadan nakş-i sühan Levh-i Tecellîde
Gelür âyine-i tab'a hezârân sûret-i ma'nâ
Niçe lâfz-i güzîn ü cevher-i nâyâb-i bîmânend
Ki herbir nokta-i zâbâsı reşk-i lü'lü' vü lâlâ
Nice lâfz ü ne ma'nâ Arşdan âlî desem şânı
Sezâ kim mündericdir anda medh-i Hazreti Paşa

Hidiv-i Cem-haşem Hâtem-şiyem destûr-i ferruh-fâl
 Müşîr-i muhterem Âsaf-nazîr-i memleket ârâ
 Semiyy-i Hazreti Sıddîk-i Ekber merd-i Hayder-dil
 Hümâ-sâye mu'allâ-pâye dâdâr-i kerem-fermâ
 Hudâvend-i kerem-küster hidiv-i ma'delet-perver
 Filâtûn-i Sikender-fer cenâb-i gıpta-i Dârâ
 Olur her kanda gitse ana tevfik-i Hudâ yâver
 Ne emr itse felek bin cân ile hükmün ider icrâ
 O rütbe sâye-i lûtf-i celîli mu'ciz-âverdir
 Dokunsa zıll-i feyzi tasvîre ider ihyâ
 Gedâya genc-i lûtfi şâyegân ü râyegân her dem
 Fakîre hâk-ipây-i devleti mânende-i kimyâ
 O destûrun kemâli lûtf-i şâhenşâh ile oldu
 Vezâret zâtına câh-i DİYÂRBEKR ile inkaa
 Duyup yekdîgere tebrik iderdi böyle târihin
 DİYÂRBEKRe izz ü yömn ile vâlî BEKİR PAŞA. Sene : 1233.

— 3 —

GAZEL

Seng-i ye's ile şikest olsa sebûy-i âmâl
 Yine sermest ider ashâbını bûy-i âmâl
 Ne istiğnâ yazar ol kîlk-i ulüvv-i meşreb
 Ne fevâkih bitirir nahl-i me'âribde hayâl
 İtse seyrâb-i heves bağını cûy-i âmâl
 Âh bîçâre dili itdi zebûn-i hayret
 Habs-i efkâr-i sivâ ile gulüvv-i âmâl
 Dest-i ye'sim ile tahnîk u helâk eyler idim
 RÂGİBâ geçse ele tarf-i külûy-i âmâl.

— 4 —

Kûy-i yâre hâk-râh itdim dil-i üftâdemi
 Cennet-i-'Alâ'ya serdim hâsılı seccâdemi
 Âh kim fikr-i bûtân-i sâde-dilân-i zamân
 Bir nigâristân-i Çîn itdi derûn-i sâdemi
 Makdem-i pâkinle sâkî neş'elendi bezmimiz
 Bilmedim ammâ bu hâlet sende mi sahbâde mi
 Sûr-i la'l-i yârdır leb âşinây-i zâikam
 Âb-i Kevser olsa da mezc itme sâkî bâdemi

İtseler şâyeste zîb-i mehd-i âguş-i kabul
RÂGİBâ ehl-i hüner tıfl-i tabî'at-zâdemi.

— 5 —

Tal'at-endâz oldu ol âfet gül-i ra'nâlara
Âteşinden düşdü gül gülşende dest ü pâlara
Düş-i nâz ü şîveye giymiş kebûdî câmeler
Sanki ol mehdîr ki girmiş ebr-i istiğnâlara
Lûtf idersen şol dihân-i dür-feşânından buyur
Kûşe-i ebrû ile salma bizi îmâlara
Ârızında fûlful-i hâlin değildir yâ nedir
Mecmer-i tab'ım salan sevdây-i anber-sâlara
Ârzûy-i keşf-i râz itmektedir dâim dilin
Uymuş ol da gamze vü çeşmin gibi rûsvâlara
Serde sevdây-i cünûnum kâkülündür artıran
Düş iden Kays-i dili sahrây-i gam-fersâlara
Nev-tırâz-i remz ile RÂGİB-edâyı medh idüp
Cilve-sâz oldun bugün sen şâhid-i ma'nâlara.

— 6 —

Mihr-i lîsnün gayrine dil bend ü hayrân olmıyam
Bir de her sûrete âyîne-i rahşân olmıyam
Sen dururken nakd-i cân sarf itmeyem bir dilbere
Gayr için sevdâger-i kâlây-i erzân olmıyam
Ahdim olsun yâr ile hem-bezm olursam rû-be-rû
Hâlimi arz itmeden beyhûde gûyân olmıyam
Tevbeler olsun ayağım kesmiyem meyhâneden
Var iken mestânelik erbâb-i iz'ân olmıyam
Bir imiş şâhlık gedâlık kişver-i ma'nîde hep
Pâdişâh-i aşk olursam dehre sultân olmıyam
Şem'-i bezm-i dilrübâdan olmayınca şu'le-tâb
RÂGİBâ pervâne veş sûzân ü giryân olmıyam.

— 7 —

Ey felek cân ü dile kâr itdi derd ü mihnetin
Ehl-i irfâna sitem, nâdânadır hep râğbetin
Ben ki oldum kaanî-i peşime-i gam ey felek
Başına çal atlasın olmaya bâri minnetin
Bilmişsiz biz dâimâ ey sâkî-i çeşm-i humâr

Mestlik keyfiyyetin hunrîzlikdir âdetin
Şimdi yokdur bizlere eski nevâzîş iltifât
Âh bilseydik aceb bizden nedendir nefretin
Bir dahi ebnây-i dehr-i dûna itmem ser-fürû
Sâye-endâz olduğun görsem hümây-i himmetin
Tâli'imden zerre veş hem-sâye olsam dergehe
Şu'le salmaz üstüme hurşîd-i rûy-i tal'atin
Kem-ayâr alur safar hep gevher-i zâtin senin
RÂGIBâ hayfâ ki bilmez ehl-i devran kiymetin.

— 8 —

Uyan ey rind-i gaafil kûy-i dil-cûy-i İrem'dir bu.
Dehâlet-gâh-i âlem Ravza-i-Fahr'ül-Ümem'dir bu.

Bunun envârıdır kim lem'apâş olmuşdur eflâke
Sirâc-i dest-i kudret tîşe-i nûr-i hikemdir bu.

Tazarru' birle yüzsür hâk-i dergâhından al behre
Şefî'-i Rûz-i-Mahşer bâdî-i lûtf ü keremdir bu.

Bırakma dâmen-i ihsânın ey dil-hasta-i hicrân
Şifâ'y-i ber'-i sâ'at illet-i isyâna emdir bu.

Budur kim şânına bil hutbe-i «Levlâk» okunmuşdur
Nizâm-i Arş ü Kürs ü bâ'is-i Levh ü Kalemdir bu.

Bununçün mâtakaddüm müeahhür cümle ma'fûdur
Mu'allâdır kemâl-i fazl ile sâhib kademdir bu.

Revâdır arz-i hâcât eyle gel RÂGIB bu dergâha
İcâbet-gâh-i Ahmed sâye-bahşây-i a'amdir bu.

— 9 —

Şâh-i aşkım gam palâsıdır kabây-i izzetim
Hâk-i-pâyındır şehâ başımda tâc-i devletim.

Olalı hüsnün metâ'ı tâhîrîdâr nâzenîn
Cân verüp derd almadır bâzâr-i aşkda san'atım.

Tabl-i âhım gürz-i şâhîdir Kırâm-i Haşre dek
Şâh-i aşkım Arş-i-A'lâda çalinsun nevbetim.

Ölcek indir dedim kamrim üzere kıl güzâr
Devletinden Kâ'be-i uşşâkın olsun türbetim.

Mevsîm-i gülde şerâb için güzeller sevmeye
RÂGIBâ pîr-i-mugaandan tâze aldım bi'atim.

— 10 —

Ehl-i dil ârâm eder her kanda kim râğbetlenür
Gâh olur gurbet vatan, gâhî vatan gurbetlenür.

Kâse-i lebrîz-i fağfûr olsa da vermez sadâ
Devlet efzâyîş bulunca ağniyâ hissetlenür.

Lâl olur elbet zebânı hâme-i pîçide mû
Kılca gamden tab'-i erbâb-î sühan illetlenür.

Pâk-tıynet kûşe-j gurbetde hor olsun mu hiç
Gevher âğuuş-i sadeften dürr olur kıymetlenür.

RÂGIB olsun iltifât etsün de bir âlî-himem
Şî'r-i pâkın gör nice Sâiblenür, Şevketlenür.

— 11 —

Ser-girânlık etme lûtfet bu dil-i nâşâdîma
Gamze-j nâvek-feşânındır sebep berbâdîma.

Dest-i gamden olmadı çâk-j girîbânım halâs
Yok mu bir ehl-i mürüvvet erişe imdâdîma.

Sen dahi geçme nasîb-i intikaamımdan rakîb
Ger girîbanın geçerse pençe-i pûlâdîma.

Derd-j mihnet çekdiren anlar değil midir bana?
Âh ü zârım kalmasun iz'ân-ı istî'dadîma.

Kays ü Ferhâd kudûmı nâmin kitâbı kıssadan
Şimdi âşıklık benim RÂGIB okunsun adıma.

Bibliyografya : Tşa., Mc.

C E D İ D İ

Son asır saz şairlerindendir **Ali Emîrî**'nin verdiği malûmata göre: Şair **Hasretî**'nin kahvehanesi müdavimlerinden olup sadâsı güzel ve saz çalmakta mahîr idi. «Tanıdığı şairlerin arasında **Âşık Ömer**'i şâirlerine tercih eder ve **Gevherî**'yi de encümen-i edebin bir dürdânesi addeyleydi. Hele **Âşık Garib**'i nazar-ı takdîr-i ma'nevî ile görürdü. Henüz nevcivan olan **Emrah**'a muhabbet eder samimi bir arkadaş bilirdi. Sazının tellerinin sadâsı kahvehanenin içini dolaşmağa başladıkça san'attaki mehâreti kahvehâne güşenîrînânınca mazhar-ı takdîr olurdu».

Cedîdî, takriben 1245 (M. 1829) tarihinde vefât etmiştir. Aşağıdaki parça onundur:

Yoğimiş çerhin yanında i'tibârı bahtımın
Bîtmemiş dehrin bağında lâlezârı bahtımın
Vâdi-i hayrette sergendân olup ta kaldı dil
Ol sebepten kûh-i sevdâdır güzârı bahtımın
Câm-ı aşkı nûş idüp tâ haşre dek mestânedir
Bâde-i engûr ile gitmez humârı bahtımın
Ben Cedîdî kemtere cevîr itme gel ey mâh-rû
Behreyâb itmez seni bir inkisârı bahtımın

Bibliyografya : Tşa.

HALİL HÂMİD

Diyarbakır'dan yetişen tanınmış hattât ve şâirlerimizdendir. H. 1185 (1771) yıllarında doğan bu zâtın adı **Halil** ve mahlâsı **Hâmid**'dir. Babası **Osman Efendi** şehirde gümrük kâtibi ve dedeleri de bazı vâlilerin divân kâtibi idi. Medrese tahsilini bitirip hattatlık sanatından da üstad olduktan sonra, şehrimizde birçoklarına hocalık etmiştir. H. 1215 (1800) yıllarında **İstanbul**'a giderek oradaki tanınmış şâir ve ediplerle sohbet ederek, dostluk kurmuştur. H. 1217 (1802) de **Belgrad** Beylerbeyliğine tayin edilen **Çavuşzâde Hasan Paşa**'ya divân kâtibi olarak, bir yıl bu vazifede kalmıştır. Yazıları taklitteki kabiliyeti sayesinde, **Belgrad**'da o zaman devlete âsi olan **Kocuoğlu Mehmed Ağa** ve **Şâhin Abdî** gibi mütegalibe dayıların —ki eski vâli ile kethuda ve divân efendisini şehid eylemişlerdi— şerrinden kurtulmak ve **İstanbul**'a gelebilmek için **Sultan Mahmud**'un ağzından uydurma bir «Hatt-i Âli»yi efendisi **Hasan Paşa**'ya hitaben yazarak, şehre gelmekte olan posta tatarına verip ahali huzurunda okuttuğu meşhurdur. Bu taklit fermanda: **Çavuşzade Hasan Paşa**'nın sadarete tayin edildiğinden, yerine bir münasibini vekil bırakıp acele paytahta gelmesi, belirtilmiş ve hattâ, bazı vükelâ ağzından da tebrikler okuyarak bu yol ile **Belgrad** kalesinden güvenle çıkarak **İstanbul**'a gelebilmişlerdir.

Bundan sonra da 12 yıl kadar başka vezir rütbeli vâlilerin divân kâtipliklerinde bulunmuş ve h. 1230 (1815) yılında **Diyarbakır**'a dönmüştür. Burada babasının meslekine kanaat ederek Diyarbakir Gümrük Kâtipliğine girip 7 - 8 yıl da bu vazifede kalmıştır. H. 1238 (1822) yıllarında hemşehrisi **Şeyhzâde Mehmed Bey**'in mütesellimliği sırasında onun yardımı ile, Diyarbakir Eyâleti Divân Kâtipliğine geçerek, h. 1245 (1829) yılında ölünceye kadar şehrimizde bu hizmeti görmüştür. İrticalî de kuvvetli olan **Halil Hâmid**'in yukarıdaki haltercümesini, hocası **Şabân Kâmi**'den naklen Ali Emiri anlatmaktadır. Şehrimizdeki **Ulucâmi**'de mihrap önünde asılı ağzı dar bir şişede saklanan süslü yazılı âyetler, bu zâtın hattıyledir. Ketebelerinde «**Divânefendisizâde**» diye aile adını da kullanmıştır.

GAZEL

1

Hâk-i nâzenînden halkeylemiş Mevlâ seni
Her gül-i ra'nâdan itmiş ey gül-i ra'nâ seni.
Bilme cürmü bu dil-i mestânenen yâ kimseden
Çeşm-i mahmûrun iden âleme rüsvâ seni.
Vasf-i lâ'linle şeker damlar dehân-i hâmeden
Her kaçan tahrîr iderse kilik-i hoş-gûyâ seni.
Herbirî bir kûşede pinhân olurdu şermden
Bu tenâsüble göreydi dîde-i hûrâ seni.
Halka-i çeşmim de aldın dâm-i sayyâd-i felek
Tutmadı bir kimse ey âhûy-i nâz illâ seni.
HÂMÎD'in şî'ri olur ehl-i dile bir gûlsitân
Medh içün tahrîr iderse ey ruh-i zîbâ seni.

2

Kul olur mahbûbuna âşık Nerimân olsa da
Nâzına mecbûr olur dehr içre sultân olsa da.
Âdeme Cennet olur gamhâne veş cây-i elem
Dil açılmaz yârsız bâğ-i gûlistân olsa da.
Câna geçti tîr-i müjgânı vefâdan yok eser
Arz-i hâle hâk-i pâyı yâda imkân olsa da.
Böyle kadd ü çeşm ü ebrûlarla sen varken şehâ
Cân ü dilden kim bakar serv-i hirâmân olsa da.
Eylemiş niyyet itâba gûş kılmaz nâlesin
Gülşen-i kûyunda HÂMÎD zârü giryân olsa da.

3

Âb-i vaslınla su sep bâri ten-i sûzâneye
Bir söz anlat merhametle bu dil-i dîvâneye.
Mezheb-i aşk içre şartı böyledir âşıklığın
Nakd-i cân ver hâk-i-pâya ülfet-i cânâneye.
Bezm-i meyde dil tahammülsüz ider dâim hased
Kaail-i bûs-j leb-i lâ'lin olan peymâneye.
Benden efzûn hüsnüne hayrân olurdun zâhidâ
Bir alur gözle bakaydın ol bût-i mestâneye.
Dest-i gamden başalınmaz kâkülünden tel kırar

Gel kerem kıl mest-i nâzım verme ruhsat şâneye.
Ola nâr-i dîde tek şem-i ruh-i pür-şevkina
Verme nevbet yanmada HÂMİD sakın pervâneye.

4

Bir yaratmış zât-i pâkin kudret-i Mevlâ senin
Yok cihân bâğında mislin ey kadi bâlâ senin
Faslolurdu defter-i hicrânile da'vây-i dil
Ger müyesser olsa bir gün vuslâtın tenhâ senin.
Tâ be-mahşer geçmezem mûyundan olsam çâk çâk
Dilde nakşolmuş hayâlin ey gül-i ra'nâ senin.
Bezm-i târı rûşen itdi şu'le-i şem'-i ruhun
Nûr ile tahmîr olunmuş kaametın gûyâ senin.
İster öldür ister it şâyeste-i lûtf-i hitâb
Cân ü dilden âşıkındır HÂMİD-i şeydâ senin.

5

Perçemin şebbû mu yâ sermâye-i sevdâ mıdır?
Gözlerin âhû mu yoksa ey perî leylâ mıdır?
Gerdeninde kâkûlün mü deste-i sünbül mü bu
Yoksa genc-i hüsnü bekler çiftte ejderhâ mıdır?
Bezme geldin göz yumup açınca ârâm itmedin
Bilmem ey âhûy-i vahşî gördüğüm rû'yâ mıdır?
Cevrini uşşâka cânâ böyle efzûn itmeden
Kasdin öldürmek mi yoksa nâz ü istiğnâ mıdır?
Esb-i leng-i hâmeyi meydâne HÂMİD sürmeden
Maksadın üstâzı tanzîr bir gazel inşâ mıdır?

6

Zâhid ol mâh-i peykere cânânelenmesün
Şem'-i cemâl-i pâkine pervânelenmesün.
Câm-i şerâb-i lâ'lini nûş itmeyen gönül
Bicâ miyân-i nâsda mestânelenmesün.
Kendi esîr-i leylî-i zülf olur amân
Mir'âta bakmasun dili vîrânelenmesün.
Havfim budur ki tel kırar rinde-i bîşu'ûr
Zülf-i nigâra karışup şânelenmesün.
Yüzverme çeyş-i hatta eyâ husrev-i cemâl
Dil mülkü dest-i zulm ile vîrânelenmesün.

Yârin cefâsı tev'em-i dîrinedir dile
Lûtf misâli gelmekde bigânelenmesün.
HÂMİD misâli bir mehe üftâde olmayan
Câm-i şerâb-i hüsnile rindânelenmesün.

7

Kim demişdir çîn-i zülfün mâye-i sevdâ değil
Kim demişdir hâl-i darın anber-i-sârâ değil.
Kim demişdir serv reşk itmez bu hoş reftârına
Kim demişdir kaametın şûr-efken-i dünyâ değil.
Kim demişdir bir de mislin kişver-i âlemde var
Kim demişdir ceyş-i hâlin bâ'is-i yağma değil.
Kim demişdir çâh-i gamzen sihrden âsûdedir
Kim demişdir reng-i rûyun lâle-i hamrâ değil?
Kim demişdir çeşm-i mestin fitne îcâd eylemez
Kim demişdir kâkûlün reşk-âver-i leylâ değil.
Kim demişdir hâk-i-pâye nakd-i cân itmez nisâr
Kim demişdir sevdiğim HÂMİD sana şeydâ değil.

8

Düşdü cânım kaskine hayli zamân ebrûların
Âkibet ahvâlimi kıldı yaman ebrûların.
Koyma zir-i perçeminde âşikâr it ki ola
Ayda bir kez mâh-i nevle imtihân ebrûların.
Nâz ü istiğnâ ile çekdirmeden bâr-i gami
Kaddim itdi kendi şeklinde kemân ebrûların.
Cebhe-i pâkin şafak, rûyun güneş, zülfün sihâb
Âsümân-i dilde kavs-i müste'ân ebrûların.
Başbaşa vermiş bakar düzd-i nigehten hıfz içün
Gümrük-i hüsnünde olmuş dîde-bân ebrûların.
Kasdin öldürmek mi zâlim HÂMİD-i biçâreyi
Cevri mu'tâd eylemiş vermez amân ebrûların.

9

Sohbetin câzib-i dil mâye-i sevdâ kешimîn (*)
Eyledi hırmen-i iz'ânımı yağma kesimin.
Seni bilmem kime teşbîh ideyim ben cânâ

(*) (Burada, KESİM = Moda, biçim, giyim).

Görse ger hûrî-i Cennet ola şeydâ kesimin.
Mihr şermendesidir ârız-ı âlem-tâbın
Mübtelâsı güzelim servî-i bâlâ kesimin.
Hüsnünü görmeye hâcet ne ırakdan bakına
Hûb-rû olduğunu itmede îmâ kesimin.
Seni nakkaaş-i kader şiveden itmiş tasvîr
Benzemez bir güzele ey gül-i ra'nâ kesimin.
Gözleri ,al ruhun tavr-i levendâneliğin
Cümlesi aklımı almış benim illâ kesimin.
Medhi şâ'irse değil HÂMİD'in ALLâh bilür
İntihâb eyledi her âkıl ü dânâ kesimin.

10

Niçe servi ham olur nisbet-i dalan senin
Mâh-i nev gıpta ider her dü hilâlan senin.
Sohbeti kanda ider mürde-i cismî ihyâ
Teşnedir âb-i-hâyât ol leb-i balan senin
Gonçenin cânı mı var ola müşâbih femine
Benzeye lâle ne mümkün ruh-i alan senin.
Eylesen âyîneye ey perî dikkatle nazar
Ben gibi âşık idin sen de cemâlan senin.
Sanma bir ben yalnız âşık-ı dil-beste sana
Mübtelâ cümle cihân ol gamze vü hâlan senin.
Gün-be-gün cevri füzûn itmedesin HÂMİD'e sen
Gâhi lûtfeyleme gelmez mi hayâlan senin.

11

«Gazel-i Sâbir tahmis-i Hâmid»

Dil ü câna peyâm-i kâkül-i tersâyi ben verdim
Hatâ itdim o sevdagerlere sevdâyı ben verdim.
O güne zannider kim kendüye dünyâyı ben verdim.
Metâ'-i vaslına nakd-i dil-i şeydâyı ben verdim
Gurûr-i hüsnü âh sana hercâyı ben verdim.
Berât-i hüsnâ çekmiş Kâtib-i-Kudret kaşın tuğra
Gözün reşkâver-i âhû, ruhun mihr-i cihân-ârâ
Ne güne cevri ü nâz itsen sezâdır ey cefâ-pîrâ
Mahaldir çâk çâk itsen dil-i mecrûhumu zirâ
En evvel destine şemşîr-i istîgnâyı ben verdim.

Görüşmek olmadı bir gün müyesser gül'izârımla
 Cihân hep terk-i hâb itdi figaan-i âh ü zârımla
 Aceb hayretde kaldım bu dil-i divâne-kârımla.
 Esîr oldum kemend-i zülf-i yâre ihtiyârımla
 Dil-i divâneye sermâye-i sevdâyı ben verdim.
 Bilinmez kadri bu kevn-i fenâda hiç sühendânın
 Ne farkı ârife gülşenle mihnethâne zindânın
 Efendim hir vakitde afvolunmuş cürmü rindânın.
 Dehânın yâd olundu eyledim tavsîf dendânın
 Bilinmezken o beyt-i mübheme ma'nâyı ben verdim.
 O fettân gamzeler genc-i ruh-i ala olup nâzır
 Olupdur şimdi HÂMİD cevır ü nâzın vâsfden kaasır
 Neşât-i bezm-i cânânın ben oldum vâsfına kaadır.
 Cem'in cem'iiyyetin dildâra vâsfıtdım didi SÂBİR
 O bezm erbâbına hem sâgar-i sahbâyı ben verdim.

12

GAZEL

Çîn-i ebrûsile vaslın gerçi pür inkârıdır
 Nîm-nigâh-i lûtfün ammâ mûcib-i ikrârıdır
 Fitne-i çeşmin zuhûr-i hatla nâim olmadı
 Hâb-i nevşîz-i bahâr ayâ kimin kerdârıdır
 Ben senin cânâ benim sen hâlimin mir'âtısın
 Dil-harâbındır dū çeşmin gönlümün bîmârıdır
 Bilmezem gamzen gibi gamz etmek ammâ şübhesiz
 Rûz-i târikin gören anlar ki çeşmin kârıdır
 Bâğ-i dehri sensiz âhım şöyle leb-rtz etdi kim
 Bûlbûlün minkaarı ey dil rahne-i divârıdır
 Aklımı mânend-i mir'ât eyleyen hayret-pezîr
 Bir şeker-leb nâzenînin tûtî-i güftârıdır
 Bir perîye çarpılıp divâneyim kim şîşe veş
 Mehris-i hâk olsa cismim cây-i lûtkrârıdır.
 Ol perînin vird edindim rukye-i teshîrini
 Yandıran kâfûr-i cismim âteş-i ruhsârıdır
 Gül-şekerdir bûse-i düşnâm-i âmlâxin bana
 HÂMİD-i zâr ol ilâcın hayliden bîmârıdır.

ŞEYHÎ

Adı **Mehmed**, mahlâsı **Şeyhî** olan bu zât, tanınmış Kur'ân-ı Kerîm okuyucularından idi. «Kırâ't-i Seb'a» denilen yedi türlü Kur'ân-i Kerîm okuma âhengini, «**Seb'a-i Seyyâre**» (= Yedi Gezegen Yıldız) lâkabıyla anılan meşhur **Hoca Osman Efendi**'den öğrenmişti. Ölümü, H. 1235 (1820) yıllarındadır. Kırâat bilgisi üzerine «**Nazm ül-Ehemm**» ve «**Tenbîhât**» adlarıyla iki eseri vardır. Bunlardan birincisi çok tanınmış olup, birkaç defa basılmıştır. «**Tenbîhât**» risalesi şu beyitlerle başlar:

«**Nâm-i Hudâyle ibtidâ olan emr itmâm olur**
Hamd ü senâlar Hakka kim andan niçe in'âm olur.»

Habl-i mefînle Habîbi Mustafâ yetmez mi kim
Rûz-i cezâda kullara anlarda çok ikrâm olur.

S A İ D

Sadullah Said, Diyarbakır hanedanından **Hacı Fethi-Zade Said Ağa**'nın oğludur. H. 1173 (M. 1759) tarihinde şehrimizde doğdu. 1780 senesine kadar memleketinde kalarak tahsilini tamamladı. Bu tarihten sonra **İstanbul'a** gitti. Diyarbakırlı **Güranlı zade Ali**, 1814 te **Moralî Rüstem Ağa zade Derviş** ve 1816 yılında **Ankara** ve **Çankırı** valisi **Mehmed Galip Paşa**'ların maiyetlerinde çalıştı.

Erzurum valisi ve Şark seraskeri **Rauf Paşa**'nın teklifi üzerine **Sünbül zade Vehbi**'nin «**Sühan**» kasidesini tanzir eyledi. **Derviş Paşa** Sadriazam olunca **İstanbul'a** döndü. Maden emini **Nurullah Paşa**'nın divan kitabetine tayin edildi. 1821 senesinde **Mısır'a** gitti. **Mehmet Ali Paşa**'nın iltifatına mazhar olduğundan bin kuruş maaşla **Tabihane-i Mısri** başmüsahtihliğine memur edildi. 1828 de mezunen memleketi olan Diyarbakır'a geldi. Bir müddet sonra tekrar vazifeisne döndü. H. 1247 (M. 1831) de **Mısır'da** vefat etti.

Sadullah Said'in basılmamış **divanı** ve Bulak matbaasında tabedilmiş **Risâletü fî isbât ül' Vâcib**, **Risalet'ül-Fethiyyet ül-Mahmûdiyye** gibi **manzum eserleri** vardır. Ayrıca, **Diyarbakırlı Lebib**'in, Üçüncü Sultan **Mustafa**'nın cülûsuna kadar yazdığı «**Fihrist-i Selâtin-i Osmaniyye**»ye, İkinci Sultan **Mahmud**'a kadar zeyl yazdığı söylenmektedir.

— 1 —

GAZEL

Ey dil, cihan bu cay-ı meşakkat değil midir
İbretnümay-ı safha-i hikmet değil midir

Âdem yazık ki dil vere dehrin bu haline
Mihman ferib-i dar-ı felâket değil midir

Amed şüd-i cihanın efendi bu vechile
Mihman ferib-i dar-ı felâket değil midir

Amed şüd-i cihanın efendi bu vechile
İnsaf olunsa herkese ibret değil midir

Barı cefa-ı cerha tahammül ki eyleriz
Heb iktıza-ı hal-i cehalet değil midir

Etmek husul-i matlab içün halka serfûru
Ehl-i hüner katında rezalet değil midir

Minnet Huda'ya ehl-i hünerden sayılmışız
Cehlin cihanda halî musibet değil midir

Oldun hava-ı nefsine tâbi yeter SAİD
Bu masıyet verası nedamet değil midir

Kendisinden bir asır önce yaşayıp **Baltacı Mehmed Paşa** hakkındaki meşhur «**Ramazâniyye**»'yi yazan **Sâbit**'e, Şark Seraskeri **Ra'uf Paşa**'nın emriyle bir nazire yazmıştır. Vaktiyle **Ali Emîrî**'nin gördüğü ve sonra ne olduğu bilinmiyen **Sa'id**'in elyazısıyla yazılı divân'ındaki bu «**Râmazâniy-**

ye»den bazı parçalar: (Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası, Yıl 3, sayı 27, s. 726 - 727).

Oldu dâmen-ken-i uzlet yine şehir-i şa'bân
Feyz-bahş oldu yine âleme mâh-i ramazân
Ne mu'anven ne mutantan ne müzeyyen mehdîr
Donanur sâye-i lûtfunda serâpâ büldân
Meh değil rû'yet olan mihr-i riyâzettir kim
Oldu âvîze-i sübbâbe-i Arş-i-Rahmân
Hazreti Hâligın âsâr-i ra'ûfânesidir
Eylemiş bu mehi i'zâz ile şâh-i mâhân
Bunun eyyâm-i şerîfinde kapandı hükmen
Der-i dervâze-i işretgede-i pîr-i mugaan
Meygede sedd olıcak küp-dibî düşkünlerine
Ayasofıyye'nin oldu Kûpü'nün altı mekân (*)
Câmi'in meş'ale-i şevk ile kandillerinin
Emr iş'âline hep tâlib olurlar hûbân

Bibliyografya : Ftn., Stş., Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası S. 27.

(*) Ayasofya Câmii içindeki meşhur koca mermer küpe işaret ediyor.

A Z M İ

Asıl ismi **Ahmed**dir. Hayatı hakkında geniş bir bilgiye malik değiliz. Yalnız **İstanbul, Erzurum, Şam, Şehbâ** ve **Irak** taraflarını dolaştığı ve sonra memleketine dönerek 1247 (M. 1831) tarihinde vefât ettiği malûmumuzdur. Mezarı, **Mardin** kapısı'nda, **Bolu**'lu **Hüseyin Efendi** merhûmun civarında idi.

Azmi'nin mürettep **divanı** vardır. Yazmadır. Bir nüshası **İstanbul**'da **Millet Kütüphanesi** yazmaları arasındadır (Mlt. Alm. K. Mz. No: 294). 1344 beyitten ibaret olan bu diwanda 160 gazel, 4 tahmis, 1 muhammes, 3 müseddes, 1 muaşşer, 1 nait, Zekeriya peygamber hakkında bir methiye, 14 kıt'a, 30 kadar muamma ve 3 lûgaz vardır.

Şiirleri ekseriyetle hakimane ve mutasavvufanedir.

Aşağıdaki örnekler bu divanından alınmıştır:

GAZEL

1

Tecellî âyetin âriflere tefsir ider mehtâb
Rûmûz-i hikmete dâir neler tahrîr ider mehtâb
Nûmûne gösterüp âsâr-ı feyz-i kudret-i Hak'tan
Felekten arza bu âlemleri tenvîr ider mehtâb
Değil hâle felekte bir musanna' dâm kurmuştur
Bu âğ ile gazâl-i zulmeti nahcîr ider mehtâb
Kibârın nazresi iksirdir hakka ki hurşide
Tekabül eyledikçe nûrunı teşhîr ider mehtâb
Elinde zer kalem AZMÎ beyâz-ı safha-i kevn
Cenâb-ı Sâni'in âsârını tahrîr ider mehtâb

2

Tecellî bâdesin nûş eyleyen keyfiyyetin söyler
İçenler bâde-i vahdet elinden lezzetin söyler
O dil kim bâde-i tahkîk ile mest-i elest olmuş
Bilür pîr-i harâbâtın ülvv-i himmetin söyler
Mey âşâm-ı hakîkat vâkıf-ı esrâr-ı hikmettir
Kitâb-ı Mesnevî yekser bu bahsin rikkatin söyler

Meğer kim ma'ni-i Lâtakatnatû'dan gaflet itmiştir
Demâdem dûzahın kürsîde nâsîh şiddetin söyler
Hüner mi'yâridir bî şek zebân-ı merdüm-i kâmil
Ne denlü behreverdir bîş ü yâ kem kudretin söyler
Ümîdi munkatı' Hak'tan niçe dîvâneler vardır
Görünce kendüden a'lâyı hâl-i nekbetin söyler
Şu rûtbe asrımızda AZMÎYÂ âsûdelik ma'dûm
Ki her kes şimdilik zîr-i zemînin râhatin söyler

3

Rind-i aşkım âh ü zârımdan gelür bûy-i şerâb
Ârzûy-i vasl-i yârimden gelür bûy-i şerâb.
Sâgar efrûz-i muhabbet âşık-ı dildâdeyim
Çeşm-i dilsûz-i nigârımdan gelür bûy-i şerâb.
Hasret-i lâ'l-i lebinle ağladıkça ey perî
Âb-i çeşm-i dür-nisârımdan gelür bûy-i şerâb.
Mest-i bîpâk-i Elestim sâkıyâ terit beni
Ârifim cism-i nizârımdan gelür bûy-i şerâb.
Görse ger tanzîrimi Âgâh olur mest-i pesend
AZMÎ kilik-i âbdârımdan gelür bûy-i şerâb.

4

Gönül rahmeylemez mi âh ü zârın görse yâr elbet
Gülistânda nevâsından bulur rağbet hezâr elbet.
Seni dildâde hassâdın ne gam ey dil nifâkından
Olur aşkında sâdık bir gün ey dil kâmkâr elbet.
Tehîdir inkisârın ey gönül ağıyâr ta'nından
Güle hem-ser olan bülbül gerekdir nişhâr elbet.
Kalur girdâb-i gamde sanma eyyâm-i muhâli'le
Bulur zevrakça-i ümmîdin ey dil bir kenâr elbet.
Bırakma AZMÎyâ elden sakın «Lâ taknetuû» hablin
Verir vallâhi billâhi murâdın Girdigâr elbet.

5

Zâhid ki değil aşk ile Mecnûn-i muhabbet
Te'sîr ide mi hiç ana efsûn-i muhabbet.
Her bû-l-hevesin bileceği mes'ele mi aşk
Rikkat getirür ma'nî-i mazmûn-i muhabbet.
Bîşek dü serâ müntahibi oldu hakîkat

Sâgar-keş-i bezm-i mey-i gülgûn-i muhabbet.
Mahşerde meğer gamzedelikden olan rehyâb
Bir dil ki ola hecrile mahzûn-i muhabbet.
Cân nakdine dildâdeye tâ olmaya teslim
Girmez ele AZMÎ dil-i merhûn-imuhabbet.

7

MÜSTEZAD

Ey mihr-i kamer-tal'at ü uşşâka cefâkâr
Ağyâra vefâdâr.

Mahbûb-i melek-sûret ü hâtır-şiken-i zâr
Bigâneye gamhâr.

Dil verme hatâdır güzelim sen gibi yâre
Ammâ ki ne çâre.

Âşifte gönül sevdî olup âşık-i nâçâr
Vaslınla hırîdâr.

İtmezdi eğer bülbülün olsaydı şu'ûru
Gülşende bu şûru.

Gül-deste olma der-zîver-i bâzâr
Ârâyîş-i destâr.

Kaddin göricek pâyine serv oldu çemende
Hacletle fikende.

Şimşâd ü sanavberle görülmüş mü bu reftâr
Ey gözleri Tatar.

Sihr itdi meğer AZMÎ'ye ol zülf-i semen-bû
Ol gözleri âhû.

Bîçâre olup silsile-i aşka giriftâr
Sevdi anı nâçâr.

GAZEL

Aceb cây-i safâdır şehr-i Bidlîs.
 Makaam-i dilküşâdır şehr-i Bidlîs.
 Açar dil dîdesin cânım 'amâdan
 Tûrâb-i tûtiyâdır şehr-i Bidlîs.
 Selâfîn-i tarîkat tahtgâhı
 Mekân-i Evliyâdır şehr-i Bidlîs.
 Kamu sükkânı Hakka âşinâdır
 Gönül seyrît ne câdır şehr-i Bidlîs.
 Havâsı gûyiyâ enfâs-ı kudsî
 Suyu âb-i bakaadır şehr-i Bidlîs.
 Ne gûne medh ü vasfitsem sezâdır
 Ferehzâ pür-behâdır şehr-i Bidlîs.
 Sezâ fahr-i bilâd olursa AZMÎ
 Nazargâh-i Hudâdır şehr-i Bidlîs.

Şîve-i sâzım dil-nevâzım çeşm-i fettânım lâtif
 Berk-i gül gülşen-tirâzım hüsn-i cânânım lâtif.
 Aklımı yağmalayup târâc kıldı sabrımı
 Nîm-nigâhile perîşân itdi sâ mânım lâtif.
 Berk-i gülden nâzik ü nerm ü lâtif ü nâzenîn
 İsmi tatbîk-i müsemmâ şâh-i hûbânım lâtif.
 Gûyiyâ hûn-i şakaayık mûmtezic nesrîn ile
 Mâye-i tahmîr-i zât olmuş sana cânım lâtif.
 Kıl kerem AZMÎ kulundan lûtfunu itme dirîğ
 Merhamet kıl ey efendim mihr-i rahşânım lâtif.

Ne müşkil bir belây-i cân imiş aşk
 Misâl-i âteş-i Nîrân imiş aşk.
 Ne ketm olur ne ifşâ, bir belâdır
 Hele bîderd ü bîdarmân imiş aşk.
 Yanar yakar derûn-i dilde gizlü
 Aceb bir ahker-i sûzân imiş aşk.

Ben oldum mübtelâ olmaya düşmen
Onulmaz yarası peykân imiş aşk.
Giriftâr olmasun kimse îlâhî
Çekilmez cevribir sultân imiş aşk.
Çeken bilür ne bilsün çekmeyenler
Nice bir âteş-i pinhân imiş aşk.
Çeken âşıklara aşk ola AZMÎ
Azâb-ı nâr ile yeksân imiş aşk.

11

Gınây-i tab' ile emsâlîme nisbet kabûl itmem.
Karînim Hâtem-i Tayy olsa ger minnet kabûl itmem.
Murâdım üzre dâim devr iderdi neyliyim hergiz
Sipihr-i kec-reviş, ammâ ki süfliyyet kabûl itmem.
Şehâ şermende-i vaslın olanlar cevriñi çeksün
Bana bîcâ edâdır itdiğin nahvet kabûl itmem.
Dil-i divâneye söz anladılmaz yoksa ey AZMÎ
Bana ol bîvefâ arz itse de vuslât kabûl itmem.

12

Âşinây-i ehl-i dil bir nükte-perverdir kalem.
Bezm-i irfânın nedîmi bir sühanverdir kalem.
Ger fılâfın sîm ü zerden itseler lâyıkdurur
Ehlinin destinde bir tığ-i mücevherdir kalem.
Sûretâ miskîn sıfat bir câme-i Hindûdadır
Lîk ana şâh ü gedâ muhtâc bir erdir kalem.
Tâcdâr-i kışver-i ilm-i ma'ânî hem beyân
Mesned-ârây-i ma'ârif şâh-i zîverdir kalem.
Mûmiyân-i şâhid-i ikbâledir pîrâye-sâz
Düşmen-i câna aceb ser-tîz-i hançerdir kalem.
Bülbül-i nağmeserây-i gülşen-i inşâddır
Devha-i tahrîrde bir nahl-i pür-berdir kalem.
Şehsüvâr-i arsa-i eş'âr dersem vechi var
AZMîyâ destinde gûyâ nîze-i zerdîr kalem.

13

Bahâr olsa yine etrâf-i âlem gûlsitân olsa
Uyansa dilde sevdâ mevsimî tavf-i kemân olsa.

Açılısam zümre-i ahibb ile zevk-ı çemenzâra
Yine mey devri gelse elde câm-i erguvân olsa.
Çekilse sâz ü neyler yer-be-yer meclis sadâlansa
Yine mutribble sâkî birbiriyle imtihan olsa.
Sarılısam her şeb-i yeldâda bu şehnâza hasretle
Kederden her hasûd-î lâyesûdun bağı kan olsa.
Ne ra'nâdır bulunsa ehl-i dilden hâle muvâfık
Ne zîbâdır desem derd-i dili bir anlayan olsa.
Bulunmaz gevher-i nazmım ki AZMÎ tarz-ı âlem-sûz
Gerekse şimdi devrin ârifi hep nüktedân olsa.

14

Merhamet itmedi ol yâr bıraktı gitdi.
Âteş-i hecre benî zâr bıraktı gitdi.
Bana çok va'd-i vefâ itmişidi ol gül-ter
Durmadı va'dine gaddâr bıraktı gitdi.
Nice itdiyse bana öyle bula yârinden
Giryeden dîdemi hûn-bâr bıraktı gitdi.
Benzer eflâke tabi'atde zamâne yârî
Oldu bak gayriye gamhâr bıraktı gitdi.
Mihribândur diyü cândan anı sevdim hayfâ
Kızb imiş verdiği ikrâr bıraktı gitdi.
Bîvefâdır der idim AZMÎ inanmazdı bana
Bu mudur yâr-i vefâdâr bıraktı gitdi.

15

Gazel-i Nâbî Tahmîs-i Azmî

Şefâ'at ma'deni sultân-i cümle evliyâdır bu
Sa'âdet burcunun mâhı imâm-i etkîyâdır bu
Şefî-i Rûz-i Mahşerdir dahi sâhib-livâdır bu.
Sakın terk-i edebden kûy-i mahbûb-i Hudâdır bu
Nazargâh-ı ilâhîdir makaam-i Mustafâdır bu.

Bu hâk-i nik-baht içre yatan kimdir bil ey gaafil
Hazer kıl terk-i ta'zim itmeden ey mürşid-i kâmil
Yüzün tur âsitân-i hâkine ol devlete nâil.

Bu hâkin pertevinden oldu deycûr-i adem zâil

'Amâdan açdı mevcûdât çeşmin tûtiyâdır bu.
Adil olmaz bu hâke anber-i sârâ şemîmetde
Mu'attardır gülâb-i Cenneţ ile cây-i rif'atde
Medine şehri sultân-i medâyindir şerâfetde
Habîb-i Kibriyânın hâbgâhıdır hakikatde
Tefavvuk-kerde-i Arş-i Cenâb-i Kibryâdır bu.

Bu meşhed medfen-i Fahr-i Cihânın zât-i pâkidir
Hudâyâ bâ'is-i vasl cihândan infikâkidir
Semâvâta tefâhür eyleyen bu ravza hâkidir.
Felekde mâh-i nev Bâbüsselâmın sîne-çâkidir
Anın kandilidir hod matlaî-i nûr üzbg reVüBi,Üieasu cm

Niçeler nâliş eyler rûz ü şeb yalvarır Allâha
Bihakk-ı Kâ'be vü Zemzem erişdir bizi ol mâha
Nasîb itdi Hudâ AZMÎ erişdin bu şehenşâha.
Mürâ'at-ı edeb şartiyle gir NÂBÎ bu dergâha
Mutâf-ı kudsiyândır bûsegâh-i enbiyâdır bu.

Azmî'nin divanından başka rüya tabirine dair MİFTAHÜLMAANÎ adında manzum bir eseri daha vardır (Mlt. Alm. K. Mz. No: 916). 299 beyitten mürekkep olan bu eser «Mefâilün mefâilün faülün» vezninde yazılmıştır. Şair «Sebeb-i nazm-ı manzûme» başlıklı mukadimesinde diyor ki:

Elâ eyhâme-i müşgîn câme
Elâ ey kilik-i Abbâsî imâme
Arûs-i hacle pîrâ-yi maânî
Seninle daim olur nâm ü şânî
Bilürsün bu cihânı bîvefâdir
Bekası yoktur encâmı fenâdir
Şükür Allah'a var sende bidâa
Kemâlin eyleme bîcâ idâa
Getür nazma bir âsâr-ı cemîle
Ola ed'iyye-i hayra vesîle
Dırâz itme kelâmı muhtasar kıl
Heman şöyle edâ-yi mahzâr kıl
Yaz imdi bir güzel Ta'bîrnâme

Ola senden hediye hâs ü âme
Dürer veş nazm idüp silk-i beyâne
Yine bir nev eser koy bu cihâne
Ola heycâ hurûf üzre mürettep
Eliften yâya dek manzûm ola hep
Tamâm olunca bu nazmın beyânı
Digil ismine Miftahülmaânî
Cihandan ref'olunca kâr ü bârın
Gidince sen kala bu yâdigârın

Kitabın hitamesinde ise şöyle diyor:

Hudâ avnı çün oldu bana yâver
Diraht-ı hâme virdi böyle nevber
Hilâl âsâ idüp hadd-i tamâma
Hitâma irdi bu Ta'bîrnâme
Aceb nâdide nâdir bir eserdir
Kemâl ehli yanında mu'teberdir
Maârif gülşeninden bir gül-i ter
Pesend eyler gören her bir hünerver
Bu gülşende gül-i tâze direnler
Bununla matlaba vâsıl olanlar
Ümid odur ki ol sâhib vefâlar
İderler Azmiye hayr-ı duâlar

Kitabın muhtevası hakkında daha iyi bir fikir edinebilmek için «har-fülelif» ve «harfûlbâ» kısımlarını örnek olarak alıyorum:

1

— Harfülelif —

Elif olsa eğerçi harf-ı evvel
Güzel düştür bu rû'yâ-yi müevvel
Budur tâ'bir-i rû'yâ olgıl âgâh

Kazâ ide kamu hâcâtın Allah
Olunmuş sanr rûhânî işâret
Menâmında güzel müjde beşâret
Merâmın her ne ise ola hâsıl
Olasın matlab ü me'mûle vâsıl

2

— Harfûlbâ —

Şu bâ harfî mübârektir muhakkak
Anj ismine sertâc eylemiş Hak
Bu rû'yâ şüpheşiz eyler delâlet
Teveccüh eyleye sana saâdet
Cihan câhından ola behre sana
Olasın rif'at ü şân ile yektâ
Olamaz dâd ü mâlin hem kemâlin
Hemîşe hayr ola encâm-ı hâlin

Bibliyografya : Eşa., Tş. ve Azmî'nin eserleri.

NAZİF

Diyarbakır şairlerinden **İbrahim Cehdi**'nin (1) oğludur. Süleyman Nazif, 5. Zilhicce 1202 (M. 1787) senesinde şehrimizde doğdu. Tahsilini ikmal ettikten sonra Mahkeme-i Şer'îye başkâtibi oldu.

Süleyman Nazif merhum'un büyük babası olan bu zat hakkında verdiği malûmata göre (2):

«Diyaribekir mahkeme-i şer'îye başkâtipliğini ihraz ettiği zaman henüz otuz yaşında yoktu. Şeyhzade ve Gürani zade aleleri arasında tarihî ve sürekli nifak neticesi olarak — Şeyhzadelerin ilim ve kalem itibariyle en kuvvetli âlimi olan — Süleyman Nazif efendi, o sırada Güranîlere mütemayl bulunan valinin (3) inhası üzerine bir müddet Rodos ceziresine nefyedilmişti. Valinin tebeddülünü müteakip halefi tarafından vuku bulan inha üzerine **Sultan Mahmud-ı Sâni**, Süleyman Nazif efendiyi hem ıtlak, hem kitâbet ve inşadaki kudretinden dolayı Amedi **divan-ı hümayun kalemi**ne memur etmiştir. Süleyman Nazif efendinin rik'a hattı, o zamanki yazıların en iyilerinden olduğu gibi

**Padişahane bu tevki-i zarif
Eser-i kilik-i Süleyman Nazif**

beytiyle imza ettiği bir tuğra-yı Mahmud Sâni, kerimesinin oğullarında yadigâr olarak el'an bulunuyor.

Amedi-i divan-ı hümayundan Bosna valisi Abdürrahim Paşanın divan kitabetiyle infikâk etmiş ve bu kitabette bulunduğu sırada memuriyet-i muvakkata ile Viyanaya gitmiştir. Sivas valisi ve İzzeta Molla'nın memduhu Hakkı Paşanın dahi bir müddet divan efendiliğinde bulundu. Hakkı Paşanın iyalet mühründeki :

(1) — İbrahim Cehdi'nin hayatı hakkında eserimizin 261. sayfasına bakınız.

(2) — Mahmud Kemal İnal, Son Asır Türk Şairleri, sayfa: 1112 Vd.

(3) — Vali Behram Paşa idi. Behram Paşa hakkındaki şikâyeti Nazif yazmış olduğundan valinin işarı üzerine Rodos'a nefyedilmiştir.

Yarab dilimi levha-i tenvir eyle
Feyz-i keremin kalbime tahrir eyle
Sernâme-i maksudumu ey Bari Huda
Âsar-ı inayetle temhir eyle

rübaisi Süleyman Nazif efendinin eser-i hamesi olduğu gibi paşanın

Nice bir mülket-i hüsnünde bu gavga nice bir
Nice bir satvet-i kahrın dili yağma nice bir

matlânı tesdis etmiştir.

Havali-i şarkıye seraskeri Salih Paşanın da divan efendiliğinde bulunmuş idi. 1244 muharebesinde Ruslar tarafından esir edilerek bir müddet Tiflis cihetlerinde zindana atılmış ve çocukluğundan beri hizmetinde bulunmuş olan «İNCE» adlı gayet sadık bir ermeni uşağının delâletiyle firare muvaffak olmuştur. Uzun senelerden beri görmemiş olduğu memleketine avdet ve memuriyetlerde edindiği servet-i cesime ile meskat-i resinde sakitâne yaşamağa niyet etmiş ise de o sırada şiddetle hüküm süren koleradan iki yetişmiş kızının bir hafta içinde vefat etmesi ile fevkalâde musab oldu. Hareminin de kerimelerini takiben irtihal etmesi üzerine yeniden tehhül ederek bir sene sonra (Esmâ) isimli bir kızı ve on bir ay sonra da «Mehmed Said» adlı oğlu dünyaya gelmiştir. Süleyman Nazif efendi, vefat ettiği zaman oğlu dokuz, kerimesi ise yirmi aylık idi. Servetini varisleri yağma etti. Ne kitapları, ne kendisiyle pederinin mecami-i eş'arı muhafaza edilebildi.»

Süleyman Nazif, 1248 (M. 1832) tarihinde vefat etti. (4) Oğlu **Said Paşa**, bulabildiği manzum ve mensur yazılarını bir araya getirerek 1290 (1873) senesinde Diyarbakır matbaasında bastırmıştır. Mukaddimesinde diyor ki :

«Merhum-ı mumâileyh, malik-i nisab-ı irfan ve hususiyle nazım ve nesirde müşarûn bilbenan olduğuna binaen haylice âsar-ı kalemiyesi var iken henüz tılf-ı şirhar ve muhafaza-i âsarına büktidar olduğum esnada vefat eylediğinden âsarı mebhuse, perişan şüde-i dest-i esef, yani eyadi-i rüzgârda telef olarak müfettiş-i arzu, şunun bunun mecmualarını taharri ve cüstücü ede ede bazı âsar-ı menzume ve mensuresi bulunabilmiş olmağla kendusuna vesile-i rahmet ve şu abd-i âcizce vazife-i bünüvvete muvafık bir hizmet olmak üzere bittertip işbu mecmua tab ü temsil edildi...»

(4) -- Fâtîne tezkiresinde vefat tarihi 1260 ve Ali Emîri merhumun, Esmâ-i Şuara-yi Âmid isimli yazma eserinde 1249 olarak kaydedilmiş ise de yanlıştır.

Kitab, küçük boyda 74 sayfadan ibarettir. İçinde, 43 gazel, bir tesdis, üç tahmis ve bir kaç tane muhtelif vesilelerle düşürülmüş tarih ile 11 parça mensur yazı vardır. Aşağıdaki örnekler bu divançeden alınmıştır:

GAZEL

1

Hasretinle eşk-i huninim ki rizam oldu hep
Su-be-su bahr-i gamin emvacı tufan oldu hep
Çeşm-i merdümküş, nigâhı hanüman suz-i hired
Rehzenan-ı hüsn-ü anı afet-i can oldu hep
Gamzesi tiğ-i cefa ebrusu şemşir-i kaza
Ayet-i seyf-i Hüda hüsnün nigeşban oldu hep
Düştü dam-ı vuslete Keyhüsrev-i matleb deyu
Pertev-i hüsnle mülk-i dil çerağın oldu hep
Gûş idelden nağme-i pürsüz-u saz-ı hamemi
Bülbülan yekser NAZİF asa gazelhan oldu hep

2

Çünkü bülbülsün gönül bir aşıyan lâzım sana
Bir gülün nahl-i cemalinde mekân lâzım sana
Rençiş-i bad-ı elemden hıfza bağ-ı hüsnünü
Gülñihalım tazesin bir bağban lâzım sana
Sen perisin sevdiğim çeşm-i rakib-i devden
Hane-i uşşaka teşrifin nihan lâzım sana
Sen henüz nevestesin bağ-ı ümidimde benim
Goncasın açılmağa hayli zeman lâzım sana
Mahrem-i esrar-ı vuslet olmağa ol şahdan
Elde zülfi gibi bir hatt-ı eman lâzım sana
Şimdiden perverde eyle ol nihal-i tazeyi
Vakt-ı pirîde NAZİFA bir cevan lâzım sana

3

Zahira dil haste-i aşkız havamız bir değil
Derdimiz birdir tabib amma devâmız bir değil
Sami-i hakcu gerektir macera tafsiline
Düşmen-i zor ile yoksa müddeamız bir değil
Sadece bus-i lebin vermez kanaat aşık
Senden ey Kâni kerem çoktur ricamız bir değil

Geh ümid-i vusletin geh firkatın hatırdadır
Kûşe-i gurbette ey meh âşinâmız bir değil
Gehi gamze geh nigâhî gehi nazîdîr NAZÎF
Gareî-i mülk-i dil eyler dilrübamız bir değil

4

Reşki bahşeyer iken gülşende ey affet güle
Ruğen-i gül sürmek küfran-ı niamdır kâkûle
Zülfünü bâd-ı saba nagâh tahrik eylese
Nûkhetinden el verir gülşende hiclet sünbûle
Dün gece gülzarda gûş eyledim tâ subhe dek
Ariz-i alın sena eylerdi bülbül bülbûle
Sen gelince serviler kaddin temaşa eyleyüp
Hasıl oldu saha-i gülzarda bir gulgule
Ağladıkça ben güler ruhsarı ol şûhun NAZÎF
Böyledir adet ki bülbül ağılya güller güle

Bibliyografya : Stş., Eşa.. divançesi.

B E K R İ

Asıl adı **Ebubekir**'dir. Şehrimizin tanınmış **Şeyh-zâdeler** ailesindedir. Bu aileden bir çok değerli şair, fikir ve devlet adamı yetişmiştir. Sırası geldikçe hayat ve eserlerinden bahsedilecektir.

Bekrî'nin doğum tarihi belli olmadığı gibi hayatı hakkında da geniş bir bilgiye sahip değiliz. Yalnız, **Şeyh-zâdeler** ailesi ile **Vali Behram Paşa**'nın aralarının açılması yüzünden 1818 senesinde şehrin muhasara edildiği ve bir yıl kadar süren mücadeleler sonunda galebenin Vali tarafında kalması üzerine **Bekrî**'nin de, firar ederek **Maraş** gittiği ve o sıralarda **Maraş** kaymakamı olan **Fevzi Paşa**'nın iltifatına mazhar olduğu ve paşanın 1822 de vefatı üzerine **Muş** muhafızı **Emin Paşa**'nın himayesine girdiği ve iki sene sonra **Mısır**'a gittiği, orada Diyarbakırlı **Sadullah Said**'in delâletiyle **Mehmed Ali Paşa**'nın iltifatlarına mazhar olduğu ve bu Paşanın yardım ile Hacca gittiği, bir sene kadar **Medine**'de kaldığı ve bu arada **Şeyh-zâdeler** ailesi affedildiğinden **Bekrî**'nin de **İstanbul**'a gelerek oradan memleketine döndüğü malûmumuzdur.

Bekrî, Diyarbakıra geldiğinde, **Şeyh-zâde Mehmed Bey**, Diyarbakır Mütesellimliğine tayin olunmuştu. Kendisi de memleketin inzibatını temine memur edildi. Bir müddet sonra vefât etti. H. 1250 (M. 1834).

Bekrî'nin mürettep divanı yoktur. Ancak, muhteli fmeemualarda bulunan gazelleri, kasideleri, tahmis ve tesdisleri bir davançe teşkil edebilecek çoğunluktadır. Örnek olarak bir kaçını sunuyoruz:

GAZEL

1

Yâr ile gitsün gönül Hak'ka emânet vermişiz
Nâleye tebliğ için yâre risâlet vermişiz

Gerden-i ikbâle urdum tavk-ı zencîr-i cünun
Mahbes-i dilde yine aşka metânet vermişiz
Ta'n-ı ağyârı kabûl ittik melâmet ehliyiz
Söyleyin etfâle taş atsun icazet vermişiz
Gark için cism-i cünun etvâr-ı firkat demleri
Ağlasun suph u mesâ didem ki ruhsat vermişiz
Hüzn ü âlâm-ı firâk-ı yârı ittik iltizâm
Zevk-ı vasl-ı yâr için âgyâra nevbet vermişiz
Tâcir-i kâlâ-yi derd oldum o cânan bâyi'i
Bekrî'yi bâzâr-ı aşka gör ne ziynet vermişiz

2

—Muş muhâfızı Emin Paşa'ya verdiği
râiye kasîdesinden

Ey hâme-i mu'ciz eser
Gencîne-i ilm ü hüner
Sende nedir bunca keder
İt vâdi-i gamden güzer

Şâirlere hemrâh idin
Üstâd-ı dil âgâh idin
Milk-i suhande şâh idin -
Mahkûmun olmuştu suver

Şimdi neden hâmûşsun
Böyle niçin bîhûşsun
Zannım budur serhûşsun
Nûş eyledin câm-ı kader

Bir gün olur yümn iktiran
Subha irer elbet şeban
Dânendedir halk-ı cihan
Her şâmın encâmı seher

Gelmiş dile ye's ü nedem
Bir âlî himmet isterem
Lûtf eyle ey kilkim bu dem
Bir nazm kıl pâkize ter

Benden hele itme ümîd
İbrâm ile olmaz müfid
Yıktı benî çerh-i anîd
Gam kaplamıştır serteser

Çend sâldir mest olumuşam
Bâlâ iken pest olumuşam
Şöyle zeban best olumuşam
Gelmez dile mazm-ı hüner
Devran beni kıldı sefil
Beyn-el enâm oldum zelil
Her hâlîme Rabbim kefil
Eyler medéd ol dâdger
Vasf-ı Emin Paşa ola
Medhiyle defterler dola
Ol vech ile Bekrî bula
Maksûduna anda zafer
Oldur zamânın hâtemi
Deryâdilânın ekremi
Pâşâların hem efhami
Zâtı anın yektâ güher
İhsân ile vâlâ kerem
Hâtem gibi hasm-ı direm
Asrında hem sâhip himem
Düşkünlere hem sayeger
Dârâ haşem Rüstem meniş
Âsaf şiyem Safder reviş
Pek sehldir ana her iş
Sâvletledir bir şîr-i ner

— Râmi Paşa'ya vücude getirdiği tesdis —

3

Şehâ sanma dü çeşmi âşıkın ahterde kalmışdır
Gözü merdümeleri hâl- iruh-i enverde kalmışdır
Mizâc-ı cür'a-j leb hâtır-i ahkerde kalmışdır
O neş'e sanma sâkî bâde-i ahmerde kalmışdır
Hayâl-i lâ'l-i nâbın câm-i çeşm-i terde kalmışdır
Humâr-i bezm-i nûş-â-nûş-i vaslın sûda kalmışdır
Dedi ol ruhları gül bûlbûl âsâ âh ü âhınla
Gülü âzürde kıldın gülşeni hem derd-i âhınla
Aceb kanda gezer gönlün enîn-i subh-gâhınla
Değildir bende dil ser germ-i fikr-i nigâhınla
O bîhûş-i muhabbetdir düşüp bir yerde kalmışdır.
Tesellile hebâdır âşıkâ nush-i makaalim hep

Ki gitmiş hâtırından aşk ile zevk-i dü âlem hep
Ne kim var herbiri bir derde dūçâr olmuş âdem hep
Mükedderdir ser-â-ser meşreb-i eczây-i âlem hep
Safây-ı hâtır ancak bâde-i ahmerde kalmışdır.

Aceb derdj humâr-i âşika sūd ehli gelmez mi
Bize derd-i kadehde sâkî-i zūd ehli gelmez mi
Bu bezm-i âşikaane âhile dūd ehli gelmez mi
Muhabbet mûcmerinde yanmağa dūd ehli gelmez mi
Bu remzi keşfe bir müşkil gūşâ cūd ehli gelmez mi
Kerem bir lâfz-i bimâ'nâ gibi dillerde kalmışdır.

Akîm-üt-tab'a sūd etmez niyâzmendânın ibrâmı
Seha erbâbının mebzûl hemîşe lûtf ü ikrâmı
Fenâsın anlayan almaz göze bu heft-ecrâmı
Selâtîn-i selef BEKRÎ bıraktı bunda ârâmı
Mücevher tâc-i devlet kimseye sūd etmez RÂMÎ
Niçe şâhân-i dehrin çeşmi ol efserde kalmışdır.

Bibliyografya : Tşa., Mc. (Mlt. Alm. K. Mz. Mc. No. 600).

Ş İ R İ N

Şehrimizden yetişen Ermeni halk şâirlerindendir. Ümmî olduğu halde, sesinin güzelliği ile kendisini İslâm komşu ve zariflerine de sevdirecek, kabiliyetini geliştirip düzgün manzumeler, koşmalar ve destanlar söylemiştir. Ölümü, h. 1250 (1834) yıllarındadır. Aşağıda iki parçadan birincisi olan aruzlu beyitleri Ali Emîri'den, «maya» makamından söylendiği üzere kayıtlı ikinci parça olan koşmayı da elimizdeki bir yazmadan aldık:

1

«GAZEL»den

Dem-be-dem mecrûh eder âşıkları vermez amân
Günde yüzbin kan eder sâhib-kırândır esmerim.
Bunca yıldır ol perînin uğruna çekdim cefâ
Belki ŞİRÎN rahm eder bir mihrbândır esmerim.

2

KOŞMA

Gözyaşıyla nâme yazdım sana yâr
Bir oku gör ağ mı yoksa kara mı
Yeter yetmez haber eyle bana yâr
Vusûl bulup gül ellere vara mı.
Gelen yoktur seni kimden sorayım
Elim yetmez sana mektup vereyim
Çok arzum var bir de yüzün göreyim
Görebilmem dağlar almış aramı.
Ne ŞİRÎNdir sizin elin havası
Sende imiş bu gönlümün yuvası
Sen bilürsün bu gönlümün devası
Gayrı tabib sağaldamaz yaramı.

Bibliyografya : Eşa., Mec.

MUALLİM HAMDÎ

Şehrimizden yetişen edip ve muallimlerdendir. Ketenhelvası yapma-
da çok usta olduğundan, Diyarbakır'da kış gecelerinde kibar evlerin mi-
safiri olarak, hazırlanan helva malzemesinin işlenmesine nezaret eder:

«Mevsim-i sayfin egerci gülşen ü sahrâsı var
Vakt-i sermânın da lâkin sohbet-i helvâsı var»

diye helvayı pişirerek, sohbetleriyle helva meclislerini şenlendirirdi. Ölü-
mü, h. 1250 (1834) yıllarındadır. Manzumelerinden bilineni şudur:

GAZEL

Devr-i lâ'linde esir-i zülf-i müşk-efşâneyiz
Âteş-i şevkinde ey meh-rû yanan pervâne-yiz
Câm-i mey döndürme kat' et sâkıyâ peymâne-yi
Şerbet-i lâ'l-i leb-i dildâr ile mestâne-yiz
Çekmeyiz bir veçhile biz ta'n-i zâhiden keder
Bezm-i aşkın bâdesin nûş eyleyen rindâne-yiz
Tekye-i zühhâd-huşke girmeyiz dünyâda biz
Bende-i pîr-i mugaan-i kûşe-i meyhâne-yiz
Kıssa-i Mecnûn veş HAMDÎ kitâb-i aşkda
Âlemin ağzında her dem söylenen efsâne-yiz.

Bibliyografya : Tşa.

ŞEVKİ

Diyarbakırlı «Azîz-İmâmî-zâdeler»den olan bu zâtın adı **Osmân**, mahlası **Şevki**'dir. Yukarıda (s. 310) anılan **Halil Hâmid Efendi**'den ilim ve hat öğrenerek, bazı vâlilerin divân kâtipliğini yapmıştır. Sonradan **İstanbul**'a gitmiş ve nihayet **Şâm**'da iken h. 1255 (1839) yılında ölmüştür. Bir gazeli bilinmektedir.

GAZEL

Söylese hayrân ider ol dişleri incû beni
Gülse gönlüm açılır şâd eyler ol meh-rû beni
Tîr-i müjgânın yeter kasd eyledi bu cânıma
Yetişür sad-pâre kıldın ey kemân-ebrû beni
Tıfl iken bend eylemişdi murg-i gönlüm bir zamân
Şimdilik itmiş esîri halka-i geysû beni
Gelse bir şeb hâne-i vîrâne dil ma'mûr olur
Kendi lûtfiyle kılar sa nâzenîn ârzû beni
ŞEVKÎyâ râz-i derûnum cümle derdim âşikâr
Bir gün eylerse felek yâr ile rû-be-rû beni.

Bibliyografya : Eşa., Mc. (Mît. Alm. Mz. Nr. 600)

İBRAHİM BİN HÜSEYİN

XIX. Asrın başlarında şöhretini yaymış Hanefî Müderrislerindendir. «Risâlet ül - Veledîyye» isimli eseri meşhurdur. H. 1255 (M. 1839) tarihinde vefat etmiştir.

Bibliyografya : Esma'ül - Müellifin.

PAPUÇÇULAR ŞEYHİ FİGAANÎ

Şehrimizden yetişen ve papuççulukta pek mahir olduğundan «Pâbüş-
cular-Şeyhi» seçilen bu zât, sesi çok güzel olduğundan **Figaanî** mahlâsını
almıştır. Aynı zamanda Ulucâmide müezzinlik eden iFgaanî, h. 1255 (1839)
yıllarında ölmüştür. Bir gazelinden alınan şu iki beyit elimizde mevcuttur:

Fahr eyleme ey şem' ki her gece yanarsın
Bu aşk eseri sende mi var sâde sanarsın
Bir dem bu derûnumda yanan âteşi görsen
Pervâne gibi şevkîma sen cânın atarsın.

Bibliyografya : Eşâ.

M U H İ B

Asıl ismi **Mustafa**'dır. H! 1227 (M. 1812) de şehrimizde doğdu. Tahsilini tamamladıktan sonra, daha genç yaşında iken h. 1257 (M. 1842) senesinde öldü. Aşağıdaki gazel onundur:

GAZEL

Bi rlebi lâ'l ü gül-ruhsâra ben kıldım heves
Bûlbûl-i şeydâ olup gülzâra ben kıldım heves
Lâne tutmuş KAAF-i istiğnâda sîmurg-ı gönül
Ol sebebdan hûb-rû hunkâra ben kıldım heves
Hâl-i Hindûlar mıdır bilmem arak-rîzin midir
Ben ben olmuş ol cemâl-i yâra ben kıldım heves
Hayli demdir kûşe-i Hasretde kalmışdır MUHİB
Lûtfüne şâyeste kıl dîdâra ben kıldım heves.

Bibliyografya : Eşa., Ftn.

S İ R E T

Diyarbakır'dan yetişen bu zât için **Alî Emîrî** aynen şöyle yazıyor:
«Şehrimiz üdebâsındandır. Memleketimizde tahsil-i kemâlât ederek **Dersa'âdet**'e (İstanbul'a) azîmet eyledi. Fetvâ Emîni **Abdülhalim Efendi**'nin mahdûmu mevâlî-i kirâmdan **Fethî Mehmed Efendi**'ye dâmâd' oldu. Bu vesile ile Bâb-i Meşihat-penâhî Ketebe-i mütehayyizesi sınıfına ilhâk olundu. Kayınpederinin 1249 (1833) senesinde **Filibe** Mollalığı esnâsında, belde-i mezkûreye azîmet ve birkaç mâh sonra memûriyyet-i sâbıkasına avdet etmiştir. Vefâtı 1260 (1844) hudûdunda olup, fuzalâdan ve şi'r ü inşâda sâhib-i mûmârese üdebân idi. Şu iki beyit âşârındandır.»

Fakat, alınan beyitler yazılmadan yeri boş bırakılmıştır.

Bibliyografya : Eşa.

R Â S İ M

Diyarbakır'da saraç esnafından birisinin oğlu olduğu için «Sarrâc-zâde» lâkabiyle anılan ve mürettep divân sahibi olan bu zâtın adı **Mehmed Kaasım** ve mahlâsı **Râsim**'dir. H. 1195 (1771) yıllarında şehrimizde doğdu. Önceleri babası, oğlunun da saraç olmasına çok gayret etmişse de, ondaki okuma ve şiir hevesi, medrese tahsilini ikmaline sebep olmuştur. Tahsilini bitirince, h. 1225 (1810) yılında, yukarıda anılan (s.) müfti **Abdülhamîd** (Hamîdî) den icazet almıştır. 40 yaşından sonra bâtinî ilimlere merak ederek, Irak'tan Şam'a giderken Urfa'ya gelen **Mevlânâ Hâlid Ziyaeddin**'e intisap etmiş, onunla birlikte Şam'a giderek altı yıl yanında hizmet eylemiştir. **Diyarbakır**'a dönünce de Hâlidî tarikatini yaymaya çalışmış; sonradan şehirdeki vâlilerin ısrarı ile jurnal kâtipliğini üzerine alarak geçimini sağlamıştır. H. 1254 (1838) de bu vazifede iken ilmiyenin «**Hâric**» pâyesini almış ve H. 1256 (M. 1840) da **Diyarbakır Eyaleti Meclisi Azalığı**na seçilmiştir. Ölümü, H. 1260 (1844) yıllarındadır.

Kudretli bir şâir olduğundan, Rumeli Kaadiaskeri Nakîbüleşrâf **Esad Efendi**, şu kıt'ayı «**Dîvân-î Râsim**»e takriz olarak yazmıştır:

«Nola hem-nâm-i Nebî Âmidî-i üstâdın
Kilk-i feyz-i sühani dillere olsa Kaasım
Hâme takrîzine sûret veremez kim oldu
ES'ED'â rûh-i musavver gibi tab'-i Râsim.»

Yine bu zât, Râsim'in «elsine-i selesede (türkçe, arapça ve farsça'da) nazmen ve nesren tahrîr-i kelâma kudretyâb» olduğunu yazmaktadır.

TERCÎ-İ BEND

Ülfet-i aşk ile nâzik idi ol rûtbe tenim
Güyyâ bâr-i girân idi ana pîrehenim
İşte oldum mütecerred dahi yokdur hezenim
Gayri esvâba komuşdur beni böyle edenim

Penbe-i dâğ-i cünûn içre nihândır bedenim
Diri oldukça libâsım budur, ölsem kefenim.
Âlemi tutsa eger ebr gibi havf ü hatar
Belki bârân gibi yağsa heme ân şûr ile şer
Şöyle kim ehl-i cihân eyleseler cümle hazer
Bana te'sîr idemez sehm-i keder zerre kader
Penbe-i dâğ-i cünûn içre nihândır bedenim
Diri oldukça libâsım budur, ölsem kefenim.
Benim ol rind-i harâbâtî-i bîsûd ü ziyân
Ne fereh kesb iderim olsam eger şâh-i cihân
Ne keder eylerim olsam dahj bînâm ü nişân
Tav'an oldum ben o ziy-yi ulemâdan uryân
Penbe-i dâğ-i cünûn içre nihândır bedenim
Diri oldukça libâsım budur, ölsem kefenim.

Terk ü tecrîd ile oldum kamudan ben mümtâz
Dahi ebnây-i zamâne ne imiş nâz ü niyâz
Kaani'im az ile ben nolduğunu bilmem az
Atlasın başına çalsın felek-i sifle-nevâz
Penbe-i dâğ-i cünûn içre nihândır bedenim
Diri oldukça libâsım budur, ölsem kefenim.

Şeref ü fazl ü hüner, saltanat ü câh ü celâl
Hep ider sâhibinin kalbine îrâs-i kelâl
Ola hep tâlib ü râgîblarına mâl ü menâl
Gam değil bende bulunmaz ise esvâb ile mâl
Penbe-i dâğ-i cünûn içre nihândır bedenim
Diri oldukça libâsım budur, ölsem kefenim.

Ben ki mesken kılayım kendime beyt-ül-hezeni
Tard ü teb'îd ideyim nefsim olan Ehrimeni
Beni pes kanda bulur şûriş-i dîn berhimeni (birehmeni)
Bulamazsın arama sen dahi ey akl benj
Penbe-i dâğ-i cünûn içre nihândır bedenim
Diri oldukça libâsım budur, ölsem kefenim.

2

GAZEL-İ RE'FET TAHMÎS-İ RÂSİM

Sanma dünyâ dilberâ kâşânedir sensiz bana
Gûyiyâ bir mahbes-i dîvânedir sensiz bana
Yâr-i hem-dem hem değildir yâ nedir sensiz bana

NAZMÎ

XIX. asrın ilk yarısında yaşamış şairlerimizdendir. Asıl ismi **Salih'tir**. **Diyanbakır'da** tahsilini tamamladıktan sonra görgü ve bilgisini arttırmak maksadiyle bir müddet dolaşmış ve tekrar memleketine dönerek h. 1260 (M. 1844) hududunda vefat etmiştir. Mecmualarda bir hayli gazellerine rastlanmaktadır. Aşağıdaki parçalar onundur:

GAZEL

1

Eyleme cevır ü cefâ cânâ bu gönlüm hastedir
Olsa da vaslınla handân nâlesi âhestedir
Eylese uşşâk nevây-i «bûselik» senden niyâz
Gösterir ince miyân zâhir «hüseyinî» bestedir
Açılıp gonçe dehânın kılmasun şetm-i galiz
Âşık-i gam-hârın âyâ zâr ile dem-bestedir
Hüsn-i mümtâz-i melâhef dil-firib üftâdesi
Olmasun netsün cihân-ârây-i bir nevrestedir
Böyle gülzâr-i letâfet görmemiş çeşm-i cihân
Ruhları gül, kâküli sünbül benefçe destedir
Sen gibi cânâneye cân vermeğe minnet mi var
Râh-i aşka cân atar NAZMÎ «şikeste» bestedir

2

Olmuşam müştâk-ı cemâl sevmişem bir dilberi
Cân ü dil hayrân olup mecnûn oldum serseri
Şem'ine pervâneyem şeb tâ seher yanmak kârım
Dûd-i âhım kâkülünde bûy-i mişk-i anberi
Dil firâk ile esîrin kûşe-i hicrânda
Zerrece rahm eylemez gözden atar bu kemteri
Nahl-i güldür kaametın sünbül müdür ebrûların
Gül-ruhun lâ'l-i lebin tahcil edüpdür sükkeri
Tâli'imden ol cefâ-cû dîdeden pinhân olur
Bezm-i ağıâre hemân âmâdedir ol mâh-perî
Tâb ü tâkat kalmadı cevrin dile kâr eyledi
Dağlara düşmek göründü NAZMÎ'ye şimden geri

3

Teşnedir dil dilberâ ver cür'a-i câm-i şerâb
Nevbahârında gerek aşkınla nûş-i lâ'l-i-nâb

Meclis-i ıyş ü tarab gam-hânedir sensiz bana
Beyt-i ma'mûr-i felek vîrânedir sensiz bana.
Âlem içre bir dili sengîn ararsan işte ben
Derd-i çok dermânı yok gamgîn ararsan işte ben
Hâlimi hiç sormadın bükdû belim bâd-i mihen
Bübül-i şûrîde-veş ey gonça-i ra'nâ-dihen
Hâr-i zâr-i ye's-i hayret lânedir sensiz bana.
Çok hazakatler bilürsün halkı hâmûş etmeğe
Nâz ü istiğnâ ile uşşâkı bîhûş etmeğe
Bir sebep var mı seni bir dem der-âguus etmeğe
Bezm-i hicrinde senin hûn-i ciger nûş etmeğe
Bu dil-i âşüfte bir peymânedir sensizbana.
Bir zaman hem-meclis etmişdin beni ey gonçe-leb
Şükrünü kılmazdım âyâ firkate ol mu sebep
Kanda kaldı nâzenînim kanda ol zevk u tarab
Şöyle vahşet verdi kim derd-i firâkın şimdi heb
Âşînâyân-i ezel bigânedir sensiz bana.

Bibliyografya : Tşa., Mc.

S A ' İ D

·XIX. Yüzyılda şehrimizden yetişen âlimlerden olan **Sa'îd Efendi, Piranlî Ömer Efendi'nin** torunlarındandır. Babası **Mehmed**, dedesi **Hacı Ali Efendi'dir**. **Diyarbakır'da** tahsil görerek icazet almış âlimlerden olan bu zâtin, ancak yukarıda anılan **Diyarbakır Müftisi Abdülhamid'e** (Hamîdî'ye) Hicaz'a gittiği sırada yazdığı manzumeden kalan iki beytini biliyoruz. Ölümü h. 1260 (1844) yıllarındadır.

Müftî A. Hamîd Efendi'ye

Ey semâhatlü efendim hazretî sa'd-ahterim
Vey Hamîd ül-hulk u tevfik-i Hudâya mazharım
Pâye-i pîštahta-i zât-i Hamîd ül-hulkune
Eyler inhây-i hulûs-i tâm kilik-i kemterim.

Bibliyografya : Eşa.

Sâgar-i billûrdan mest olmazam sabhâ nedir
Sûkker-i mey-gûn-i lâ'lindir kılan hâlim harâb
Devridûp câmı pey-â-pey elden al inânımı
Hecr-i sûzân-î firâkın eyledi bağırm kebâb
Ol peri her dem terennümle benî dem-sâz ider
Zühreden cânâ verilmiş bana bu şevk û tarab
İlm-i-hâline çalışmak vâcib oldu ârife
Millete mes'ele aşkın, bana hüsnün bir kitâb.
Dilrübâ mehveşlerin germiyyet-i bâzârına
Nakd-i ömrüm bezlidem olsam da cânâ kâmyâb.
Oldu telh erbâb-i bezm-i ehl-i-diller sû-be-sû
Kûşe-i uzlet sana NAZMÎ budur re'y-i savâb.

4

Başalınmaz aşk elinden eylerem feryâd dâd
Gülşen-i hüsnün hezârı nağmeden güller küşâd.
Bûyu gül, ruhtar kızıl, hâl-i hindû hoş nigâr
Mâh-rû bir kadd-i dildû şâh-i hûbân-î sevâd.
Nâme-i askım yazarken kâtib-i Kudret ezel
Ârızında hâl-i anber hâme-î ahker midâd
Böyle âşûb-i cihân uşşâkını pâmâl ider
Nim-nigâhınla bu gamzen âleme fitne-nihâd.
Gerçi sûd itmez cihân endûhuna şî'r ü kemâl
Ârif olmak devlet-i dünyâ durur tab'î nişâd.
Geç havây-i nefsile âmâdeden NAZMÎ yeter
Sonunu fikret hele hâlin n olur Yevm-üt-Tenâd.

5

Dilrübâ mehveşlere dil vermeye pervâ neye
Aşk-ı şevkı bir sû'âl it remzile pervâneye.
Var hayâl-i yâr ile esrâra dâir sohbetim
Ey gönül sen mahrem olmazsın bu halvethâneye.
Korkarım başdançıkup teller kırar kâküllerin
Şehlevendim gel kerem kıl verme ruhsat şâneye.
Gam değil kurbân iderse çeşm-i ebrûlar beni
Keşf-i esrâr eyleme cânâ hemen bîgâneye.
Ârızınla dürr-i lâ'lin mübtelâsıdır gönül
Gamze-î câdû ile çeşmin gibi mestâneye.
Yâre vuslat bulmadım hicrâna yokdur çâresâz
NAZMÎ-i dil-haste yüzdutmuşdu hayrethâneye.

VECDÎ

Son asır şairlerindendir. Asıl ismi **İsmail**'dir. Tahsilini tamamladıktan sonra bir müddet **Ulu Cami** civarında bir mücellithane açtı. Sonradan bilgi ve görgüsünü arttırmak gayesiyl eseyahate çıktı. Şam'da iken h. 1260 (M. 1844) hududunda orada vefat etti. Aşağıdaki iki gazel onundur:

GAZEL

1

Şemistân-i gamem bezmimde şem'-i enverim yokdur
Fenâ dünyâda ya'ni bir müselleml dilberim yokdur
Serinde her kesin bir gonçe-i seyrâbı var şimdi
Benim bağ-i cihân içinde bir berk-i terim yokdur
Ne pür-zahm-i nigâh ü ne esîr-i zülf-i mişkinim
Anunçün saff-i serbâzân-i aşk içre yerim yokdur
Zer-i hâlis 'ayâr etdi dil-i iksîr-i aşk ammâ
Ele alur anı bir dilber-i simîn-berim yokdur
Sitanbul'a o denlû ârzû var dilde ey VECDÎ
Uçardım bulsam ammâ neyleyim bâl ü perim yokdur

2

Bir kamer-tal'at perî bir mâh-i tâbandır gelen
Şîve-i reftârile ol hûb-i Adnân'dır gelen
İşret-i bezm-i cefâda meclis-i rindân mıdır
Sırma-perçem, lâle-rûh, fettân-ı devrândır gelen
Kaamet-i serve giyinmiş lâciverdî câmeler
Bilmezem hûr mudur ol, yoksa gilmândır gelen
Şimdi dehrin hûbları birbir mücellâlanmasun
Karşidan bin nâz ile zülf-i perîşândır gelen
Ser-çeküp sahrâya sancaklar yürüdü âleme
Bey midir ol yoksa VECDÎ mîrmîrândır gelen

Bibliyografya : Eşa., Mc.

LÜTFİ

Ziya Gökalp'ın ananesi **Hacı-Fatma Hatunun** babası **Hoca Mesûd Lûtfî Efendi**, «**Dîvânçe**» sâhibi bir şâirdi. Diyarbakır müftîsi **Ali Efendi**nin oğludur. Hayatı hakkında, **Fatîm Tezkiresinde** şöyle deniliyor:

«Nâzım-i mûmâileyh Lûtfî Efendi, Diyarbakır Müftîsi müteveffâ **Ali Efendi**'nin veled-i sulbi olup, tahsil-i ulûm-i 'âliyye ve tekmîl-i nûsûh-i ilmiyye ile mu'ahharen bir müddet Diyarbakır Eyâleti Nüfûs Nezâreti hizmetinde istihdâm olunup neşr-i ulûm-i 'âliyye ile imrâr-ı subh ü şâm etmekte iken 1263 senesi âzîm-i Dârüsselâm olmuştur (1).

Ali Emîrî Efendi ise diyor ki (Eşâ.):

«Lûtfî. İsm-i âlileri Mes'ûd'dur. Serâmedâni ulemâ ve fuzelây-i memleketden olup, Müftî-i esbak **Ali Efendi**'nin mahdûmudur. Bir müddet neşr-i ilm-i 'âliyye ile meşgul olmuş ve 1252 (M. 1836) senesinde Kürdistan Islâhatına memur **Sadri-esbak Reşîd Paşa**'nın Arabî Kitabeti'ne ve badehu teşkil olunan Nüfûs Nezâreti'ne tayin olunmuş idi. Memuriyyet-i mezkûre ile imrâr-ı evkaat eylediği halde 1263 (1847) senesinde vefat eylemiştir. Fazl ü kemâl ve şî'r ü irfânı müstağnî-i tavsîfidir.»

Abdulganî Fahri Bulduk merhum, şairimizin babası Müftî **Ali Efendi**'nin **Hazrolu** olduğunu ve üç lisan üzre (türkçe, arapça, farsça) şîir inşâdına muktedir olduğunu söylerdi. **Midhat Kadıoğlu** arkadaşımız ise, şairimizin Diyarbakır'a bağlı **Ergani** kazasında doğmuş olduğunu beyanla bu yer için şu beyti söylediğini hatırladığını ifade etmektedir:

«Gınây-i kalbe mâlik olmadukça er ganî olmaz
Hakîkatte gedâdur mâlik olsa ma'den-i sîme»

Hoca Mesûd Lûtfî Efendi'nin yazma dîvânçesi, rahmetli **Nihad Gökalp Bey**'de idi. Onun aniden vefat etmesi üzerine, henüz evindeki kitapları arasında bulunamadı. Mecmualardan elde edebildiğimiz gazelleri örnek olarak aşağıda gösterilmiştir:

GAZEL

1

Perçemin cânâ cebîn-i meh-misâl üstündedir
Sünbül-i ter safha-i bâğ-i cemâl üstündedir

(1) — Ftn., s. 361.

Nâzenînim rif'at-i hüsnünle mağrûr olma kim
Âfitâb-i ârızın hatt-i zevâl üstündedir
Bülbül-i hasret-keşim bilmem gül-i âmâlî ben
Kangı berk içre acep kangı nihâl üstündedir
Olsa kem nâmı kemâl çerh aceb mi dehrden
Tig-j cevri kim müdâm ehl-i kemâl üstündedir
LÜTFÎ'yâ dârûy-i sıhhat haste-i hicrânına
Nûş-i cân-bahş-i mey-i lâ'l-i zülâl üstündedir

2

Nolduğun bilmez hakikat içmeyenler bâdeyi
Dahl-i nâber-câ iderler mest-i hâtır-sâdeyi
Câm-i lebrizi pey-â-pey sun bize tâ haşre dek
Gel bu şeb terketme sâkî meclis-j âmâdeyi
Dost vâkıftır benim benden füzûn ahvâlîme
Var mıdır arzetmeye hâcet dil-j üftâdeyi
Kıl tecellây-i cemâlin mâlik-ül-Mülke mahel
Hâkim-j mülk-i dil itme gördüğün üftâdeyi
Nâsezadır eylemek LÜTFÎ ibâdetgâh-j Hak
Ehl-i aşk içre mey-âlûd olmayan seccâdeyi

3

Kâkülündür bendeyi sevdâlara dûş eyleyen
Câm-i lâ'lindir bu gönlüm mest ü medhûş eyleyen
Sürh ruhsârınla ol hindûy-i hâlidir senin
Dilberâ kâlây-i hüsnün böyle pür-cûş eyleyen
Yâ nice reşk itmesün âşıkların pîrâhene
Var mı andan gayri ol mâhı der-aguş eyleyen
Sâkiyâ mest eylemez hergiz mey ü sahbâ beni
Nâz ü istiğnâlarındır böyle bihûş eyleyen
Olmayup hüşyâr mestâne kalup tâ Haşre dek
Câm-i aşkın LÜTFÎ'yâ bir cür'asın nûş eyleyen

4

Hat-i anber-feşânın mâni-i bûy-i 'izâr olmaz
Müsellemdür bu da'vâ kim hutûta i'tibâr olmaz
Cefây-i çerh ile olmaz mükedder hâtır-i âşık
Ruh-j mir'ât-i tab'-j sâf-tıynetde gubâr olmaz
Niyâz-j vasl mümkün mi o meh-ruhsârı gördükte

Hücûm-i şevkden güftâra tâb ü iktidâr olmaz
Görüp ruhsâr-ı pür-tâbında ol khâl-i cihan-sûzun
Aceb kimdür gam-i aşkınla cânâ dâğdâr olmaz?
Şikest-i tîşe-i cevîr ü cefây-i yâr olmuştur
Nihâl-i maksadım minba'd LÜTFÎ meyvedâr olmaz

Şairimizin «Tuhfe-i Lûtfî» isimli bir eseri daha vardır. İstanbul'da Ali Emîrî Kütüphanesi'nde bulunan (Manzum âsâr 1262) bu yazma eser, Farsça - Türkçe lûgata aittir. Her sahifesi 17 beyitli olup 41 yapraktır. Bunun 4. yaprağında cidden çok güzel olan eserini överek şöyle takdim ediyor:

Bir tuhfe-i turfa-i dil-ârâ
Bir misli olunmamışdır inşâ
Her kıt'ası kıt'a-i cevâhir
Her nüktesi nükte-i zevâhir
Mi'yâr-i me'ânî-i Fûrs'e mecma'
Çok bahr-i garâibe bu menba'
Her bahsi dakaayık ül-hakaayık
«Eknûm-i 'Acem» denilse lâyık
Manzûme-i sâmiyye-i celîle
Keşf-i lûgate acep vesîle
Genc-i hünere güzîde miftâh
Bezm-i edebe münîr-i misbâh
Bîcâ cedel etme şî'r-i ağıâr
Bu nazma kıyâs olur mu zinhâr
Hep anları anlar ehl-i irfân
Kim görse kalurdu cümle hayrân
Lûtf-i Hak ile olup hitâmı
Hem «TUHFE-İ LÜTFÎ» oldu nâmı

(41. yap.)

Nazm ü tertîbe şürû' edüp dedim
Bed'e târih ola «Müsikiyy ül-hitâm» (= 1202 h. M. 1788)
Dürr-i Manzûme ne hoş tarihdür
«TUHFE-İ LÜTFÎ» benâm oldu tamâm.

Bibliyografya : Ftn., Eşa., Mc.

S A F V E T

Asıl adı **Mustafa**'dır. Tahsilini Diyarbakır'da tamamladıktan sonra muhtelif memuriyetlerle yurdun birçok yerlerini gezdi. 1846 tarihinde vefat etti.

Safvet'in mürettep divanı yoktur. Aşağıdaki gazeli bir mecmuadan alınmıştır:

Yazanlar vasf-ı-hâlim ser-te-ser efsâne yazmışlar
Rakîb-i vasla mahrem âşıkı bigâne yazmışlar
Seni ey serv-i nâzım kaamet-i dil-keş hirâmınla
Melâhat gülşeninde misli yok bir dâne yazmışlar
Sana âyîn ü resm-i dil-nışını meşk içün cânâ
Dekaayık-dân-i râzın mekteb-i irfâna yazmışlar
Yazarken kilik-i kudret zülf-i ber-pîçîn gadirinde
Dil-i nâlânı sayde dâm-i hâl-in dâne yazmışlar
Demiş yok hâtırında nâm-ı SAFVET âşıkım bilmem
Anı sen şâha âşık yazmamışlar yâ ne yazmışlar

Bibliyografya : Ftn., Scl., Eşa., Mc.

S A F î

Şeyh Mustafa Safi, Diyarbakır müftüsü **Salih Efendi**'nin oğludur. Tahminen 1190 (M. 1784) tarihinde şehrimizde doğdu. Babasından şerh-i akaid kadar okuduktan sonra İstanbul'a gitti. Orada tahsiline devam etti. **Akşehirli Ömer Efendi**'nin derslerine devam eyleyerek icazet aldı. Bu arada **Çerkeşli Şeyh Mustafa** adlı zatın dâveti üzerine Çerkeşe giderek şeyhe intisab ve üç senede tekmil-i sülûk etti. Bir müddet sonra Diyarbakıra döndü. Bu esnada şeyhi vefat eylediğinden halifesi **Geredeli Halil** tarafından kendisine hilâfet verildi. Hicaza da giderek dönüşünde bu defa **Bolu**'da yerleşti. Semerkand medresesinde ders vermeğe ve medresenin bitişigindeki camide de müntesibi bulunduğu Şabaniye tarikatını yaymaya ve bu tarikatın ayin'ini icraya koyuldu.

İbnülemin Mahmud Kemal İnal diyor ki (Stş.) :

«Sultan Mahmud, vilâyetlerdeki meşayihle beraber Mustafa Safi efendi de sur-ı hümayuna davet etti. Huzura girdiğinde diğer şeyhler gibi merasime riayet etmiyerek «Selâmün aleyküm» deyüb bir tarafa oturdu. Bu hareketinden Padişah, pek ziyade mahzuz olup hakıknda hürmet gösterdi. Ve yüz bin kuruş verdi. Şeyh Safi, bu parayı İstanbul muhtacine dağıttı.(1)»

Şeyh Mustafa Safi, Boluda otuz sene kadar ilim ve tarikatını yaydıktan sonra 10/Muharrem/1263 (M. 1847) tarihinde vefat etti. Boluda Aktaş degâhına gömüldü.

Şeyh Mustafa Safi'nin matbu eserleri yoktur. Bazı tezkire ve mecmualarda şiirlerine rastlanmaktadır. Aşağıdaki üç parça onundur:

GÖNÜL SENİ

Halin perişandır gönül
Ahmedeyim gönül seni
Derdin nümayandır gönül
Ahmedeyim gönül seni
Ahmedeyim gönül seni
Gönül seni gönül seni
Kanda bulam canan seni

Firkatde kaldın ruz ü şeb
Çektin katı cevri-ü taab
Aşk oldu zarına sebep
Ah nedeyim gönül seni
Gönül seni gönül seni
Kanda bulam canan seni

Suz-ü küdaz oldu işin
Sevdaya oğradı işin
Yıkdı cihanı suzişin
Ah nedeyim gönül seni
Gönül seni gönül seni
Kanda bulam canan seni

(1) — Adı geçen eser, cüz 9, s. 1590.

Firkat oduna yana gör
Huni ciğerle kana gör
Vuslat demini ana gör
Ah nedeyim gönül seni
Gönül seni gönül seni
Kanda bulam canan seni

Ez can ü dil girdin yola
Ah eylesen daim nola
Sattın cihanı bir pula
Ah nedeyim gönül seni
Gönül seni gönül seni
Kanda bulam canan seni

Oldun esiri zülfünün
Mest-i harab-ı lâlinin
Divanesinin vaslının
Ah nedeyim gönül seni
Gönül seni gönül seni
Kanda bulam canan seni

Ah ü figanın ta seher
Âfâka saldı suz-i ter
Yakdı derûnum serteser
Ah nedeyim gönül seni
Gönül seni gönül seni
Kanda bulam canan seni

Oldun Safi-yi bîneva
Hep varını eyle fida
Bir gün olur derde deva
Ah nedeyim gönül seni
Gönül seni gönül seni
Kanda bulam canan seni

GAZEL

2

Mahrem-i esrar-ı aşkız izzü cahı neyleriz
Malik-i gencur-ı vaslız mülk-i şahı neyleriz
Kılmışız ifna vücud-i masivayı serbeser
Nâzır-ı didar-ı dostuz mihr ü mahı neyleriz

Çün beka tahtında yâr-ı baki ile hemdemiz
Bu fena bezminde fani tahtgâhı neyleriz
Biz garik-i bahr-ı tevhidiz ezelden ta ebed
Kûşegir-i vahdetiz başka penahı neyleriz
Şimdilik âramgeh oldu bize mülk-i adem
Âlem-i kevn ü mekânda barigâhı neyleriz
Hemnişin-i saki-i bezm-i elestiz ey SAFÎ
Zahid-i efsürde dilveş hanikâhı neyleriz

İLÂHÎ

3

Ey tâlib-i irfân olan gel Halvetî Dergâhına
Cûyende-i gufrân olan gel Halvetî Dergâhına
Bâb-i saray-i vahdeti feth etmek istersen eğer
Sıdk u hulûs-i kalbile gel Halvetî Dergâhına
Sırr-i hakikatden haberdâr olmayan nâpuhtenin
Bakma sakın inkârına, gel Halvetî Dergâhına
Bul Hakkı sen çık aradan kurtul riyâ vü acebden
Kalsun fenâda bu beden Gel Halvetî Dergâhına
Müsterşid ol bil nefsinî mürşidden oku dersini
Sarf eyle zikre vaktini gel Halvetî Dergâhına
Oldun SAFÎ bîma'rifet gark-âb-i bahr-i ma'siyet
Şâyet eder Hak mağfiret gel Halvetî Dergâhına

Bibliyografya : Ftn., s. 63, Scl. 3/232, Eşa., Tma., Stş., ve Menakibi.

F A İ K

Yukarda bahsi geçen Şeyh Mustafa Safî'nin oğludur. H. 1240 (M. 1825) senesinde doğdu. Tahsilini tamamladıktan sonra henüz genç yaşında iken h. 1262 (M. 1846) (1) tarihinde Bolu'da vefat etti. Aşağıdaki iki parça onurdur:

1

GAZEL

Her seherde ah eden ol bülbül-i gülzâre bak
Âşık ol yârın visal-i hûsnüne didâre bak

(1) — Eşa. da ölüm tarihi H. 1261 olarak kaydedilmiştir.

Ey gönül aşkıdır senin halin perişan eyleyen
Sine-i sadparene var mı sual et çâre bak
Mübtelâ kılmak için mecnunu aşka daima
Dilber-i nazik-tenin gösterdiği reftâre bak
Yokdur ihlâse sebep derd-i derunundan sana
Bir garip üftadesin netmiş yazık mehpâre bak
Gülşen-i hüsnünde yarın andelib olmak güzel
FAİKa lâkin gider elden dil-i pür yare bak

2

EY GÖNÜL

Ey gönül cam-i safadan bade-i gülgün için
Bezm-i meyde behreyab üftadedir kan ağlasun
Ey gönül bağ-ı fenada dil verip candan geçen
Nar-ı hasretle yanan pervanedir ka nağlarun

Ey gönül kisûy-i dilberde esir-i mihnet ol
Sineni çâk et seherde andelib-i firkat ol
Bend olup zülf-i dilâraya nedim-i hizmet ol
Kul olan sultanına biçâre derman ağlasun

Ey gönül sehbay-ı aşkı kane kane içe gör
Talib-i didar olup hep masıvadan geçe gör
Mübtelây-ı yar olup ağyarı yardan seçe gör
Derd-i aşkile yanıp canânına kan ağlasun

Ey gönül tîr-i belâsı dilberin bu sinemi
Pare pare eyledi aslâ bulunmaz merhemi
Serbeser cismim harab etti anın cevri ü gamı
FAİKa aşüfte dil ley ü nahar kan ağlasun

Bibliyografya : Stş., Eş2.

MÜDERRİS HÂCİ RÂĞIB

Diyarbakır'da bugün «Ocak» soyadını taşıyan eski «Nakîbler» âilesinden olan **Hâcî Mehmed Râğib Bey**, 1200 Rebî'ülevvel (1786 Ocak) ayında doğmuştur. Dedesi Müftî Mehmed Sıbgatullah Efendi (bak: s. 265) bunun doğumuna «gr» (=1200) tâfzını tarih düşürmüştür. Babası, Diyarbakir Müftisi Mehmed Mes'ûd Efendi'dir. Hepsi de çağının büyük âlimlerinden sayılan babası ve dedesi ile amucası Halil Efendi'den islâmî ilimleri okudu. 17 yaşında evlendikten sonra da tahsiline devam etti. 29 yaşına kadar yine amucası ile babasından yüksek bilgileri okudu. 30 yaşında iken, aşâğıda sayılan eserlerinden ilk üçünü şehrimizde yazdı.

H. 1231 (1816) yılında, âlimlerinden faydalanmak üzere, İstanbul'a gitti. İstanbul'da Şeyhülislâm Yâsîncî-zâde Abdülvahhâb ile Celâlî Emin ve Ankaralı Abdullah efendilerden çeşitli ilimler üzerine icazetler aldı; «Süleymânîye Ru'ûsu» gibi yüksek bir ilim pâyesini de kazandıktan sonra Diyarbakır'a döndü. Babası Mehmed Mes'ûd Efendi, h. 1234 (1818-1819) yılında üçüncü defa müftülük hizmetinde iken, Millî aşiretinden Deli-Behrâm Paşa ile şehrin ileri gelenleri ve Şeyhzâdeler âilesi arasında çıkan anlaşmazlık, 1819 yazında 105 gün memleketin içinde ahali ile vâli ve hükûmet kuvvetleri arasında muharebeye sebep olmuştu. Bu yüzden, ayaklanma yatışınca, 1819 güzünde babası Anapa kalesine sürgün edilirken, M. Râğib Bey de Samsun üzerinden gemi ile Anapa'ya gitmiş ve babasının rahatını sağlayarak İstanbul'a gelip, bağışlatına yollarını aramıştır. Niha-yet, iki yıl sonra babası ile akrabalarını affettirmeye muvaffak olmuştur. Diyarbakir'e dönünce, Husrevpaşa Medresesinde müderrisliğe başlayan M. Râğib Bey, h. 1244 (1828) de Hacce gitmiş ve bir yıl orada «mücâvir» kalıp, h. 1246 Rebî'ülâhîr (1830 Eylül) ayında memleketine dönmüştür. Bundan sonra, sabahları evindeki hususî dershanesinde «Muhtasar Ma'ânî» ve «Tarik-i Muhammediyye», öğleden sonraları da Ulucamîde «Buhârî-i Şerîf» okutmaya başlamıştır. Hacı olup geldikten sonra beş yılda 7 - 19 numara ile gösterilen 13 arapça eser yazmıştır. Oğlu Sıbgatullah Efendi ile birlikte h. 1251 (1835) yılında Kudüs'e giderek, oradaki büyük islâm türbelerini ziyaret ile altı ay sonra evine dönmüştür.

1256 (1840) yılında, Tanzimatın yeni hükümlerine göre bütün arazi ve

emlakini oğluna devrederek beratlarını almak için **İstanbul**'a gitti. Payitahta bu üçüncü gelişinde 12 numara ile anılan eserini Şeyhülislâm **Mekkî-zâde Mustafa Efendi** adına yazdı. Beratları aldıktan sonra, Diyarbakır'a dönerek, kendi medresesinde derslere devam etti. 10 yıl da böyle geçtikten sonra, 1 Safer 1264 (8 Ocak 1848) Cumartesi günü ölünce, Râgıbiyye Medresesi avlusundaki âile mezarlığına gömüldü.

Şehrimizin en sayılır ve âlim âilesinden olan **Hacı Mehmed Râgıb Bey**'in değerli emlak ve hayratı da zamanımıza kadar işe yarar halde kalmıştır. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

1) **Râgıbiyye Medresesi**, dedesi Dilâveriyye, babası Husrevpaşa, Husreviyye medreselerinde müderrislik etmiş olan **Hâci Râgıb Bey**, ilk zamanlarda Husrevpaşa'da ders veriyordu. H. 1241 (1826) baharında, evlerinin doğu yanındaki geniş arsada bulunan eski konak yerlerinin enkazını kaldırtarak, burada yeni bir medrese yaptırmaya başladı. Araya 1828 - 1829 Türk - Rus Savaşı gibi büyük gâileler girdiğinden, ara sıra yapı işlerine ara verilerek, yedinci yılda h. 1248 (1832) de biten bu medreseye kendisi «**Er-Râgıbiyye**» lâfzını tarih düşürdüğü bir arapça beyti mermere yazdırarak dış kapısı üzerine koymuştur. Güneyinde yedi, doğusunda iki kemerli ayvan, 8 hücre ve 1 büyük dershane (müzakere odası) ve üst katında iki kemerli ayvan ile bir güzel **kütüphane** bulunan **Râgıbiyye Medresesi**'nin geniş avlusunda şadırvan ile havuz vardır. Bir değirmen ile birkaç dükkân da burada okuyan talebenin geçimine vakfedilmiştir.

2) **Râgıbiyye Kütüphanesi**, en güzel hatlarla yazılı seçme eserlerden başka, kendi telifi olan 40 tan aşkın kitabı ile yüzlerce yazma ve basma da bulunmakta idi. Medreselerin kapatılması üzerine, buradaki kitaplar da dağılmış ve pek azı evlâdı elinde kalarak saklanabilmiştir.

3) **Defterdar Câmii tamiri**; Râgıbiyye Medresesi kuzeyine bitişik olup, altındaki «kabun»lu örtmeden (tonoslu yoldan) sokak geçen ve XV. Yüzyılda **Balı Zihni Bey**'in Diyarbekir Defterdarlığı sırasında yaptırdığı **Defterdâr Câmii** bu sıralarda yıkıma yüz tutmuş ve evkafı batmıştı. **Hâci Râgıb Bey**, bu güzel eseri yeni baştan tamir ettirerek döşetip, canlandırmıştır. Bugün bile bu yüzden, bazı kimseler bu câmie tamir ettirenden dolayı Râgıbiyye Câmii diyorlar.

4) **Dilâverpaşa Köprüsü**'nün tamiri; Diyarbakır'a sekiz saat mesafede olan kârgir **Dilâverpaşa Köprüsü** de geçilmez ve tehlikeli bir halde idi. 40 gün başında çadır kurup ameleği çalıştırarak kendi masrafıyla bu hayratı tamir ettiren **Hâci Râgıb Bey**, 10 Şaban 1262 (3 Ağustos 1846) günü bu işi de muvaffakiyetle bitirmiştir.

Telif eserleri :

1) **Fî Zikr ül-Müfred ve-l-cem'.**

2) **Fî Tahkîku Kavlet üş-Şihâb fî Kavlehü Te'âlâ «Sırât üd-Dîn En'amte Aleyhim.»**

3) Fî Tahkîk ul-İmkân 'alâ Hüseyniyye.

4) Fî İhtimâlü Lâfzâtî Hâzihi-l-letî Fî Evâ'il ül-Kütüb (İlk İstanbul'a gidişde h. 1232 yıllarında).

5) Risâle-i Siyâsiyye (H. 1232 - 1233 yıllarında Samsunda Husrev Paşa adına).

6) Anapa Seyâhatnâmesi (şimdi, torunlarından Osman Ocak Bey'dedir. (*))

7) Fî Tahkîku İbâret ün-Nass (Usûlün delâlet, işâret ve iktizası üzerine).

8) Fî Tahkîku Tahvîl ül-Kible

9) Risâle Fî Tahkîku Lâfzü Mâzâ.

10) Lûgaz-i bi-İsm-i Şa'bân.

11) Ve Şerhü zâlike-ş-Şerh eyzen.

12) Li-Şerh ül-Mütûn (Usûl ül-Hadîs Metni)

13) Risâle Fî Lâfz ül-Müfahham.

14) Şerh-i Lûğaz-i İsm-i Ferezdak li-Kaasım Râsim ül-Âmidî.

15) Risâle Fî Tahkîku İbâret ül-Kihistânî.

16) Risâle Nefîse Fî 'Alâyık ul-Mecâz Mufassalen.

17) Risâle Fî Lâh üt-Ta'rîf.

18) Risâle Fî Tesbîhât üt-Tuyûr.

19) Tercümet ül-Terâcüm Fî Terâcüm ül-Buhârî.

20) Risâle Fî Tahkîk ut-Târîh. (h. 1253 te yazmıştır).

21) Risâletün Mühimme Fî Tefsîr ül-Âyât ve Şerh ül-Ahâdis ül-Vâride Fî Hakk ul-Gazâ.

22) Vesîlet ül-Vahy (h. 1258 de yazılmıştır).

23) Risâle Fî Lâfz ül-Küfr ve-l-İkfâr ve-t-Tekfîr.

24) Kasîde-i Şeceriyye (arapça. h. 1235 te babasının sürgünden kurtulması dileğiyle).

25) Kasîdet ür-Ramazâniyye (Kudüs Müftüsüne, arapça).

26) Kasîde-i Bedî'a (arapça na'at).

27) Münâcât (h. 1250 de hastalandığı sırada türkçe yazılmıştır).

28) Fî Lûgaz bi-İsm-i Râgıb (h. 1253 te).

29 - 33) Arapça 4 Kasîde (Şeyhülislâm Yâsinci-zâde, Bağdad Kadısı Kudsi-zâde Takiüddîn Halebî, hemşehrîsi Amidli Ahmed Râşid Kalevî ve Çerkes Sa'dullah Paşa adlarına).

34) Risâle (Eski Maarifî Umumiye Nâzırı Kemal Paşa adına).

35) Türkçe 2 Kasîde (Bağdad Kadısı Kudsi-zâde ve Musullu âlim Kasım Hamdi adlarına).

(*) Bak. Kırzioğlu, «Anapa Ağıtı», Türk Folklor Araştırmaları Dergisi, 1956.

Türkçe şiirlerinden örnekler :

1

Çaruğı köyündeki on beş odalı olarak yapılan köşkünün bitimine tarih:

Bu sâhilgâh-i Dicle tarz-i ra'nâ bîbedel inşâd
Hudây-i Lemyezel kılson anı her dem sürûr-âbad
Bihakk-ı Kâ'be-i-Ulyâ açıldıkça bu revzenler
Küşâd olsun dil-i ahhâb, kabansun dîde-i hüssâd
Bu kasrın rûz ü şeb bâd-i fereh-efzâsı esdikçe
Dil-i ahhâb şâd olsun, dil-i bedhâhlar berbâd
Ne lâzım vafasını hemân bir sâde târîh bes
Safâ-efzâ güzel bir kasr-i nev-peydâ mübârek-bâd. Sene: 1259

2

Medine'de Hazreti Peygamberin Türbesinden ayrılırken :

Elvedâ ey merdüm-i ebsâr-i giryân elvedâ'
Elvedâ' ey cây-i gufrân, beyt-i rahmân elvedâ'
Dûr düşdüm âsitân-i devletinden sûretâ
Lîk ma'nâda mücâvirdir dil ü cân elvedâ'
Âh sad âh kim değil elde zimâm-i ihtiyâr
Böyle olmuş neyliym takdir-i Yezdân elvedâ'.

3

Kudüs şehrini ziyarete gidince:

Erdim ol câya ki maksûd-i dil ü cânım idi
Gördüm ol vakti ki ârâyiş-i îmânım idi
Buldum ol matlâbı ki gönlüm iderdi hâhiş
Basdım ol hâke ki kühl-i basar-cânım idi.

4

Dilâverpaşa köprüsü tamir ettirilirken oğlunun gönderdiği kaysı ve vişneden memnun olarak yazdığı manzumeden :

Mışmışım her ne kadar lezzetine söz yoğise
Tab'-i pîr-i pedere vişne letâfet verdi.
Sâl-i ömrün ola a'dâdı kadar izzet ile
Denile ömr-i tabî'ye hacâlet verdi.

Defterdar Câmii tamirinde, bu câmiin kuzeyinde kırk basamaklı kuyudan akan su üzerindeki bir dua :

**Bi'r-i Zemzem, Cübb-i Yûsuf hürmetine yâ Mu'in
Bu sudan âbdest alanı kıl azâbından emîn.**

BEYÎT

**Gönül fayy et neşât-i iyî hengâm-i azîmetdir
Yürü zâd-i sefer âmade et kim vakt-i rihletdir.**

Bibliyografya : Tşa., Dbo.

A L İ R İ Z Â

Şehrimizden yetişen ve 22 yaşlarından sonra **Rumeli'de Yenişehir-Fener** kasabasında yerleşip, 70 yıl burada müderrislik eylediğinden «**Yenişehir-Fenârî** lâkabıyla anılan bu şâiri, ancak iki yazma «**Dîvânı**»na göre tanımaktayız. **Ali Emîrî Efendi** onun, **Şeyh-Ahmed Ağa** adlı birisinin oğlu olduğunu yazarak, **Diyarbakır**'daki doğum yılını, herhalde Rumelideki evlâdından duyarak, h. 1176 (1762) olarak göstermiştir. Halbuki mürettep «**Dîvân**»ında (Ali Emiri Kütüphanesi - Manzum Âsâr, sayı 171, yaprak 62a) «**Târih-i Tevellüd-i Fakîr Güfteem**» başlıklı kıtası şöyledir:

«Ezelde tesmiye olmuş benâm-i pâk **ALİ**
Semiyyi abd-i **RİZÂ-cû Ali Veliyullâh**.
RİZÂy-i âl-i ALîdir dilimde mâye-i aşk
Denildi sâl-i tevellüd «'alâ **RİZÂullâh**» **Sene: 1178 (1764)**

Buna göre, adı **Ali** ve mahlâsı **Rizâ** olan bu zâtin h. 1178 (1764) yılında doğduğu anlaşıyor. Diyarbakır'da iyi bir medrese tahsili görerek yetişen **Ali Rizâ**, devlet adamları ile alâkalanan babasının göçüp Rumeli'de **Yenişehir-Fener** (Şimdi: Yunanistanda - Tesalyada Larissa) kasabasında yerleşmesi üzerine, h. 1200 (1786) yıllarında **Diyarbakır**'dan icazet almış ve müderrislik yapabilecek salâhiyeti kazanmış olarak kendisi de gidip o kasabada yerleşerek, eşraftan birisinin kızıyla evlenmiş

ve müderrisliğe başlamıştır. Burada yüzlerce talebe yerleştirmiş ve Rume-
lide şahit olduğu tarihi vukuata, dostları arasındaki doğum ve ölümlere
yüzden fazla «târih» manzumesi söylemiş olarak, h. 1271 (1855) sonbaha-
rında aynı kasabada ölmüştür.

Eski Türk ve Acem şâirlerinden birçoğu ile, **Diyarbakır**'da iken tanış-
tığı ve okuduğu hemşehrisi olan şâirlerimizden birçoğuna «nazîre»ler
yazmıştır. Çok kolaylıkla «târih» düşürdüğü anlaşılan **Ali Rizâ**'nın kendi
eliyle yazdığı iki «**Dîvân**»ı vardır. Bunlardan biri «**Müretteb Dîvân-i Rizâ**»
ve ikincisi 9 bin beyti aşan «**Nazîreler Dîvânı**» (Aynı Kütüphane, sayı 172)
dır. Aşağıdaki örnekler her iki eserinden alındı:

1

GAZEL

Revnağ-i gülşen-i elfâz-i safâdır ma'nâ
Açmağa gonçe-i irfânı sabâdır ma'nâ
Andelîb-i seher-ârây-i zebândır elfâz
Hüş-rübâ demdeme-efzây-i nevâdır ma'nâ
Zîr ü bâlâya nazar kıl kî değil bîma'nâ
Hayret-efzây-i hayâl-i ukalâdır ma'nâ
Oldu gûyâ ki sanâyî'le burûc-i elfâz
Encüm-ârây-i hayâlâta semâdır ma'nâ
Dil-rubâdır sühanim her hatı nev-hîz-i sûtûr
Ana zîb-âver olan hüsn ü bahâdır ma'nâ
Beyt-i ma'mûr-i dilim oldu mutâf-ı kudsî
Sühan-i dil-keşime râh-nümâdır ma'nâ
Câm-i endîşede mevc-âver-i meydîr elfâz
Neş'e-i rûh gibi feyz-i hafâdır ma'nâ
Akd olur sana RİZÂ versen eğer mihr-i hired
Cümle-i dilde o dem cîlve-nümâdır ma'nâ.

2

URFALI NÂBÎ'YE NAZÎRE

Ruhunda şermden yârin ki âb ü tâb olur peydâ
Leb-â-leb şişeden rengîn, şerâb-i nâb olur peydâ
Fîrâk ile gözümde giryeden seylâb olur peydâ
Kızılirmağ'a dnödü akmadan hûnâb olur peydâ
O meh-rû pertev-efken olsa tâb-i hüsnile bir gez
Miyân-i bezm-i hûbânda o dem mehtâb olur peydâ

Olursam dest-res tanbûr-i geysûy-i dil-âvîze
«Makaam-i bûselik»de nağme-i diltâb olur peydâ
Sarıldıkça ümîd-i vasile zûlf-i siyeh-tâba
Dü destimde benân-i ârzû leblâb olur peydâ
Olurdu mün'akid ser-rişte-i ümmîd dillerde
Ne dem zûlf-i katatda ukde-i nâyâb olur peydâ
Şu rûtbe katra-i eşk-i tahassür sûzişi var kim
Düşerse bahre sönmez âb ile girdâb olur peydâ
Olunca Nâbî-i üstâda peyrev nazm-i dîlcûda
RİZÂ'nın şî'r-i hûb âsârı şöhretyâb olur peydâ

3

Bir dilbere dil ver ne revâdır demesünler
Âlûde-i ye's olma riyâdır demesünler
Neşvân-i mey-i aşk ola gör ehl-i harâbât
Âyîn-i muhabbetde hatâdır demesünler
Lü'lû'-i şirişkin döke saç râh-i visâle
Ağyâr görüp sana gedâdır demesünler
Nakdîne-i fakr ile olup peyrev-i uşşâk
Herkes sana bîberk ü nevâdır demesünler
«Âheng-i Hicâz» eyliye gör ehl-i Sifâhân
Uşşâka seni 'ucme-edâdır demesünler
Dâd ü sited-i aşkda sermâye RİZÂdır
Rindân revîş olur gayr-i rizâdır demesünler.

4

Bildim cihânda derdime dermân benimledir
Nabz-âşinây-i hâzık Lokmân benimledir
Bileydim ki genc-i aşk o kalb-i selim imiş
Gencîne-i dâr-i safvet-i îmân benimledir
Bir âdemim mu'allim-i esmâ-i Girdigâr
Me'mûr-i secde cümle Sürûşân benimledir
Bir âdemim ki nüsha-i kübrây-i âlemim
Sırr-i safây-i Cennet ü Ridvân benimledir
Serşâr-i câm-i kevser sâkî gönül müdâm
Sermest-i aşk-bâzî-i irfân benimledir
Gamgîn gerekmez ey dil-i şeydâ bisıdk-ı pâk
Tut dâmen-i niyâzi firâvân benimledir
Vardır ümmîd-i afv ü şefâ'at RİZÂ biacz
Va'd-i Ra'ûf-i rahmet-i Rahmân benimledir.

Görüp dil dâm-i zülfün sayda dâir kuşkulanmışdır
 Tutuldu çîn-i târ-i mûya kim muhkem dolanmışdır
 Görünce turra-i ham-der-hamin ey dilrübâ gönlüm
 Sivâd-i ihtîşâd-i fitne-hûda kaygulanmışdır
 Değildir tîr-i keyy-i giryenâki dîde-i hasret
 Misâl-i Nîl şevk-i neylden taşmış bulanmışdır
 Aceb mi olsa ser-sebzi ve şâdâbı hat-i nev-hîz
 İki dolâb-i çeşmim saky ider andan sulanmışdır
 Damağa müşk-i Çîn-i pür-hatâdır eyleme işmâm
 Devâdır sünbülün kâkûlî kim hoş kokulanmışdır
 Ne zincîrler şikest itdi dil-i şeydâ RÎZÂ tâ kim
 Anı zincîr-i geysû bağlayup pek uslulanmışdır.

Dânâ-dil olan dâmen-i irfânı bırakmaz
 Her hâtem-i zîb-âveri engüştüne takmaz
 Meylân-i nakış meyl-i tabî'iden ibâret
 Nakkaaşın arar merd-i basîr âhere bakmaz
 Sûzânî-i aşk ile olur tasfiye-i dil
 Kim nâr-i mecâz öyle hakîkî gibi yakmaz
 Hursendedir ehl-i hîredin hâli müdâmâ
 Her sûye tama'kârî ile su gibi akmaz
 Her kim ki RÎZÂ ola bakaa kasrine tâlib
 Vîrângede-i fâniye ekser dahî kakmaz.

Visâl-i yâre talebkâr olan gönülcigezim
 Reh-i cefâda vefâdâr olan gönülcigezim
 Şikâyet itmezidi sergüzeşt-i hâlimden
 Bileydi başyazusın zâr olan gönülcigezim
 Görünce mevce-i zülf-i siyâh-i percemi
 Tutuldu fitneye nâcâr olan gönülceğizim
 Çeker cefâsını yârın ki çekme zağyârın
 Olur Kaaf-i cihândar olan gönülcigezim
 RÎZÂ benimle şebânruz refik-i kûy-i merâm
 Reh-i cefâda vefâdâr olan gönülcigezim.

Dü çeşm-i firkatim ağlar dilârâ kanda ben kanda
 Şirişkim oldu tûfân-hiz deryâ kanda ben kanda
 Şarâb-i lâ'lin işrâba dırığ itmez ise sâkî
 Beni ihyây-i lûtf eyler o sahbâ kanda ben kanda
 Yanup pervâne veş aşka olup hâkister-i nîstî
 Bana şem'-i cemâli cezbe-efzâ kanda ben kanda
 Müsellem zâhidâ zühdün riyâsızca denilmiştir
 Şehîd-i aşk olan mahbûb-i Mevlâ kanda ben kanda
 Gam-i dehri gönülden mahv-i küllî eylemek erlik
 Zehî merdlik RIZÂ-cû erlik-i mâ kanda ben kanda.

Sana cânâ bu âyîn-i cefâyı kimler öğretti
 Zarâfetle bu tavr-i bîvefâyı kimler öğretti
 Kimât-i işve-pîçî tıfl iken sardı ise dayen
 Yâ ol merd-i mukarrîb nev-edâyı kimler öğretti
 Fünûn-i ma'rifet itdin ta'aallüm ey şeker-güftâr
 Şekerr-rîz-i tekellüm dilrübâyı kimler öğretti
 Olursun bîkadem ağıâr ile zûd âşinâ ammâ
 Ya tarz-i reng-âver nâşinâyı kimler öğretti
 Sorardım yâre dâmengîr-i vasl olsam RIZÂ bir bir
 Sana cânâ bu âyîn-i cefâyı kimler öğretti.

Tercî-i-Bend Müseddes

Düşdü gönül oldu perîşân amân
 Vâdî-i aşkında senin her zamân
 Olmadadır giryekünân nâtüvân
 Merhametin eyle bana râyegân
 Âteş-i aşkınla ayâ dilsitân
 Yandı gönül çâre nedir el-amân.

Sevdim ayâ dilber-i nâzperveri
 Sen gibi bir hûri beşer-peykeri
 Gezmede dil şevkîn ile serseri
 Hıcrin ile sanma ola dil beri

Âteş-i aşkınla ayâ dilsitân
Yandı gönül çâre nedir el-amân.

Sevmiyeyim tevbeler olsun hele
Gayri güzel gözüme girmez hele
Sevdi ise dil seni sevdi hele
Hâlîme bak acı bana sen hele
Âteş-i aşkınla ayâ dilsitân
Yandı gönül çâre nedir el-amân.

Subh ü mesâ itmede dil seni yâd
Mîhr-i cemâlinle benî eyle şâd
Kılma bana pertev-i vaslın bi'âd
İtme RÎZÂ çâkerini nâmurâd
Âteş-i aşkınla ayâ dilsitân
Yandı gönül çâre nedir el-amân.

11

Müstezâd :

Dilber ki cefâ itse bana aynı safâdır
Zehr olsa devâdır
Düşmen ki vefâ itse bana aynı cefâdır
Ol derd-fezâdır.
Âvâre-i hâmûn-i cünûn oldu dil-i zâr
Yâr ise sitemkâr
Bendide-i zincîr-i muhabbet ne belâdır
Takdîr-i Hudâdır
Pertev dih-i deycûr-i firâk olsa o mehrû
İşrâk ide her sû
Üftâdeye rahm eylese ol şûh revâdır
Şân-i rûhemâdır
Bir kerre eğer dâmen-i vaslın tutabilsem
Çâk olsa bırakmam
Pâmâlî-i hecr eyleme cânâ ne sezâdır
Çok cevır ü ezâdır
Yandı dil ü cân âteş-i aşkda eserinden
Sakın şererinden
Bâlâ-revî-i dûd-i derûn şu'le-fezâdır
Bîreyb ü riyâdır
Baht-i siyehim gör ki hatâ-verliği hengâm
Yâr oldu dilârâm

Mâh-i emelim şimdi husûf oldu ve câdır
Bir hükm-i kazâdır
Mâni' ne ki te'sîr idemez âh-i derûnum
Bilmem ne kusûrum
Dermânde-i aşkın senin ey şûh RÎZÂdır
Bîçâre gedâdır.

12

«Târîh-i Cûlûs-i Yümn-Me'nûs-i Sultân Mahmûd»

Cenâb-i kutb-î âlem pâdişâh-î Kîşver-i İslâm
Cûlûs itdi şükûh-î yümn ile şevket-karîn oldu
Serâser pertev-î adlî cihânı eyleye ma'mûr
Vücûd-î nâzenîni âleme çün kutb-î dîn oldu
Beşâret cünd-i İslâma RÎZÂ-cû dîdeler rûşen
Serîr-î saltanat âdil şehenşâha karîn oldu
Cûlûs-î yümn-me'nûsa hayâl idince bir beyti
Dü târîh-î şûmâr icmâle vech-î dilnîşin oldu
Cûlûs-î şâh-î âlem yümnile zîbâ ve râvende . Sene: 1223
Bilhamdillâh Mahmûd Han İmâm ül-Müslimin oldu.

13

«Târîh-i Cîsr-i Muhaddes bi-Bahr-ı Galata» (Galata Köprüsü Tarihi)

Şehenşâh-î adâlet-pîşe sultân-î serîr-ârâ
Odur memdûh-î adlî şân-î Mahmûd-î güzîn oldu
Müdâm ummân-î ihsânı telâtum-hîz-î şâhâne
Le'âlî-î inâyet âleme nesr-î behîn oldu
Ne zan mir'ât-î Hak kalb-î münîri eyler işrâkı
Ki bark ilhâm-î Mevlâ geh-be-geh alm-el-yakîn oldu
İrâde eyledi bahr üzre ihdâs oluna köprü
Bilûtfullah olup inşâ hoşâ tarh-î rasîn oldu
Niçe hayrât-î şâhâne muvaffak eyledi Bârî
Anınçün avn-î Hak yârî beher kâra rehîn oldu
İbâdullâha rahmen CİSR-İ ADLÎ şâhrâh âsâ
Mürûru korkulaksuz şübhesiz Allâh mu 'in oldu
Geçenler şâkirâne hayr-î da'vât-î hulûsile
İdeler Mazreti Şâha farîzedir hemîn oldu
Dizildi silk-î târîhe RÎZÂ mısra' murassa'dır
Zehî bir korkuluk yok Cîsr-î Şâhâne metîn oldu. Sene 1252.

RÂŞİD

Seyyid Ahmed Raşid, H. 1200 (M. 1785) tarihinde şehrimizde doğdu. Memleketin tanınmış ilim adamlarından ders aldıktan sonra tahsilini tamamlamak üzere Musul ve Bağdad'a gitti. Bir müddet sonra Diyarbakır'a döndü. Esad Muhlis Paşa'nın (1) kâtipliğinde bulundu. Bu Paşanın 1267 (1850) senesinde vefatı üzerine ömrünün son yıllarını müderrislikle geçirmiştir. H. 1272 (M. 1856) de vefat etti. Mezarı, Dağkapı'sında «Kellehane» mevkiinde idi. Diyarbakırlı şâirlerden **Osman Nuri Paşa**, ölümüne şu tarihi düşürmüştür :

Mecma'-i fazl ü fevâzil ma'den-i hilm ü vekaar
Seyyid-i âlî-tebâr Ahmed Efendî-i be-nâm
Zîfünün olmuşdı cümle sebt-i levh-i fâtırı
Nahv ü âdâb ü me'ânî, mantık u fıkıh ü kelâm
Vâkıf-i esrâr-i tefsîr-i kelâm-i-Kibriyâ
Hâdim-i ilm-i hadîs-i Hazret-i Hayr'ül-Enâm
İlm ile takvâ ile zühd ü ifâf ü fazl ile
Çok değil olmakimâm-i ehl-i sünnet ol hümâm
Göçdü bu dâr-i fenâdan NÜRÎ târihin dedim
Rûh-i Ahmed Râşid oldu bülbül-i Adn-i-Kirâm

Sene : 1272

Râşid, muhitinde şöret yapmış şâir ve âlimlerdendir. Başlıca Arap şâirlerinin bazı şiirleriyle kendi arapça şiirlerini bir araya toplayarak şerh eden **SÜNUHAT** isimli bir eseri mevcuttur. Bu eserin bir nüshası hususî kütüphanemdedir. Üç lisanda şiir söylemeğe muktedir olan bu zatın mürettep divânı henüz bulunamamıştır. Hususî kütüphanemde mevcut iki mecmuadaki gazellerini örnek olarak kaydediyordum :

GAZEL

— 1 —

Âkibeť cevrin harâb etdi dil-i ma'mûrumu
Kıldı mâtemhane âzârın şaray-i sûrumu

Tal'atinle gel ziyâ-bahşây-i bezm-i vuslat ol
Zulmet-i firkatden âzâd et şeb-i deycûrumu

(1) Paşa üç seneden ziyade Diyarbakır Valiliğinde bulunmuş ve 1267 (H. 1850) senesinde şehrimizde vefat etmiştir.

Olmadın hayfâ felek derd-i derûne çâresâz
Gerçi istirhâmde bezleyledim makdûrumu
Meşrebin mu'tâdıdır kesr-i kulûb-i ârifân
Çâre yok tefriha senden hâtır-ı meksûrumu
Söylemiş insâfa gelmiş öZRÜN etmiş i'tiraf
Eyledim pâmâl-i hasret Râşid-i mağdûrumu

— 2 —

Ola mı kısmet aceb görmek o serv-kaameti
Bunca yıldır beklerem hicrile künc-i mihneti

İhtizâz ü nâz ile gülşende ettikçe hirâm
Yâde ol huri getirmeZ mi Riyâz-i Cenneti

Bâde mir'ât-i ruhunda hey'et-i ruh bâdede
Sâki-i meh-rû ele aldıkda câm-i işreti

Bir bakışla yakdı bîrûn ü derûnu âteşe
Görmeseydim kâşki âlemde ben o âfeti

Gel görüş herkes ile sabret cefâya, kırma kalb
Sâdece ehl-i dile hasr etme Râşid ülfeti

— 3 —

Aşkın her ü şeb aşkınla giryân oldu gel
Hastelerinle gözyaşım ey yâr bârân oldu gel

Merhamet kıl âb-i vaslınla yetiş itfâsına
Âteş-i hicrinle gönlüm yandı büryân oldu gel

Süretin gündüz hayâlimde gece rüyâdadır
Her taraftan ey perî hâtır perîşân oldu gel

Emr kıl mi'mâr-ı lütfün eylesün ta'mîr anı
Hâne-i dil teşne-i cevri e virân oldu gel

Makdeminle ref' edersin hâkden RÂŞİD kulun
Rehgüzârında şehâ hâk ile yeksân oldu gel

Dil sadefdir mahzen-i lü'lü' değil de yâ nedir?
Bu sebebden her sözüm incü değil de yâ nedir

Savb-i maksûda seferden men' eder dil reh-revi
Râyband-i gönlümüz geysû değil de yâ nedir

Hecr-ile keşkül be-dest etdim seyâhat ihtiyâr
Kârımız şimden-gerü yâ-Hû değil de yâ nedir

Dêste düşmüş firâk-i Leylî'den Mecnûn gibi
Hemnişini âşıkın âhû değil de yâ nedir

Şol hilâl ebrûların fikrile incelmış midir
RÂŞİD'in bak cism-i zârı mû değil de yâ nedir

Fârîğ olmazsın bana cevrin beğim tecvîzden
Sen de artık ihtizâr et âh-i âteş-hîzden.

Bîm-i gamzenden olur yüzbin HÜLÂGÛLAR helâk
Başkadır âşûb-i hüsnün fitne-i CENGİZ'den

Dil bilüp şibin şebâbet ile derpey olduğun
Pek de fark-etmez bahârı mevsim-i pâyizden

Ehl-ile nâehlin aslâ farkı yok bilmem niçün
Pîr-i çerhin hüsnü kalmışdır meğer temyîzden

Havf-i idbâr mukbilân-ı dehri eyler muztarib
Dest-i sâkî dîtrer elbet sâgar-ı leb-rîzden

Kâmilânın her vakit rûchânı var nâkislara
Kıymet ü kadri nühâsın dûn olur ibrîzden.

Peyrev oldukda Vezîr-i binazîre RÂŞİD'â
Tâze mazmûnlar doğar tab'-i belâgat-rîzden.

Hazreti Es'ad Paşa (*) kim anın eş'arına
Rûh-i Sâib ses verir tahsîn edüp Tebrîz'den.

(*) — Esad Muhlis Paşa.

Görmüş olsaydı Nizâmî nazmını ol âsafın
Elbet eylerdi ferâgat midhat-i Pervîz'den.

6

(Ulucami Minaresinin son tamirine tarih)
Ulucâmi avlusundaki iki havzun ortasında bulunan
çatılı Namazgâh'ın tarihi :

Ta'mîr olundu işbu minâre bu sâlde
Oldu müzeyyen aldı cihânı nezâresi.

Yıldız gibi donatdı leyâlîde ser-be-ser
Tutdu Diyârbekir'i kanâdil inâresi.

Şehrin Kebîr-Câmi'inin ki menâridür
İ'mârı oldu beldeye tevfik emâresi.

Darb-i savâ'ik etmişidi çâk cismîni
Zahmi sağaldı merhemini buldu yaresi.

Ta'mîre bâdî El-Hâc Şeyh Muhammed Sa'id'dür
Anda bulundu çünkü bu vakfın idâresi.

Târîh yazdım ola du'â celbine sebep
RÂŞİD hitâm buldu çü yerin imâresi.

Hep geldi seyr-i behcet târîhine mü'minân
Oldu cedid ma'bed-i hâmis minâresi. (Sene: 1255).

Râşid, şöhreti oldukça yaygın şairlerimizdendir. Bazı gazelleri Diyar-
bakırlı şairler tarafından tahmîs edilmiştir. Sırrı Hanım'ın bir tahmîsini
örnek olarak alıyorum :

Tahmîs-i Gazel-i Râşid

Dil teşne o sultânımın enhârına mahsûs
Bu nûkte anın lâ'l-i güher-bârına mahsûs
Sarf-ı nazar etmek hele ağyârına mahsûs
Didem o mehin devlet-i didârına mahsûs
Dil âyine-i sûret-i ruhsârına mahsûs

Âyâ ola mı mülk-i cihân içre nazîrî
Döndürmedi dil-hâhıma bu emr-i asîrî
Pâk etmeğe varmışdık ana levh-i zamîrî
Bir nîm-i nîgehle dil ü cân oldu esîrî
Bu cezbe o dildârımın etvârına mahsûs.

Olmuş ezeli tıynetimiz aşk ile tahmîr
Lâyık mı bizi hubb-i dil-ârâ ile tahkîr
Olmaz şu benim hâl-i perişanıma tedbîr
Virâne dilî nice sitemsâr (?) ile ta'mîr
Lûtf eyle cefâ-pîşemin i'mârına mahsûs

Dikkatle nazar kıl hele fihriste-i aşka
Yazmış ezeli hâme cefâ beste-i aşka
Derd ü elemi ekseri şâyeste-i aşka
Sokrat ile Bukrat yanar hasta-i aşka
Sıhhat o tabîbin hele tımarına mahsûs

Gönderdi bana peykin o şeh, dil dedi: Lebbeyk
Bu lûtf der elbette ki lebbeyk ü sa'deyk
SIRRÎ sühanı yâr pesend etdi dedi peyk
RÂŞİD gibi andan dahî bâlâ-teri var leyk
Tehyic-i muhabbet onun eş'arına mahsûs

Bibliyografya : Tşa., Stş., Dbo., Mc. ve Sırrî Hanım Divanı.

OSMAN NURI PAŞA

Adı **Osman**, mahlası **Nuri**'dir. Diyarbakır eşrafından **Şeyh-Zâde İbrahim Hafid Paşa** (bk. s. 271 vd.)'nın oğludur. H. 1217 (M. 1803) senesinde şehrimizde doğdu. Tahsilini tamamladıktan sonra memleketinde bazı hizmetlerde kullanıldı. 1830 da Bağdad'a gitti. **Vali Ali Rıza Paşa**, zekâsını ve bilgisini takdir ettiğinden maiyetine aldı ve Ona mirmirânlık rütbesi tevcih ettirdi. Uzun müddet Bağdad ve havalisinde bulundu. Paşa'nın **Şam** iyaleti valiliğine tahvili üzerine **Diyarbakır**'a döndü. Sonra **İstanbul**'a gitti. 1848'de **Urfa** mütesarrıflığına, 1850 de **Kars** sancağı kaymakamlığına ve daha sonra da **Muş** ve **Mardin** mütesarrıflıklarına tayin edildi. Bu son memuriyetten ayrılarak memleketi olan **Diyarbakır**'a gelip yerleşti. H. 1272 (M. 1856) de vefat etti. Ölümüne, hemşehrîsi **Said Paşa** şu tarihi söylemiştir :

Zâirân dîde-i ibretle nigâh etsün kim
Böyle bir zâtî felek hâke düşürdü hayfa

Vasfı irfân ile ol mertebe meşhûr idi kim
Hüner ü fazlına tahsîn eder idi dünya

Vefk-ı dil-hâh-i şehenşâh-i cihân-bân üzre
Hidmetin vardığı yerlerde ederdi ifâ

Kafes-i tenden edüp tâir-i rûhi pervâz
Eyledi bâğ-i cinân içre makaam ü mevâ

Yazdı merkuut ile târîh SA'ÎDâ hâme
Gülşen-i Adn'e mürûr eyledi Osmân Paşa.

Sene : 1272.

Mezarı, **Fatih Paşa Camii**'nin bitişiğindeki kabristanda, babasının yanındadır.

Osman Nuri Paşa'nın mürettep divânı vardır. Yazmadır. Bir nüshası İstanbul'da Millet Kütüphanesi'nde, bir nüshası da hususî kütüphanemdedir. Aşağıdaki örnekler bendeki yazmadan alınmıştır:

GAZEL

— 1 —

Hezâr bâğda kendin satar öter ötüşür
Nihâl-i gonçe güle söz atar öter ötüşür
Dümû'-i çeşmine bak berk-i gülde lâle gibi
Gözüne hârın ucu batar öter ötüşür
Ne şüh tab'-i hezâr âşinâ olur bülbül
Görünce bir iki gonçe çatar öter ötüşür
Ne hâl ise özünü saldı gülbün-i âla
Ferâğ-i bâl ile kalkar yatar öter ötüşür
Hezâr-i hâme-i NÜRÎ her terânesine
Hezâr nağme-i dil-keş katar öter ötüşür.

— 2 —

Sineden bir gün olur gizli yaramız uç verir
Ey sirişk-i dide lâbûd mâcerâmız uç verir
İpliği pâzâra çıkdı korkarım hatt-ı ruhum
Yüzkaralığı eder bey'ü şirâmız uç verir
Cevr-i nâz etme yeter sabr ü niyâza tâb yok
Nâle-i cângâh ile sıyt ü sadâmız uç verir
Gerçi sandık biz bizi mahbûb ü meyden müctenib
Sunsa ol mehpâre mey, zerk u riyâmız uç verir
Şâne-zen oldukça NÜRÎ kâkûl-i müşkîn-bâr
Medd-i dûda âh ile dilde hevâmız uç verir.

— 3 —

Nezzâre-j ruhsârı gıdây-i nigehimdir
Her subh dü ebrûy-i siyeh kıblegehimdir
Ben pâyine düşdükçe o eyler beni pâmâl
Bu cilve dahi şive-i baht-i siyehimdir
Dâğımla nola örter isme zahm-i derûnum
Bu tuhfe-i tîr-i nazar-i gec-külehimdir
Tâkat mi gelir bakmaya ruhsârına yârın
Hayret-fiken âyine-i aks ü lehlimdir

Üftâdesiyim çeşminin ol vahşi nigân
Kühl-i basar-î âhûy-i Çîn hâk-i rehmdir
Keşfeylemese râzımı etmezdi bu cevri
Ammâ nideyim âh bu kendi günehimdir
Bin cevri ü cefâ etse de NÜRÎ çekerim yâr
Çeşm-i siyehim nîm-nigehim pâdişehimdir.

— 4 —

Dil mest-i genc-i gamdır vakt-i bahârı neyler
Mağlûb-i bâde-i aşk def-i humârı neyler
Te'sîr-i Bezm-i Evvel zâr eylemiş cihânı
Pervâne yoksa şem'-i gonçe hezârı neyler
Nâr-i şu'â'-i zülfün etmezse çeşmi rûşen
Mahcûb-i şâm-i hicrin leyl ü nehârı neyler
Sûz-i dil olmayınca bâdi-i rahm ü şefkat
Bûlbûl gibi dem-â-dem dil âh ü zârı neyler
Sendâgerin hemîşe sevdâgerâne bîpâk
Akl ü edeb ne lâzım ânmûs ü âri neyler
İzhâr-i sırr-î aşka mir'ât-i sûret olmuş
Yoksa dil-i âvâre ol gül'izârı neyler
Kayd-i dil-i Mecnûn'a nâr-i nigâhı besdir
Ma'sûk-i çeşm-i fettân zülf-i nigârı neyler
Dil-sûz-i âteş-i aşk neyler cehîm-i hicrin
Mahv-i vücûda NÜRÎ bilmem ki nârı neyler.

— 5 —

Kars'ta iken baharın geç gelişi sıralarında söylenen:

Bizim diyârların şimdi nevbahâridir
Zemân-i sünbûl ü lâle gül ü hezâridir
Çeküp cerrâd-i yel sîm ü zer nâmçe-i dehre
Çemende sû-be-sû ahkâm-i nehr câridir
Döşendi her tarafa ferş-i hadret ü nazret
Şükûfelerle cihân sanma minâ-kâridir
Fusûl-i erba'a hükmün edüp tamâm icrâ
DİYÂRBEKİRimizin vakt-i iştihâridir
Bizim bu çekdiğimiz gurbet elde humbâre
Bütün o neş'elerin NÜRÎ hep humâridir.

**Karşlı Şâir Büyük-Hâmid Efendi ile Zarşat (Arpaçay)'ın
baharında iken :**

Bâğ-i KAGIZMAN değildir ZARUŞAD sahrâsıdır
Sebz-hatler serv-kadlerle çemen deryâsıdır
Mâiliz vech-i hasenler hadrevât ü lâleler
Bir alay şûridegânın Cennet-ül-Me'vâsıdır
Halka halka sanma devr-i âh yâ dūd-i siyâh
Serde bir şûhun sivâd-i sâye-i sevdâsıdır
Düşdü dil bir şive pâyin ezber etmiş dilbere
Kays veş sahrâ-neverdi âşık-ı şeydâsıdır
NÜRLYâ tahrîk eden tab'ın gazel ârâlîğâ
HÂMİD-i hoş lehcenin şir'-i ter-i zibâsıdır.

Zamanın şiir anlayışını tenkid yolunda:

Zamânımızda geçen şi'ir sâde olmalıdır
Yâ fuhşiyât-i hezel yâ hecâda olmalıdır
Tamâm ül-vezn olan şi'r bir kırât etmez
Yâ nâkıs olmalı yâ ziyâde olmalıdır
Dakik ma'nâ almaz zamâne havsalası
Hâzır lop olmalı sehl ül-ifâde olmalıdır
Tesahhür ile olup kendü şi'rine dellâl
Mecâlis-i kübrâda kipâde olmalıdır
Bir Efrenci değer ruznâmçe-i eş'âr
Meğer ki verâsında NÜRÎ dâde olmalıdır

Sevdây-i muhabbetde bir başka safâ vardır
İffetde hakikatde bir başka safâ vardır
Gerçi şerefe âkıl akl ile olur vâsıl
Lîk vâlih ü hayretde bir başka safâ vardır
Yârı çeküp âguuşa hum gibi gelüp cûşa
Ülfe ile işretde bir başka safâ vardır
Her nerde olursan ol bir yâr-i münâsib bul
Meclisde ve sohbetde bir başka safâ vardır
Her küsteye yâr olma bir kimseye bâr olma

Temkîn ile hiffetde bir başka safâ vardır
Câh ile bekâm olsan bir meşhûr-i enâm olsan
İylik ile şöhetde bir başka safâ vardır
Fursat bulup ağyâra kudret olıcak sâra
Afv ile semâhatde bir başka safâ vardır
Şem'-i ruh-i dildâra bakup yanasın nâra
Peyguule-i hasretde bir başka safâ vardır
Devlet olıcak zâid dürlü gam olur âid
Tahfî-i müennetde bir başka safâ vardır
Eş'ar gerek rengin her beyti olup sengin
Ma'nâ ü metânetde bir başka safâ vardır
NÜRİ olamaz eş'âr Muhlis gibi ma'nîdâr
Ammâ yine himmetde bir başka safâ vardır.

— 9 —

Maksad değenek kırmak ise bir iki baş bas
Bülbül sakın ammâ ki o gül-berke yavaş bas
Mühr aldırılmazsın varak-i vaslına yârin
Düş pâyine gözyaşı gibi yalvarı başbas
Kalb-basma imiş nakş-i hatin çıkdı beyâza
Pâzârda akça edecek başka kumâş bas
Ben sîneye basdıkaç çemenlerde o yâri
Sen hasret ile hânede var sînene taş bas
Bir diş-basacakdım ruhuna hırs ile yârin
NÜRİ dedi incitme gül-berke yavaş bas.

— 10 —

Âyîne-i sıdk u safâdır gönül
Mazhar-i envâr-i Hudâdır gönül
Âlem-i endîşede bi-kemm ü keyf
Vâkıf-i esrâr-i hafâdır gönül
Gevher-i gencîne-i esrâr-i gayb
Şem'-i şeref-bahş-i ziyâdır gönül
Kalb-i birûha hayât-i ebed
Mâye-i iksir-i bakaadır gönül
Bülbül-i gülzâr-i harîm-i edeb
Gonçe-i mestûr-i hayâdır gönül
Nâtika-i hikmete pîr-i hired
Tıfl-i dil-i cilve-nümâdır gönül
Bezmimize NÜRİ-i harâbâtta
Sâkî-i hoş nağme-serâdır gönül.

Şive-i hüsn ü melâhatde meselsin güzelim
Bir benim çeşmim ile bak ne güzelsin güzelim
Denilür her güzelé Deşt-i-Hoten âhûsu
Sana âhûy-i harem dense mahelsin güzelim
Leb-i lâ'lin gibi ma'cûn-i müferreh mi olur
Neş'ede mey ne demek câna bedelsin güzelim
Bir nigâh et kölenim her ne kadar mücrim isem
Müşeler bağrımı hışmîle ko delsin güzelim
Şî'r-i NÜRÎ neş'e-i mey-i lâ'lindendir
Revna-k-i ma'nî-i eş'âr ü gazelsin güzelim.

Mevc-i zincîr-i cünûna girdi bu hengâm su
Çaldı başın taşlara aşk ile biârâm su
Kâkûlün sevdâsına düşmüş mü bilmem muttasıl
Gird-i girdâb ile eyler kendüsün sersâm su
Sû-be-sû Mecnûn mu eyler tefahhus bilmedim
Yoksa ister tîşe-i Ferhâd'dan bir kâm su
Seyl-i tuğyân-i cünûn ile olup sahrâ-neverd
Yüzsürer her serv-kad pâyine bu eyyâm su
NÜRîyâ tanzîr içün şî'r-i velîy-ün-nî'meti
Nekhet-i gülden zebâna ver bu şeb bir câm su.

Ne kadar zahmet ise dâr ü diyâr ayrılığı
Sa'b-terdir o kadar sevgili yâr ayrılığı
Enkem olsam nola ol gonçe-lebin vafında
Lâl eder bülbülü gülzâr-i bahâr ayrılığı
Yine bu tatlı cânımdan benî bîzâr etdi
Felek ortaya salup çâr ü nâçâr ayrılığı
O kadar etdi firâkın bana ey şûh te'sîr
Müz'ic olmaz bu kadar hîş ü tebâr ayrılığı
Bellî olmaz idi dildâr ile gurbet elemi
NÜRîyâ etdi eser şimdi diyâr ayrılığı.

Müstezâd

Sahbây-i lebin seyredeli ey gül-i ra'nâ
Mestâneliğim var
Nûş eyliyeli câm-i gam-i aşkını cânâ
Dîvâneliğim var.
Lâ'lin görelî oldum esîr-i mey-i gül-fâm
Bîkayd ü mehâbâ
Ey lâ'î-i lebi mül ruhu gül serv-i dil-ârâ
Rindâneliğim var.
Şâm-i gam-i hicrinde çeküp bâde-i hûnâb
Âh eyliyerekden
Rahmeyle dil-i zârıma ey kaameti bâlâ
Vîrâneliğim var.
Mir'ât-i cemâlin nazar-i âşık-ı şeydâ
Tâb-âver olur mu
Şem'-i ruhuna yakdım özüm eyledim ifnâ
Pervâneliğim var.
Benden sonra esrâr-i ser-i zülf-i nigârı
Bilmek ise maksûd
NURÎ niçe demdir ki anın zülfüne zirâ
Çün şâneliğim var.

RÜBÂ'Î

Varınca serv-kadlerle temâşây-i çemenzâra
Pınar başında akdı su gibi dil semt-i dildâra
Aceb çağlar akar seyl-i sirişkim pâyine yârin
Akan sular dururken böyle nâz ü hûsn-i reftâra.

Bibliyografya : Eşâ, Stş., divanı, Said Paşa divanı.

AÇIKLAMALAR — DÜZELTMELER

I

- ★ Âmid/Diyarbakir, Diyarbakır'ımızın eski adlarıdır.
- ★ Farkın/Ma - Farkın/Miyafarikin, halen Diyarbakır'a bağlı tarihî Silvan kazasının eski isimleridir.
- ★ Egil, Diyarbakır'ın Dicle kazasına bağlı bucak merkezi. İslâmiyetten önce geniş bir kültür kaynağı idi.
- ★ Çermik - Hazro - Ergani, Diyarbakır'a bağlı birer kaza merkezleridir.
- ★ Bazı gazel ve tahmislerdeki eksiklikler - alındıkları mecmualarda aynen mevcut olduğundan - bilinerek alınmak zorunda kalmıştır.

II

Bütün dikkat ve ihtimamıza rağmen bazı mühim mürettip hataları olmuştur. Okuyucunun karine ile çözebileceği yanlışlıklar dışında kalan bu hataları özür dileyerek düzeltiriz :

- * S. 211'deki Nâbi'ye ait şiirin 6. mısraındaki gûş-i takdim, kûs-i takdim olacak.
- * S. 219'daki 6 sayılı gazel, Hâmî'nin matbu divanında mevcut ise de Velieddin Ahmed Paşa'ya ait olduğu anlaşılmıştır. Gazel, Paşa'nın H. 900 tarihinde muharrer divanında vardır.
- * S. 232 ve 236'da geçen Zeleyha'nın doğrusu s. 237'de yazıldığı gibi Zeliha veya Züleyha'dır.
- * Şair Râsim'in s. 342'deki tahmisinin sonu sayfanın yanlış bağlanması yüzünden s. 344'e alınmıştır.

İÇİNDEKİLER

Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları Üzerine	III — IV
Ö n s ö z	V — VI
Kısaltmalar	VII — VIII
Amidli İshak	1
Amid Rahibi Dada	1
Farkınlı Marutha	1
Amid Mitrani Mara	3
Egilli Rahip Musa	3
Egilli Yuhenna	4
Mar Yeşua	5
Amidli İbrahim	6
Amidli Yanurin (Şanurin)	6
Amidli Toma	6
Zuknini Rahip	6
Âmidî	7
İbn - Nübâta	9
Fazl ül-Fârîkî	9
Muhammed bin Benân	9
Aliyy'ül-Âmidî	10
İbn Es'ed il-Fârîkî	10
Âmidî	11
İbn ül-Ezrak	11
Âmidî	11
Âmidî	12
Amidli Yuhenna David	21
Mitrani Yosef	21
Ömer ül-Fârîkî	22
Âmidî	22
İbn Nübâta	23
Nesimî	24
Halîlî	33

[illegible]

Institut kurde de Paris

Institut kurde de Paris

Institut kurde de Paris

Tu